

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

EBBE MUNCK

**DØREN
TIL DEN
FRIE
VERDEN**

ERINDRINGER 1939-1945

Døren til den frie Verden

**Tidligere udkom :
Strejftog i Nord 1959**

EBBE MUNCK

Døren til den frie Verden

Erindringer
1939-1945

DET SCHØNBERGSKE FORLAG

KØBENHAVN 1967

Omslag: Dick Gale.

1. oplag oktober 1967.

Sat med Times.

**Printed in Denmark by
Det Hoffensbergske Etablissement,
København.**

© Ebbe Munck, 1967.

*Tilegnet
mine døtre Mette og Elisabeth*

Forord

Vi er glade for, at Ebbe Munck har fulgt vor opfordring og har skrevet denne levende beretning i et klart og koncist sprog og dermed skabt en god bog, ikke mindst for ungdommen.

Et sted i bogen vil læseren finde Ebbe Muncks karakteristik af lederne af de frie danske, der mødtes i London: »de havde mod«.

Hermed tilsigter Ebbe Munck blot at give deltagerne det bedste skudsmål, han kunne forestille sig. Samtidig giver han os dermed nøglen til forståelse af, hvorledes han selv kunne udrette et så vidtomspændende og energisk arbejde i krigsårene – han havde det fornødne vovemod!

Ebbe Munck påtog sig den ene vanskelige opgave efter den anden, som han tvang sig til at løse med al sin energi. Det skete under forhold, hvor mange andre stærke karakterer var gået i stå under overvejelsernes bremse og betænkelighedernes vægt.

Over for Ebbe Munck var farer og vanskeligheder udfordringer til at finde de rigtige løsninger. Hans i mange henseender britisk påvirkede sind, hans stærkt udprægede sans for fair play, opfindsomhed og kammeratligt samarbejde og hans gode hoved kom til fuld udfoldelse, da han blev stillet over for en modstander af en helt anden karakter: Hitlers diktatur. I al dens nøgne hæslighed mødte han nazismen ansigt til ansigt ved Hitlers indtog i Prag på et tidspunkt, da de færreste danske havde set og forstået, hvad den tyske diktator satte i gang i verdenshistorien.

Vi, der arbejdede tæt sammen med Ebbe Munck både hjemme og ude under modstandskampen, vil huske hans inspirerende stærke og fremsynede vilje til modstand mod uretten. Måtte hans bog blive modtaget i den ånd, den er skrevet for fremtidens skyld – for ungdommens.

Erling Foss

Poul Mørch

Einar Nordentoft

**»Let no man's heart fail because of him,
we are the servants of our ideals and
for them we will fight the oppressor.«**

I. Samuel, XVII., 32–50

Indledning

Som læseren forhåbentlig hurtigt vil erfare, gør denne bog ikke krav på at være historieskrivning. Hvad jeg har skrevet, er kun et personligt og begrænset bidrag til senere historieskrivning.

Min dagbog og andre papirer fra krigsårene, der er deponeret i Rigsarkivet, har i mere end 20 år været til fri disposition for skribenter og studerende. Mangt og meget i de efterfølgende kapitler vil derfor på forhånd antagelig være kendt af læseren. Alligevel har jeg tænkt mig, at det måske ville interessere at få tegnet endnu et billede af en skrinlagt tid set indefra.

Jeg har særlig haft den nye generation i tankerne, fordi det er sandt, at det er nødvendigt at kende fortiden, hvis man skal forstå sin egen samtid. Ungdommens syn på tilværelsen i dag, ja måske på selve livsvurderingen, er uden tvivl blevet væsentligt ændret. Grundsætninger og metoder har gennemgået en bemærkelsesværdig revision i et kort spand af tid, og da det personlige engagement ikke var til stede, er det muligt, at såvel det opportunistiske som det ideologiske motiv, der bestemte det danske handlingsforløb under den anden verdenskrig, nu kun kan påregne en vis overbærenhed og måske let kan få lidt af en naiv klang. Problemstillingen i dag er en helt anden, men det er dog sikkert, og det er, at krigsårene 1939–45 var en af de største og mærkeligste perioder i Danmarks historie, og at vilje til at samarbejde for at opnå en gnidningsfri udvikling under fredelige forhold var et bærende element i alle bestræbelserne.

Da de er repræsentanter for en ny generation, har jeg tilegnet bogen mine døtre, men inspirationen til at gå i gang med opgaven har været den kendte og måske ikke mindst den ukendte danske partisan, der gjorde det muligt for andre at engagere Danmark i den store alliance.

Venner og nære medarbejdere under krigsårene har vist mig den honnør at foretage en kritisk gennemlæsning af manuskriptet. Jeg er dem meget taknemmelig for deres uselviske medvirken.

København, august 1967.

Ebbe Munck

1939-40

Håbet dør sidst

Der var alvor i vejret. Det gamle ishavsskib »Gustav Holm« med sine tre master og tusinder af sømil i sit egetræsskrog var i den sidste uge af august 1939 for hjemgående til Danmark. Men der var endnu langt fra Mørkefjord i Østgrønland på 77° nordlig bredde til København. Godt og vel 1500 sømil.

Der var allerede tegn på, at efteråret nærmede sig. Højtryk og krystalklar luft over indlandsisen. Bramgæssene kunne mærke det kolde pust og begyndte at strække hals; også *de* ville sydpå og samle sig i flok ved det forladte køddepot på stranden, hvor *Eigil Knuth* og hans mænd havde flænset hvalrosserne og tørret kødet inden de lange slædestræk mod Pearyland, den yderste kyst i verdens nordligste land.

Fjorden ud til storisen lå stille, nærmest metalviolet. Der var noget forladt og øde over landskabet. Det par mænd, vi havde sat i land for at holde stationen i Mørkefjord i gang over vinteren, var begyndt at se Østgrønland lige ind i dets kolde sjæl. Der lå allerede nysne over »Vædderen« og »Rypefjeld«, og »Danmarks Monumentet« længere sydpå havde også i nattens løb fået et drys af den hvide nedbør. Efteråret var i anmarch – og *hvilket efterår!* Også vi om bord kunne mærke det kolde pust. Nyhederne hjemme fra Europa var ikke gode.

Jeg havde ikke selv overvintret og var kun taget med »Gustav Holm« til Nordøstgrønland for at hjemsejle kammeraterne, inden det blev for sent, inden de for en årrække ville blive afskåret fra Europa. Jeg kunne fortælle dem om, hvad jeg havde oplevet siden afskeden i Mørkefjord sidste år, hvad der var sket efter München-krisen (september 1938), og hvad jeg havde set, da tyskerne rykkede ind i Prag i marts måned samme forår.

Som korrespondent for avisen i Pilestræde havde jeg været udsendt for at følge solformørkelsen i Centraleuropa, og som observatør havde jeg for længst fået forskrækkelsen helt ind på kroppen. For *mig* kunne og *burde* der ikke være nogen tvivl om nazismens

storpolitiske hensigter, og om at en af verdenshistoriens største forbrydelser ikke var blevet bremsset i tide.

Begivenhederne umiddelbart efter Godesberg og München havde gjort et uudsletteligt indtryk. Endnu medens *Neville Chamberlain* viftede med papiret, »der for alle tider skulle sikre freden,« og den franske statsminister *Daladier* lod sig hylde i Paris, sprængte *Hitler* München-aftalen og knækkede ryggen på det tjekkoslovakiske forsvar. Dermed var porten slået op for det uhindrede indfald i marts 1939. Forbrydelsen var fuldbryrdet, og der kunne ikke være tvivl om, at nazisterne var i gang med at iværksætte deres egentlige forehavende. Vartegnet stod mere end tydeligt.

Men jeg kunne også fortælle, at man i Kongens København ikke ønskede at offentliggøre artikler fra det »erobrede« Prag. Man forklarede, at det ikke var hensigtsmæssigt, med andre ord at der var afgørende hensyn at tage. Sagen var den, at min nærmeste chef, redaktør *Nicolai Blædel*, der længe havde advaret imod den nazistiske aggression, var sat ud og blev modarbejdet af mindre standhaftige og mere »forstående« ræsonnører. Det Tredie Riges udsending i Danmark, gesandt *Renthe-Fink*, havde allerede løftet pegefingern mod Christiansborg, og selv landets ældste avis med rødder dybt i vor historie lod sig true. Det var så som så med det frie ord i før-krigens Danmark.

Når jeg på møder og i forsamlinger oplæste de utrykte artikler, måtte jeg indrømme, at det ikke gjorde noget større indtryk. Man klappede mig venligt på skulderen og sagde, at der var sket så meget, medens jeg havde været borte, og når jeg hertil svarede, at jeg netop havde været nærværende, hvor det skete, var modsvaret som regel, »at vi var da kun tilskuere til dramaet, at vi ikke havde noget medansvar, at Tjekkoslovakiet i alle tilfælde var en kunstig stat, og at vi roligt burde sætte vor lid til den ikke-angrebspagt, vi havde med Tyskland«. Man måtte da tro på underskriftens gyldighed. Det var nok overdrivelser med alle de alarmmeddelelser, og der var ingen grund til at dramatisere. Vi levede dog i den økonomiske fremgangs og den menneskelige tolerances tidsalder.

Jeg fortalte også mine kammerater om en midsommerfest i Ordrup Krat for to måneder siden, hvor jeg ved jordbærspisningen tilfældigt var kommet til at sidde ved bordet sammen med forhen-

værende udenrigsminister *Erik Scavenius*, der med bravour af-
fejede min måske noget opstemte forskrækkelse over begivenhe-
derne i Tjekkoslovakiet og sagde: »Nu var det tyskernes tur; eng-
lænderne havde jo svigtet.«

Jeg nævnte også en episode, jeg havde været vidne til i Køge-
bugten kort inden afrejsen med »Gustav Holm« til Nordøstgrøn-
land. Vi var nogle journalister, der var inviteret med for at over-
være en dansk flådemanøvre med supponerede undervandsbåds-
angreb mod »Niels Juel«. Da manøveren – og spisningen – var
overstået, skulle viceadmiral *Rechnitzer* fortsætte med eskadren
nordpå, mens forsvarsminister *Alsing Andersen* havde aftale i
København. På falderebet tog de herrer højlydt afsked med hinan-
den: »Farvel, hr. viceadmiral! Farvel, hr. minister! Ja, så ses vi
nok ikke før efter sommerferien.«

For dette replikskifte havde mine kammerater et smil tilovers.
Ellers var de højtidsstemte, tavse og alvorlige. Alt dette med krig
og krise var dem naturligvis fjernt efter de lange ensomme rejser
langs det øde ishav. Man havde andet end Hitler at tænke på (selv
om det senere netop skulle vise sig, at den østgrønlandske meteo-
rologi fik den allerstørste betydning for krigens gensidige luftbom-
bardementer). Skulle det virkelig stå på torden og ødelæggelse, li-
vet var dog mere end at slukke sin tørst og mætte sin sult? De
var måske også lidt beklemte ved den pludselige løsrivelse fra det
frie liv og den forestående hjemkomst, der nok kunne give anled-
ning til eftertanke. * * *

Vi klarede ellers sejladsen godt. Det var et lille »isår«, og det
gamle skib nød sin frihed i de vante kølvandsstriber. For mig per-
sonlig var det en næsten sentimental oplevelse endnu en gang at
være om bord i »Gustav Holm«, hvor jeg 15 år tidligere på Sco-
resbysund-ekspeditionen havde fået min isdåb som jungmand i rig-
gen og på bowsprydet, og hvor jeg for alvor havde oplevet Nord-
atlanten, da vi uden ror drev herreløst fra Island til Molde i Norge.
Det gav venskab og dyb ærefrygt for det gamle skib.

Vi omsejlede på kort tid Shannon-øen, hvor vi sidste år med
skonnerten »Gamma« var kommet i besæt i isen og nok med nød
og næppe havde klaret en grundstødning.

Efter et kort – alt for kort – besøg i Scoresbysund-kolonien stod vi for alvor hjemover, og da vi natten til den 1. september var på vej mod Island, skete det: *Krigen var over os*. Torden og ødelæggelse i Polen, den kolde krig var forbi og den 2. Verdenskrig en kendsgerning.

Henimod midnat lyttede vi til de tyske stationer. Angrebet var i fuld gang. Det var endnu kun Berlin, der talte, men allerede næste morgen, da Big Ben faldt i slag, kom premierministeren i London til mikrofonen. Det var en anden Chamberlain, en anden stemmeføring end den, vi havde oplevet efter München, eller da han endnu for nogle måneder siden nok så fortrøstningsfuldt talte til os i de udenlandske korrespondenters klub på Grosvenor House Hotel i London, dengang han forklarede mellemløsningens nødvendighed, men forsikrede, at nu havde man våbnene til at imødegå en videre aggression! Med skælvende stemme erklærede Chamberlain Hitler krig. Aftalen med Polen måtte holdes.

Vi var nået et godt stykke ud i Danmarksstrædet, her hvor man i klart vejr, og når refractionen løfter bjergene i spejling, samtidig kan få landkending af Gunbjørnstinde i bjergmassivet syd for Scoresbysund og Snöfjellsjöklen i Island, men hvor der den 2. september 1939 kun var halvsnævset vejr med regntykning og lang dønning. Den høje rig tegnede i stor bue sit tidsfaste pendulsving over den grå himmel.

Hvordan var vejret i Danmark? Var sommeren forbi, og var ferien mon overstået?

Næste morgen anduvede vi Islands nordvestkyst, og inden længe lå vi fortøjet ved bryggen i Isafjord. Jeg sagde farvel til ekspeditionen og til skibet og bad den nærmeste sildeskøjte om at sætte mig om bord i den islandske passagerbåd »Gullfoss«, der lå længere ude på fjorden klar til afgang mod Reykjavik.

Det sidste, jeg så af »Gustav Holm«, var de grønlandske ekspeditionsdeltagere, Ove, Eli og Zackæus, der stod på agterdækket og svingede med deres landgangskasketter. For dem var det vist helt uforståeligt, at jeg havde så travlt med at komme af sted.

Havde det endda været bramgæssene.

Denk ich an Deutschland in der Nacht
dann bin ich um den Schlaf gebracht.

(Heinrich Heine)

Mit hastværk gjaldt *Augustine Courtauld* på »Spencers« i Essex uden for London. På ekspeditionen til Gunbjørnstein i Østgrønland (1935) og på havkapsejladserne i Nordsøen havde jeg lært denne beskedne men stærke personlighed at kende. Det er som bekendt ikke modgang men medgang her i livet, der skaber beskedne mennesker. Som født mangemillionær fra kunstsilkekoncernen havde August haft megen medgang fra starten, men han var bestemt ikke bange for at vove trøjen, hvilket han blandt andet havde bevist under sin ensomme overvintring på indlandsisen i 1931–32, der uden tvivl er et af højdepunkterne i historien om vor klodes udforskning. Med ham havde jeg ofte diskuteret den situation, der nu var opstået.

Ganske vist var Danmark ikke selv blevet engageret i kampen, men ensretningen var allerede på vej, og den politiske tankegang, der lå til grund for nazismen, måtte det være en fælles sag for alle frie nationer at bekæmpe. Jeg ville derfor forsøge at få en britisk »commission«, nu da Storbritannien havde erklæret Hitler krig.

Det var ikke meget, jeg kunne tilbyde. Soldateruddannelse stod ikke højt i kurs i Danmark, og jeg var i min tidlige ungdom kun avanceret til sektionsfører i det akademiske skyttekorps, hvor min skoleforstander iøvrigt var kapt. Einar Nordentoft, som jeg senere fik så meget at gøre med. Jeg mente, at jeg nok kunne klare mig bedre på søen, i hvert fald i handelsmarinen. Fra Reykjavik telegraferede jeg til August og bad om en »commission«. Han skulle poste restante sende svar til Bergen i Norge, da jeg samme eftermiddag fik passage med det bergenske dampskibsselskabs »Nova«, der skulle sejle over Nordatlanten fra Reykjavik til sin hjemhavn.

Sejladsen til Norge forløb ganske planmæssigt. På højde med Færøerne havde vi det første møde med krigen, idet vi blev prajet af det britiske slagskib »Renown«, der med skum for boven drejede bi og lagde sig på tværs af »Nova«s kurs. Patruljen, der kom

om bord, havde vældig travlt, og vi fik lov til at passere efter nogle få minutters inspektion af skibspapirerne. Vi havde en del tyske passagerer, der ved synet af det britiske slagskib hurtigt lukkede sig inde på mandskabstoiletterne, men da der ikke blev tid til inspektion under dækket, slap de med forskrækkelsen. Blandt de pågældende var der også et par unge tyske videnskabsmænd, der havde gjort »ariske« sommerstudier af den islandske folkerace.

Ankommet til Bergen modtog jeg svartelegram fra August. Det lød kort og godt: »at det var nok hensigtsmæssigt, at jeg afventede situationens udvikling hjemme i Danmark«. Jeg tog derefter med Bergen-banen til Oslo og fortsatte med toget til København, med ankomst den 12. september. Jeg fandt alt stort set ved det samme, som da jeg havde forladt landet nogle måneder tidligere. Krigen var endnu meget fjern.

* * *

Avisen i Pilestræde var på dette tidspunkt lidt i vildrede med, hvad jeg skulle sættes til at gøre; man overvejede en udsendelse som krigskorrespondent til England og Frankrig; forinden kunne jeg imidlertid springe på en bus, der skulle køre igennem Tyskland til Schweiz for at hente nogle danskere, der var strandet i Genève. Måske kunne jeg skrive en korrespondance fra det krigsførende Tyskland. Dette ville Renthe-Fink ikke have noget imod.

Denne udflugt er der ikke grund til at komme nærmere ind på, udover at konstatere, at den britiske »papirkrig« med nedkastning af propaganda fra luften naturligvis var ganske nytteløs i en situation, hvor man med uafbrudt flagning og klokkeringning fejrede sejren i Polen. Over for de engelske papirstrimler havde tyskerne kun smil tilovers, og følgende bemærkning: »Vent blot til Hermann (Göring) slipper duerne løs over London!«

På vejen tilbage igennem Sydslesvig var der dog een observation af betydning. Da vi en tidlig morgen var i Rendsborg ved Kielkanalen, fortalte en lokal toldbetjent, at han netop havde set russiske undervandsbåde for vestgående igennem kanalen. Han havde talt 8 enheder, og der var ingen tvivl om, at de var russiske, han var tidligere underofficer i marinen.

Det rejste spørgsmålet, hvorvidt Ribbentrop-Molotovs ikke-an-

grebspagt af 23. august 1939 i de hemmelige protokoller også indrømmede gensidigt militært samarbejde? I så fald var der noget at spekulere over. Observationens rigtighed blev iøvrigt senere bekræftet. Russiske undervandsbåde benyttede sig på dette tidspunkt af Kiel-kanalen, bl. a. på vej til Murmansk.

* * *

Fra begyndelsen af november måned var jeg i London. Der var stille på fronterne, efter afgørelsen i Polen, kun lidt papirkrig mod Tyskland, men de magnetiske miner mod skibene under de britiske kyster var epokegørende. På Frankrigs front hang vasketøjet stadig til tørre. »Den skøre krig« (the Phoney War), der ikke var nogen krig.

Men det var selvfølgelig ikke med Hitlers gode vilje, at de tyske krigsmaskiner stod oplodset. Hvis Frankrig også kunne nedkæmpes i efteråret, mente man i Førerhovedkvarteret, at England ville indse det tåbelige i at fortsætte. Lynkrigen kunne i så fald slutte på Hitlers betingelser.

Det var dog ikke dette ræsonnement, man mødte i London i efteråret 1939. Vel undrede man sig over, at Hitler ikke slog til med det store forspring, han havde i rustningskapløbet, og med de fordele, der var opnået ved de politiske »konstellationer«, men man var på den anden side klar over, at vejret i det sene efterår gjorde det vanskeligt at overholde angrebsterminen.

Dette var en velkommen respit, for først nu var man for alvor trådt an i bevidstheden om, at krigen ville trække i langdrag. For England gjaldt det først og fremmest om at parere det luftangreb, der måtte komme, uafhængigt af den europæiske landkrigs afgørelse, og ligesom den tyske storadmiral *Raeder* var man i London overbevist om, at krigen ikke var afgjort, før England var nedkæmpet. Man indså, at en altomfattende blokade af øriget var under opsejling, og briterne gjorde sig klar til at kæmpe – og klar til at sulte.

Den magnetiske mine var en nyskabelse og et ubehageligt udspil. Men overraskelsen blev kun af kortere varighed.

Sammen med August Courtauld var jeg en dag på jagt hos hans svoger, *R. A. Butler*, der var medlem af den engelske regering; en

tilstedeværende general, *Ismay*, – hans navn kendte jeg ikke på dette tidspunkt – udtalte med samme sikkerhed, hvormed han i næste sekund skød en fasan til marken, at den magnetiske mine ikke mere var noget problem. Det var nemt at installere afmagnetiserende ordninger om bord på skibene, og man var i fuld gang med disse defensive foranstaltninger. Det viste sig senere naturligvis at være korrekt.

De herrer bekymrede sig imidlertid over den kommende styrkeprøve mellem de to flåder og tillagde blandt andet observationer fra Kiel og de danske gennemsejlingsfarvande adskillig betydning. Den næste dag blev jeg introduceret til en mystisk hr. X i Charing Cross-kvarteret i London. Den anonyme herre angav præcist den tyske flådes opmarchvej. Den gik til Norge som et alternativ til den franske Atlanterhavskyst. Han havde samtidig forskellige forslag at gøre vedrørende observationer fra Danmark, men jeg ønskede ikke at få tildelt et teknisk nummer og professionelt blive indrulleret i en organisation, der ikke tog de politiske forudsætninger med i betragtning. Der måtte i den givne situation være andre muligheder for at entrere på en sådan måde, at indsatsen til fulde blev godskrevet Danmark og ikke kun den hemmelige organisation.

Det var iøvrigt et argument, som han klart bøjede sig for.

Også marineministeren, Winston Churchill, havde en særlig interesse i Norge. De tyske malmbåde, der sejlede i norsk territorialfarvand langs vestkysten, måtte stoppes. Dette måtte vi være klar over.

For derfor at få lidt mere kendskab til den britiske flådes aktivitet i Nordsøen bad jeg det britiske admiralitet om adgang til at deltage i en af Nordsø-patroljerne. Denne tilladelse blev givet, men inden jeg kom om bord, indtraf der en begivenhed, der medførte nye perspektiver for den britiske Skandinavien-politik. På vej over Westminster-broen ved Parlamentet i London så jeg den 30. november om eftermiddagen avismanden skifte plakat: »*HELSINGFORS BOMBET.*«

Dette kom måske ikke helt så overraskende, men virkede alligevel som et chok. Det var trods alt det første flyvebombardement af en civilbefolkning i en åben by. Jeg havde på dette tids-

punkt intet kendskab til Finland eller det finske folks hårdførhed og udholdenhed, men var alligevel sikker på, at det i Finland ikke ville gå på samme måde som i Randstaterne. Jeg hang lidt med hovedet ved tanken om at fortsætte vandringen ved Themsens, medens det nu var i Finland, det foregik.

Men som det så ofte sker, får to sjæle den samme tanke. Da jeg vendte tilbage til hotellet i Knightsbridge, lå der allerede et telegram fra redaktionen i København med besked om at rejse til Finland så hurtigt, som det var muligt. Det lod jeg mig ikke sige to gange, og da der endnu var en nem forbindelse gennem Holland til Norden, kom jeg efter et kortvarigt ophold i København til Stockholm i de første dage af december.

* * *

Stemningen i Sverige var meget pessimistisk. Jeg traf enkelte kolleger i Stockholm, der netop var kommet fra Helsingfors, og de gav ikke finnerne meget håb. Det så også faretruende ud. På nordfronten var de første russiske bataljoner allerede i nærheden af Laplands hovedstad, Rovaniemi, og fortsatte det, som det var begyndt, ville det næppe vare længe, før de nåede til Haparanda på den svenske grænse, og Finland ville være skåret i to halvdele. Jeg besluttede at rejse med nattoget til Haparanda for at komme over grænsen til Rovaniemi.

Der var ingen vanskeligheder eller formaliteter forbundet hermed, og allerede om natten den 5. december var jeg installeret på Hotel Pojanhovi ved Rovaniemi. Det var et stort og moderne hotel, der netop var færdigbygget i anledning af verdensolympiaden, der skulle afholdes i Finland i sommeren 1940. Det var forventningen, at mange af de udenlandske olympiade-gæster ville benytte anledningen til at køre ad Europas nordligste bilvej til Petsamo ved Ishavet og gøre stop undervejs i »Nordlyshotellet« i Rovaniemi, hvis geografiske beliggenhed tangerede Polarcirklen på 66° 30' nordlig breddegrad. Nu var hotellet indrettet til hovedkvarter for general *Wallenius*, der kommanderede de ca. 5.000 finske soldater, der skulle stoppe Storrusslands angreb på Sala-fonten. De øvrige værelser på hotellet var indrettet til midlertidigt lazaret, men der var også plads til en fremmed gæst. Med undtagelse af fru

Aili Pekonen, der var korrespondent til »Stockholms Tidningen«, var det store træk af udenlandske journalister endnu ikke nået til Nordfinland, og vi fik i flere uger praktisk talt »monopol« på nordfronten. De fleste af kollegerne var søgt til kampene på det Karelske Næs.

Allerede den samme nat blev jeg hentet af generalen og kørte med ham til landsbyen Pelkosonemi ca. 50 km øst for Rovaniemi. Under en stjerneklar himmel og i knagende frost var en slædetransporteret russisk bataljon kørt fast i den finske omringningsmanøvre. Angrebet kom fuldstændig overraskende på russerne, der bogstaveligt blev nedkæmpet til sidste mand. Enkelte soldater, der brød ud af ringen, eller »mottien«, som det hed på finsk, forvildede sig i skoven og bukkede under i kulden. Det frøs ca. 30° Celsius. Jeg måtte erkende, at det var en hurtig situationsforandring fra »The Phoney War« i Vesten.

Soldaterne fra de russiske tundraer var ikke skovkrigere, og som det også skete på ishavsvejen til Petsamo, frøs det russiske angreb fast på nordfronten. I vinterkrigens 100 dage kom jeg til at rejse mere end 10.000 km langs de finske fronter, men det store epos om den finske vinterkrig hører ikke med i denne erindring; hvad der derimod hører med, er den inspiration, der gik i blodet. Når et folk i kamp kunne stå så enigt og var parat til i modstand at trække så dybt af sine menneskelige ressourcer, var det i virkeligheden en hyldest til livet selv.

* * *

Vinterkrigen i Finland fremkaldte en verdensbølge af sympati, og de Allieredes politik over for Skandinavien fik forøget aktualitet. Allerede den 14. december 1939 havde Folkeforbundet ekskluderet Sovjet og anmodet medlemslandene om at støtte Finland militært, og den 19. december foreslog den franske regeringschef Daladier i det øverste allierede krigsråd, at man landsatte tropper i Narvik i Norge, der via de svenske malmfelter kunne sættes ind på den finske front. Der var ved denne plan også en mulighed for at lette presset mod Vestfronten ved at sprede de tyske styrkers engagement. Skandinavien kom mere og mere frem i billedet som en

anden front. Churchill og det britiske admiralitet ville samtidig have en mulighed for at afskære de svenske malmtransporter via Narvik til Tyskland.

Men de allieredes invasionsplaner trak i langdrag. Der var andre hensyn, der gjorde sig gældende, først og fremmest til Sovjet, dernæst til USA og andre neutrale stater, rent bortset fra at såvel Norge som Sverige ville modsætte sig ønsket om passage for allierede styrker til Finland. Også en plan om landsætning via Petsamo blev opgivet, og inden der blev fundet en løsning, var de totalt udmattede finske soldater udflankeret og omringet på det Karelske Næs, hvor den hårde vinter tillod russerne at omgå Viborg by over isen i den finske bugt.

Natten til den 13. marts 1940 kom jeg for første gang til Finlands hovedstad. Det var præcis i nederlagets time. I Hotel Kämpers banketsal hørte jeg Paasikivi oplæse våbenhvilens betingelser; den hårde kamp var til ende og Finland bøjet i knæ. Samtidig var grundlaget for en allieret aktion bortfaldet.

Under indtryk af de overvældende begivenheder, der nu havde fået deres afslutning, besluttede jeg i en antiklimaks at tage en pause til eftertanke og forsvandt i nogle dage i fjeldet ved Pala-stuntare i Nordfinland.

Danmarks placering i den tyske strategi. Langs Norges vestkyst. – Ingen rust på folkesjælen.

Den 1. april var jeg tilbage i Rovaniemi for at rejse videre til Petsamo, når russerne efter våbenhvilen ville evakuere dette område. Gennem den finske efterretningstjeneste erfarede jeg i Rovaniemi, at uvejret over Skandinavien ikke var trukket bort, men tværtimod på ny var ved at samle sig. »Altmark«-affæren den 17. februar havde fået alvorlige følger. En engelsk destroyer-flotille under kommando af *Philip Vian*, der senere som kontreadmiral med fire destroyers var med til at sænke det tyske slagskib »Bismarck«, løb ind i norsk territorialfarvand for at befri de britiske fanger om bord i »Altmark«. Både fra tysk og fra britisk side var den norske kyst ved at blive et operationsområde.

Den 9. april om morgenen tidlig stod vi klar til at køre nordpå ad ishavsvejen til Petsamo, men fra hotellets radio, der ved så mange tidligere lejligheder i de sidste måneder havde meddelt beghenhederne omkring os, kom jeg denne morgen også til at høre om Danmarks placering i den tyske strategi. Der var ikke mere nogen tvivl. Nogle timer forinden, klokken 04.15, var tyske tropper rykket over grænsen ved Kruså og ind i Danmark. Tyske styrker var samtidig gået i land i København og i en række provinshavne. *Der var heller ingen tvivl om, at kampen allerede var forbi.* Danmark var nu et okkuperet land. Petsamo-rejsen blev selvfølgelig opgivet, og allerede den næste dag kom jeg med tog fra Haparanda til Stockholm.

I Sveriges hovedstad var situationen spændt. Næppe var den finske tragedie færdigspillet – med betydelige indhug i de svenske krigsarsenaler – før en anden af de aggressive stormagter rullede vestflanken op. Det blev en hård belastning for den svenske neutralitet og kostede diskutabile indrømmelser, men den holdt. Tyskerne kom nok til Sverige, men kun på gennemrejse til og fra Nordnorge.

Jeg havde penge til gode på »Svenska Dagbladet«, der via Kø-

benhavn havde abonneret på min korrespondance fra den finske nordfront, og i en halv snes dage fungerede jeg som mellemmand for den udenlandske presse på de norske nyheder, der nåede til Stockholm.

Jeg havde også nogle samtaler med den britiske gesandt, Sir *Victor Mallet*, der åbnede mine øjne for Stockholm som gennemgangsport til den frie verden, men jeg havde stadig ikke noget konkret at tilbyde, og i stedet for at søge til London gjorde jeg turen hjemover til København. Jeg havde forinden sendt et telegram til den danske minister i Washington, *Henrik Kauffmann*, og tilbudt min tjeneste, f. eks. i forbindelse med Grønland, men også Kauffmann fandt, at jeg burde blive i nærheden af de danske begivenheder.

* * *

Mit første og stærkeste indtryk af okkupationen i Danmark var dens fredelighed. På trods af ydmygelsen og de totalt ændrede forhold efter katastrofen den 9. april gik livet stort set sin vante gang. Det må også indrømmes, at der ikke var noget væsentligt at udsætte på de tyske soldaters opførsel.

Selvfølgelig var man overrumplet, ja vel for manges vedkommende lamslået, men bortset fra en enkelt demonstrativ kold skulder syntes man at følge regeringens og kongens parole: »ingen uoverlagte handlinger, korrekt og værdig optræden, ro og orden . . .« Neutralitetshåbet havde vist sig at være en illusion, man måtte affinde sig med de herskende forhold.

Med vemodigt smil erindrer jeg, at der også var andre, der måtte affinde sig med krigens realiteter: Om aftenen den 8. april var en jurist fra London, Mr. *John Buckley*, kommet til København som udsending for det britiske handelsministerium for at forhandle med det danske udenrigsministerium. Så ringe informeret var man altså i Board of Trade i London om de forestående begivenheder! Mr. Buckley flyttede ind på »Hotel Phoenix« i Bredgade vis-a-vis den britiske legation. Med tilvant britisk ro gik han tidligt til køjs. Om morgenen den 9. april vågnede han ved motorlarm over byen, men fandt det betryggende, at det danske luftvåben var så tidligt på færde, og han sov videre, indtil det var

passende at gå på visit hos den britiske minister, Mr. *Howard Smith*. Han iførte sig sit sorte city-dress med de sribede bukser, spiste morgenmad og gik over gaden. En tysk vagtpost ved legationsporten stoppede imidlertid Board of Trade's visitgående repræsentant med en fældet bajonet. Først nu vågnede Mr. Buckley op til dagens kolde virkelighed. Ingen på hotellet havde fortalt den engelsktalende herre, hvad der var sket i de tidlige morgentimer. Gesandten, hans familie og legationsstaben var forlængst ført til Kastellet, hvor de blev interneret inden afrejsen til London.

Transporten til Kastellet var sket på en lastbil, og gesandstens frue, Mrs. Smith, havde i skyndingen glemt at tage hat på, men fik afslag af den tyske officer, da hun bad om at måtte hente sin hat. Det gav hende anledningen til følgende høj-britiske protest: »How can one be dignified without a hat.«

Mr. Buckley fik travlt med at forsøge på at komme til Sverige, men da han nåede Helsingør, var den sidste færge med oberst *Bennikes* soldater allerede for udgående på vej til Helsingborg. Efter forgæves at have flakket om i Nordsjælland for at finde en båd, der ville sætte ham over Sundet, opgav han og meldte sig til udenrigsministeriet i Christiansborg for at komme med det britiske diplomattog ud af Danmark. Toget var kørt forlængst. Men tyskerne var endnu i det venlige hjørne, og med tilmeldelsespligt blev det tilladt Mr. Buckley at gå frit omkring. Gennem fælles venner havde Mr. Buckley fået anbefalet at søge kvarter i vort hjem i Klampenborg, og her fandt jeg ham efter ankomsten fra Finland og Sverige. Senere måtte Mr. Buckley imidlertid gå vejen gennem forskellige interneringslejre og blev til sidst udvekslet via Spanien med en tysk generalkonsul i Reykjavik.

* * *

Men tilbage til de herskende forhold. Den resignerede indstilling i Danmark blev yderligere båret af tyskernes sejrsgang i Norge og på vestfronten, hvor selv Frankrig lå knust og besejret efter kun 6 ugers kamp.

Var det mon alligevel rigtigt, som Erik Scavenius havde sagt ved jordbærselskabet i Ordrup Krat året i forvejen? Havde englænderne svigtet – og var det nu tyskernes tur?

I hvert fald må han selv have troet det: Ved sin optagelse i *Stau-ning*-regeringen, hvor han afløste *P. Munch* som udenrigsminister, fremsatte han den skandaløse og helt unødvendige 8. juni-erklæring om »de store tyske sejre, der har slået verden med forbavselse – og beundring«. Beundring? Kunne den danske udenrigsminister tale på verdens vegne? Kunne han i det hele taget tale på Danmarks vegne? I hvert fald blev der modstand i politiske kredse, da udenrigsministeren fortsatte med at gå ud over nødvendighedens grænse og sagde: »at det ville være Danmarks opgave at finde sin plads i et gensidigt aktivt samarbejde med Stortyskland.«

Hvad tænkte man mon ikke i Norge, hvad tænkte man i London, som »Hermanns duer« nu for alvor var begyndt at hjem-søge? Det er sandt, at den danske tillid til Storbritannien havde fået et grundskud, og i mange kredse var man åbenlyst kritisk over for briterne, da man fandt, at de havde svigtet Danmark, men en så holdningsløs opportunisme var alligevel forbløffende, når man måtte betænke, at Storbritanniens kamp var vort eneste håb over for den tyske ensretning og det nazistiske voldsherre-dømme.

* * *

Sommeren gik. De kølige politiske overlæg fortsatte med blandt andet forslag om en økonomisk union med Tyskland, et forsøg på en mønt- og toldunion. Men det blev ved forsøget. Såvel i danske politiske kredse som i det tyske erhvervsliv var der uvilje mod tanken. I diskussionen om dette og andre spørgsmål fandt man forholdsvis hurtigt ud af, hvem der var *for*, og hvem der var *imod* regeringens »salgspolitik«.

I generalstabens efterretningssektion, der var bevaret intakt på trods af tyskernes indmarch, havde jeg bl. a. gode venskabsforbindelser med chefen, oberst *E. Nordentoft*, ritmester *H. Lunding* og kaptajn *V. Gyth*. Disse tre officerer samt, hvad jeg ikke vidste dengang, også orlogskaptajn *P. Mørch*, der var chef for marinens efterretningssektion, var i hvert fald klart for, at det var på tide at markere over for London, at det ikke stod så slemt til i Danmark, som de officielle talsmænd havde givet det udseende af. Allerede under diplomattogets fart gennem Jylland havde kaptajn Gyth gennem et åbentstående vindue indkastet en pakke i toget med

oplysninger om de tyske styrkers antal, gruppering og stationering i Danmark, bestemt for de engelske repræsentanter.

Vi var nu i august måned, og det var den almindelige forventning, at den tyske luftoffensiv mod England ville blive efterfulgt af en invasion over Nordsøen og Kanalen. De sagkyndige mente derfor, at en rejse fra Trondheim langs den norske kyst sydover til Bergen ville være af betydning for at konstatere, om der blev gjort klar til indskibning af tyske tropper fra den nordlige flanke.

Det voldte mig ikke større besvær at få presseafdelingen i det tyske gesandtskab i København til at udstede de nødvendige introduktioner til kollegerne i Oslo.

Kort inden afrejsen til Norge havde jeg iøvrigt på redaktionen haft besøg af den danske nazist *Carlis Hansen*, der i forblommede vendinger udspurgte mig om oprettelsen af en »dansk« meteorologisk station på Grønlands østkyst.

Det var efter hans opfattelse af stor betydning, at Danmark udøvede sin suverænitæt over Grønland! Han kunne skaffe penge og udrustning, og skibet kunne man sikre sig i Norge. Ekspeditionens deltagere var alle engagerede. Kunne jeg måske anvise ham de bedst egnede pladser for en meteorologisk stations oprettelse mellem Scoresbysund og Danmarks Havn?

Jeg vidste mere om Carlis Hansen, end han selv var klar over, og spillede interesseret tilhører. Jeg anviste lokaliteter på østkysten, og gav udkast til proviantlister, udrustning etc., og aftalte iøvrigt, at vi kunne mødes i Oslo om et par dage. Det passede ham særdeles godt.

Den tyske presseofficer i Oslo var også meget fremkommelig. Introduktionerne måtte åbenbart have været gode. Jeg skrev og forelagde et par artikler til den tyske censurs godkendelse og fik udvirket at få fripas i Norge efter eget ønske.

Jeg citerer fra dagbogen 9. august 1940:

I nat stiller vi uret 1 time frem. Det er altså blevet mørkt – vi går mod efteråret. De lyse nætters land har hidtil ikke behøvet nogen sommertid, men nu er solen på hurtig tilbagemarch, og »glittertind« og hele Norges land strækker sig for at fange de fleste soltimer. Vi lever jo i mørklægningens tid, i krigens skygge-land.

Her er så mange uvante forhold, så mange dybe kontraster, både i det indre og i det ydre liv. Der er selvfølgelig dem, der rejser langs kysten i sommersonne, men som biskop *Berggrav* engang har sagt det: Den, der kun ser Norges kyst i juli, ser ikke meget, det er det samme som at mindes *Roald Amundsen* i smoking! Der er nemlig ingen festdragt i øjeblikket. Til gengæld er livet blevet mere særpræget og alvorligt, på mange måder måske også rigere. Det gælder en åndelig kamp med mange bitre stemninger og følelser, tydeligst kommer det måske til udtryk i de norske kvinders øjne. Høje og lyse spadserer de på gaden i vrirten af fremmede uniformer, men deres blik er koldt og hårdt. De ser *igennem*, der er luft omkring dem, men der er også styrke, fortættelse og kerne. Roligt og værdigt går livet sin daglige gang, men der er indre spænding, det er vist . . .

Fra Trondheim, hvor jeg havde en opløftende samtale med den norske patriot biskop *Fjellbu*, der gav meget nøjagtige og præcise oplysninger om tyskernes aktivitet i området, var der nem adgang til en norsk pakkebåd i rutefart sydover. Rejsens resultat var lykkeligvis negativt, der var ikke rekvireret søgøende fartøjer for troptransport, og der var iøvrigt ingen aktivitet i den formodede henseende. Det kunne naturligvis komme, men langs kysten var der ingen, der havde tiltro til, at det ville ske.

For at fastholde tidsbilledet citerer jeg fra dagbogen 13. august 1940:

Med livbådene svinget ud og alle mand på dækket gennem de farligste passager sejler vi fra Trondheim ned langs den norske vestkyst. Havet er jo fuldt af miner, men kystforbindelsen mellem byerne er af vital betydning og bliver gennemført i den udstrækning, det er muligt. Nordmændene har bevaret sindets elasticitet og kan endnu nynne: Å leve – det er visst vedunderleg rikt, og kanskje forferdelig fårligt!

Vi passerer Agdanæs Fæstningen, der glemte at forsvare Trondheim, og står syd på gennem skærene. Der er en hurtig overgang i billedet: det ene øjeblik blomstrende lyng og skrigende måger, det næste øjeblik havet i stort format. Det er en virkelighed med sving i!

Så er vi under broen i Kristiansund. Byen ligger spredt på tre

øer og er delt i fire »land«. Jeg har i forvejen hørt en del om ødelæggelserne og stiller mig en smule tvivlende, de fleste beretninger af den slags har en tilbøjelighed til at være overdramatiserede. Når man siger, at den og den by er jævnet med jorden, passer det jo ikke. Der skal meget til at ødelægge en by totalt, der står som regel ikke så lidt tilbage alligevel. Under tyskernes kamp mod de norske tropper må det dog indrømmes, at der er sket noget i retning af den totale ødelæggelse af Kristiansund: Villaerne i periferien står endnu uskadte, og således gør mange andre bygninger, men praktisk talt hele centralbebyggelsen i hovedbydelen på Kirkelandet er raseret og eksisterer ikke mere.

De store ulykker holdt deres indtog i de stille timer søndag morgen den 28. april. Det var altså i de sidste dage, inden vestmagterne trak deres tropper tilbage fra Sydnorge. Mange mennesker var på vej ud af byen for at tilbringe søndagen i fjeldene, da flyverne for første gang kom over Kristiansund og tømte deres bombelast. Der var ikke tale om nogen evakuering, indtil nu var man blevet skånet for krigsoperationer, og der var intet, der tydede på en nær forestående katastrofe. Det var i første omgang eksplosive bomber af svær kaliber. Om eftermiddagen kom flyverne igen, og så begyndte det store ildhav. Brandbomber, der fik tagstenene til at smelte, antændte pakhuse ved kajen, forretningsbygninger og store beboelseshuse. Det var en brand, som der næppe tidligere er oplevet i Norge – måske lige med undtagelse af den historiske katastrofe i Bergen i 1916.

Det professionelle og det civile brandkorps kæmpede en modig, men håbløs og fortvivlet kamp. Det var alt for kolossalt. Mange mennesker løb mod havnen for at komme væk med bådene, de var faktisk i fare for at blive indesluttet af flammerne. Fra de omliggende distrikter, hvor bønderne med forfærdelse så ildskæret, kom en flåde af fartøjer og robåde til undsætning. De landede om aftenen på sydsiden af Kirkeøen og tog de hjemløse familier om bord for at bringe dem i sikkerhed i nabokommunerne. De syge blev evakueret fra hospitalet, uskadt proviantforråd blev bjærget, af personlige ejendele blev kun det nødtørftigste medtaget. Om natten lå Kristiansund død og forladt. Mandag, tirsdag, onsdag fortsatte ulykkerne at vælte ned over Kristiansund, samtlige bydele

blev angrebet, og således ligger staden endnu i dag. Det må siges at være et rent Guds under, at denne voldsomme katastrofe ikke kom til at koste flere menneskeliv. Kun fem mennesker blev dræbt. Det er ikke til at forstå og har heller ikke nogen umiddelbar forklaring. Det materielle tab opgøres til 37 millioner kroner i direkte skader på bygninger, med indbo og maskiner vokser dette tab til 50 millioner. Hertil kommer yderligere byens varelager, klipfiskebeholdninger o.s.v., ialt 60–70 millioner kroner. Det største problem er naturligvis nu genopbygningen. Foreløbig bliver der dog kun tale om barakhus, og næppe mere end halvdelen af den oprindelige befolkning vil i vinter kunne bo i Kristiansund.

Vi sejler videre sydpå gennem skær og brænding. Skibet er lettet for en del af sin last, Den norske Nationalhjælps sidste forsendelse er gået i land, kristiansunderne, hvoraf mange er fuldstændig uden eksistensmidler, kan klare den lidt endnu. Jeg møder en mand på skibet, der står med begge ben i det nationale hjælpearbejde, der i øjeblikket er en af de varmeste solstriber over den norske kyst. Vi taler om det, vi har set, og han siger: Det falder i vor lod at bygge op igen efter en af de alvorligste tildragelser i Norges historie. Det sker under forhold, der afviger fundamentalt fra det, som vi har været med til at betragte som elementære samfundsrettigheder for frie mennesker i et frit land. Denne situation stiller de største krav til hver enkelt. Det gælder mere end kun at holde livsmodet oppe, vi må også pleje og skærpe vor vurderingsevne, holde fast ved sandhedens grundlæggende værdier. Det er nødvendigt for at bevare folkekarakteren, for at undgå, at der danner sig rust på folkesjælen, som Bjørnson engang har sagt. Ved at fastholde sandhedserkendelsen, vise personlig karakterfasthed og omtanke kan vi bevare den åndelige balance og sikre de varige livsværdier. Samtidig må vi undgå handlinger og optræden, der er formålsløse og skadelige, en hård tid kræver den største realitetssans for at kunne bevare den nationale sundhed og moral . . .

Over Molde, Alesund kommer vi til Bergen. I Molde har branden taget fat i kvarteret omkring havnen. Den halvcirkel af huse, der lå for foden af Rosernes By, er sunket sammen i brokker. Alesund er gået fri. I Bergen har de engelske flyvere antændt

kvarteret ved Strandgaten, og halvandet hundrede huse ligger i ruiner. Holbergs fødested i nummer 110 er uskadt. Ellers er der ingen byskader af betydning, og bergenserne, der er vant til at bygge op, trøster sig med, at husene måske ikke var så kønne endda, og at det muligvis kan blive bedre ved genopbygningen!

Under jernbanerejsen fra Bergen over Finse til Oslo samtalede jeg frit med højtstående tyske officerer. De var på den anden side overbeviste om, at invasionen af England ville komme, og at den også ville blive støttet af tysk marine, stationeret i Norge, men at den først og fremmest ville følge hovedopmarch-linien over den sydlige Nordsø og over Kanalen.

Man var temmelig overbevist om, at operationen nærmede sig, og om resultatet kunne der naturligvis ikke være nogen tvivl.

Den tyske pressechef i Oslo var fortsat elskværdig og inviterede mig til frokost på Grand Hotel. Til middag skulle jeg møde Carlis Hansen og den meteorologiske ekspeditions deltager på Hotel Bristol. De var ledsaget af et par sagkyndige fra Hamburger Seewarte og var ikke sene til at forklare, at »langstidsvejret« naturligvis ville være af den største betydning for de militære operationer på fastlandet, ikke mindst bombardementerne. Ekspeditionen ville derfor afsejle om et par dage fra Haugesund om bord i en norsk sælfanger. Der var alternative stationspladser at vælge imellem, og valget ville afhænge af isgangen under den grønlandske østkyst. Tiden var knap, men der var antagelig endnu et par uger, før nyisen ville begynde at binde de gamle flager. Carlis Hansen skulle ikke være med, men rejse tilbage til Danmark, hvor der ventede ham andre opgaver.

På tilbagevejen til København via Stockholm blev englænderne underrettet, og ekspeditionen blev opbragt nord for Island af den norske sælfanger »Vesle Kari«, som var gået i allieret krigstjeneste. Med undtagelse af nogle få danskere, som jeg vidste var uden ansvar for planlægningen, blev de arresterede ekspeditionsdeltagere ført til Isle of Wight, hvor de måtte finde sig i at være fanger, indtil krigen var forbi. Det var lidt kedeligt, at Carlis Hansen selv ikke var interesseret i overvintring.

Tyskernes første forsøg på at strække krigsaktiviteten til det fjerne Østgrønland mislykkedes således, men der blev som bekendt

i de efterfølgende somre gjort landgang. Det var naturligvis også af betydning at kunne forudsige vejret, når luftoffensiven begyndte den modsatte vej. Den danske slædepatrulje i Østgrønland satte til sidst en stopper herfor.

Den britiske flådeattaché, kaptajn *Henry Denham*, der havde gjort tjeneste i Danmark inden den 9. april, var nu stationeret i Stockholm. Major *Andrew Croft*, som jeg kendte fra hans deltagelse i *Watkins'* overvintringsekspedition i Grønland i 1930–31 og fra hans rejse med *Lindsay* over indlandsisen i 1934, var assisterende militærattaché hos den britiske gesandt, sir *Victor Mallet*. I staben var også en energisk og meget Skandinaviens-kyndig mr. *Peter Tennant*, som jeg ligeledes gerne ville hilse på. *Efter samtalerne kunne der ikke være tvivl om, at forbindelsesstedet til England og den frie verden måtte hedde Stockholm, såfremt aktive kredse i Danmark ville gøre en indsats for egen regning i håb om, at dette ville blive regnet os til gode efter krigen. Der var naturligvis Sveriges neutralitet at tage hensyn til, men om muligt kunne der opnås rygdækning gennem den danske efterretningstjeneste, og i alle tilfælde kunne der sikkert påregnes forståelse og en bred margin af indrømmelse over for Danmark i situationen, der var opstået.*

IV

Retningsgivende møder med Charles Hambro i Stockholm og Christmas Møller i Klampenborg.

Det blev en beskeden start. I forbindelse med officererne hjemme, der havde omfattende forbindelser, faglig viden og den rette indstilling, ville jeg i det neutrale Sverige opbygge en dansk organisation, der kunne knytte et kæmpende Danmark til den frie verden, og da naturligvis først og fremmest de krigsførende allierede nationer, men der var ingen penge, intet fast personel, ingen rejsende kurerer og endnu kun de ordinære transportveje til Danmark og den engelske flyver, der lejlighedsvis kom til Stockholm for at afhente diplomatpost til London.

Men den journalistiske camouflage var i orden, og aftalen med de første enkeltpersoner i Danmark viste sig hurtigt at være effektiv. Udover de tidligere nævnte efterretningsofficerer fra hæren og søværnet, til hvem min kones søster, frøken *Jutta Graae*, var indtrådt som et stille mellemed fra sin pult i Sparekassen for Københavns og Omegn, var der ingeniør *Erling Foss* og landsretssagfører *Per Federspiel*, der begge var gamle personlige venner. Med den førstnævnte havde jeg i mellemkrigsårene samarbejdet i nordiske opgaver, og med den sidstnævnte havde jeg i begyndelsen af 30'erne konkurreret som journalist, da vi var stationeret i London: Federspiel som korrespondent for Nationaltidende og jeg som korrespondent for Berlingske Tidende. Der var også et par medarbejdere i Pilestræde, der tydeligt havde markeret deres sympatier: *Nic. Blædel*, *Ejnar Black*, *Harry Bendixen*, *Vogel-Jørgensen*, *Kaj Otting*, *Kragh-Jacobsen*, *Henry Hellssen*, *Ole Bjørn Kraft* og enkelte andre.

De kom alle hurtigt til at give en håndsækning på den ene eller anden måde.

Omplaceringen i Stockholm havde ikke givet anledning til vanskeligheder. *Cai Schaffalitzky de Muckadell*, der i de sidste år havde været bladets korrespondent i Stockholm, var som forhenværende marineofficer kvalificeret til at kommentere krigsgangen

fra redaktionens kontorer i Pilestræde, og jeg kunne fra Stockholm samtidig følge situationens udvikling i Finland.

Scavenius havde ved sin samarbejdspolitik og sin personlige iver for at komme tyskerne i møde givet bolden op for den spirende aktive modstandsbevægelse. Efterretningsofficererne var i september 1940 ved at forberede rapport nr. I, og tiden efter den rådløse sommer, hvor man nærmest havde flakket omkring på tilfældige indskydelser, var nu ved at få en mening.

I oktober var vi klar til at rejse. Min kone, *Kirsten* tog sending nr. I igennem. Hun havde den simpelthen i hånden under passagen til færgeri i Helsingør og blev ikke udsat for nogen visitation, hverken af de tilstedeværende tyskere eller danskere.

Efterretningsrapport nr. I var en nøje udarbejdet grundplan for de tyske militære organisationer i Danmark med tilhørende detaljeret omtale af hær-, luft- og marinestyrker, ligesom den indeholdt beretning om transporterne via Danmark til Norge. Foruden de to efterretningssektioners egne apparater havde hæren og søværnet forbindelser i orden, både til politi, fyr- og vagervæsen, civilluftforsvarsstationerne, statsbanerne, lodsvæsenet samt fiskere og mange andre udkigsposter. Danmark er jo til at overse på landkortet, og selv om medarbejderkredsen ikke var taget i ed på deres sympatier, var der afgjort en samarbejdsvilje at konstatere. Mistilliden mod regeringen havde spredt sig i sommermånederne.

Efter Churchill's taler og da »Hermanns duer« for alvor brændte vingerne under september-slaget over London, var man klar over, at Storbritannien ville kæmpe, og at man således kunne begynde at tillempe sine handlinger efter en fælles indsats.

Man var så småt begyndt at mærke regeringens tyskvenlige politik som en moralsk belastning, og man forberedte sig på at gå fra den passive til den aktive modstand. Mennesket er ikke nogen maskine, og værdifulde kræfter var under frigørelse, men det var endnu under den stille overflade.

Hvis det aktive danske modstandsarbejde har nogen starttermin, må det velsagtens være på dette tidspunkt i begyndelsen af oktober 1940, da hærens og søværnets efterretningsofficerer for første gang trådte i forbindelse med britiske væbnede styrker og sendte et omfattende, dokumenteret materiale over Nordsøen til England

via min ringhed i Stockholm. Det blev til et nært venskabeligt og effektivt holdarbejde af sjælden karakter, som skulle vare til krigens afslutning i 1945.

I Stockholm fik jeg til en begyndelse kvarter i Strandvågspensionatet, ikke langt fra byens centrum og den udenlandske presses hovedkvarter på Grand Hotel, men et stykke vej fra den britiske legation.

Marineattachéen, Henry Denham boede imidlertid kun nogle få hundrede meter bag om Strandvägen i Riddaregatan. Det var endnu nødvendigt at træde de første stier med varsomhed. Omend der var dybtgående sympatier i Sverige for nabolandenes situation, herskede der ingen tvivl om Sveriges neutralitet og den tyske pression.

Bortset fra de mange udenlandske korrespondenter, der havde valgt Stockholm som udkigspost, havde næsten samtlige fremmede repræsentanter udbygget deres stabe med ekspertpersonel, og det svenske sikkerhedspoliti havde naturligvis travlt med at kontrollere, hvad der foregik i den neutrale hovedstad ved Mälaren.

Der var f. eks. ikke tvivl om, at Henry Denham's hus i Riddaregatan var under observation, og der blev også inden vinteren afsløret en mikrofon, der var firet ned i hans kamin. Det var derfor nødvendigt at vælge sine træffesteder med omtanke. Jeg selv var imidlertid ikke i kikkerten på dette tidspunkt.

Presseattachéen, Peter Tennant, havde mere frit slag og kunne naturligvis altid omgås de udenlandske korrespondenter, der opholdt sig i Stockholm. Det skete ofte under muntre sammenkomster i den lille Djurgårdsvilla, han havde lejet af den allerede dengang verdenskendte, søde og respekterede filmskuespillerinde *Ingrid Bergman*.

* * *

En dag i oktober måned – jeg har ikke den præcise dato i min dagbog – ringede Peter til mig for at aftale mødetid og sted med en »fælles bekendt«. Da jeg kom til mødet, stod *Charles Hambro*, stor og mægtig, i Tennant's dagligstue. Han forklarede med et skævt grin, at han var kommet i »åben maskine« fra London over Nordsøen for bl. a. at få lidt kendskab til den danske modstandsbevægelses planer.

Det var svært at forestille sig, hvorledes man havde fået stoppet denne mere end 6 fod høje og hærdebrede mand ned i et lille åbent cockpit. Den langsomtgående og ubevæbnede flyvemaskine ville iøvrigt også have været katteleg for en tysk kampflyver, hvis den var blevet opdaget undervejs. Men her var han altså, den store bankier fra London, spillevende og i bedste velgående.

Jeg havde tidligere ved mange lejligheder i mellemkrigsårene truffet Charles i London og huskede ham bedst fra banketterne i Anglo-Danish Society, når han iført kjole og hvidt med høje dekorationer gav sit bidrag med i talerrækken. London-Hambro'erne kom oprindelig fra Danmark, og han var altid trofast over for danske interesser i Storbritannien. Gennem generationer var banken i City blevet et af de største private finanshuse i verdensbyen. Man gik sjældent forgæves; Charles gav altid af et glad hjerte, når der var fælles interesser, der trængte til finansiell støtte.

Samtalen med Charles Hambro varede det meste af eftermiddagen og omfattede en række væsentlige perspektiver. Han erkendte, at Danmark endnu kun var i periferien af den britiske krigsaktivitet, men at der i London var forståelse for Danmarks holdning i den magtesløse situation. England kæmpede imidlertid på liv og død med ryggen mod væggen, og fiktioner om dansk neutralitet kunne man ikke få sig selv til at tro på. Han erindrede om, at viceudenrigsminister R. A. Butler i Underhuset allerede så tidligt som den 8. maj, altså kun 1 måned efter Danmarks okkupation, havde bekræftet, at det var et af de Allieredes krigsmål at genoprette Danmarks frihed og uafhængighed. Det var sandt, at man endnu var på defensiven, og at Det britiske Riges ressourcer var anspændte og meget begrænsede, men han henviste i samme åndedrag til Hitlers opfordring af 19. juli til England om at indstille den udsigtsløse kamp, som med foragt var blevet afvist af den nye Churchill-regering. Han tilføjede, at den svenske konge på sin henvendelse af 3. august havde fået til svar, at den britiske regering mente at have midler til at slå Tyskland og til at fuldføre sin historiske mission.

På trods af alle de ulykker, der havde ramt Storbritannien efter det kontinentale skibbrud, og på trods af de hastige og improvi-

serede beslutninger, som de skiftende situationer havde nødvendiggjort, bekræftede Hambro, at den grundlæggende thesis ikke var forsvaret, men *angrebet*, der ville føre til sejr. Allerede efter Dunkerque var man, med alle forbehold for taktiske overvejelser, i gang med en politisk strategi: blokade, bombardementer og undergrundsaktioner. I denne sidste forbindelse efterlyste Churchill opbygningen af et omfattende spionage- og efterretningsvæsen langs hele Europas vestkyst gennem Frankrig, Belgien, Holland, Danmark og Norge, og han havde bl. a. nedfældet sine synspunkter i et memorandum til sin nære medarbejder general Ismay, der var hans forbindelsesofficer til de væbnede styrker.

Charles fortsatte med at underrette om, at man under »Ministry of Economic Warfare« i al hemmelighed var ved at udbygge en organisation i London til støtte for undergrundsaktiviteten i Europa – »*Special Operations Executives*« (S. O. E.) – og at han netop var blevet udnævnt til skandinavisk chef. Det var tanken, at der under denne organisation skulle oprettes en speciel afdeling for det danske operationsfelt, således at en kommende frihedsbevægelse med større kraft kunne trække sine spor, når man havde gennemløbet de første forsøg. Danmark var i en særlig situation, der var ingen krigserklæring til tyskerne, kongen var forblevet i landet, og der var ikke, som tilfældet var i de andre af tyskerne besatte lande, sendt nogen eksilregering til London.

Hambro meddelte endvidere, at chefen for den danske afdeling antagelig ville blive lt. commander *R. C. Hollingworth* (»Holly«), der inden den tyske besættelse af Danmark havde været tilforordnet marineattachéen Henry Denham's kontor i den britiske legation i København. Han meddelte også, at det var tanken at anmelde den tidligere britiske presseattaché i Danmark, *Ronald Turnbull* (»Ronny«) som Stockholmgesandstens, sir Victor Mallet's specielle rådgiver i danske spørgsmål. Turnbull kunne forventes til Sverige om nogle måneder.

Charles kunne også oplyse om den frivillige danske aktivitet i London og fremhævede betydningen af de mange danske sømænds omgående beslutning om at samarbejde med den britiske handelsmarine. I denne relation nævnte han særlig forretningsfører *Børge Møller*, der var sømændenes tillidsmand, og som alle-

rede havde gjort en betydelig indsats. Blandt London-danskere var han i forbindelse med kaptajn *W. M. Iversen*, direktør *Robert Jørgensen* og dr. *Carl Johan Bruhn*.

Blandt englændere, der havde kendskab til Danmark, var der først og fremmest commander *Frank Stagg*, legationsråd *Rodney Gallop*, major *R. L. Taylor* og forfatteren *R. Spink*. Han sluttede med at bekræfte sit kendskab til de danske efterretningsofficerers forsendelse nr. I og tilskyndede, at denne forbindelse blev yderligere aktiviseret. Han spurgte til allersidst, hvorvidt jeg troede, at der var andre danskere, der ville samarbejde med S. O. E.?

Jeg svarede, at såvidt det stod til mig, ville den indledte forbindelse kunne fortsættes til fordel for denne organisation, og at det var af stor betydning, at *den danske indsats blev krediteret Danmark og det danske folk, således at vi ikke kun blev et nummer i den professionelle britiske efterretningstjeneste*. Det var måske tænkeligt, af saglige grunde, at de danske efterretningsofficerer, der varetog et så specielt arbejde lige under den tyske besættelsesmagts øjne helst ville træde i direkte forbindelse med tilsvarende britiske organisationer. Jeg kunne altså ikke på forhånd binde mine militære venner til en S.O.E. ordning, men at i hvert fald *mit* motiv for arbejdet måtte være, at vi bestræbte os for at have noget at tilbyde og at gøre dette arbejde ved egen indsats og for egne midler, således at *vi kommandomæssigt var uafhængige og følgelig i stand til at forhandle på lige fod vedrørende alle forhold af krigsmæssig betydning for Danmark*. Såvidt jeg kunne se, lå der i samarbejdet med den nye S.O.E.-organisation et stort perspektiv, der kunne blive til gensidig fordel. Vore egne væbnede styrker var på grund af forholdene i Danmark blevet forhindret i at føre en egentlig kamp, og jeg regnede med, at mange enkeltpersoner med de rette kvalifikationer ville acceptere et samarbejde med S.O.E. Som det senere viste sig, akcepterede de danske efterretningsofficerer stiltiende, men i hvert enkelt tilfælde af menings-uoverensstemmelse på deres egne betingelser.

Han havde selv fremhævet Danmarks særlige situation, og det var rigtigt, at der var specielle forhold at tage i betragtning. Det ville tage nogen tid for en dansk modstandsbevægelse at modne til kamp, og der kunne blive tale om megen de-centralisation i starten,

der ville vanskeliggøre en fast og effektiv dansk organisation. Ganske vist var der indtruffet begivenheder, »der kunne få en voksen mand til at græde«, og det var også klart, at den tabte prestige kun kunne genvindes ved en stigende dansk aktivitet, men det var på den anden side lige så klart, at den kortsynede logik og det vankelmodige sindelag ville vige, efterhånden som tiden gik, uden hensyn til den involverede risiko. En modstandsbevægelse i Danmark ville ikke få nogen spontan start, men jeg forsikrede Charles om, at der afgjort var grundlag for praktisk handling til sprængning af den tyske indespærring og de lukkede horisonter. *Såvidt jeg kunne binde nogen, ville jeg altså sige ja til samarbejdet med S.O.E.*, men for at bevare efterretningsofficerernes arbejde så intakt, som det var muligt, henstillede jeg at fare med lempe i de danske BBC-udsendelser fra London. Krigens realiteter måtte tale for sig selv, propaganda havde næppe nogen større virkning i Danmark, og det var en kendt sag, at følelsesudsving altid blev forstærket på afstand.

Hambro erkendte, at det militære arbejde, der var startet, måtte have prioritet, og det naturligvis ikke havde nogen hensigt at opflamme til desperate forsøg og »enkeltmands-krig« mod overmagten. Det, man tilstræbte, var tværtimod en samordning med den britiske strategi. I de videre bestræbelser var det imidlertid tanken at uddanne sabotage-instruktører, der antagelig ville komme ad luftvejen til Danmark. Da der i lang tid næppe ville være flyvemateriel til rådighed for bombemål i Danmark, ville ødelæggelser indefra være af langt større virkning og samtidig forhindre unødvendige skader og tab af menneskeliv. På længere sigt, men også først på længere sigt, når den moralske og tekniske baggrund var opbygget, måtte sabotage være en af vore primære anstrengelser. Det ville være S.O.E.s opgaver at uddanne instruktører og forsyne sabotage- og kampgrupperne, der kunne rekrutteres i Danmark. Prioriteringen af opgaverne måtte herefter blive:

- 1) Efterretningstjeneste
- 2) Udvidet nyhedstjeneste i B.B.C.
- 3) Sabotage.

Den danske svingdør i Stockholm var sat i hængsel. Samarbejdet med S.O.E. var indledt.

Charles Hambro skulle tilbage til London med den samme maskine den følgende nat. Peter Tennant forærede ham til afsked et stort uldent halstørklæde som erstatning for den halsklud, han havde mistet på den østgående tur over Nordsøen. Han fløj uden anden »bagage«, og han kom velbeholdent tilbage til hovedkvarteret i London. Først senere hørte jeg, at der faktisk havde været vrøvl med maskinens kompas, og at han kun på ringe afstand havde undgået de tyske flak-batterier på De Frisiske Øer.

* * *

Efterretningsofficererne blev selvsagt informeret om samtalen med Charles Hambro og satte hurtigt system i indsamlingsarbejdet, der herefter fortsatte med stigende frekvens, omend der var situationer, hvor det af hensyn til sikkerheden var nødvendigt at ligge underdrejet i nogen tid.

Forsendelse nr. II var snart undervejs og blev medbragt af Erling Foss, der havde skaffet sig en legal forretningsrejse til Stockholm. Han blev den første tur/retur kurér og således foregangsmand for de mange i rækken, der på legale rejser påtog sig denne ikke helt farefrie kommission. Det tog endnu lang tid, inden vi fik vort eget transportnet, og vi måtte benytte os af rejsende venner i denne tid. De mest benyttede kurerer i de første år var direktørerne *Anders Hostrup-Pedersen* og *Aage Hempel* og redaktørerne *Harry Bendixen* og *T. Vogel-Jørgensen*.

Jeg selv var tilsyneladende »fredlyst« i Stockholm og fik senere at vide, at efterretningsofficererne havde underrettet »kollegerne« i Stockholm, der havde erklæret sig indforstået og antagelig også selv blev holdt fortløbende informeret om de vigtigste begivenheder i Danmark. Når man hjemmefra mente, at der var »tyskere i mosen«, modtog jeg et postkort af Marmorkirken. Et efterfølgende postkort fra Tivoli var ensbetydende med, at der igen var grønt lys. I den mellemliggende tid modtog jeg ingen tilrejsende, som jeg ikke kendte i forvejen.

På et tidligt tidspunkt af krigen blev min gamle ekspeditions-kammerat, grev *Eigil Knuth* ansat i Den danske Statsradiofoni som speaker, bl. a. med det formål at han i en hastesituation i aftalt kodesprog fra efterretningsofficererne kunne indpasse oplysninger

i radioprogrammet, der tjente som advarsel til visse organer i den svenske forsvarsstab, såfremt man i Danmark konstaterede, at der kunne være tyske aktioner under forberedelse vendt mod Sverige. Denne hemmelige tjeneste fortsatte også efter den 29. august 1943 indtil krigens afslutning, hvilket var årsag til, at Eigil Knuth forblev som speaker indtil den bitre, men lykkelige udgang.

I den første »primitive« periode kunne vi også selv gøre brug af telefonen. Når oplysninger indløb om tyske krigsskibes passage gennem Sundet eller Bælterne, gik der fra de militære venner via frøken Graaes pult i Sparekassen melding til en medarbejder på Berlingske Tidende og herfra til min telefon i Stockholm. Marineattachéen Henry Denham blev omgående underrettet, således at der på meget kort tid fra London kunne udsendes britiske flyvere til observation i Kattegat. Der blev naturligvis ved disse lejligheder anvendt kodeord, der angav antal af enheder, og hvorvidt skibene var for udgående eller indgående. Selve telefonbeskeden vedrørte blot redaktionelle forhold. Dette var meget primitivt, men forbløffende virkningsfuldt, og det skete ved mange lejligheder, at der var britisk flyverdækning på de udgående tyske krigsskibe nogle få timer efter den første observation.

De mange tyskere i Stockholm havde endnu for travlt til at beskæftige sig med noget så inferiørt som en korrespondent for en avis i det okkuperede Danmark. Fra starten fik jeg i Stockholm god hjælp af Politikens redaktør, *Svend Bahnsen* og sluttede iøvrigt forbindelse med nogle af Stockholm-danskerne, bl. a. ingeniør *Jørgen Dalhoff*, der også gjorde tjeneste som kurér, og redaktør *Aage Heinberg*, som jeg senere samarbejdede med i en privat nyhedstjeneste til de svenske aviser for at korrigere de officielle nyheder, der kom fra Danmark.

I min egenskab af journalist havde jeg en hyppig og fri adgang til den danske legation i Stockholm. Når vejret tillod det, spillede jeg ofte golf med gesandten, kammerherre *Kruse* og med legationsråden, *Emil Torp-Pedersen*. Med legationsråden og hans kone var der fra den første tid en klar og gensidig forståelse af situationen, med kammerherren kneb det at komme på åben talefod. Han stod sig godt med de svenske myndigheder og refererede præcist samarbejdspolitikens vilkår, hvor det danske synspunkt vel

fandt forståelse i nogle kredse, men uden tvivl også vakte forundring i andre cirkler. Til »andre cirkler« hørte bl. a. Kong Christian X's søster, Prinsesse *Ingeborg*, der var gift med Prins *Carl*. Det var opmuntrende og befordrende at tale med Prinsesse *Ingeborg*, der stod helt på modstandsbevægelsens side. Hun fik dæknavnet »Frøken Knudsen«.

* * *

Ved juletid i 1940 besluttede vi os til at rejse til København. Jeg var endnu persona grata hos tyskerne og regnede ikke med at blive tilbageholdt i Danmark – heller ikke af Carlis Hansen!

Der var mange enkeltpersoner, som det ville være formålstjenligt at træffe på stedet, ligesom det kunne være hensigtsmæssigt at undersøge terrænet for rekruttering af nye deltagere, når modstandsarbejdet skulle udvides til at omfatte andre opgaver, f. eks. sabotage. Men det efterretningsmæssige havde i S.O.E.s bedømmelse foreløbig prioritet, og dette arbejde blev klart og sagligt drevet af efterretningsofficererne og deres mange hjælpere i marken på hjemmefronten.

Der var særlig een person, som jeg gerne ville nærme mig i det politiske aspekt. Det var handelsminister *Christmas Møller*.

I en række taler i efterårets løb havde *Christmas Møller* taget bladet fra munden og klart stemplet tyskerne som fjenden. Den 3. oktober måtte han udtræde af regeringen, hvilket for så vidt stillede ham frit til offentligt at kritisere regeringens samarbejdspolitik. I januar 1941 blev han også tvunget til at udtræde af Folketinget, men da jeg søgte ham ved nytårstid 1940–41, var dette altså ikke sket. Jeg havde ikke noget intimt personligt kendskab til *Christmas Møller*, selv om jeg ved mange lejligheder havde mødt ham forbigående på redaktionen og i Rigsdagen. I denne tid, hvor det var særlig svært at være dansker i udlandet, gjaldt det naturligvis om at finde forbundsfæller, og jeg havde på afstand beundret hans mod og livlige personlighed. Den engelske presse, f. eks. *London Times*, var også begyndt at skrive om Xmas – navnet alene var bemærkelsesværdigt! – og det slog mig, at han efter oprettelsen af det danske råd i London ville kunne tilføre de frie danske kræfter impulser og rådgivning. Vi var aldrig på noget tidspunkt inde på tanken om en dansk eksilregering i London, men

det var givet, at kredsen af Englands-danskere savnede et midtpunkt og en personlighed, der havde intimt kendskab til forholdene i Danmark.

Den danske legation i Pont Street i London var udsat for dualismens påvirkninger og havde fortsat ikke sluttet sig til de frie danskes organisation. Mon Christmas Møller kunne tænke sig at rejse til London, hvor han ikke mindst i BBC kunne få den talerstol, som var blevet slået væk under ham i Danmark? Endnu kunne han måske i nogen tid klare de smalle passager i Danmark, men det ville nok ikke vare så længe, før han for alvor kom i vanskeligheder.

Jeg havde ikke på dette tidspunkt noget mandat til at invitere ham til London, men jeg var sikker på, at det kunne indhentes. Danskerne i England og de britiske myndigheder ville uden tvivl gå med til at invitere Christmas Møller og hans familie på en »tour de force«, således at han kunne være med til at vise, »at Danmark endnu var i live«. Det var klart, at Xmas ikke var nogen vanetænger, og han havde vist eksempel på entusiasme, mod og fantasi. Jeg bad derfor min gamle studiekammerat og mangeårige ven, der nu var redaktionssekretær ved Politiken, *Sten de Hemmer Gudme* om at arrangere et møde med Christmas Møller.

Dette fandt sted 29. december 1940 sent om aftenen og måtte naturligvis også afspadseres under overfladen. Efter en middag hos min fætter, direktør *Niels Munck*, stod Christmas Møller uden for villaen på Klampenborgvej. Vi spadserede sammen en længere tur gennem Ordrup Mose og Krattet i nærheden af galopbanen. Vi var fuldtud enige om opgaven, men måske ikke helt om fremgangsmåden og tidspunktet. Christmas mente, at der fortsat var en indsats for ham i Danmark, og han stod tilsyneladende lidt fremmed over for tanken om den ændrede tilværelse. Der var naturligvis også hensynet til hustruen og sønnen. Som sagt havde jeg ikke noget konkret at tilbyde ved denne lejlighed, men Christmas Møller var indforstået med, at jeg gik videre med tanken, og han havde ikke noget imod, at vi gav ham en yderligere »write-up« i den allierede presse. Da vi henunder midnat skiltes, havde jeg trods alt en fornemmelse af, at den forhenværende handelsminister allerede stod i hvert fald med det ene ben i London.

1941

You can't let go

Sibyllegatan 13 – vinduer til den frie verden.

Nogle dage senere var jeg tilbage i Stockholm med en ny barberkost (generalstabens mikrofilms blev camoufleret og emballeret på mange forskellige måder). Foruden efterretningsstoffet indeholdt barberkosten en del politisk informationsmateriale udarbejdet af Erling Foss, der havde gode politiske forbindelser, og som fra nu af ville påtage sig at sende løbende oversigter. Foss arbejdede herefter i intim tilknytning til officererne, der var indforstået med denne arbejdsdeling, og sammen ville de være i stand til at finde egnede kurerer for forsendelsen af materialet.

Da jeg fandt, at mine værelser på Strandboulevarden i Stockholm var blevet temmelig eksponerede, og da der ved flere lejligheder havde været uvedkommende besøg, besluttede jeg at flytte.

Jeg lejede et par små værelser i *Sibyllegatan 13* bag om Det kgl. Teater »Dramaten«, på vej op ad bakken til Norrmalmstorg. Huset tilhørte en pensioneret svensk major. Der var ingen genboer, kun på afstand den svenske armés bageri. Det duftede sødt af brød og kager over hele kvarteret. Den nye lejlighed var kun en lille »svingdør« på 2. sals højde, 50 m², men beliggenheden var god, og lejen var billig. Der var verdens mindste køkken og tilsvarende toiletforhold, 2 fag vinduer og en glasdør til en lille sydvendt balkon. *Men det var vinduer til den frie verden.*

Kort efter arbejdets genoptagelse i Sverige opstod der en episode, hvis reelle indhold var minimalt, men hvor den psykologiske virkningsgrad var af betydeligt omfang: tyskerne forlangte 12 danske torpedobåde udleveret.

Udenrigsminister Scavenius mente, at kravet burde efterkommes, medens den øvrige regering stort set var betænkelig. Tyskerne fastholdt ordren, men nedsatte tallet til 8 og gik med til, at fartøjerne ved afleveringen var demonterede. Det kunne måske indrømmes, at de omtalte danske torpedobåde var uden krigsmæssig betydning for tyskerne, men da krigsmarinen set med britiske øjne er »The Senior Service« og det stolteste i verden, og den dan-

ske marine havde store traditioner at løfte, var det uforståeligt for regeringen i London, at man under diskussionen om fartøjernes udlevering ikke forlængst havde sænket skibene. Det var klart, at spørgsmålet både harmede og skabte uro og bitterhed, naturligvis særlig blandt de danske søofficerer, men der var endnu dengang lang vej fra passiv modstand til åben sabotage. Kun eet af fartøjerne, der lå i Svendborg, blev sænket.

Den britiske reaktion på udleveringen blev meget skarp, og kritikken og skuffelsen var oprigtigt ment. Jeg modtog gennem marineattachéen, capt. Denham i Stockholm 2 noter fra den engelske marineminister *Alexander* med anmodning om at sende dem videre til de danske flådemyndigheder. Den første note havde følgende ordlyd:

»Ud fra de oplysninger, man i øjeblikket sidder inde med, hersker der en almindelig foragt for den danske flåde på grund af dens mangel på mod og mandshjerte, da den tillod torpedobådene at blive udleveret til tyskerne. Den eneste måde, hvorpå den delvis kan genoprette sin ære, er, at den fuldstændig sikrer sig, at undervandsbåde ikke også falder i hænderne på Tyskland.«

I den anden note hed det:

»Hans Majestæts regering kan ikke godkende den danske regerings grunde til, at den var ude af stand til at sabotere eller sænke torpedobådene, navnlig da den forud må have været informeret om de tyske hensigter. Man må nu forvente, at tyskerne vil forlange danske undervandsbåde. Hvis den danske regering ikke sænker disse, må Hans Majestæts regering betragte den som handlende frivilligt for tyske interesser, og Hans Majestæts regering må indrette sin politik i overensstemmelse hermed, både nu og når freden skal sluttes.«

Det var stærke ord, men de var motiveret ved de store tab, den tyske marines undervandsbåde allerede havde påført den allierede handelsflåde, og det var ligeledes motiveret med hensyn til de mange danske søfolk, der frivilligt havde meldt sig til allieret krigstjeneste.

I forbindelse med en dansk kunstudstilling i Stockholm var flere danske politikere på dette tidspunkt på besøg i Sverige. Jeg gav kopi af noten til det konservative folketingsmedlem *Ole Bjørn*

Kraft og socialdemokraten, folketingsmand *H. P. Sørensen*. De udtalte begge forståelse, men var alligevel overraskede over reaktionens skarphed. Erling Foss og Per Federspiel, der i anden anledning også var i Stockholm, tog kopier med, ligesom »Prinserne« selvfølgelig blev underrettet. (»Prinserne« var dengang kodenavn for de danske efterretningsofficerer. Navnet blev valgt, fordi kaptein Gyth på sit daværende alderstrin havde en vis ydre lighed med prinsen af Wales.) Foss afleverede sin kopi til kontreadmiral i marineministeriet *Briand de Crèvecoeur*, men marinestaben så den aldrig. I de politiske og militære kredse, der var underrettet, fandt man nok på dette tidspunkt af krigen, at fordelene ved en sådan sabotage ikke stod i den rette proportion til virkningerne af de repressalier, tyskerne utvivlsomt ville have iværksat. Tankebanerne i London og København løb endnu ikke parallelt.

Vreden drev over, men *episoden må sikkert betegnes som lavpunktet for den kurve, Danmark måtte passere fra 9. april 1940 til 5. maj 1945*. Det skal dog tilføjes, at den danske marines prestige fik en velfortjent oprejsning med den næsten 100 procent sænkning af flådens skibe for næsen af tyskerne den 29. august 1943. Undervandsbådene blev også sænket ved denne lejlighed.

Til gengæld varede det ikke længe, før det var tyskernes tur til at reagere kraftigt. På årsdagen for det tyske overfald den 9. april 1941 afsluttede minister Kauffmann i Washington en traktat med USA, hvorefter Amerika med anerkendelse af dansk suverænitet kunne anlægge luftbaser i Grønland. På dette tidspunkt havde det særlig betydning for de amerikanske »lend and lease«-maskiner, der skulle flyves fra USA til Storbritannien. Tyskerne rasede, og Scavenius afskedigede Kauffmann og satte ham under anklage for landsforræderi. Dette var dog ikke af større betydning, da Washington forlængst havde anerkendt Kauffmann som fri dansk gesandt.

* * *

I London gik Hambro straks i gang med at indfri sine løfter. I midten af februar måned kom Ronald Turnbull til Stockholm, og vi kunne så småt begynde at tale om en integrerende stab. Karakteristisk for forholdene dengang havde det været nødvendigt for

Turnbull og hans familie at lægge rejsen fra London til Stockholm – i direkte linie ca. 1.200 km – via Afrika og Rusland. Han medbragte sin smukke brasilianske kone, som han havde forlovet sig med på et bal i København nogle aftener inden 9. april året i forvejen. Nu var hun højgravid, og der var ikke plads til dem begge i en af de få og meget belagte maskiner, der fløj mellem Skotland og Stockholm. Familien rejste derfor med skib til Durban i Sydafrika og herfra med fly til Cairo – Istanbul. Hersteds nedkom fru Turnbull. Efter forsinkelsen rejste familien videre med skib over Sortehavet til Odessa og videre gennem Rusland og Finland til Stockholm. Netop som de havde forladt Plaza Hotellet i Istanbul, blev en fløj af hotellet ødelagt af en sabotagebombe.

Med Turnbull's ankomst blev den hurtige og direkte kontakt åbnet til de britiske myndigheder og til de britiske militærstabe, og naturligvis ikke mindst til den nyoprettede S.O.E.-organisation. Vi var tidligere gået vejen gennem specialattachéerne. Fra nu af var der en officiel britisk repræsentant i Stockholm, der med indsigt og autoritet udelukkende kunne beskæftige sig med danske spørgsmål.

Det viste sig hurtigt, at London ikke kunne have sendt en bedre mand. Turnbull var effektiv, opfindsom, samvittighedsfuld, flittig og fuld af forståelse for vore særlige problemer. Han talte dansk, og psykologisk havde han et vældig godt tag på at tilfredsstille selv de vanskeligste kværuanter; han var den fødte forhandler, både hjemover og til London, og blev derfor en bærepille og en katalysator i det dansk-britiske forhold gennem alle de kritiske år.

Omtrent samtidigt med Turnbull's ankomst kom den dansk-fødte men britisk naturaliserede *Albert Christensen* til Gøteborg, hvor han blev udnævnt til britisk konsul. Dette fik i den danske relation speciel betydning, da den hemmelige båd tjeneste på Jylland blev startet.

Turnbull tog straks fat. Han havde hos udenrigsminister Eden udvirket en indbydelse til Christmas Møller og hans familie og iøvrigt en opfordring til folketingsmand *Hedtoft Hansen* om at komme til London. Fra B.B.C. var der endvidere tilbud til chefredaktør Nic. Blædel og redaktionssekretær Sten Gudme. Tilbudene blev motiveret med ønsker om at få danske personligheder til London for at være til rådighed for den britiske regering ved be-

dømmelse af danske forhold og begivenheder. Invitationen til Sten Gudme blev videresendt gennem min moder, som havde været på besøg i Stockholm. Han meldte sig straks parat og passerede Stockholm på vej til London allerede i maj måned. Folketingsmand Hedtoft Hansen fandt, at han skyldte *Stauning* og partiet at blive hjemme, og Nic. Blædel, der allerede var i tyskernes søgelys, havde forståelige betænkeligheder vedrørende repressalier mod familien, hvis han rejste.

Fra Christmas Møller kom der i første omgang intet svar, og dette opfattede vi som et nej. Hvad der egentlig skete, har jeg aldrig senere fået opklaret. En ung polyteknisk student, der havde været på studieophold i Stockholm, påtog sig at være kurér til Christmas Møller, da han fra sit politiske ungdomsarbejde havde personligt kendskab til ham. Han var endda taknemmelig og glad for at blive taget i tillid og viderebringe et så betydningsfuldt budskab. Det var aftalt, at et specielt postkort ville bekræfte Christmas Møllers og familiens villighed til at komme, og han ville i så fald få nærmere meddelelse om afhentningen. (Der var på dette tidspunkt planer om at hente ham med britisk flyvemaskine, der kunne lande på en af de danske søer.) Hvis vi derimod ikke hørte noget inden for en passende tid, måtte vi gå ud fra, at han endnu ikke havde bestemt sig.

Vi hørte intet, og en ny henvendelse blev først sendt i august måned 1941. Christmas Møller erklærede, at han aldrig havde modtaget invitationen fra marts måned. Hvad der end var sket, om studenten fik kolde fødder eller med overlæg disponerede selvstændigt, lykkedes det mig aldrig at finde ud af, da jeg ikke fik forbindelse med vedkommende inden hans død, men forsinkelsen var ikke uden betydning for Christmas Møllers senere placering i London. Da han kom det følgende år, var tids-prioriteten delvis i fare. Grev Reventlow, den danske gesandt i London, havde ved årets udgang sluttet sig til det danske rådsarbejde og erklæret sig som fri gesandt, og udenrigsminister Eden og de andre britiske ministre, der havde sanktioneret indbydelsen til Christmas Møller, havde i mellemtiden fået så meget andet at tænke på under begivenhedernes hastige udvikling.

* * *

Den 17. maj 1941 kom et telegram til Stockholm af særligt indhold. Det havde ikke direkte tilslutning til krigen, men var i hvert fald en udløber af denne og var af historisk betydning for Danmark.

Da tyskerne rykkede ind i Danmark, blev en årtusindgammel forbindelse mellem Danmark og Island afbrudt. Christian X's beføjelser som konge af Island blev af det islandske alting midlertidigt overført til regeringen i Reykjavik. Allerede den 10. maj 1940 blev Island besat af de britiske styrker som et modtræk mod de tyske fremstød i Skandinavien og for at sikre Nordatlanten over for den tyske undervandsbådskrig. Regeringen i Reykjavik protesterede, men fik tilsagn, der iøvrigt mentes tilfredsstillende. Der blev senere sluttet en forsvarsoverenskomst mellem Island og USA.

Den 17. maj 1941 holdt Altinget møde, og under henvisning til de afbrudte forbindelser med Danmark blev det vedtaget, at Forbundsloven – Personalunionen – der fastlagde forbindelsen til Danmark, ikke ville blive fornyet, når loven udløb i 1943. Dette ville med andre ord sige, at Island ønskede at erklære sig som selvstændig republik, og at den danske konge herefter ikke mere ville være Islands konge.

Beslutningen om denne ensidige handling blev naturligvis sendt til det danske udenrigsministerium i København af gesandten i Reykjavik, men på grund af forholdene var telegrammets ekspedition meget langsom, og da den svenske aftenavis *Nya Dagligt Allehanda* ringede til den islandske chargé d'affaires i Stockholm *Finnur Jonsson* og læste et telegram op i telefonen om Altingets beslutning, var det endnu en overraskende nyhed for Islands officielle repræsentant i Sverige.

Da jeg var en gammel bekendt af *Finnur Jonsson*, telefonerede han til mig og foreslog et besøg i lejligheden på Strandvägen i Stockholm. Da jeg ankom, refererede han avisens telegram, som *Nyt Dagligt Allehanda* ikke havde fået trykt, da de først modtog det efter redaktionens slutning. Han omtalte i enkeltheder de forskellige partiers afstemningstal og forudså en ny forfatning til indførelse af republikken.

Da jeg spurgte ham, om jeg kunne bruge de meddelte oplysning-

ger i et telegram til Berlingske Tidende, sagde han, at det var netop hans hensigt, da Nya Dagligt Allehanda ikke havde brugt telegrammet. Som gammel journalist tilbød Finnur Jonsson endda, at han ikke ville referere nyheden til andre, før den var blevet offentliggjort i Pilestræde. Ja, han ville endda vente med at underrette den danske legation på Valhallavägen! Finnur Jonsson holdt sit ord og tilbragte det meste af aftenen hos venner ude i byen og tog først telefonen på Strandvägen, da Berlingske Tidendes første udgave allerede blev solgt på Rådhuspladsen.

Det officielle telegram fra Reykjavik var fortsat forsinket, og da redaktionen på Rådhuspladsen ringede til udenrigsministeriet for at få bekræftet Berlingskes telegram, var man uden underretning.

Historiens pointe satte mig i længere tid i et dårligt lys på Politikens redaktion. I telegrammet fra Reykjavik til den svenske aftenavis var der nemlig tilføjet en eftersætning: Bedes videresendt til Politiken! Dette havde den svenske aftenavis glemt i skyndingen, og denne tjenstlige tilføjelse var ikke blevet læst op for den islandske chargé d'affaires. Det tog lang tid, før jeg kunne overbevise Politiken om, at jeg ikke havde været vidende om, at det faktisk var deres telegram, som vi havde brugt i Berlingske Tidende.

Hvorledes kongen reagerede, da han læste sin morgen-Berlinger, har jeg ikke noget kendskab til.

* * *

Udviklingen i Stockholm var ved at tage fart. Besøgsfrekvensen var endnu livlig, og da den journalistiske camouflage fortsat dækkede, var der ingen bremse på bevægelsesfriheden. Bortset fra de mundtlige efterretninger, som vi indhentede, var der i gennemsnit pr. måned to lukkede sendinger fra efterretningsofficererne. Jeg brugte iøvrigt tiden til at skrive en række interviews og kronikker, der senere blev optrykt som særpjecer og udsendt i Danmark. Hensigten med denne serie var at benytte sig af den svenske talefrihed, og mange fremstående svenskere fandt hurtigt melodien og gav interviews med indhold om spørgsmål, som i hvert fald ikke kunne være rejst offentligt i tilsvarende danske samtaler. Blandt de interviewede var professor *Nils Ahnlund*, överståhållare *Torsten*

Nothin, generaldirektør *Anders Örne*, professor *Elias Wessén*, forfatteren *Eyvind Johnson*, professor dr. *Birger Ekeberg*.

Som et nyt og værdifuldt aktiv i organisationens opbygning kom forretningsfører *E. Borch-Johansen* ofte til Stockholm. Jeg kendte Borch-Johansen fra universitetet, og i sin nuværende stilling som forretningsfører for sejlskibsrederiforeningen havde han adgang til et meget værdifuldt materiale. Dette kom særlig den britiske marineattaché til gode, men Borch-Johansens arbejdsområde inden for organisationen blev senere betydeligt udvidet. Også direktør *Stig Jensen* mødte frem på dette tidspunkt og påtog sig som særopgave at rekognoscere i terrænet og organisere modtagergrupper for de sabotørinstruktører og det materiale, som det efter planen var tanken inden længe at sende ad luftvejen til Danmark.

* * *

Ved Skt. Hans den 22. juni 1941 startede det tyske storangreb mod Sovjetunionen; Finland og Rumænien faldt i geled. Danmark afbrød den diplomatiske forbindelse med Moskva, og det kommunistiske parti i Danmark blev forbudt, og flere hundrede danske kommunister blev arresteret. Det klare grundlovsbrud ændrede afgørende kommunisternes placering. På trods af aftalen mellem Berlin og Moskva, der medførte, at partiet i den første tid efter besættelsen forholdt sig passivt over for tyskerne, var man pr. 22. juni allerede langt inde i illegaliteten, og selv om mange af de ledende kommunister blev sat ud af spillet ved arrestationerne, var der alligevel så mange tilbage, at et nyt og betydningsfuldt element var skabt i den accelererende danske modstandsbevægelse. Det varede endnu nogen tid, før integrationen blev startet, men en dag stod professor *Mogens Fog* i lejligheden i Sibyllegatan 13, og forbindelsen med »Prinserne« og de andre allerede etablerede grupper blev derved sluttet. Kommunisterne tilførte modstanden både kampvilje, disciplin og organisation.

Lidt nødtvungent blev jeg beordret til Finland, ja, man havde vist endda tanke om at gøre mig til fast korrespondent i Helsingfors og sende en anden medarbejder til Stockholm. Dette fik jeg dog forhindret, men opholdet i Karelen omkring Ladoga- og Onega-søen varede længere end beregnet. Der skete dog ingen væ-

sentlige afbrydelser af forbindelserne gennem Stockholm, da de tidligere nævnte medarbejdere kunne træde til. De var ivrige og samtidig tilpas forsigtige.

Året var ved at gå til ende, og i et tilbageblik var der trods alt realiteter, som det var værd at tage højde på. Der var ved årsskiftet ikke tvivl om, at der forestod en revision af besættelsespolitikken. Det var både politisk og moralsk nødvendigt, ellers ville regeringen i København ikke have mange chancer for at overleve.

Ude i den frie verden stod Kauffmann i Washington som anerkendt dansk gesandt efterhånden med tilslutning af andre frie repræsentationschefer. Over halvdelen af den danske handelsflåde sejlede for briterne. I London var der kommet facon på det danske råd, der havde fået den store industrimand *F. M. Krøyer-Kielberg* fra »United Molasses« til formand, og selv om rådet naturligvis kun havde en uofficiel status, blev dets aktivitet fulgt med forståelse og anerkendelse af britiske regeringsinstanser. S.O.E. var ved at udbygges og ville snart være klar til at sende sine første faldskærmsagenter til Danmark; adskillige danskere i udlandet havde meldt sig som krigsfrivillige, det betydningsfulde danske efterretningsarbejde var forlængst i fast gænge, og den britiske regering havde sendt en officiel repræsentant til Stockholm for at være til rådighed for modstandsbevægelsen i Danmark.

Men vi var fortsat stærkt belastede i de Allieredes bedømmelse. Den danske eftergivenhedspolitik var en reel fare for landet og kunne på længere sigt medføre, at vi ikke ville blive anerkendt som en de facto allieret. Fængslingen af kommunisterne, oprettelsen af frikorps Danmark, udleveringen af torpedobådene, den dansk-tyske forening, tilslutning til Anti-Kominternpagten og mange andre indrømmelser gjorde et farligt indhug i prestigebalancen, og *nødvendigheden af hurtig handling blev mere og mere indlysende, hvis vi som folk og nation skulle klare frisag i de kritiske år.*

Tilslutningen til Anti-Kominternpagten udløste spontane reaktioner. Man kunne more sig over trafikminister *Gunnar Larsen*s knækkede spade, da han i september tog det første officielle spadestik til den nye jernbanelinie i fugleflugtslinien til Tyskland, men det tyske november-krav om, at Danmark bl. a. med Kroatien og Finland skulle indtræde i den såkaldte Anti-Kominternpagt, der

skulle højtideligholdes den 25. november 1941, var et stort faremoment.

Som bekendt deltog Scavenius i den højtidelige statsakt hos Hitler i Berlin, og et forsøg på at få en tillægsprotokol vedføjet med begrænsende virkninger for Danmarks deltagelse blev afvist. Over for den frie verden kom Danmarks tilslutning til pagten til at stå uden forbehold. Særlig blandt ungdommen vakte regeringens fornyede eftergivenhed alvorlig forbitrelse, og den samme dag, hvor undertegnelsen havde fundet sted i Berlin, kom det til ret omfattende demonstrationer i København. I hvert fald i et omfang, der fik udenrigsminister Scavenius til at foretrække at køre i bil fra Gedser til København i stedet for at tage med toget. For første gang blev det i organiseret form udtalt: »at vi hellere ville dele kår med det norske folk end uden modstand at lade Danmark bruges til formål, der stod i yderste modsætning til vort ønske om at leve i et frit folkestyret demokrati«. Adressen blev sendt til kongen.

Danmark var i live og viste vilje til at tage det fuldstændige brud med okkupationsmagten, og det var uden tvivl lidt af en lektie for de tyske magthavere og for samarbejdspolitikken fortalere på Christiansborg. Det fik dog foreløbig ingen større virkning, men i verden omkring os, specielt i Sverige og i England, var der begyndt at være bid i danske nyheder, og i Norge kan det måske have gjort et indtryk. En belastning var det imidlertid, så meget f. eks. at grev Reventlow og hans stab i London gik over til den frie danske bevægelse.

Med Japans angreb på Pearl Harbor den 7. december 1941 og Amerikas officielle allianceforhold som en fuldbyrdet kendsgerning var verdensbranden for alvor tændt. S.O.E., der hidtil kun havde haft til mål at støtte undergrundsbevægelserne på det europæiske fastland, blev udvidet til en verdensorganisation, der nu også omfattede de asiatiske lande. General Sir *Collin Gubbins* blev den øverste chef. Den nye krigsfase blev i vor beskedne regie i Stockholm indledningen til et mere intimt samarbejde med minister Kauffmann i Washington. Gennem den amerikanske legation i Stockholm sendte jeg ham herefter løbende ekstrakter af den militære og den politiske informationstjeneste, og omvendt støttede han vort arbejde på forskellig måde.

Den illegale presse i Danmark havde allerede på dette tidspunkt taget et betydeligt opsving: der var kommunistiske illegale aviser, der var »Frit Danmark«, »De Frie Danske« og adskillige andre blade. Der var »Ringene«, der med *Frode Jakobsen* som forretningsfører var begyndt at planlægge en aktiv indsats, og i Jylland var Randers og andre byer ved at røre på sig (*Flemming Juncker*, *Jens Toldstrup* og mange flere). Det groede i forskellige kernesteder. Var der tilløb til en fælles front?

* * *

I den danske S.O.E.-sektion i London stod den 37-årige læge *Carl Johan Bruhn* på dette tidspunkt i forgrunden. Han havde i lang tid undergået træning som faldskærmsoldat og virkede som instruktør for kommende kampgrupper i Danmark. Som den absolut bedst kvalificerede var han udpeget til at være den første leder af S.O.E.s virksomhed i Danmark. Missionen fik et tragisk forløb.

C. J. Bruhn, der var født i København i 1904, havde studentereksamen fra 1923, var på Købmandsskolen og en tid i forstlære på Bregentved. Han rejste senere til Malaya, hvor han giftede sig med en engelsk læge, *Anne Connan*. Hjemvendt til Danmark blev han leder af et savværk i Vordingborg, men i 1934 tog han til England for at studere til læge. Det var ægteparrets tanke efter afsluttet studium at vende tilbage til Malaya for sammen at åbne en lægepraksis. Efter den tyske okkupation af Danmark var han en af de første, der meldte sig til aktiv krigstjeneste. Han følte, at han ikke fortsat kunne sidde i tryghed på studiebænken, når andre kæmpede med livet som indsats; han følte også i udpræget grad skammen over, at Danmark var bukket under praktisk talt uden kamp.

Ud fra en kraftig impuls skrev han et brev til Winston Churchill med udkast til en dansk undergrundsbevægelse. Han fik ikke noget egentligt svar, men dog en kvittering for udkastets modtagelse. Gennem kaptajn Iversen fik han ret hurtigt forbindelse med S.O.E., og hans alderstrin, hans fine karakteregenskaber, hans dybe religiøsitet gjorde, at han straks blev den selvskrevne leder med stor indflydelse på kammeraterne. Hollingworth bestemte sig

hurtigt for Bruhn som pioner for det kritiske arbejde, der lå forude. *Mogens Hammer*, der var gået i land fra et af skibene i den danske handelsmarine for at uddanne sig til mere specielle opgaver, skulle være Bruhns telegrafist.

Vi var i Stockholm fuldt informeret, men havde ikke nogen egentlig funktion i forbindelse med denne første udsendelse til Danmark. Bruhn ønskede at hoppe »blindt« og ville ikke have noget modtagerhold, han kendte egnen omkring Bregentved og Vordingborg fra tidligere tid og valgte at springe til en åben plads i Torpeskov ved Haslev. Dr. Jørgen Hæstrup fastslår i sin doktorafhandling »Kontakt med England 1940–43«, at det egentlige formål med Bruhns og Hammers udsendelse til Danmark ikke i første omgang var at organisere sabotage i stor stil, men at etablere forbindelse til modstandsindstillede kredse i befolkningen og stimulere denne indstilling. Endvidere var det opgaven at oprette den første faste radioforbindelse til London og at udvikle det organisationsapparat, der senere skulle stå klar, når der blev givet grønt lys for sabotageaktiviteten. Bruhn beskæftigede sig allerede på dette tidlige tidspunkt med den regionale opbygning af landet, en inddeling i zoner, der senere blev fundamentet for den hemmelige hær i Danmark. Der herskede ved indgangen til 1942 relativt rolige forhold på hjemmefronten, og det var tanken at udnytte denne periode til at opbygge og til at organisere, således som det retningsgivende direktiv var givet under samtalen med Hambro året i forvejen.

De to mænds videre skæbne er mere kendt end baggrunden for deres indsats. Efter jul, den 27. december 1941, fløj de om natten over Nordsøen og nåede efter tidsplanen bestemmelsesstedet i nærheden af Haslev. Vinteren var allerede kommet til Danmark, og der var faldet nysne over landskabet. Hammer sprang først, derefter blev faldskærmen med radioapparatet udløst, og Bruhn var klar til at springe. Han skulle selv fastgøre krogen til faldskærmens udløsningsmekanisme, men antagelig er krogen sprunget af stangen under flyvemaskinens loft. Skærmen udfoldede sig ikke, og Bruhn blev dræbt i faldet. Hammer klarede sig igennem og fik senere forbindelse med modstandskredse i København. Sten Gudme havde i London, inden de to mænds afrejse, bl. a. opgivet

redaktør *Erik Seidenfaden* og ingeniør *H. Dedichen* som nød-adresser . . .

De Allieredes felttog var åbnet i Danmark, men som *Hæstrup* skriver: »Det tyske Abwehrstelle var samtidig sat på sporet, og Bruhns død medførte uden tvivl forsinkelser og vanskeligheder for de Allieredes indsats i Danmark, der ellers ikke ville være opstået.«

En ganske særlig krigserklæring.

Allerede den 2. december 1941, hvor London Times' korrespondent i Stockholm Mr. *Urch*, som jeg kendte fra Polen og den finske vinterkrig, holdt en middag for den britiske minister Victor Mallet, fik vi at vide, at den britiske krigserklæring til Finland var på trapperne.

Den kom den 5. december akkurat på den finske nationaldag, men det var antagelig en tilfældighed.

Den pågældende middag i *Urch's* hjem i Djurholmen havde også til hensigt, at Mallet endelig over for Borch-Johansen skulle bekræfte tilbudet til Christmas Møller. Christmas ville være sikker i sin sag og havde aftalt med Borch-Johansen, at han skulle opsøge den britiske gesandt under sit næste besøg i Stockholm. Sir Victor bekræftede naturligvis, men henviste til tidsfaktoren og den forestående vinter, hvor der næppe kunne blive tale om afhentning med flyvemaskine eller undervandsbåd. Der var også den nye omstændighed, at grev Reventlow i London nu havde meldt sig til det danske råd og overtaget hvervet som ærespræsident.

Den britiske minister var meget kritisk i sin omtale af den finske udenrigsminister *Witting*. En Cavour kunne have reddet situationen, men *Witting* var bestemt ikke nogen Cavour, og efter den finske udenrigsministers besøg i Berlin, hvor han undertegnede Anti-Kominternpagten, var der ikke mere nogen vej tilbage, selv om man var klar over, at krigserklæringen i realiteten intet betød, og at den iøvrigt kun kunne gøre et dårligt indtryk i Norden, hvor der selv i modstandskredse var en tilbøjelighed til at separere Finland fra de øvrige krigsproblemer og betragte det som et særtilfælde. Mallet var også klar over, at marskal Mannerheims sympati var hos de Allierede og ikke hos den tyske krigspartner, men af praktiske grunde var der ikke noget at gøre. Finland var med til at angribe Sovjetunionen, og Sovjetunionen var nu allieret med briterne.

Jeg hørte senere under et januar-besøg i Helsingfors, at det fak-

tisk var besluttet, at Witting ikke skulle være rejst til Berlin for at undertegne pagten, og at man som undskyldning herfor havde brugt en hastig indkaldelse til en konference, som Mannerheim forlangte, og hvortil også Wittings nærværelse var forudsat. Tyskerne svarede imidlertid med at sende en ekstra flyvemaskine efter Witting og lovede at bringe ham hjem fra Berlin den samme dag – hvad de også gjorde.

Iøvrigt var Witting så imponeret af sit møde med Hitler, at han efter hjemkomsten til Helsingfors havde travlt med at uddele kopier af det fotografi, der var taget af ham sammen med Føren. Han indrømmede senere, at han var fuldkommen »elektriseret«, da Hitler talte til ham.

Witting havde endnu i de første dage af december forsikret det finske kabinet, at der ikke ville komme nogen krigserklæring fra London.

Forbindelserne til Finland blev dog ikke helt afbrudt. Som det var naturligt, havde jeg fra vinterkrigens dage endnu forbindelse med en række finske venner. En overordentlig tiltalende og kultiveret person fra inderkredsen i Helsingfors kom ofte til Stockholm, og det blev ham pålagt af indflydelsesrige regeringsmedlemmer at holde uofficiel forbindelse med Storbritannien og prøve at sikre en række underhåndsaftaler. Hvorvidt der også var finsk regeringskontakt med madame *Kollontaj*, der var russisk gesandt i Stockholm, fik jeg aldrig lejlighed til at konstatere med sikkerhed. Som en illustration af den venskabelige finsk/britiske presserelation på trods af krigserklæringen erindrer jeg, at den britiske presseattaché Peter Tennant den 4. januar 1942 sammenkaldte de svenske og udenlandske korrespondenter på legationen og henstillede, at man ikke skrev noget »om finsk-russiske fredsforhandlinger«, da der allerede var direkte kontakt, og da yderligere omtale kun ville irritere tyskerne og skade de finske bestræbelser. Det bemærket, at det var den *britiske* presseattaché, der tog initiativet til dette møde.

En anden erindring om de britisk/finske relationer, på trods af, at krigen havde anbragt Storbritannien og Finland i hver sin lejr, falder mig samtidig i tankerne. Under et besøg i London i sommeren 1944 skulle jeg træffe en højtstående marineofficer i det briti-

ske admiralitet. Som bekendt er engelske regeringskontorer meget spartansk møbleret og som regel uden billeder på væggene. Admiralsens kontor var ingen undtagelse fra reglen, men det var ikke til at undgå med det samme at bemærke et kæmpestort fotografi i en sølvramme, der stod på skrivebordet. Jeg troede først, at det var et signeret portræt af den britiske konge, men nej, da jeg så nærmere efter, var det et usigneret billede af Finlands marskal Mannerheim. Jeg kunne ikke lade være med at spørge, om Mannerheim var en af admiralsens personlige bekendte.

»På ingen måde,« svarede han.

Hvorfor portrættet havde en hædersplads i det britiske admiralitet?

»Det er da klart,« sagde admiralen, »Mannerheim er en fremstående general, og jeg har personlig den største sympati og agtelse for ham!«

En gang senere fik jeg lejlighed til at fortælle marskal Mannerheim om observationen fra det britiske admiralitet. Det var tydeligt, at han glædede sig oprigtigt over historien.

* * *

Blandt flygtningene i Stockholm udgjorde nordmændene det største kontingent, ikke mindst fra starten. De havde som regel ikke større vanskeligheder med at komme over grænsen, da de var nøje informeret om passagestederne, og da de tyske patruljer var bange for at gå i skoven og nøjedes med at køre på motorcykler på landevejene.

Derimod kunne de norske flygtninge endnu på dette tidspunkt en gang imellem få lidt besvær med de svenske grænseposter. En læge af mit bekendtskab, der kom fra Bergen, blev således arresteret på grænsen og ført til landsfiskalen, der truede med at sende ham tilbage, da han var uden penge og selvfølgelig ikke havde formaliteterne i orden. Landsfiskalen sympatiserede på ingen måde med doktorens og hans kammeraters flugt og fandt, at det danske eksempel med eftergivenhed over for tyskerne var langt at foretrække! Med en kraftig appel til asylretten kom han dog igennem, og efter et midlertidigt ophold i interneringslejr fandt han frem til

passende beskæftigelse. Han blev ansat på Skt. Jørgens Hospital for en månedlig løn af svenske kroner 380.

Dette tilfælde er kun taget med som et snapshot, som et eksempel på mange andre lignende flygtninge-situationer. Der var endnu ikke på dette tidspunkt kommet gang i de norske »politilejre« i Sverige, og det var begrænset, hvad den norske legation i Stockholm kunne udrette. Fra Danmark havde vi endnu kun ganske få flygtninge.

1942

*You have promises to keep
and miles to walk before you sleep*

Tålmodighedsprøven. – Isvinteren. –
»Mr. Barr« ankommer.

I marts måned 1942 fik jeg for første gang besøg i Stockholm af en af »Prinserne«. Det var ritmester Hans Lunding, der med et eller andet opdigtet påskud uden videre havde skaffet sig tysk tilladelse til at rejse.

Ritmester Lunding var på dette tidspunkt 43 år gammel, og som dansk sydslesviger var han særdeles godt kendt med tyske forhold, og han havde selvoplevede erfaringer allerede fra den første verdenskrig.

Lunding var også kendt som en fremragende rytter, der havde opnået placering ved Berlin-olympiaden i 1936 i military-ridning. Et enkelt fejlspring kostede ham antagelig guldmedaljen. Jeg havde kendt Lunding i mange år, da han var gift med en af mine klassekammerater fra Ordrup Gymnasium.

Ved Lundings (»Mathis«) ankomst til Stockholm var der alle mulige antagelser i gang om en forestående tysk aktion mod Sverige.

Jeg citerer fra dagbogen:

»5. marts 1942.

Træffer Mathis til frokost. Der synes ikke at være nogen tvivl om, at tyskerne forbereder en mulig aktion mod Sverige. Der er ligesom i dagene før 9. april 1940 koncentrationer i Østersøhavnene, der er netop gået 1 panserregiment igennem til Norge, der er en del koncentrationer ved den norske grænse, der er gået en jævn strøm af materiel gennem Danmark til Norge, der er kommet 200 stukas til Værløse, der er kommet 85 bombere og jagere til Aalborg, der bliver ved med at gå kampvogne gennem Sjælland til Norge, der skal skaffes indkvartering til så og så mange. Den store opmarch er imidlertid endnu ikke nogen realitet og kommer vel først, hvis den tekniske opmarch om nogle uger skal bruges til at udøve et politisk tryk mod Sverige. Et tysk krav kan kun være af vital betydning, og efter alt, hvad der

er sagt, og alt, hvad der er forberedt, må man være berettiget til at tro, at svenskerne vil slå. Det ejendommelige er, at selv meget vel-informerede svenskere trods alt alligevel ikke kan få sig selv til at tro, at der skal ske noget. Det første par uger, hvor isen endnu kan volde vanskeligheder, vil der næppe ske noget, men april bliver uden tvivl kritisk.

Mathis forelægger planer, der helt reviderer de gamle. Arbejdet er meget længere fremme end tidligere antaget og vil sikkert imponere på rette sted. Han er storartet, og jeg må sige, at vi er alle meget overraskede over det, der allerede er sket. De er dygtige. Det simplificerer i høj grad opgaven, men vi bliver enige om, at der foreløbig ikke kan være noget vigtigere end at skaffe arbejdsro. Kristian (Christmas Møller) må derfor i øjeblikket træde i baggrunden, og vi bliver enige om at udsætte ham.«

Det kom som bekendt aldrig til nogen åben tysk aktion mod Sverige, men det er tænkeligt, som det ovenforstående er nævnt, at der i situationen har været øvet politisk pres mod Stockholm.

De nye planer, der omtales, vedrørte den såkaldte P-plan, der senere viste sig at give anledning til vanskeligheder, såvel med London som med grupperne i Danmark, der var noget mistænksomme over for værnenes villighed til en mere aktiv indsats. Man foreslog, at der blev givet arbejdsro til en hemmelig forberedt mobilisering af uddannede mænd, der enten skulle udrustes fra de resterende danske våbenarsenaler eller ved leveringer fra Storbritannien.

Med andre ord, officererne kastede S.O.E.-organisationen i Danmark en handske. Man havde ikke tillid til, at de første mislykkede forsøg ville blive efterfulgt af bedre resultater, man frabad sig sabotage for at skaffe arbejdsro til P-planens gennemførelse, og man fandt, at ophidsede angreb i BBC, der kunne føre til fornyet politisk uro, burde ophøre.

På grund af efterretningsofficerernes tidligere indsats og de betydningsfulde efterretninger, de fik igennem med stor sikkerhed og præcision, og som især havde tjent den britiske marine – med undtagelse af den 9.–10. februar 1942, da det tyske slagskib »Tir-

pitz« slap igennem Storebælt til Norge uden at blive rapporteret fra Danmark – gik London til en begyndelse ind på at føje sig efter officerernes ønske, og fra april til september 1942 blev der slået sordin på BBC og S.O.E.s aktivitet i forhold til Danmark.

Jeg selv var på dette tidspunkt indforstået med at udsætte sabotagen endnu i nogen tid, indtil der i den danske befolkning var virkelig forståelse for sabotagens nødvendighed. Omvendt var det nødvendigt, at officererne i de kommende måneder kunne føre bevis for, at man stod klar til at løse den opgave, der var tiltænkt S.O.E. i Danmark. Det holdt indtil foråret 1943, da London tabte tålmodigheden over for de mere militære betragtninger og gav støtte til de civile grupper, der nu begyndte at finde sammen i en fælles front. Også BBC skærpede herefter tonen.

Under opholdet i Stockholm kunne Lunding på sin tyske rejsetilladelse bevæge sig frit og havde derfor også samtaler med den svenske forsvarsstab og den danske legation. Ved afrejsen var det sidste gang, jeg så Lunding under krigen. Ved det definitive brud med Tyskland den 29. august 1943 blev han arresteret og ført til tugthus i Berlin, mistænkt for spionage. Han blev underkastet indgående forhør, men røbede intet og blev overført til koncentrationslejr. Under fængselsopholdet fik han iøvrigt tildelt celle ved siden af den tidligere efterretningschef, admiral *Canaris*, og gennem det tilgittede cellevindue var han vidne til hans henrettelse. Lunding selv stod til dødsdom, men i den første uge af maj måned 1945, da det tyske sammenbrud var fuldbyrdet, blev han overført til en transport af »VIP«-fanger, der ligeledes var dødsdømt. Det var uden tvivl *Himmlers* tanke, at der kunne handles med de pågældendes liv. Blandt medfangerne var højtstående britiske, italienske og græske officerer og så internationalt kendte personer som den tidligere østrigske forbundskansler, *dr. v. Schuschnigg*, den franske politiker *Léon Blum*, den tyske præst, pastor *Martin Niemöller*, den tidligere tyske rigsbankchef og finansminister *dr. Hjalmar Schacht* og general *von Halder*.

Da fangetransporten kom til Norditalien, blev den befriet af amerikanske soldater, og Lunding reddede livet.

* * *

De første egentlige flygtninge begyndte nu at komme fra Danmark. Flere benyttede sig af den strenge isvinter til at spadsere over Øresund. De fleste kom godt fra det, men enkelte frøs ihjel på vejen.

Det var mænd, der ønskede at komme videre til England for at melde sig i aktiv krigstjeneste. F. eks. citeret efter dagbogen:

»15. marts 1942.

Erik Boelsgaard kommer over isen. Han vil være flyver, og han vil sikkert blive en god flyver. Anbefaler ham på det bedste. Det kniber lidt med tøjet. Han får nogle skjorter, underbukser og et par sko, men iøvrigt er det B., der tager sig mest af ham. Han er fra Køge. Efter grundigt at have undersøgt forholdene i de nærmest forudgående nætter gik han over fra Humlebæk. Det tog kun tre timer. Gik i land i Råå Havn, hvor han så de svenske vagtposter, men de så ikke ham. Undervejs havde isen været ubrudt, men en gang var han kommet for langt mod nord og kunne høre det åbne vand. Fra Råå gik han til Hålsingborg for at besøge konsulen, der gav ham penge til Stockholm, og på konsulens anmodning meldte han sig til det svenske politi, der dog kun beholdt ham en nat og senere gav ham både opholds- og arbejdstilladelse. Han er en flink fyr, og vi skal se at få ham af sted, så snart det lader sig gøre.«

Også andre var på vej vestover:

»1. april 1942.

George Binney er i nat stukket af med de norske skibe fra Göteborg, men allerede i aften erfarer vi, at det ikke er gået så godt. »Newton«, der var hurtigst, og som havde den mest værdifulde last om bord, samt et par af de andre synes dog at have klaret sig og er sluppet igennem. Vejret holdt ikke, hvad det lovede, og George, der reddede livet om bord i »Dicto«, besluttede at gøre omkring for hele flåden, men da var det allerede for sent, og de enkelte skibe handlede på egen konduite. Forinden var det for resten kommet til vrøvl med den svenske marinemyndighed, der lå i territorialfarvandet. Tyskerne udsendte

iøvrigt falske SOS fra de forskellige skibe for at tilkalde fjendtlige enheder. Der blev således opfattet en serie nødsignaler fra »Newton«, men de blev kloge af skade ikke efterkommet. Der var adskillige nordmænd om bord i »Skytten«, og det er det mest tragiske ved historien. *Bryant Reynolds* er om bord i »Newton«, *Bishop*, der har mistet en broder ved Dunkerque og en anden broder ved Hongkong, er om bord i – jeg husker ikke hvilket skib.«

Bryant Reynolds havde meldt sig som engelsk krigsfrivillig til den finske vinterkrig. Han og de øvrige deltagere kom for sent, og på grund af de tysk/russiske aftaler blev gruppen midlertidigt interneret. Marskal Mannerheim interвенerede, og de kom forholdsvis hurtigt til Sverige. Reynolds blev senere chef for de engelske blokadebrydere, der sejlede krigsmateriel til den danske modstandsbevægelse over Nordsøen til Lysekil på Sveriges vestkyst. Og på returturen medtog de svenske kuglelejer til krigsproduktionen i England. Med undtagelse af en enkelt kollision og påfølgende tab af en båd, men ingen menneskeliv, klarede blokadebryderne sig krigen igennem, men da en gruppe af denne særtjeneste umiddelbart efter krigen ville slutte sig til de danske befrielsesfester og var på vej over Nordsøen, tørnede båden mod en drivmine, og alle mand forliste.

* * *

Christmas Møllers rejse til England var ved at blive lidt af et problem. Jeg måtte herom skrive til »Ligaen« (det nye dæknavn for officererne, da »Prinserne« efterhånden var blevet for kendt).

»13. april 1942.

Til Ligaen.

Har med stor tak modtaget sidste forsendelse velbeholdent. Kvitteringskort afsendt Storfyrstinden (Jutta Graae) herfra 10. ds.

Benytter lejligheden til endnu en gang at fremhæve betydningen af Ligaens arbejde, denne er nu den central-organisation, der regnes med på »allerhøjeste sted«, og som det også vil fremgå af brevet fra »Captain«, vil der intet blive foretaget med

hensyn til Danmark, som ikke er Ligaen bekendt. Vi er således nået et godt stykke frem.

Forhandlingerne med »Prinsen« har vundet den største opmærksomhed, og de planer, der blev fremlagt, er uden forbehold blevet bifaldet. Man regner nu med Danmark i højere grad, end det hidtil har været tilfældet, hvad der også indirekte fremgår af Churchills tale til den danske delegation den 9. april i Downing Street. Det militære er det primære, og det politiske er kun det sekundære. Dette giver anledning til revision af planer, der tidligere har været i forbindelse med Danmark, da man indser, at det først og fremmest er nødvendigt at skabe arbejdsro for de militære. Denne revision af planer rejser påny diskussionen om Plan »Kristian« (Christmas Møller), og jeg er bemyndiget til at fremføre de synspunkter, der gør sig gældende:

Hvis man er af den opfattelse, at hans flugt vil få store konsekvenser for »arbejdsroen«, er det nødvendigt at renoncere, da der i så fald vil være gjort større skade end gavn. Da opfordringen første gang blev sendt til »Kristian« (marts 1941), og da den blev fornyet (august 1941), var man ikke bekendt med de andre planer og behøvede derfor ikke at tillægge de konsekvenser, som flugten ville få, nogen afgørende betydning, nu er det imidlertid nødvendigt at veje op for eller imod, og da I selv har større forudsætninger for at vurdere følgerne af hans rejse under hensyn til det arbejde, der er i gang, vil jeg henstille, at I tager spørgsmålet op til fornyet overvejelse og evt. lader »Justitsråden« (Erling Foss) eller en anden informeret person konsultere Kristian direkte. Jeres egen afgørelse vil i så fald blive bestemmende. Indtil videre står tilbudet naturligvis ubeskåret ved magt. Vi håber, at hverken Kristian eller andre vil misforstå disse refleksioner, der er en følge af den ændrede situation.

Da det militære, som omtalt, nu er den ledende interesse i alle overvejelser, rejser vi spørgsmålet om den tidligere omtalte stabsofficer. London spørger, om hans rejse kan komme i stand uden at få de tilsvarende konsekvenser. Spørgsmålet er nu aktuelt, og vi vil gerne høre, hvad I mener, der kan gøres i denne sag?

Håber, at »Husmanden« (Per Federspiel) er rask igen og

funktionerer. Det skulle være muligt i løbet af kort tid at hjælpe ham med et par 6-cifrede tal.

Hvis Stockholm bortfalder som kommunikationsmulighed af den ene eller anden grund – hvad der måske ikke er nogen sandsynlighed for lige nu – forsøger jeg at komme til London. Forberedelser hertil er truffet. Jeg vil i så fald antagelig blive sat ind på Plan »P«, der i fremtiden bliver referencen, når vi henviser til de planer, som Prinsen forelagde.

Hilsener til alle »Prinser«, »Hertuger«, »Storfyrster« og andre stormægtigheder.

»Skipperen«.

»3. maj 1942.

Så kom Kristian alligevel. »Hertugen« (Borch-Johansen) har haft hovedarrangementet, og kone og barn er med. Det har været ret eventyrligt, men de har efterhånden fået børstet kridtet af, og det gælder nu om at klare svenskerne, hvis der skulle ske noget. Jeg må være klar til at gå til Bagge og Möller, hvis det er nødvendigt – kontakten med de to ministre er allerede i orden. Lettere forklædning: håret strøget tilbage, briller og sixpence, ellers ingen bagage, kun et par pakker med dokumenter. Da Mallet er bortrejst, må *Pollock* tage affære. Pas udstedes på Mr. Barr. Kan forstå på andre, at han endnu ikke savnes, selv om der allerede er gået fire dage.«

»4. maj 1942.

Besøg af fru Kristian og søn. Lidt nervøse naturligvis. Kristian kan ikke komme uden for de eksterritoriale områder, og jeg kan ikke komme dér. Følgelig besked gennem fru. Han er ikke rigtig klar over, hvilke opgaver der venter, og har ikke nogen rigtig tiltro til Prinsen, »men man ved jo heller ikke, hvor meget der allerede er gjort, og hvor store arrangementer der er truffet«. Det gør ikke noget; glæder sig til samarbejde med *Gustav Rasmussen* og Sten Gudme, men jeg kan forstå, at Reventlow står han mere skeptisk overfor. Nu da han er kommet – efter mere end et års diskussion – er der selvfølgelig ikke noget at fortryde, for spillet er nu sat i gang, og vi kan kun

vente at se, hvad følgerne vil blive. Hvem skal det gå ud over, politiet eller hæren, radioen eller forbindelserne til Sverige – eller vil der ikke ske noget særligt? Nu får vi se. Det kan jo næppe holdes hemmeligt meget længere. Stauning skal begraves på søndag, og det vil hurtigt opdages, at der mangler nogen. Turnbull taler sagerne igennem med Kristian. Det gælder om, at han ikke buser på med planer, der ikke falder sammen med det, der allerede er vedtaget. Det vil han nu heller ikke have nogen mulighed for, da det allerede ligger fast, og da Prinsens arbejde i alle tilfælde vil blive privilegeret. Alligevel er der jo masser af opgaver tilbage til Kristian.

Hvordan historien skal lanceres, er vi endnu ikke klar over, der er ingen i Sverige, der har fået mistanke, og når der er givet tilstrækkelig »sejltid«, kan vi lancere gennem presseklubben her en historie om flugt med undervandsbåd eller noget lignende. Der er i alle tilfælde givet fantasien frit spillerum. Det var ventet, at familien skulle afgå i aften, men der blev vrøvl med tænderne, og Kr. måtte lidt mismodigt returnere til Pollock.«

»5. maj 1942.

I nat lykkedes det. Starten gik programmæssigt. I samme maskine var familien Mowinckel (frue og datter), så et mere passende rejseselskab kunne det ikke være. Kristian har efterladt brev til *Thune Jacobsen*: »ingen danskere har hjulpet til afreisen«. London er forberedt og vil give en smuk modtagelse. Til en begyndelse bliver de nok gemt på landet sammen med de andre hos *Barman*. Det var det, nu må vi afvente reaktionen.

Under den sidste middag hos Pollock blev mangt og meget diskuteret, og det fremgik, at Kr.s styrke ikke absolut er det udenlandske. Han var temmelig bevæget ved afreisen på Bromma. Hun betyder åbenbart meget for ham og bliver ustandselig spurgt til råds. Drengen var rolig og uimponeret, han har også tidligere gået i engelsk skole.

Boelsgaard blev således snydt, men kommer af sted med det første.«

Samtale med Finlands præsident. – Militære hensyn og politiske over- vejelser.

Kort efter Christmas Møllers afgang til London fik jeg påny besked fra avisen om at rejse til Finland. Denne gang skulle jeg deltage i en journalistisk delegation, der var inviteret af den finske regering. Det gav mig et afbræk i Stockholm-rutinen, men der var ikke andet at gøre. Så længe arrangementet med Pilestræde holdt, havde jeg en slags status i Sverige, og camouflage-skjulet var afgjort af betydning. Der var også adskillige observationer fra Finland, der ikke alene havde journalistisk interesse, men også var af betydning for krigen.

»Den 15. maj 1942.

Besøg ved børnebespisningsstederne i Helsingfors, og et par timer senere er vi byens gæster ved en frokost på Savoy. Der er en meget hjertelig atmosfære, og vore aktier står højt i Finland, det kan der ikke være nogen tvivl om.

Klokken 16 modtager republikkens præsident os på slottet. Informationschefen *Reenpää*, der også er til stede, har åbenbart mindet *Ryti* om et interview, som jeg tidligere har haft med ham, for umiddelbart efter den almene præsentation styrer han imod mig og indbyder til en plads i sofaen. Han taler tilsyneladende uden reservation og er parat til at svare på det meste af det, som jeg spørger om. Krigen koster i øjeblikket ca. 150 millioner Fmk. om dagen, men skal nu med de hjemsendelser, der finder sted (mandskab over 32 år og officerer over 40 år) nedbringes til 120 millioner Fmk. om dagen.

Da vi bringer Soroka (Belemorsk) på tale, siger præsidenten, at betydningen af denne by i virkeligheden er overdrevet, der er ganske vist gået betydelige transporter igennem, men det har ofte været kultransporter og ikke leverance af krigsmateriel. Sejladsen i Hvidehavet er nu åben igen, og Sorokas betydning

er derfor mindre. Jeg spørger herefter: Da Sorokas betydning er blevet overdrevet, kan det vel omvendt heller ikke være af særlig betydning for finnerne at forsøge på at erobre Soroka? Præsidenten svarer: Næ, Finland har ikke nogen særlig interesse for Soroka. Fronten er i øjeblikket ca. 150 km fra denne by. Ifølge *Tanner* har tyskerne forlangt, at finnerne skulle tage Soroka.

På spørgsmålet om Uchta svarer præsidenten det samme, at denne heller ikke har nogen særlig interesse. (Bemærk senere udtalelse fra højtstående officerer: Det drejer sig ikke om Soroko, men om Louhi, som tyskerne åbenbart vil forsøge at tage fra Kestenga. I så fald er det jo indlysende, at Soroka ikke har nogen særlig interesse.) Præsidenten fastholder, at tabene under de to sidste russiske offensiver dels på Svirfronten og dels ved Louhi har været meget små. Motiverne til den russiske offensiv på disse fronter var efter hans mening et forsøg på at konsolidere etapelinjerne. Ved Louhi angriber ca. 45.000 mand (3 divisioner og 3 regimenter), og man regner 11.000 dræbte russere – ca. 20 % af den angribende styrke . . . Han omtaler iøvrigt, at de russiske kadrer er blevet mindre, at en infanteridivision ikke altid er ensbetydende med 17–18.000 mand, men at den godt kan være meget mindre . . . Han fremhæver, at de tyske stillinger længere nordpå er defensive og meget stærke, og omtaler den nye tunge granatkaster, som tyskerne har i anvendelse nu, og siger, at finnerne selv eksperimenterer med en granatkaster på ikke mindre end 30 cm, hvis eksplosionsvirkninger vil sprænge lungerne på det mandskab, der opholder sig inden for en betydelig radius fra eksplosionsstedet . . . Han siger, at den russiske jager J. 18 har en tilbøjelighed til at gå i spin og ikke kan rettes op under 2.000 m højde. Da samtalen fortsættes om krigsudgifterne, den kontrollerede inflation og vanskelighederne på hjemmefronterne, melder adjudanten, at præsidentfruen, der sidder ved et andet bord, gerne vil sige goddag, og jeg bliver således nødt til at flytte. . . .

Klokken 8 var vi udenrigsministeriets gæster i Bobrikov Palæet. Til stede var foruden udenrigsminister Witting handelsminister Tanner, indenrigsministeren, forsyningsminister *Ramsay*

og socialminister *Fagerholm*. Jeg sad mellem Fagerholm og udgiveren af Hufvudstadsbladet *Amos Andersson*. Statsministeren skulle også være kommet, men blev forhindret. Fagerholm talte mest om det socialdemokratiske partis resolution, der skulle forelægges på et møde i Tammerfors næste søndag, og den plan, som partiet har udarbejdet for den øjeblikkelige politik, og som netop er overrakt præsidenten og regeringen. Denne plan er meget interessant og præciserer nøjagtigt partiets holdning.

Til en begyndelse hedder det, at der for Finland ikke var nogen anden vej at gå end den, der er betrådt, men at vanskelighederne både finansielt og erhvervmæssigt nu er så store, at en katastrofe er overhængende, hvis der ikke foretages en revision. Planen fastslår, at den nuværende krig er en forsvarskamp for finsk frihed og selvstændighed, der intet har med den tysk-russiske krig at gøre. Vore krigsmål og vore fredsmål er på ingen måde identiske med Tysklands, hedder det videre. Det er derfor partiets ønske, at man skal nøjes med de hidtil opnåede militære mål. Først når forholdene har stabiliseret sig, kan der tages endelig bestemmelse om Østkarelen og en propaganda, der tager sigte på noget andet og mere, må forhindres. Hvad der i øjeblikket kan gøres i Østkarelen med hensyn til genopbygning o.s.v. må være af en rent interimistisk karakter, der skal ikke bygges skoler, foretages investeringer o.s.v. Naturligvis må der gøres alt for at sikre den ydre front, men det kan ikke i længden ske på hjemmefrontens bekostning, vi må påny se at få industrien i gang, og det må alvorligt overvejes, om det ikke er muligt med det samme at hjempermittere flere tropper og påny sløjfe organisationer og stabe, der er opstået som følge af krigen. Forsvarsudgifterne må nedbringes, og civile opgaver, der under krigen er inddraget under hovedkvarterets virksomhed, må påny gives tilbage til de civile myndigheder. Planen slutter med at foreslå oprettelse af et krigskabinet, der således i højere grad skulle give politikere indflydelse på de militære beslutninger . . .

I samtale med *Tabor* tilføjede Tanner selv i løbet af aftenen, at Østkarelen var en alt for stor opgave for Finland, at man ikke

ønskede nogen territorial anneksion, hvor det ikke var absolut betinget af de militære hensyn, og at man derfor måtte være parat til at rømme erobret land, hvis en senere kollektiv garanti for grænserne kunne blive effektiv.

Banketten sluttede ved 1-tiden på morgenen. Klokken halv to blev der alarm. Der faldt to bomber bag ved Smolna, og 6 mennesker blev dræbt. Der var en del skyderi, men så vidt jeg kunne se fra mit vindue på Kämpes øverste etage, var der kun een fjendtlig maskine i luften.«

»Den 17. maj 1942.

De faldnes dag og Norges nationaldag. Ankomst Villmanstrand klokken 7. Afgang med bus til Viborg, hvor vi bliver modtaget af stadsdirektør *Arno Tuurna*, en mand med fut og fart og et ukueligt humør. Viser rundt, overværer militærparaden i anledning af sørgehøjtideligheden, nedlægger en krans og er til lunch i Runda Tårnet. Tuurna taler, og det er min tur til at svare. Træffer *Mäkinen*, som jeg rejste en del sammen med i vinterkrigen, han har fået en splint i benet og er nu redaktør af Viborgs eneste avis. Tilbage til Villmanstrand og fortsætter med toget over Sortevalla, vinterkrigens berømte Kollafront over Suojärvi-stillingerne, som tyskerne ikke kunne klare i denne krigs begyndelse, og videre over den smalle defilé mellem Sotjärvi og Säämijärvi til Petroskoi.

Har en lang samtale med minister *Gripenberg*. Han har ikke nogen tvivl om udgangen af spillet, til efteråret er krigen vundet af de Allierede, selv om den måske ikke er afsluttet, siger han. Jeg kan forstå, at han muligvis skal overtage den finske repræsentation ved Pavestolen (bekræftet af Vasastjärna i Stockholm den 22. ved souper'en hos Hjält. Bliver det således G., der skulle være den første finske faldskærms-politiker?), i hvert fald siger han, at han allerede har købt en latinsk grammatik. Han synes ikke helt at afvise muligheden af en tysk-russisk separatfred, men tror dog ikke på denne mulighed. Omtaler Butler som en mand, der vil komme tilbage, og har en uforbeholden beundring for Churchill. Fremhæver også den rolle, som general Ismay spiller . . .«

»Den 18. maj 1942.

Modtaget i Petroskoi af kommandøren for 7. armékorps, general *Hägglund*, der som altid taler langsomt og filosofisk om tingene. Det er et uberegneligt skakspil, dette her med russerne, siger han, man véd aldrig, hvad de kan finde på, der kan dog ikke være nogen tvivl om, at motivet for den sidste offensiv var en sikring af etapelinjerne nu, da det er slut med passagen over isen. Fortæller lidt om operationerne, men der er ikke meget nyt. *Laatikanen* og *Paalu* ligger nord for ham, og sydpå er *Blick* og *Svensson* . . . Det er lidt uklart, om den tyske Engelbrecht division fremdeles ligger ved det sydvestlige udløb af Svir i Ladoga.

Kører rundt i byen, der tidligere havde ca. 70.000 indbyggere og nu har godt og vel det halve, inkl. de mange efterladte russere i interneringslejrene.

Kolossal middag med fangst fra Onega og nogle kæmpecognacglas, der er et krigsbytte fra Kuusinens palads. Hilsen på mange gamle bekendte blandt officererne. Kører videre ad Murmanskbanen til Kahurimäki klokken 11.«

* * *

Opholdet i Finland havde taget en halv snes dage, og der var ikke sket større ting i Stockholm eller på »hjemmefronten«, udover at man i regeringskredse sundede sig på forskrækkelsen efter Christmas Møllers første radiotale fra London. Jeg citerer fra dagbogen:

»Den 28. maj 1942.

Besøg af Doktoren (Mogens Fog), der var så venlig at tage lidt »sæbe« med.

Xmas vil tale, men det er indtil videre lykkedes at holde ham lidt hen, det er synd at ødelægge indtrykket af den første radiooptræden. Det bliver imidlertid nok til, at han taler hver søndag aften. De første analyser hjemmefra går ud på, at socialdemokraterne alle forstår hans motiver, at han er populær blandt det store folk, – måske ovenikøbet lidt af en folkehelt.

Der er påny modtaget et meget stort materiale fra efterretningsofficererne. Disciplinen er endnu god, men stemningen er

trykket, hedder det. Virkningen af de store bombardementer af Lübeck, Rostock, Köln og Essen er betydelig.«

»Den 1. juni 1942.

Besøg af Doc. (Fog). Meddelelse på aftenradioen om Borch. Det svage led i kæden har været transporten fra Middelfart, telefonen til Vejle.

Konfererer med Turnbull om muligheder. »Marmorkirken« viser sig, standser Doc. og indhenter instruktioner til videre forsendelser i den nye situation. Det er lidt ærgerligt, det kunne altsammen være forløbet helt glat. Hundreder af forskellige rygter var i cirkulation. Xmas og hans kone var endda set ved Staunings begravelse. »Fædrelandet« mente, at han var plukket op af »Drottningholm«, andre mente, at han var landsat på vestkysten, og endnu andre mente, at han var gået om bord i en flyvemaskine på Eremitagesletten. Historien om undervandsbåden var allerede gået verden over. Nu må vi se, hvad der sker . . . Doc. fortæller mange interessante ting og kan uden tvivl være til stor nytte – ikke mindst i den nuværende situation kan han springe ind som forbindelsesmand. (Det er sket.)

»Frit Danmark« har fået stor udbredelse og er godt. (Tilskud bevilget.) De vil afskedige alle, der har haft ansvarlige stillinger inden 9. april. »Husmanden« har endnu ikke afgivet nogen rapport, men jeg giver besked om, at han kan hjælpes lidt. Flere Marmorkirker. Rødt lys absolut. Indstiller foreløbig. Borch stiger i pris til 10.000 kr., det er ikke for meget for en sådan hertug.«

Jeg selv begynder på dette tidspunkt at blive lovlig eksponeret. Redaktionen instruktions hjemmefra havde nærmest en personlig karakter. Fra dagbogen:

»Den 4. juni 1942.

Instruktion om, at Sthlm. kun må bringe interne svenske nyheder. Det går altså så godt. Eller også er det et personligt chikaneri . . . De har nu for alvor fået mig i kikkerten. De kender min »omgangskreds«, siger de, de véd, at jeg har hjulpet

Christmas, og dette vil ikke mere blive tolereret. Det tror pøker . . .«

»Den 8. juni 1942.

Kruse (gesandten) er kommet hjem fra København, ringer efter mig og fortæller om en samtale, han har haft med *Meissner* ang. Stockholm-korrespondenterne og specielt undertegnede. Meissner gentager, at han véd, hvor jeg kommer, og også, hvor jeg ikke kommer . . . Kruse tror, at jeg vil få en opfordring til at stationere mig i Helsingfors, og tilføjer, at han synes, at jeg skal sige ja hertil. Det vil jeg naturligvis ikke, min plads er i Stockholm, indtil de afskediger mig – og muligvis længere – i hvert fald så længe det spiller nogen rolle, at jeg er her, og hvis jeg først er faldet officielt i unåde, er Finland nok ikke stedet at rejse til. En mistænkeliggørelse vil hurtigt bringe mig i fedtefadet. Meissner havde også udtalt sin forundring over, at jeg aldrig kom hjem. *Eskelund* (chefen for udenrigsministeriets pressebureau) havde klaret den med at sige, at det muligvis var af private grunde.

Kruse påstår, at han iøvrigt har talt korrespondenternes sag, og det tror jeg gerne. Det er jo allright, så længe de kun har indvendinger mod tjenesten. Borch er stadig på fri fod . . . Uden tvivl skygget på gaden og omkring Sibyllen. Hvem det er, tør jeg ikke afgøre. Ligger hårdt underdrejet.«

»Den 11. juni 1942.

Brev fra *Sv. Aa. Lund* (chefredaktør, »Berlingske Tidende«), der foreslår en lang og grundig rejse gennem Sverige. Jeg skal åbenbart væk fra Sthlm, i hvert fald midlertidigt, og det gør jo heller ikke så meget i øjeblikket, da der er rødt lys til alle sider. Helsingfors er åbenbart pareret i denne omgang. Konfererer med Torp (legationsråd *Emil Torp Pedersen*), der på søndag afgår til København som medlem af handelsdelegationen.«

»Den 17.–20. juni 1942. Göteborg.

Interviewer direktør *Hedén*, skibsreder *Carlsson*, Transatlantic, *Boheman*, SKF, og tilbringer en aften hos landshøvdingen

Malte Jacobsson i hans hjem. De er alle helt rigtige. Her er en meget bedre atmosfære end i Sthlm. Der er noget af vestkystens saltvandsindsprøjtning, eller også fordi de ligger Danmark og Norge nærmere. De kender tyskerne, selv om det kun er på afstand, Hedén fortæller, at der er mange bestillinger til Tyskland, der er indbetalt store beløb, men de lovede materialer udebliver.

Konsul *Schytt* og *Ture Andersson* har været meget behjælpelige. De første fem artikler er sikrede. Afrejser til en yndig hytte i Arild, hvor der er røde klipper og grønne bøgeskove, frisk vand og vind. Det er herligt. Sover ud.«

»Den 24. juni 1942.

Afrejser efter en strålende Skt. Hans til Falsterbo for at træffe Torp, der er kommet tilbage efter afsluttende forhandlinger i København . . .

Torp har talt med Eskelund og Lund og mener, at mit journalistiske liv hænger i en tynd tråd. Rejser til Malmø for at »gøre« Skåne. Interviewer Industriforbundets formand, *Wehtje*, assessor *Lundblad* (Sukkerfabrikkerne) og professor *Lindskog* (Sydsvenskeren), red. *Dehjne* og konsul *Dieden* er behjælpelige . . .«

»Den 30. juni 1942.

Modtager enslydende telegrammer og breve fra Lund: *øjeblikkelig indstilling af tjeneste og hjemkaldelse til København – snarest!* Så er det altså sket med det, selv om vi kan trække det lidt ud endnu. Traf Vogel-Jørgensen i Hälsingborg, og han har fået mundtlig besked med hjem ang. familiens forsørgelse. Det sker enten gennem avisen, der må udbetale et halvt års fuld løn, eller gennem Husmanden. Avisen må blot udbetale, inden det bliver forhindret af tyskerne. Selv skal jeg nok klare mig, jeg har også lidt på bogen, og det kommer ikke til at mangle på tilbud og arbejde. Stadig rødt lys. Holder ferie og læser alle de bøger, der lå og ventede: »Out of the night«, Dodds og Davids dagbøger, »om och tusen fälle« osv. osv. . . .«

I flere uger var der »Marmorkirker«, og vi lå fortsat underdrejede.
Endelig skete der noget:

»Den 21. juli 1942.

Maskinisten (red. Sv. Bahnsen) ringer og kalder mig til Sthlm.
Prinsen kommer. Besked indløbet indirekte. Det havde jeg
mindst af alt ventet. Så klemmer vi på igen . . .«

En uønsket sabotage. – Møde mellem britisk og dansk generalstabsofficer i Stockholm.

Sommeren 1942 var en vanskelig tid for de Allierede. Det gik rent ud sagt dårligt på alle fronter: tyskerne rådede enevældigt i Europa, i Afrika havde den tyske pansergeneral *Rommel* erobret Tobruk, og englænderne kæmpede desperat på grænsen til Ægypten. I Rusland havde de tyske landstyrker overskredet Kaukasus og indledt angrebet mod Stalingrad, og i Det fjerne Østen havde den japanske angrebsbølge nået sin fulde højde. På verdenshavene var både englænderne og amerikanerne endnu i defensiven.

I denne situation spejdede S.O.E. i London horisonten rundt i den hensigt at finde opgaver, der var overkommelige, og som kunne give et hurtigt resultat. Allerede i længere tid havde man haft »Elsinore« i kikkerten. Man ønskede en sabotage mod de danske færgeoverfarter og først og fremmest forbindelsen mellem Helsingør og Hålsingborg, hvor der ganske rigtigt var en ret betydelig tysk transittrafik gennem Sverige til Norge og Finland. Dette var givet et krigsmål, men set gennem større briller ville en lokal »Kronborgsabotage« ikke være tilstrækkelig, da færgenettet i øvrigt ville forblive intakt. Ligaen var derfor imod den planlagte sabotage af Helsingør–Hålsingborg-færgerne også ud fra den betragtning, at sabotagen ville være upopulær i Danmark, og at tyske repressalier uden tvivl ville ændre den status quo, som man af tidligere nævnte grunde indtil videre ønskede at bevare.

Over for Turnbull havde jeg gentagne gange forfægtet det danske syn på denne konkrete opgave, og jeg havde sikkerhed for, at vort standpunkt var blevet meddelt S.O.E. i London. Men i situationen følte englænderne sig under pression og insisterede på sabotagens gennemførelse. Under kodenavnet »Table Talk« ville 3 mænd blive sendt med flyvemaskine og faldskærm til Danmark i slutningen af august måned, alene med den opgave at slå færgerne ud. De pågældende havde allerede fået speciel uddannelse og ville

være udrustet med materiel til færgernes ødelæggelse. Hvis danskerne ikke selv var parat, ville S.O.E. ved denne lejlighed vise, at man kunne gennemføre opgaven uden lokal bistand.

Vore protester medførte imidlertid, at *oberst Larden* fra det britiske hovedkvarter forinden erklærede sig parat til at tage en samtale i Stockholm med en udsending fra Ligaen. Oberstløjtnant Nordentoft sendte derfor i samme anledning sin betroede medarbejder, kapt. Gyth på legal rejse til Sverige. Over for tyskerne var påskudet for rejsen et høflighedsbesøg hos den kongelige svenske livgarde, til hvilken kaptajn Gyth officielt skulle overrække første bind af *kaptajn Axel Pontoppidans* store værk om den danske livgarde! Tyskerne, der havde respekt for militære ceremonier, accepterede begrundelsen for Gyths rejse uden at gå krigsministeriet nærmere på klingen. I en dobbelt bund af den kassette, der var lavet til bogen, lå de mikrofotografiske detailtegninger af færgerstederne og alle statsbanefærgerne. Materialet var fremskaffet af marinestabens efterretningssektion.

Man ville fra dansk side vise sin gode vilje til samarbejde, men ønskede samtidig at begrunde, at den planlagte aktion ville være en overflødig sabotage.

Kaptajn Gyth »glemte« i øvrigt bogen i København, og den blev sendt ad den mere sikre vej med den svenske kurérsæk fra ambassaden i København til udenrigsdepartementet i Stockholm.

Mødet med oberst Larden fandt sted i en kvistlejlighed i det centrale Stockholm, som nu var hjem og redaktion for *The London Times'* korrespondent, mr. *R. Urch*. Foruden de to officerer var Turnbull og jeg til stede. Gyth stillede straks problemet på spidsen: ønskede man fortsat systematisk efterretningstjeneste fra Danmark, eller fandt man, at færgerne havde højere prioritet?

Larden var ærlig nok til at indrømme, at den britiske generalstab og admiralitetet i Whitehall ikke havde forbindelse til nogen bedre efterretningstjeneste i de besatte lande end den, der kom fra Danmark, og at man lagde den største vægt på, at der kunne fortsættes med samme frekvens og effektivitet. Han forstod på den anden side ikke, at den planlagte sabotage kunne få så alvorlige konsekvenser for efterretningsarbejdet. Gyth forklarede her til, at det endnu var af stor betydning, at officerskorpset i Dan-

mark ikke blev afsløret i det illegale arbejde, hvilket selvsagt kunne medføre opløsning, internering og muligvis deportation af de sidste rester af den danske hær og flåde. Det måtte vel eksempelvis indrømmes, fremførte Gyth, at marinens kystudkigsvæsen havde været af stor betydning ved observation af de tyske krigsskibes passage gennem de danske farvande? Larden erkendte dette fuldt ud.

Gyth fortsatte med at udtale, at selv om man i danske officerskredse havde den største respekt for det mod, der blev udvist af de danske faldskærmsagenter, der var uddannet i England, var man bekymret over den mangel på disciplin og forsigtighed, der ved flere lejligheder var udvist. Officererne var villige til samarbejde med de udsendte eksperter, men opgaverne måtte være hensigtsmæssige og tidspunktet bestemmende for indsatsen. Efter de danske sagkyndiges opfattelse var tidspunktet endnu ikke inde til »vilde sabotager«, og opgaven var i dette tilfælde ikke motiveret, i hvert fald ikke tilstrækkeligt motiveret til at risikere, at det vigtige efterretningsarbejde blev udsat for afbrydelser.

Hvorfor ikke?

Sabotage af Helsingør–Hälsingborg-overfarten havde til formål at rette et slag mod forbindelsesvejen fra Tyskland til Norge og Finland. Der var tale om begrænset trafik af mandskab og en ikke ringe trafik af materiel, men det ville ikke være noget større problem for tyskerne at omlægge trafikken. Der var f. eks. forbindelsen fra Nordjylland til Sydnorge, hvor sejladsen kunne foregå om natten og i læ af den tyske spærring mellem Hirtshals og Kap Lindesnes. Her var antallet af rejsende allerede oppe på ca. 100.000 mand om året, og der var skibsmateriel nok til at sætte tallet yderligere op. Trafikken til Finland kunne omdirigeres via de svenske færger.

Hvis man var overbevist om opgavens nødvendighed, kunne sabotagen gennemføres af danske officerer uden større vanskelighed, men man var slet ikke overbevist, og *skulle* det være en effektiv afbrydelse af trafikken til Sverige, en forbindelse der iøvrigt i høj grad tjente dansk-svenske interesser, måtte man også sabotere alle de færger, der på dette tidspunkt opretholdt forbindelsen fra København til Malmø, og de svenske færger, der sejlede mellem

Trelleborg og Sassnitz, endvidere samtlige to-sporede færger i Danmark, der uden større besvær – blot ved enkelte ændringer af broklapperne – kunne overføres til Helsingør–Hälsingborg-overfarten . . .

Jeg har omtalt denne situation så temmelig udførligt, fordi den meget konkret illustrerede den situation, vi befandt os i under sommeren og efteråret 1942. Den danske argumentation var logisk og militært begrundet. Brydningen mellem de interne danske modstandsgrupper og fejlvurderingerne på afstand var meget markant. Dette var naturligvis ikke til at undre sig over med den mangel på centralisation og den svigtende forståelse af opgavernes prioritetsorden, der endnu gjorde sig gældende. Men episoden viser også, at briterne, omend stædige som de er, dog næsten altid var parat til at bøje af, når de blev overbevist om argumenternes rigtighed. En foreløbig taktisk ændring af planerne lå altid inden for diskussionsrammen.

Oberst Larden kunne ikke tage bestemmelsen på stedet, men ved hjemkomsten til London fik han hurtigt aktionen aflæst, og færgerne sejlede støt over Øresund under hele krigen, til gavn for alle parter – også det krigsførende England.

* * *

Ligaens principielle militære synspunkter blev fulgt i de kommende måneder trods nogen utålmodighed både hjemme og hos S.O.E. i London. Det var vanskeligt for »amatørerne« at forstå de militære instansers professionelle afbalancering af handling contra sikkerhed.

S.O.E.s organisation i Danmark var på dette tidspunkt i en vanskelig situation. Først i april 1942 var det lykkedes for Hammer at etablere radioforbindelse til London (da vi smuglede en engelsk sender til ham fra Sverige), og da *Christian Rottbøll* den 17. april blev nedkastet ved Jyderup, blev hans sender beskadiget i faldet. Den danske ingeniør *L. A. Duus Hansen* (Bang & Olufsen), der tidligere havde haft forbindelse med både Mogens Hammer og *Thomas Sneum*, kom imidlertid til hjælp, og en ny forbindelse blev oprettet med *P. H. I. Johannesen* som telegrafist. Både teknisk og organisatorisk blev Duus Hansens deltagelse af vidt-

rækkende betydning for S.O.E. og for det danske modstandsarbejde som sådant. Hans opfindsomhed og diskrete arbejdsmåde øvede afgørende indflydelse på den senere udvikling.

I august måned landede et nyt 3-mands hold, denne gang ved Farsø, men hele materiellet gik tabt ved udkastet, og der kom nu en pause indtil februar og marts 1943, inden nye grupper blev sendt ad luftvejen til Danmark.

Rottbøll var kommet temmelig hovedkulds af sted og uden anden instruks end »at han skulle søge forbindelse med modstandsindstillede kredse i Danmark«. Han fik, som det er alment kendt, især forbindelse med Dansk Samling – kredsen omkring *Arne Sørensen* – og med »Frit Danmark«. Men han stod næsten på bar bund, forsyningerne var yderst knappe, og der var kun få hjælpere til rådighed. Som det også vil vides, blev gruppen snart ramt af tragiske ulykker, hvor bl. a. Rottbøll satte livet til. Under dansk politirazzia blev Rottbøll dræbt på sit illegale opholdssted den 26. september 1942.

* * *

Også politisk var efteråret 1942 en spændt periode. Statsminister Buhls tale mod sabotage havde vakt mishag. Frikorps Danmark var på orlov i hjemlandet, og provokationer fra de enkelte korpsmedlemmer gav anledning til sammenstød og regulære gadekampe, og det var af disse og af mange andre grunde svært for regeringen at fastholde sin politik.

Statsministerens skarpe formulering – »at det var alles ansvar og pligt at hindre og opklare sabotage« – blev af de aktivt engagerede og i de allieredes regeringskredse i London, Washington og Moskva naturligvis opfattet som en indirekte opfordring til »stikkeri«, og i de efterfølgende år og specielt ved forhandlingerne om befrielsesregeringen blev jeg gang på gang mindet om Buhls fordømmelse af sabotage og hans opfordring til angiveri. Det var især umuligt for russerne at forstå, at modstandsbevægelsen – som det element af det danske folk, de respekterede – kunne gå med til at acceptere Buhl som et samlende midtpunkt og som den første statsminister efter befrielsen. Vi måtte flere gange bede madame *Alexandra Kollontaj*, der var sovjetisk gesandt i Stock-

holm, om foretræde for at redegøre for beslutningen om Buhls fremtidige placering, og da russerne endnu nogle uger inden det tyske sammenbrud forhalede deres accept af Buhl som statsminister og forhandlingerne således fortsat var i gang om dette prækre spørgsmål, skete der det paradoksale, at Buhl sendte en speciel kurér til Stockholm med besked om, »at det nu var på tide, at 'Stockholm-danskerne' indstillede deres selvbestaltede politiske aktivitet«!

Buhl havde ikke forstået, at det netop var *hans* person, som vi efter aftalerne hjemme forsøgte at fastholde over for den fremførte kritik. Jeg tror ikke, at denne misforståelse nogen sinde blev rigtig opklaret, men der er heller ikke grund til større fortrydelse, for det vigtigste var naturligvis, at også den russiske anerkendelse af Buhl-regeringen blev indhentet, og at *den forelå ved befrielsen*.

Arbejdsprincippet var dengang som altid, at jeg uden diskussion og personlig standpunkttagen forsvarede og forfægtede, hvad man hjemme var blevet enig om, ligesom vi i Stockholm omvendt forventede og næsten altid opnåede, at man hjemme tog vore »udenlandske« opfordringer og henstillinger til følge. Dette var styrken og smidigheden i den specielle danske krigssituation, hvor der blev regeret uden regering – ingen hjemmeregering og ingen eksilregering i London.

Tre-punkt systemet: London – Stockholm – København nåede sin ypperste effektivitet og sin største politiske indflydelse, da godsejer Flemming Juncker og kaptajnløjtnant Svend Truelsen i maj 1944 blev optaget i S.O.E.s integrerede stab i London. Ingen anden modstandsbevægelse havde repræsentanter placeret så centralt i S.O.E.s ledelse. Flemming Juncker var den helt dominerende sagkyndige vedrørende jyske forhold, og sin charge og unge alder til trods havde Truelsen fuldmagt fra værnscheferne, general Gørtz og vicealmiral Vedel til selvstændigt at handle på deres vegne.

IV

Danmark »det mystiske land«. – Christmas Møllers særstandpunkt. – Churchills råd til Christian X.

Efteråret 1942 var en vente- og nervetid, og man går vel ingens ære for nær, når man påstår, at der for manges vedkommende var nerver på højkant og en næsten ustyrlig utålmodighed for at trække kursen op. Dette gjaldt f. eks. Christmas Møller i London.

I forståelse med de britiske kamporganisationer, men *ikke* efter aftale med sine hjemmedanske rådgivere, der endnu kun ønskede sabotage mod krigsproducerende mål, men ikke mod forbindelsesvejene, holdt Christmas Møller omtrent samtidig med Buhls omtalte appel i begyndelsen af september 1942 *sin* sabotagetale over BBC i London. De to taler stod naturligvis til hinanden som ild og vand, det var yderstandpunkterne præciseret omtrent på samme tidspunkt. Situationen var ikke let at overskue, ligesom det var vanskeligt umiddelbart at bedømme konsekvensen.

Efter sin første radiotale ved ankomsten til London var Christmas Møller stort set gået forsigtigt frem, han vejrede stemninger og situationer, og bidragende hertil var sikkert også forskellige advarsler, han havde fået hjemmefra. Blandt andet havde Gyth bedt mig fremsende en hilsen fra Christian X. Gyth havde inden sin afrejse til Stockholm været hos kongen, der var sengeliggende efter sit anfald af gulsot. Hilsenen fra sengekanten gik ud på, at kongen bifaldt Christmas Møllers rejse og ligeledes hans første radiotale, men at majestæten gerne ville gøre opmærksom på, at Christmas' tale nummer 2 ikke var modtaget med samme forståelse og kunne skade hans popularitet og respekten for hans mission i London.

Denne vurdering faldt stort set sammen med vor egen bedømmelse, og det kom overraskende, at Christmas i sin september-tale rettede en kraftig appel om åben kamp med sabotage som kampens hovedvåben. Efter vor opfattelse var situationen endnu ikke moden hertil, og som det senere viste sig, var der først i foråret 1943 mulighed for afgørende at ændre kurs.

I midten af oktober måned 1942 lykkedes det Erling Foss som forretningsmand at skaffe sig tilladelse til en legal rejse til Sverige. Han bekræftede ovennævnte indtryk af Christmas Møllers sabotagetale og sagde bl. a.: Christmas' prestige er faldet helt til jorden, da man i Danmark endnu kun er samlet i den personlige modstand, og fordi man endnu ikke forstår sabotagens nødvendighed. En opfordring til sabotage, således som agiteret af Christmas Møller, vil derfor kun bidrage til at splitte befolkningen samtidig med, at den ingen virkelig nytte kan gøre. Først ved en tysk provokation – f. eks. kongens internering – kan man regne med, at hele folket vil gå ind for sabotage.

S.O.E. i London var imidlertid standhaftig og dækkede Christmas' radiotale. Danmark var det »mystiske« land. I Norge gjaldt det om at holde lidt igen, i Danmark skete der ikke noget af betydning, og da hovedkvarteret definitivt havde besluttet at gøre alt for at ødelægge de tyske kommunikationer, måtte danskerne tage deres del af kampen, inden det var for sent. Tiden var inde til at slå igen, og selv mindre skader var ud fra dette ræsonnement af krigsmæssig betydning.

Som officerernes talsmand over for S.O.E.-hovedkvarteret kunne jeg naturligvis kun tale deres sag, og jeg var – som det også fremgår af min dagbog fra disse måneder – selv personlig overbevist om, at en sabotage med de få eksperter og de begrænsede midler, der var til rådighed, endnu kun ville være af ringe virkning. »Skal det gøres,« hedder det i dagbogen for den 14.–21. oktober 1942, »må vi have Ligaen med, og det hele må organiseres på en anden måde. Hvor længe spørgsmålet kan trækkes ud, er en anden sag. Jeg tror, at 'Table Talk' allerede har fået besked om at begynde. Den sidste melding fra dem er i øvrigt mere optimistisk stemt end ventet. De taler om gode arbejdsmuligheder og synes fremdeles at være intakte. De andre er jo definitivt sat ud af spillet . . .«

* * *

Telegramkrisen den 26. september 1942, da Christian X svarede med den kendte »varekvittering« (»spreche meinen besten Dank aus«) på Hitlers traditionelle lykønskningstelegram i anledning af

majestätens fødselsdag, gjorde et vist indtryk i London og fik en udløber via Stockholm.

Man havde i situationen åbenbart fået indtryk af, at krisen muligvis kunne medføre, at kongen blev tvunget til at abdicere. I hvert fald var Churchill kommet på den tanke, at en hilsen fra det britiske krigskabinet måske var på sin plads. (Der var tidligere gået private hilsener igennem Stockholm fra George VI til Christian X), og jeg modtog et budskab fra Churchill gennem den britiske legation i Stockholm, som kort og godt henstillede, at kongen modsatte sig abdikation, hvis Berlin fremførte et sådant krav. Det var den 5. oktober 1942. Redaktør Harry Bendixen, der var på legalt besøg i Stockholm, skulle starte for hjemgående samme aften og påtog sig opgaven som »kongelig kurér«. Jeg bad ham ved hjemkomsten opsøge orlogskaptajn *Rostock-Jensen* (»Teddy«), der var en nær ven af kronprins Frederik, og gennem ham lade Churchills hilsen gå videre til kongen. Jeg véd kun, at Harry Bendixen kom til at tale direkte med kronprinsen i Studenternes Roklub, men har aldrig senere erfaret noget om kongens reaktion endsige om et eventuelt svar. Antagelig er intet svar blevet sendt, da situationen næppe indebar den mulighed, som havde bevæget Churchill til at henvende sig til Danmarks konge. Det bør vel i denne forbindelse også erindres, at Christian X midt i oktober måned blev kastet af sin hest på den daglige ridetur gennem København og kvæstet alvorligt.

* * *

Den tyske tavshed i denne periode uden normal diplomatisk relation – Renthe-Fink var hjemkaldt, og den danske gesandt i Berlin, *O. C. Mohr* var erklæret uønsket – stillede nerverne yderligere på højkant, og nervøsiteten smittede af i London. Christmas Møller var mere utålmodig end nogen sinde.

Den 16. oktober 1942 modtog jeg tre breve fra Christmas, der tydeligt markerede, at han var utilfreds med den »service«, vi gav ham. Han manglede politiske informationer hjemmefra, og han ville gerne have et større pengesond, der udelukkende kunne stilles til rådighed for ham. Det var alt sammen meget forståeligt, men hans forsinkede ankomst til London havde i væsentlig grad

ændret arbejdsvilkårene og hans personlige status. Jeg sendte ham den samme dag følgende brev:

Fortroligt

16. 10.42

Kære CM.

Jeg har i dag modtaget tre breve fra Dem!

1. Der burde været indlysende grunde til at motivere, hvorfor jeg ikke personlig har været så meddelssom, som De kunne ønske, og som De åbenbart også har ventet. Da jeg fik Deres brev, besluttede jeg først ikke at komme nærmere ind herpå, da der ikke er nogen grund til at skrive om den slags, og da jeg gik ud fra, at det var underforstået. Ved nærmere eftertanke har jeg besluttet at redegøre i lidt større længde for at klare trådene ud. Det er selvfølgelig rigtigt, at forbindelsen var dårlig i sommermånederne og heller ikke har været alt for strålende i den sidste tid . . .

Jeg kan udmærket vel forstå, at De gerne vil vide alt, og at De river Dem selv i håret i fortvivelse over, at der ikke kommer mere. Men organisationen har andre og mindst lige så vigtige opgaver, og jeg var ikke min opgave voksen, såfremt jeg ikke forstod, at sikkerheden går fremfor alt andet. En organisation, der bliver slået i stykker på halvvejen, er uden værdi, og det er derfor nødvendigt at styre sin utålmodighed. Vi er i de sidste år blevet præsenteret for en mængde dilettantiske organisationer, der alle på den ene eller den anden måde allerede har løbet sig en staver i livet (som i visse tilfælde også har kostet værdifulde menneskeliv). I alle disse tilfælde skyldes det den danske nationalsvaghed, der hedder snakkesalighed. Hvad der allerede er udvist af letsind og uforstand på dette område er sørgeligt . . .

Hvad jeg personlig ønsker for Dem og Deres mission i London, tror jeg ikke, De er i tvivl om. De vil sikkert huske vor samtale om aftenen den 29. december 1940 – da De var så venlig at køre ud til Ordrup for at få en samtale med mig, inden jeg rejste tilbage den følgende morgen til Stockholm. De vil sikkert også huske den umiddelbart efterfølgende pressekampagne i svenske og engelske (særlig Times) aviser, hvor Deres person blev meget stærkt spillet op. Da TB (Turnbull) kort tid herefter kom til Stockholm, tog vi initiativet til Deres Londonrejse, og den første »officielle«

indbydelse blev sendt Dem i marts 1941. Deres svar var dog i første omgang negativt. Vi fornyede opfordringen i efteråret samme år. Deres svar blev denne gang bekræftende (medens socialdemokraterne svarede nej), og efter mange – for mange – skrivelser frem og tilbage begyndte vi at planlægge rejsen. Organisationen stillede sig til rådighed, men den første plan (flyvemaskinen) blev forkastet fra engelsk side, og vi stillede herefter en af vore vigtigste forbindelser (skibet) til rådighed. Det var imidlertid blevet isvinter, og det trak ud med tiden. Andre planer kom i forgrunden, og man havde i London så småt opgivet håbet om at se Dem. Af hensyn til de andre opgaver blev det henstillet til organisationen om ikke at have noget med Deres rejse at gøre, og den blev definitivt overgivet til Hertugen med det resultat, som vi kender . . .

Da Deres rejse blev opdaget, medførte det nødvendigvis, at vi måtte ligge stille i længere tid. For det første havde vi sat skibet over styr, for det andet kunne man risikere, at der var spor, der førte til opdagelse af organisationen, og for det tredje (hvad der dog er mindre vigtigt) var min egen person kommet i rampelyset, da tyskerne over for de svenske myndigheder påstod, at jeg havde været behjælpelig ved Deres rejse. Derfor kom der ingen underretninger hjemmefra i de to sommermåneder, i hvert fald ikke mere end der kunne medføres verbalt. Senere er det gået bedre (bank under bordet), og De har fået beretninger sendt den 1/8, 1/9, 25/9, 7/10 og 15/10. De efterlyste blade, pjecer o.s.v. går også igennem . . .

Nu kan jeg forstå, at De vil sige, at der må være andre kanaler, der kan åbnes, og at der må være andre, der kan påtage sig denne side af sagen. Jeg kan kun svare, at vi har allerede tilstrækkelig erfaring til at vide, at det ikke er så let, som det måske ser ud på afstand. Det ville kun blive dilettanteri. Nordmændene har det meget lettere med deres landegrænse, hvor man kan spadsere frem og tilbage. Almindeligt smugleri gennem tolden går ikke mere, og mundtlige meddelelser kan kun fra tid til anden have deres betydning. Skal det gøres rigtigt, har det visse tekniske krav til forudsætning, og det er der ingen andre end organisationen, der foreløbig kan klare. Efter min mening er der derfor intet andet at gøre end at forsøge på at sætte yderligere fart på organisationen, men

da den som sagt har mange andre vigtige funktioner og opgaver, der går forud for den politiske informationstjeneste, er sikkerheden et privilegeret krav.

De er så venlig at spørge til mine egne planer – hvad jeg vil foretage mig?

Indtil jeg en dag bliver sat fast eller sparket ud, vil jeg forsøge på at holde stillingen her. Hvor længe det varer, véd jeg ikke. Personlig var jeg helst for længe siden kommet over (Stockholm er lidt langt fra fronterne). Det er jo ikke helt tilfældigt, at jeg sidder her. Belært af det, som jeg havde set i de sidste år som »rejsende«, var vi jo temmelig tidligt ude med vore planer, og det lykkedes mig i forholdsvis god tid at manøvrere mig til Stockholm. Det er mit håb, at de direkte forbindelser efterhånden skulle blive så gode, at Stockholm ville »overflødiggøre« sig selv og en anden kunne tage pladsen her. Men sådan ser det jo desværre ikke ud i øjeblikket. Det lykkedes at holde den »officielle« stilling indtil for et par måneder siden, nu er jeg fyret med brask og bram. Kan klare mig økonomisk free-lancing, men er på det sorte bræt, og det gør det absolut ikke nemmere over for de herværende myndigheder . . .

2. Brevet til Justitsråden (Erling Foss). Det falder sig så heldigt, at Justitsråden netop er i byen, og han har fået Deres brev. Vi taler nu om Deres forslag, og han svarer sikkert selv. Vi forsøger i øjeblikket at få en socialdemokrat ud, om det lykkes er en anden sag. Med hensyn til pengene: Der er skabt betydelige fonds til andre formål og på samme vilkår. Det er blot kedeligt, at det ikke blev gjort, da De endnu var i Danmark, da det nødvendiggør en yderligere decentralisering og en forøget korrespondance. Justitsråden vil sikkert udtale sig nærmere om mulighederne. Med hensyn til en bedre forbindelse vil vi muligvis forsøge at holde det politiske separat, selv om det bliver baseret på samme organisation, hvad der vil muliggøre, at vi kan tage flere chancer og således hyppigere få underretning af denne karakter. Det ser så let ud på landkortet med den smalle strimmel vand, men den er i virkeligheden i højeste grad generende, kontrollen er blevet særdeles skarp, og et par extra højt betroede »postkasser« bliver nødvendige . . .

Til slut: Jeg sender separat en omtale af vor sidste ekspedition, der fornylig er offentliggjort i »Meddelelser om Grønland«. Måske kan den være til nytte, hvis De skal til Staterne. Jeg sender også nogle svenske udtalelser om Norden. Med de bedste ønsker for Deres arbejde og de venligste hilsener til Deres frue og søn, grev Reventlow, Sven Tillge og Sten Gudme.

Deres hengivne »Skipper«.«

Det var måske lidt hårdt skrevet, men Christmas erkendte senere, at han forstod situationen. Endnu i nogle måneder blev han »underforsynet«, men senere blev det bedre.

* * *

Der var dog også lyspunkter i situationen: Den britiske offensiv i ørkenen, den amerikanske landgang i Nordafrika, den russiske modoffensiv var for første gang afgørende vendepunkter i krigsgangen.

Den danske situation trådte ind i en ny fase. Scavenius havde påny været i Berlin, og Rigsdagen måtte vedtage en fuldmagtslov for regeringen, således at denne i spørgsmål om forholdet til Tyskland kunne handle uden Rigsdagens medvirken, og den 5. november 1942 ankom dr. *Werner Best* til Danmark som Det tyske Riges nye befuldmægtigede. Den 9. november 1942 blev den danske regering rekonstrueret, og Scavenius overtog statsministerposten efter Buhl. Den tysk-danske detente var sikret endnu i nogen tid.

I Stockholm var vi på dette tidspunkt så godt som uden forbindelse til situationen i Danmark. Næsten alle organisationer syntes at være i vanskeligheder, i hvert fald blev der to gange meldt rødt lys, og arbejdet lå underdrejet.

Tidspunktet er derfor passende til at fortælle lidt om den »udvendige« tilværelse i det neutrale Sverige og de opgaver af sekundær karakter, som vi forsøgte at løse, når tiden tillod det.

V

Svensk selvopholdelsesvilje som aktiv for de besatte nabolande – omend begrænset forståelse for 'den private udenrigspolitik'

Min første erindring om Sverige går tilbage til sommeren 1914. Vort hjem i Klampenborg lå i skudlinien for kanonerne på fortet ved Skovshoved, der var et led i kæden af Københavns forsvar under den første verdenskrig. Da man ikke vidste, om Danmark ville blive inddraget i krigen mellem stormagterne, besluttede min far, at min mor og vi børn skulle rejse til Sverige, hvis neutralitet han stolede mere på. Jeg var dengang 9 år gammel. Indtil situationen var blevet mere afklaret, kunne vi more os med at gå på den store landsudstilling i Malmø, der netop blev åbnet i 1914. Vi tog båden til Malmø, muntrede os på udstillingen og levede i flere uger højt på svenske isvafler og søde sager. Det er næsten alt, hvad jeg husker fra denne tid. Den spændte situation for Danmark drev hurtigt over, og vi kom tilbage til villaen med det grønne tag i Klampenborg og mærkede meget lidt til krigen i de følgende år.

Som det så ofte går, når man har udlængsel i sindet, lærer man til en begyndelse de fjernere himmelstrøg nærmere at kende end de nærmeste nabolande. Som student gik rejserne oftere til Grønland, Island, Amerika og til Afrika end til nabolandet, som man kunne se med det blotte øje østen for Sundet.

Dog blev der anledning til strejftog i det svenske Lapland og til det vekslende landskab af sø og skov i Småland og Jämtland, hvor man havde fornemmelsen af at vandre som pioner i et nyt land, hvor morgendagen gemte uanede muligheder.

Fra Lapland husker jeg mere bestemt den blide, venlige ensomhed, de pasteklare efterårsfarver og den særprægede flora, der vel i millioner af år har været forløber for dyr og mennesker. I de circum-polare områder havde naturen her sit eget værksted, det var ikke Canada eller Sibiriens tundra'er, det var ikke Norges højfjelde, Skotlands bakker eller det lavabrune, skovfattede Island, her var i modsætning til andre regioner opblæste og udfordrende

vækster, norrøne aristokrater. Luften var ikke påtrængende, men ren og uberørt, en særpræget natur i nøgne, barske omgivelser, »symboler på munter og udholdende tapperhed i kamp mod en fjendtlig verden«, som *Sten Selander* engang har sagt. Klare farver, store blomster på lave stængler – en fascinerende væksthistorie og vækstgeografi.

Jeg havde således en stærk erindring om en forunderlig natur i skov og fjeld, om en lysintensitet og en flora, der samtidig var skabt til at modstå kulde og mørke.

Med min gode ven og studiekammerat, Sven Tillge-Rasmussen havde jeg også besøgt Lapland ved vintertide i 1929. Vi boede hos lappefogeden i Svappavara ikke så langt fra Abisko og Kiruna og kørte i frostsne og strålende sol på renslæder, når fogeden var ude i terrænet for at inspicere lapperne. Det var herlige og muntre dage efter den forcerede eksamenslæsning i København.

* * *

Men Stockholm by og det svenske folk kendte jeg kun lidt til, da den anden verdenskrig for anden gang bød mig at forlade hjemmet i Klampenborg for påny at tage kvarter på den anden side af Øresund. Vel blev jeg temmelig hurtigt klar over, at vi var forskellige af sindelag i Sverige, Norge, Finland, Island og Danmark, men at det alligevel under situationens tryk var let at se, hvor meget der bandt landene sammen. Lige så tydelige som modsætningerne var, stod fællesskabet klart. Kulturkredsen mellem de nordiske lande kunne ikke forveksles eller erstattes med noget andet i verden.

Jeg indrømmer, at der var stunder, hvor man under indtryk af hjemlige begivenheder kunne mene, at synsfeltet i Stockholm var begrænset, og at det kunne irritere, at der ingen lidenskab var at overvinde, men det kunne ikke stemples som national egoisme, at det svenske folk samlede sine kræfter i en anstrengelse for at bevare friheden og selvstændigheden – i hvert fald ikke af en dansker, når man tænkte på vore egne bestræbelser i 1914–18 krigen. At den svenske selvopholdelsesvilje samtidig var et aktiv for de besatte nabolande og for fremtiden behøvede ikke mange forklaringer.

Det siger sig selv, at så længe der i Danmark var overvejende flertal blandt folket for den politik, der var repræsenteret af Stauning, Buhl og Scavenius, kunne man ikke officielt og nok heller ikke for flertallet af den svenske presse regne med synderlig forståelse for »privat udenrigspolitik« eller »private krigsanstrelgelser«. Det første danske forsøg på national selvhævdelse, sabotage, illegal presse o.s.v. vandt derfor ikke bifald i svenske regeringskredse. Den svenske statsminister, *Per Albin Hansson* og regeringens andre medlemmer støttede derfor kollegerne i København, og med de kendte undtagelser viste den svenske presse forståelse for nødvendigheden for den danske presse til at gå kompromisets vej, »når livet skulle leves under de kolde stjerner, der nu var tændt«. Dette var omvendt ikke ensbetydende med at give fuldmagt til den tyske erobringspolitik eller bifald til nyordningstanker og storrumspolitik. Motivet var simpelthen ikke at modarbejde bestræbelser i Danmark for at bevare, hvad der endnu kunne reddes af kontinuitet i det danske folkestyre.

Den spirende danske modstandsbevægelse med dens selvbestaltede forsøg på at samarbejde med de allierede via svingdøren i Stockholm kunne derfor ikke påregne officiel velsignelse i den svenske hovedstad, selv om indenrigsminister Gustav Möller tidligt rakte en hjælpende hånd, og forsøgene på at påvirke Sveriges opinion til fordel for den aktive antityske indstilling i Danmark havde til en begyndelse ikke større grobund. Først efter de senere tyske provokationer og det endelige brud med de tyske myndigheder i Danmark voksede forståelsen for den danske modstandsbevægelses mål og metoder. I praksis blev der såvel fra officiel som fra privat side ført historisk bevis på, at Norden var et levende begreb.

* * *

Fil. mag. *Gunnar Barke*, Kgl. Militärskolan, Stockholm, har i efterårsterminen 1965 »fremlagt en uppsats på historiska seminariet om den danske nyhetsförmedlingen och opinionsbildningen« i Sverige under krigen indtil den 29. august 1943 (dette vil sige indtil Dansk Pressetjeneste i Stockholm blev oprettet).

Konklusionen af denne »uppsats«, der som hovedkilde har mine egne optegnelser fra denne tid, er kort og rigtig, at forsøg på at

påvirke den svenske opinion var sporadiske, og at de ikke kunne notere større fremgang. Det var mere undtagelsen end reglen, at de danske nyheder formåede at fænge. Undtagelserne var dog særdeles positive. Ellers var jordbunden tør og mager, og hvad der måske blev husket stod som sterile stenblokke i højfjeldet.

Forklaringen på vor mislykkede anstrengelse var ret ligetil. Grundindstillingen var imod, og vi kunne sjældent konkurrere med den officielle nyhedsforbindelse, der endnu bestod. Vore meddelelser var ikke altid korrekte, endvidere uden sikker frekvens. For mig personlig var opgaven kun af sekundær karakter, da hovedopgaven klart var forbindelserne til de allierede og organisationsarbejdet hjemover til Danmark.

Et citat fra fil. mag. Barkes »upsats« belyser på udmærket måde situationen (der helt skiftede karakter efter 29. august 1943):

»Det har sitt givna intresse att åtminstone med några få ord beröra den svenska attityden gentemot Danmark, dels den sk. allmänna opinionens inställning till danska förhållanden och dels regeringspolitiken och dess konsekvenser för pressen. Frågan kan ställas så: fanns det i Sverige någon resonans för den propaganda, som Ebbe Munck ville bedriva?»

Det föreligger på många punkter en iögonfallande likhet mellan Danmarks och Sveriges regeringspolitik under världskriget, inte bara däri att bägge ländernas utrikesledning låg i händerna på en yrkesdiplomat, något som delvis är ett kuriöst sammanträffande, utan framför allt i fråga om de åtgärder vis à vis pressen, vilka framtvingades av hänsynen till Tyskland. Den antityska propagandan i Sverige blev till följd av de ständiga tyska protesterna besvärande för regeringen, som med stöd i tryckfrihetsförordningen kunde föranstalta om beslag av en tidning: »Är skriften ej smädlig eller förgriplig men genom densamma missförstånd med främmande makt sig yppat, må den utan rättgång konfiskeras«. Så långt som till konfiskation gick det dock inte så ofta. Genom Statens informationsstyrelse, tillsatt 1940 och lydande under UD, kunde regeringen förekomma tyska missnöjesyttringar på så sätt, att informationsstyrelsen till redaktionerna utsände sina »gula och grå lappar«, i vilka angavs de händelser och förhållanden som icke fick omtalas, på det att »missförstånd med främmande makt»

skulle undvikas. I september 1941 tillsattes pressnämnden, ett stödorgan till informationsstyrelsen, sammansatt av representanter för pressorganisationerna och med huvudsaklig uppgift att åstadkomma ett smidigt samarbete mellan pressen och myndigheterna. Pressnämnden skulle hjälpa informationsstyrelsen i dess övervakning av den svenska pressen; den kunde alltså inte utdela varningar utan snarare genom personliga underhandskontakter söka återföra de vrångvisa till ordningen.

Liksom Scavenius befann sig *Günther* i det ständiga dilemmat att å ena sidan värje sig mot tyska protester och å den andra att bemöta den inhemska kritiken. Ledstjärnan för den svenska utrikespolitiken var bevarandet av landets självständighet i alla avseenden. Det gällde att hålla Sverige utanför kriget och att bibehålla ett gott förhållande till Tyskland och i många tal och vid presskonferenser inskräpte *Günther* vikten av att man inte gav Tyskland anledning att ifrågasätta den svenska neutraliteten. Han kritiserade den inhemska propagandan överhuvud, vare sig den riktades mot Tyskland eller de allierade:

’För mig har det varit en besvikelse, att många svenskar inom den intellektuella världen, akademiker, publicister och andra, tappat balansen i detta avseende inför de senaste årens världshändelser. Man kan förstå och hysa respekt för en kosmopolitisk grundsyn, som håller stånd inför alla omskiftelser. Men det är något på tok, när svenskar stå upp och göra anspråk på att företräda en särskilt hög form av patriotism genom att med hull och hår försvärja sig åt den ena sidan i stormaktskriget utan att bekymra sig om eller rent av med förakt för alla strävanden att tillvarata vårt lands mest påtagliga livsintressen.’

Günther menade kort sagt, att man i första hand och i alla situationer måste ta hänsyn till de rent svenska intressena, och detta var väl inte svårt att förstå. Problemet låg däri att de flesta av naturliga skäl identifierade Sveriges intressen med västmakternas, och det ledde i praktiken till en antitysk propaganda. Vederbörande myndighet fick alltså från fall till fall avgöra vad som kunde anses vara tillrådligt att publicera.

Den »svenska propagandan», dvs den propaganda som pläderade för det ena eller andre stormaktsblocket, blev naturligtvis

föremål för informationsstyrelsens intresse. I maj 1942 höll byråchefen i informationsstyrelsen *Nils Eric Ekblad* en föredragning inför konstitutionsutskottet om den osvenska propagandans förekomst och yttringar i Sverige . . . Han konstaterar att den anglosachsiska propagandan i Sverige har en effektiv stödpropaganda, som bedrivs framför allt i vissa tidningar, t. ex. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, Västmanlands Läns Tidning, Eskilstuna-kuriren samt Nordens Frihet, Trots Allt! och Nu. Som motåtgärd mot denna tidningspress, »som hämningslöst och ofta på det egna landets bekostnad engagerat sig i en probrittisk, proamerikansk och delvis även prorysk propagandaverksamhet» föreslår han en viss förhandscensur av »ett begränsat antal publikationer, företrädande klart statsfientliga sammanslutningar eller system», nämligen GHT och Trots Allt! Ekblad avslutar sin föredragning med en förmodan att denna partiella förhandscensur skulle få en avskräckande effekt på de övriga i föredragningen nämnda tidningarna.

Nu infördes visserligen aldrig någon förhandscensur, men referatet av Ekblads föredragning visar hur allvarligt man inom ansvariga myndigheter bedömde den »osvenska propagandan».

Da var det för Munck vida behagligare att lyssna till debatten om den nordiska frågan sådan den fördes t. ex. i kretsen kring Samfundet Nordens Frihet. Stiftandet av detta samfund var ju ett av de många spontana uttrycken för den medkänsla man i Sverige hyste för Finlands öde. När sedan även Norge och Danmark direkt drogs in i kriget, var det visserligen en och annan, som ditills hade haft en viss faiblesse för Tyskland, som inte riktigt kunde ta en klar och entydig ståndpunkt för Norden, och än svårare blev ekvationen när Finland 1941 ställde sig på Tysklands sida i kriget. För den ojämförligt största delen av folket tycks dock inga problem av den arten ha förelegat.

Det yttre trycket mot Sverige och isoleringen gav en helt ny kraft åt den nordiska debatten. Den hade förts redan under trettio-talet, men under krigsåren fick den en intensitet som aldrig tillförne. I tidskrifter av typen Nordens Frihet, organ för samfundet med samme namn, i böcker och broschyrer samt på möten diskuterade man Norden; det som debatten främst syns ha rört sig om var hur man i framtiden skulle kunna undvika det som hänt i

november 1939 och april 1940. Svaret ansåg man sig ha funnit i »Nordens Förenade Stater». Ett enat och starkt Norden skulle verka avskräckande på en potentiell angripare, och man utredde hur ett nordiskt samgående skulle arrangeras vad beträffar det militära försvaret – statsrådet *Sköld* menade att det vore lyckligt, »om ett angrepp mot Jyllands sydgräns måste fullföljas till Petsamo eller om en stöt mot Viborg icke leder till resultat förrän i Stavanger eller Esbjerg eller tvärtom» – man granskade förutsättningarna för ett ekonomiskt samarbete samt de konstitutionella problem. Aldrig förr torde svenska folket ha fått en så grundlig undervisning i nordiska samförståndssträvanden – från Kalmarunionen och framåt. Det aktuella läget berördes däremot mer sällan; man koncentrerade sig på tiden före krigsutbrottet och efter den väntade freden.

I dessa kretsar mötte Munck förståelse för Danmarks situation . . . Men i Nordens Frihet hade man från början sin inställning klar. I april 1940 skriver *Eyvind Johnson* under rubriken »Det är hela Norden det gäller», att Danmark av många orsaker saknade möjlighet att försvara sig, men att viljan hade funnits. »Vi vet att Danmark ännå hann ge några blotsoffer för den nordiska friheten, och detta bör inte glömmas under denna dess allra svåraste stund.»

Ebbe Munck har klart uppfattat att intresset för Danmark var begränsat till vissa kretsar, och att Norge och Finland självfallet sköt Danmark i bakgrunden. I ett brev till Christmas Möller skriver han: »I de allerfleste kredse står de danske aktier adskilligt over pari, men de er dog de færreste, der gør sig nogen anstrengelse for at sætte sig rigtigt ind i situationen. Personerne omkring »Nordens Frihed« er dog godt orienterede, selv om Norge er så langt dominerende!« »

VI

Bombardement af krigsmål i København. – En udvikling af eksplosiv karakter.

Med Scavenius' overtagelse af statsministerposten den 9. november 1942 var den politiske kurs over for besættelsesmagten påny blevet forankret, endda måske stærkere end tidligere, idet Scavenius som statsminister ikke var et resultat af rigsdagens ønsker, men en indrømmelse til et tysk krav. I konflikten mellem den tyske general, von Hanneken og den nye tyske rigsbefuldmægtigede, Dr. Best fandt Scavenius en gunstig modpol for sin forhandlingspolitik. Generalen, der ønskede militærdiktatur indført, og som oprådte udfordrende, kommanderende og uden forståelse for kompromiser, fandt sin midlertidige overmand i den åleglatte, korrekte og imødekommende SS-general, dr. Best, der på dette tidspunkt ikke alene havde den tyske udenrigsminister, von Ribbentrops, men også SS-føreren, *Heinrich Himmlers* støtte. Efter Bests opfattelse ville det modvirke den allierede propaganda, hvis man ved indrømmelser til de danske myndigheder kunne opretholde ro og orden i Danmark, bevare produktionen mere eller mindre intakt og dermed sikre forsyninger ned til Tyskland. Best var således en farligere mand for modstandsbevægelsen end von Hanneken, hvis politik umiddelbart ville have medført et afgørende brud med tyskerne, hvilket var modstandsbevægelsens nærmeste mål.

Da Best-Scavenius-kursen blev fulgt, blev de første måneder efter regeringsrekonstruktionen i november 1942 politisk ret rolige. Som tidligere omtalt var efteråret 1942 en vanskelig tid for S.O.E.-organisationen og for modstandsbevægelsen i det hele taget. Inaktiviteten var ved at brede sig, og da vi ikke foreløbig kunne vente en afgørende kursændring over for sabotagen, var det nødvendigt at tage et nyt initiativ.

Bortset fra et enkelt britisk luftangreb den 20. april 1940 mod lufthavnen i Aalborg og et efterfølgende mindre bombardement mod havnen samme sted i juli 1940 havde der under hele okkupationen hidtil kun været gennemført nogle ganske få planlagte

angreb mod krigsvigtige mål: tankanlægget ved Nyborg og lufthavnen i Røslet blev angrebet henholdsvis i juni og august 1940, og i april 1941 blev der rettet angreb mod jernbanespor i Vestjylland, og jernbanestationen i Tønder blev angrebet den 11. juni 1942. I september samme år blev Oliemøllen i Århus delvis ødelagt ved et luftangreb.

I begyndelsen af januar 1943 skulle Turnbull til forhandlinger i London, og jeg udarbejdede forinden forslag om »et demonstrationsbombardement mod et krigsvigtigt mål i København«. Som mål blev udpeget enten Riffelsyndikatet i Frihavnen eller Burmeister & Wains maskinhal på Christianshavn. Det voldte naturligvis adskillige sjælekvaler at udarbejde dette forslag, der givetvis ikke kunne undgå at koste menneskeliv, men vi befandt os i en krigssituation, og motiveringen for bombardementet var ligetil; tidspunktet var inde til at erindre om den danske produktions krigsmæssige betydning og den skade, den forvoldte de allierede og også de danske sømænd, der frivilligt var gået i allieret krigstjeneste og derigennem risikerede livet under de tyske undervandsbådsangreb i Atlanten og på andre søfronter. Vi havde sikker viden om, at motorer eller udstyr til undervandsbåde blev repareret i maskinhallen på Christianshavn, og Burmeister & Wain blev derfor udpeget som det primære krigsmål.

Der var også en anden tankegang bag om forslaget: aftalen med Hambro og de britiske myndigheder var, at vor krigsindsats skulle samle sig om lokal sabotage. Der var imidlertid allerede nu forløbet mere end to et halvt år, uden at der var kommet virkelig gang i sabotageaktiviteten, dels på grund af materielmangel og egnede eksperter, men også fordi den psykologiske baggrund for sabotagens hensigt endnu ikke var skabt. Christmas Møllers omtalte opfordring til handling havde ikke fået den tilsigtede virkning, og et demonstrationsbombardement af et krigsvigtigt mål kunne bidrage til at erindre om, at Danmark var med på krigskortet, og at selvstændig dansk sabotage, såfremt den blev effektivt gennemført, ville have mulighed for at spare os for luftbombardementer og tab af mange menneskeliv.

Ved afrejsen til London mente Turnbull ikke, at der var større mulighed for, at anmodningen ville blive efterkommet, og under

forhandlingerne i de britiske stabe viste der sig ganske rigtigt at være modvilje mod forsøget. For det første var der hårdt brug for flyvemaskinerne til mål af langt højere prioritet, og for det andet følte man sig ikke overbevist om demonstrationens psykologiske virkning. Endelig var man principielt imod at bombardere en delvis åben by som København. Motivet blev dog efterhånden akcepteret, og da Turnbull vendte tilbage til Stockholm med den britiske kurérmaskine fra Skotland, kunne han meddele, at planen var godkendt, og at bombardementet ville blive gennemført inden længe. Vi overvejede, hvorvidt der kort forinden kunne tilgå Burmeister & Wain's arbejdere meddelelse om, hvad der forestod, men de militære instanser afviste et førtidigt signal, der selv om det var yderst kortfristet, alligevel ville forberede det tyske luftværn.

Som det vil vides, fandt angrebet sted den 27. januar 1943 i arbejds-skiftet ved dagslys. Otte Mosquito-bombefly nedkastede ialt 32 sprængbomber mod maskinhallen i Strandgade på Christianshavn. En del af bomberne var tidsindstillede, målområdet blev ramt, og der blev anrettet betydelige skader på monteringshallen, værksteder og tegnestuer. Enkelte bomber faldt desværre i et beboelseskvarter på Islands Brygge, og en del ramte den nærliggende sukkerfabrik Phønix og en fabriksbygning i Knippelsbrogade. Otte mennesker blev dræbt, og adskillige blev såret.

Den umiddelbare psykologiske virkning af bombardementet lod sig naturligvis ikke fastslå med sikkerhed, men at der blev en virkning i den ønskede hensigt, er der ingen tvivl om. Det blev ved bombardementet fastslået, at danske mål var en realitet, man måtte regne med, og at det ved sabotage kunne betale sig at fjerne begrundelsen for lignende luftbombardementer i fremtiden. (I månederne fra januar til august 1943 blev den stigende sabotageaktivitet pr. måned: 16, 34, 70, 78, 67, 50, 93 og 220).

Bombardementet den 27. januar 1943 var således optakten til forstærket krigsaktivitet i Danmark. Den blev dramatisk og i enkelte tilfælde med tragiske konsekvenser, men ved aflæsning af ovenstående sabotagekurve må det historisk erkendes, at bombardementet var motiveret. Nogen stemning mod England gav bombardementet ikke anledning til, og det var også at bemærke, at

der heller ikke i så henseende kom noget udfald mod England i den danske presse. Ved en stikprøve foretaget på Nørrebro umiddelbart efter luftangrebet var der kun en enkelt blandt ca. 100 adspurgte, der udtalte sin misbilligelse.

I de efterfølgende krigsår blev Danmark stort set sparet for angreb fra luften på trods af, at de allieredes materieltilgang nu var tilstrækkelig stor til, at krigsmål i Danmark kunne få højere prioritet. I 1944 blev der gennemført angreb mod flyvepladserne i Aalborg og Esbjerg, og et eksprestog på Fyn blev bombet den 7. februar 1945 med tab af adskillige menneskeliv. Undtaget herfra er naturligvis de særlige bombardementer til ødelæggelse af de tyske Gestapohovedkvarterer, Århus Universitet 31. oktober 1944 (ca. 60 tyskere blev dræbt), Shellhuset i København den 21. marts 1945 og Husmandsskolen ved Odense den 17. april 1945.

Som det vil huskes, tørnede en britisk Mosquito-bombemaskine under angreb på Shellhuset i København mod en semaformast på Godsbanegården og styrtede med en del af sin bombelast mod den franske skole på Frederiksberg. Da efterfølgende maskiner så nedslaget, kastede de ved en fejltagelse deres bomber mod skolen. Dette blev den største eengangskatastrofe i Danmark under krigen, idet 88 børn og 24 voksne mistede livet. I Shellhuset omkom ca. 100 tyske Gestapoofficere og danske nazister, mens adskillige danske fanger slap ud, bl. a. medlemmer af Frihedsrådet Mogens Fog og *Aage Schoch*. Ved bombardementet i Århus undkom bl. a. pastor *Sandbæk* og *Ruth Philipsen*, der var en af Efterretningssektionens vigtigste personer i det midtjyske distrikt under kommando af premierløjtnant *Tillisch*.

De russiske bombardementer den 7. og 8. maj 1945 mod Bornholm og specielt Rønne by blev gennemført, fordi den tyske kommandant på øen nægtede at overgive sig. Ti mennesker blev dræbt, og den materielle skade var omfattende.

1943

Det er svært at være menneske

Vinteren 1942/43 var som omtalt en vanskelig tid for det danske modstandsarbejde. Appeller fra London blev mødt med skepsis af det danske folk og i ellers indifferente kredse endda med uvilje. S.O.E.-organisationen i Danmark var på sammenbrudets rand, de illegale grupper var i konflikt med det danske politi, og mangelen på sabotagemateriel var meget mærkbar. De illegale bladgrupper havde det ikke meget bedre, og hvad den direkte aktivitet angik, lå vi også mere eller mindre underdrejet i Stockholm, selv om den militære efterretningstjeneste gik sin gang med rapporter fra hær og marine. Det var symbolsk for vinterhumøret, at isen lå metertyk på Mälaren, og det blæste hårdt mellem de pakkede snemasser, men ligesom det var muligt at spænde skiene på uden for nr. 13 i Sibyllegatan og stå ned ad bakken for langs Strandvägen at nå til de afmærkede løjper på Djurgården, var der trods alt kræfter i gang, der inden længe skulle rive regeringen i København ud af dens vildfarelse, at det virkelig var lykkedes at bremse eller helt at stoppe den organiserede modstand, der var begyndt. Bevægelsen havde trods alt fået dybe rødder og skulle over sommeren føre til en udvikling af eksplosiv karakter.

Rigsdagsvalget den 23. marts 1943 var for Stockholms vedkommende naturligvis kun en observation på afstand. Men en besynderlig og bemærkelsesværdig observation, omend den i aktive kredse gav anledning til en ikke ringe forvirring. Dr. Bests motiv for tilladelsen til valgets afholdelse var dog tydelig nok: det skulle over for omverdenen markeres, at der herskede normale tilstande i det fredelige Danmark, ligesom det naturligvis internt skulle bevise, hvor frit besættelsesmagten stillede befolkningen. Selv om valget ikke var frit – kommunisterne var udelukkede, og forholdet til Tyskland kunne ikke diskuteres – blev der alligevel under de usædvanlige omstændigheder lejlighed til en kraftig demonstration

af tilslutningen til det traditionelle folkestyre. Bag det fælles ønske om at reducere de nazistiske stemmer blev valgdeltagelsen større end på noget tidligere tidspunkt. Den nåede ikke mindre end 90 % af de valgberettigede og overfløj langt rekorden fra 1932 på ca. 81,5 %. De samarbejdende partier fik 141 af de 149 mandater, der var til rådighed. De danske nazister måtte nøjes med de resterende 8 mandater. Det havde uden tvivl haft sin betydning, at Christmas Møller over BBC fra London kraftigt havde opfordret alle til at møde frem og til at stemme på »de seks danske partier«. Denne gang fik han mere gehør end med sin sabotagetale i efteråret.

Valget blev selvfølgelig forskelligt vurderet. Tyskerne tog det til indtægt for Scavenius og hans samarbejdspolitik, mens det i Danmark og den frie verden blev læst som en tilslutning til folkestyret, hvilket det naturligvis var. Den tyske fortolkning led hurtigt skibbrud over for handlingsforløbet i de kommende måneder.

* * *

Mit arkivmateriale fra Stockholm fra denne tid har kun optegnelser af mindre betydning, og notaterne er ret spredte og intetsigende, omend der dog blev opnået visse resultater. Vi gjorde f. eks. flittigt brug af Mogens Fogs »åbne brev til venner«, da han i januar 1943 ophørte med sin daglige lægegerning og gik under jorden for helt at samle sig om modstandsarbejdet. Vi rekrutterede en række nye medarbejdere til organisationen såvel hjemme som ude. Borch Johansen var forlængst kommet til London via Stockholm, og *Ole Kiilerich*, der havde været i intimt samarbejde med Fog og Borch Johansen, kom den 29. januar 1943 med gummibåd fra Stokkeby til Hålsingborg og fik efter et kort ophold i Sverige flyvelejlighed til England, hvor han blev medarbejder hos Christmas Møller og i BBC's danske sektion.

Der var nu i vintermånederne en ret stor frekvens på de britiske natflyvninger mellem Skotland og Sverige, og adskillige danske frivillige, der var kommet over Sundet for at melde sig til allieret krigstjeneste, kom igennem. Det var dog kun et fåtal, vi kunne tage. Den egentlige rekruttering til krigstjeneste var allerede på dette tidspunkt ved at ophøre, da man ikke regnede med at kunne

få de pågældende færdiguddannet til specielle opgaver, inden det var for sent. Det var naturligvis en skuffelse for mange, og det var ofte vanskeligt at forklare de »tilrejsende«, at det næstbedste var en uddannelse i Sverige. Det blev på dette tidspunkt som regel et »skovhuggar«-kursus ved Gävle i første omgang. Vi havde skaffet lidt private penge til opgaven, og de fleste tog det med godt humør. Først senere, efter den 29. august 1943, kom der en fast militær organisation til optagelse af de frivillige, der ikke kunne komme til krigstjeneste hos de allierede. Vanskelighederne i Sverige var naturligvis kendt i Danmark og medførte antagelig, at flygtningestrømmen på dette tidspunkt var ret behersket. Kommunisterne forbød f. eks. deres folk at rejse, men der kan naturligvis også have været andre motiver bag rejseforbudet.

Et par af de allerede organiserede, f. eks. løjtnant *Thalbitzer* og den unge læge, dr. *Bremer* forsvandt og er antagelig druknet under flugten til Sverige. De 11 mand fra torpedobåden »Søridderen«, der undveg til Sverige, kom så godt som alle til en begyndelse på arbejde i skoven.

Der kom imidlertid stadig en strøm af legale rejsende, og de fleste var enten tilknyttet eller blev fra Stockholm i den ene eller den anden egenskab tilsluttet organisationen i Danmark. Dette gjaldt f. eks. den tidligere udenrigsminister Moltkes søn, *Carl Adam Moltke*, direktør *Mogens Dahl*, direktør *Gunnar Hartmann*, ritmester *Jørgen Rantzau*, direktør *Henrik Hollesen*, redaktør *Niels Grunnet*, forfatteren *Kelvin Lindemann*, redaktør *Poul Brahe Pedersen*, ingeniør *Axel Mikkelsen* – kaptajn Ejnar Mikkelsens søn – orlogskaptajnerne *Hector Kjær* og *Helge Bundesen* samt direktør *Arne Boas*.

Godsejer Flemming Juncker, der længe havde været aktiv i Jylland, var også på besøg ligesom ingeniør Duus-Hansen, direktør Aage Hempel og direktør Anders Hostrup-Pedersen kom for at »snakke forretning«. De to sidstnævnte var særlig benyttede som kurerer og dygtige til at skaffe penge til den hjemlige organisation. Ved en enkelt lejlighed fik Hostrup-Pedersen en pose diamanter med, som Turnbull havde fremskaffet fra London, og som let kunne realiseres til gode priser i Danmark.

Februar-dommen i byretten, der bl. a. omfattede søskendeparret

dr. med *Esther Ammundsen* (den senere medicinaldirektør) og sekretær, cand. polit. *Joh. Ammundsen*, havde naturligvis gjort indtryk, men slog ingen bremse på organisationens udbygning. Det var iøvrigt forbløffende, så mange der endnu formåede at »snyde« tyskerne og skaffe sig legal udrejse, men det havde nok heller ikke været muligt uden politifuldmægtig *Leifers* opfindsomhed og afgørende medhjælp.

I vestgående retning var forbindelsen til Christmas Møller blevet bedre, og efter et besøg, som han i årets begyndelse aflagde i USA, var han tilsyneladende i bedre humør. Det var dog fortsat en skuffelse for ham, at ingen af de gamle partivenner skrev til ham fra Danmark, eller når de var på besøg i Stockholm. Organisationen holdt ham bedre underrettet, og de politiske informationer blev nu ekspederet hurtigere på vej gennem London og nåede frem til Christmas Møller, endnu mens de havde aktuel interesse. Af midler, der stod til Christmas Møllers disposition, tilbød han mit Stockholm-kontor en månedlig assistance på kr. 600, et beløb, der var velkommen, da det stigende organisationsarbejde efterhånden gjorde det vanskeligt for mig at klare mig som free-lance-journalist.

Christmas Møller foreslog, at jeg skulle komme til møde i London, men jeg syntes ikke, at der var grund til at exponere mig selv mere end nødvendigt over for tyskerne og opholdslandet, og i forholdet Ligaen-S.O.E. var der på dette tidspunkt opstået visse principielle uoverensstemmelser. Jeg fandt det derfor mere hensigtsmæssigt at forblive i Stockholm, omend jeg havde et stort personligt ønske om at forlægge residensen og blive mere direkte engageret i selve kampen enten hjemme eller på udefronten. I februar 1943 fik vi i Stockholm besøg af kommandørkaptajn Mørch, der ledede den af det britiske admiralitet højt værdsatte maritime efterretningstjeneste. Han var ledsaget af sin kollega orlogskaptajn *Bahnsen*. De var på »tjenstligt besøg« angående minestrygning, men forhandlede samtidig underhånden »kaos-problemer« med den svenske marine og forsvarsstaben.

I marts måned kom chefen for generalstabens efterretningssektion, oberstløjtnant E. Nordentoft på besøg til Stockholm, og denne gang blev forhandlingerne med englænderne meget vanskelige. Op-

fattelse stod mod opfattelse. Turnbull forklarede Nordentoft, at det ikke mere havde nogen vægt over for det britiske hovedkvarter at henvise til »specielle danske forhold«. I London ønskede man nu sabotage. Det gjaldt om at sætte sabotagen i gang, før krigen nåede sin klimaks. Nordentoft, der allerede i efteråret 1940 havde taget initiativet til den såkaldte P-plan, efter hvilken officererne i hemmelighed forberedte en hurtig mobilisering af uddannet mandskab (»P« stod for pålidelighed), fremførte sit syn på den militære og politiske situation i Danmark.

P-planen var en ren militær plan og ville med de ekstraordinære indkaldelsesordrer, der var deponeret fortroligt i garnisonerne, kunne mobilisere ca. otte årgange i den rette situation. Hidtil havde de britiske myndigheder sanktioneret planen om denne hemmelige sikringsstyrke og endda stillet våben i udsigt. Det ændrede britiske standpunkt var derfor en skuffelse for Nordentoft. P-planen, der også omfattede marinen, forudsatte, at de pågældende officerer ikke beskæftigede sig med anden krigsaktivitet, og det lod sig i situationen ikke gøre at lave P-styrken om til aktive sabotagegrupper. Efter Nordentofts opfattelse burde P-planen have prioritet sideordnet med efterretningstjenesten. Den militære opfattelse i Danmark stod således mod S.O.E.s opfattelse i London. Vi kunne ikke komme længere. Forhandlingen gik i stå, men under begivenhedernes hastige udvikling i sommermånederne viste det sig imidlertid, at samarbejdet mellem de danske officerer og S.O.E. holdt. Det fortsatte som bekendt til krigens afslutning og fik en særlig intens karakter, da de land- og sømilitære efterretningschefer forlagde residensen til Stockholm efter den 29. august 1943.

* * *

Af andre tilrejsende fra denne tid husker jeg besøg af departementschef i justitsministeriet Eivind Larsen og socialminister Lauritz Hansen. Den førstnævnte var kommet til Stockholm for officielt at forhandle med de svenske myndigheder om besætningen fra »Søridderen«. Eivind Larsen bad mig under en samtale om at støtte den danske regerings antisabotagestandpunkt over for englænderne, men jeg er bange for, at jeg skuffede ham, da jeg meldte afslag på denne opfordring. Vi kunne diskutere tidsfaktoren, men

ikke beslutningen om sabotagens anvendelse i den danske partisankrig.

Arbejds- og socialminister Lauritz Hansens besøg fandt sted i den første uge af april 1943. Man var i London forinden bekendt med ministerens rejse, og de danske socialdemokraters personlige bekendt, *Ernest Bevin* var af den britiske regering blevet opfordret til at sende Lauritz Hansen et personligt brev, hvori man tilrådede de danske venner at sende en repræsentant til London, for på samme måde som Christmas Møller at være rådgiver for den britiske regering i de danske relationer. En lignende opfordring var som omtalt blevet verbalt fremsendt samtidig med Edens opfordring til Christmas Møller. Det blev som bekendt et afslag i første omgang, og Bevins brev gav heller ikke resultat.

Lauritz Hansen modtog brevet ved ankomsten den 5. april 1943. Departementschef *H. H. Koch*, der var med på rejsen, refererede over for mig, at brevet havde gjort indtryk på de danske socialdemokrater, og at vi hurtigt ville få et svar. Jeg fik ikke kendskab til svarbrevets indhold, men det må antagelig have været henholdende, i hvert fald kom der aldrig nogen folkevalgt socialdemokrat med partiets mandat til London. Det var nok en skuffelse for London, omend man erkendte, at de danske socialdemokrater selv bedst var i stand til at afgøre, hvad der under forholdene var det mest hensigtsmæssige. Omtrent samtidigt havde iøvrigt den svenske presses socialdemokratiske repræsentant i London, *Kurt Andersson* sendt H. C. Hansen et personligt brev, der ligeledes var en opfordring til de danske socialdemokrater om at lade sig repræsentere i London.

* * *

En anden korrespondance fra dette tidspunkt bør også erindres. En af Churchills rådgivere, atomforskeren professor Linderman (*lord Cherwell*) havde allerede i foråret 1942 forbindelse med professor *Niels Bohr* via Stockholm. De allierede atombombeforsøg var allerede i fuld gang, og det var Churchills forhåbning, at han over København kunne indhente oplysninger om tyske forsøg, hvis Hitlers ofte gentagne henvisninger til hemmelige våben i det hele taget omfattede atomforsøg? Institutet for Teoretisk Fysik i

København og professor Bohr ville uden tvivl ligge ind med informationer, der, selv om det kun kunne være antagelser, alligevel ville være af vital betydning. Denne korrespondance havde naturligvis meget høj prioritet og blev kun betroet særligt udvalgte kurérere. Emballagen for henvendelse og svar var meget speciel. De anvendte mikrofilm lå indpakket i uskyldigt udseende nøgler, der gled ind i kurérerens almindelige nøglebundt, og det ville forudsætte mere end almindelig opfindsomhed hos den tyske kontraspionage at finde frem til de omtalte nøgler.

Det danske svar blev beroligende. Hvis tyskerne havde atom-bomber under forberedelse, var de i hvert fald ikke kommet særlig langt med forberedelserne.

Professor Bohr og hans familie blev iøvrigt ved samme lejlighed inviteret til England. Dels frygtede man i London attentat på professor Bohr, og dels ville man hilse et samarbejde velkomment, såfremt familien kunne komme ud, før det var for sent. Professor Bohr takkede for invitationen, men erklærede, at han endnu ikke følte sig truet på livet og derfor foretrak at blive endnu nogen tid. Afrejsen fandt som bekendt først sted efter aktionen mod de danske jøder i begyndelsen af oktober 1943.

* * *

Blandt de mange opgaver, der skulle tages stilling til i Stockholm, opstod der i foråret 1943 en særlig episode vedrørende finansiering af modstandsbevægelsen. Lige såvel som vi kommandomæssigt ønskede en sidestilling og ikke en underlæggelse af stabskontorerne i London, forsøgte vi såvidt det overhovedet var muligt at fremskaffe pengene til de danske gruppers aktivitet ad dansk finansieringsvej, og hvis det ikke altid lod sig gøre, modtog vi kun engelske lån under den udtrykkelige forudsætning, at de ville blive tilbagebetalt umiddelbart efter krigen. Jeg har nævnt et par af kuréerne, der havde særlige muligheder for at bistå ved finansieringen. Per Federspiel og senere C. A. Moltke forestod udbetalingerne. Pengene var rejst blandt personlige venner ved udstedelse af »promissory notes«, der garanterede tilbagebetaling efter krigen. For at camouflere indbetalingerne blev der bl. a. oprettet et mindre sejlskibsrederi, og i nødsituationer blev skibene solgt og

de frigjorte penge stillet til rådighed. Det månedlige budget var i forårsmånederne 1943 kommet op på ca. kr. 80.000, og dette beløb kunne fortsat præsteres, ja, vi havde endda ikke gjort brug af forskellige tilbud.

På en engelsk cementkoncerns forslag havde F. L. Smidths direktør i London, *Max Jensen* allerede året i forvejen skrevet et kodebrev til ministeren for offentlige arbejder *Gunnar Larsen*, der inden sin udnævnelse til minister i 1940 havde været bestyrelsesformand og direktør i F. L. Smidth. Brevet anmodede *Gunnar Larsen* om at udbetale kr. 500.000 (i småsedler!), til overbringeren, og pengene skulle stilles til rådighed for det danske modstandsarbejde. Jeg fandt imidlertid, at vi ikke kunne modtage »samarbejdsminister« *Gunnar Larsens* penge til dette formål, og tilbageholdt derfor brevet til *Gunnar Larsen*. Jeg vidste, at det blev påstået, at *Gunnar Larsen* spillede dobbeltspil, men havde i hvert fald kendskab til, at det ikke fandt sted gennem vore egne organisationer til S.O.E. Hvis det drejede sig om Secret Service, blev det en sag for denne organisation at ordne sig direkte med *Gunnar Larsen*. Hele forudsætningen for vore bestræbelser var som sagt et integreret samarbejde og ikke en kommandounderlæggelse, hvor de opnåede resultater ikke ville blive krediteret den danske modstandsbevægelses civile og militære grupper. Da jeg nægtede at aflevere brevet og *Turnbull* tilsyneladende heller ikke havde noget kendskab til *Gunnar Larsens* påståede forbindelse med Secret Service, blev det foreløbig derved.

Men »cementen binder« som bekendt, og da de britiske organisationer i Danmark i foråret '43 var i behov for flere penge, kom den engelske minister og en af cementindustriens ledere lord *Selborne* i tanke om brevet til *Gunnar Larsen*, og til fordel for S.O.E. i Danmark lod vi herefter brevet gå igennem med kurér (*Finn Nielsen*). *Gunnar Larsen* udbetalte meget hurtigt de mange 10 krone-sedler og har senere anført denne udbetaling til sit forsvar. Transaktionen var imidlertid ikke noget, den danske modstandsbevægelse havde behov for.

Nordmanden »Frahm« – Forbindelserne til Finland.

Efterhånden som krigen trak i langdrag, var det klart, at de europæiske modstandsbevægelser ville få en stigende betydning for krigens forløb, og selv om de ikke kunne afgøre kampen, ville de tegne sig som et specielt fænomen, der ville give den anden verdenskrig dens særlige ansigt.

For vort eget vedkommende kunne man i sommeren 1943 resummere situationen således: et af tyskerne besat land, men hvor okkupationsmagten – i hvert fald den tyske befuldmægtigede dr. Best opererede med fiktionen om opretholdelse af den danske neutralitet. Dette var naturligvis ikke Londons opfattelse, men udtalelser, der fra tid til anden blev fremsat af ansvarlige britiske myndigheder, lod dog forstå, at man gav den danske situation et særligt spillerum.

Den danske modstandsbevægelse, der opstod som en spontan reaktion mod okkupationsmagten, havde, som det tidligt blev markeret, også en revolutionær brod vendt mod den danske regering, selv om det kun i enkelte tilfælde var personnavne, der måtte stå for skud. Vort mål var klart en *de facto* anerkendelse af Danmark som allieret. Vi vidste jo godt, at vor legale status var afhængig af den manglende krigserklæring og kongens og regeringens forbliven i landet. Blandt udlandsdanskerne var der måske på et tidspunkt i vinteren 1942–43 en uklar forestilling om nødvendigheden af en eksilregering i London, men reelt blev en sådan mulighed aldrig overvejet. Vi havde derfor ikke på noget tidspunkt gjort os håb om at opnå *de jure* anerkendelse. Vore illegale forbindelser til den frie verden var derfor den livsnerve, der skulle bære os frelst i land, og vor tilknytning til S.O.E. i London blev derfor af ganske særlig betydning.

På trods af vor paradoksale situation var der alligevel mange paralleller til modstandsbevægelserne i de andre lande – europæiske historikere, bl. a. vor egen dr. Jørgen Hæstrup har senere ty-

deligt bevist dette – ikke mindst den fælles afhængighed af de allierede og i første række den moralske og tekniske afhængighed af de kræfter, der udstålede fra London. Dette gjaldt den organiserede modstand fra Norge til Grækenland og Jugoslavien, det gjaldt Frankrig og den civile modstand langt ind i Polen og Rusland, alle var afhængige af forsyningerne vest fra. Omvendt er det senere med tydelighed konstateret, at når den tyske modstandsbevægelse manglede slagkraft, var det først og fremmest, fordi den ikke havde effektive forbindelser udadtil.

Foruden vor nære tilknytning til London var der også på dette tidspunkt intime forbindelser til modstandskredse i Norge og Finland gennem svingdøren i Stockholm.

En dag i juni måned 1943 blev jeg af de officielle norske myndigheder i Stockholm henvist til et baggårdslokale i nærheden af Stockholms centralbanegård for at træffe en ung mand, *Karl Herbert Frahm*, der havde særlige forbindelser til den illegale presse i Norge. Tanken var at foreslå en udveksling af nyhedsmateriale mellem undergrundspressen i vore to lande. Frahm viste sig at være en mand på 30 år. Han var venlig reserveret i sin holdning, men i samtalen afslørede han hurtigt, at der bag den rolige overflade brændte en hellig ild. Øjnene talte deres tydelige sprog. Vi blev hurtigt gode venner, og jeg lærte gennem årene i Stockholm meget af Frahm og hans arbejdsmetode. Det slog mig, at han måske var knap så koncentreret optaget af øjeblikkets kamp mod besættelsesmagten, som vi var i Danmark, men i hvert fald i lige så høj grad betragtede kampen som et middel til at indføre et socialt retfærdigt og demokratisk system efter krigen. Her var noget ud over den øjeblikkelige opgave at bekæmpe den tyske eller den italienske besættelsesmagt – et politisk engagement, der rakte ud over dagen og vejen, en social revolution.

Efter krigen, da Karl Herbert Frahm hurtigt trådte frem i det tyske socialdemokratiske parti som *Willy Brandt*, blev jeg ikke forundret, men det tog mig adskillige måneder i sommeren 1943 at komme til klarhed over, at Frahm ikke var nordmand – på trods af sin perfekte norske tale – men i virkeligheden repræsentant for et andet Tyskland bag naziregimets facade, og det tog endnu længere, før Frahm gik ind på at fortælle om sit livs hid-

tidige forløb. I dag, hvor han i skrivende stund er Tysklands udenrigsminister og vel endnu ikke har nået toppen af sin usædvanlige karriere, er hans tidlige ungdom kendt – og omdiskuteret – men alligevel værd at erindre om. Den er i sig selv et værdifuldt tidsbillede fra mellemkrigsårene og nazivældet:

Ved Hitlers magtovertagelse i 1933 kom Willy Brandt i en fiskekutter som 20-årig politisk flygtning til Norge. Den senere norske udenrigsminister, *Halvard Lange* var på dette tidspunkt lærer ved Oslo Handelsgymnasium og tog sig af den unge Brandt og fik ham tilsluttet den norske arbejderbevægelses politiske virksomhed, hvor han i 1935 blev sekretær i Arbejdernes Oplysningsforbund. Af hensyn til familien i Tyskland antog han allerede dengang navnet Frahm, og med et norsk pas lydende på dette navn rejste han i 1936 tilbage til Tyskland for at starte et samarbejde med lederne af den antinazistiske bevægelse i Berlin. Efter et halvt års forløb rejste han påny til Oslo, uden at Gestapo var kommet ham på sporet, men allerede nogle måneder senere var han aktivt engageret på Madrid-fronten mod den spanske fascisme og sendte iøvrigt korrespondancer fra borgerkrigen til skandinaviske aviser.

Ved krigens ophør i 1939 var Brandt tilbage i Oslo, hvor han havde søgt om norsk statsborgerskab.

Den 9. april 1940, da tyskerne invaderede Norge, var papirerne endnu ikke i orden, men Willy Brandt trak alligevel i norsk uniform og deltog i kamphandlingerne mod Tyskland endnu som tysk statsborger; et senere angrebepunkt fra hans politiske modstandere.

Efter kampen ved Åndalsnes blev Willy Brandt taget til fange af tyskerne, der imidlertid ikke opklarede hans identitet, og ved frigivelsen 3 måneder senere flygtede han over grænsen til Sverige, hvor han straks gennem det svensk-norske pressebureau formidlede nyheder fra Norge til den svenske presse. Dette var samme opgave, som vi i al beskedenhed forsøgte fra den danske side, men med norsk krigserklæring og kong Haakon og eksilregeringen i London var den svenske presse naturligvis langt mere lydhør over for de illegale meddelelser fra Norge, bortset fra at det norske skæbneforløb var betydelig mere dramatisk end begivenhedernes udvikling i Danmark. Brandt benyttede også tiden til at skrive et 2-binds værk »Krigen i Norge«, der senere udkom på norsk.

Han viste iøvrigt allerede i krigsvinteren 1940–41 det mod at rejse illegalt til Oslo for at knytte forbindelse med hjemmefronten, og han opretholdt i hele Stockholmsperioden en nær tilknytning til modstandsgrupper i Tyskland.

Den senere norske udenrigsminister Halvard Lange var under Norges besættelse taget til fange. Han overlevede koncentrationslejren i Sachsenhausen, og både han og statsminister *Einar Gerhardsen* overtalte i det første befrielsesår Willy Brandt til at genoptage sit arbejde inden for det tyske socialdemokratiske parti i Berlin, hvor Brandt på opfordring af partiets leder, *Kurt Schumacher* og Vestberlins regerende borgmester, *Ernst Reuter* på ny blev tysk statsborger.

Som bekendt avancerede Brandt hurtigt inden for partiet, hvor han blev Reuters afløser som Berlins regerende borgmester, senere partiformand og partiets kandidat til statsministerposten. I november 1966 blev han vicekansler og overtog udenrigsministerposten i koalitionsregeringen.

Ingen, der følger med i vor tids politik og kulturdebat, kan være i tvivl om, at de europæiske modstandsbevægelser i høj grad har været med til at påvirke efterkrigstidens politiske udvikling, og at den europæiske politik har haft sin nærmeste forudsætning i de besatte landes kamp mod nazismen. Det er derfor svært at forstå, at selv den bitreste politiske modstander kan anklage Brandt for landsforræderisk gerning, fordi han som tysker var med til at kæmpe mod nazisterne i Norge. Den antinazistiske kamp havde europæisk bredde, og Willy Brandt vil af historien blive husket som en europæisk humanist af det store format.

* * *

Bortset fra den direkte forbindelse med den norske hjemmefront, der blev etableret gennem Willy Brandt i de små kontorer bag om jernbanecentralen, fik jeg i Stockholm jævnligt besøg af finske politikere og andre personligheder fra Helsingfors, der antagelig i forståelse med Finlands regering og feltmarskal Mannerheim via Stockholm skulle undersøge mulighederne for en finsk separatfred. På trods af den finsk-tyske alliance var der på vestallieret side sympatisk forståelse for den finske situation, og da finnerne ikke

altid selv kunne søge direkte forbindelse med de vestallierede repræsentanter i Stockholm – og indirekte med Moskva – blev vejen fra tid til anden anvist gennem Sibyllegatan 13. Kontakten var imidlertid meget prekær og nødvendiggjorde stor påpasselighed. I realiteten blev det krigens forløb, der bestemte udviklingen, men synspunkter og forslag havde en latent mulighed, der blev udnyttet. Som det vil huskes, vendte finnerne sig til sidst i kamp mod den tyske division i Nordfinland.

Der var i denne relation også adgang til nyheds-information over for de vestallierede presserepræsentanter i Stockholm. Jeg husker således en gruppe på seks amerikanske krigskorrespondenter, der i maj måned 1943 var inviteret til Stockholm af den svenske regering. Finnerne fremsendte gennem Sibyllegatan 13 en forespørgsel til gruppen og bad korrespondenterne aflægge besøg i Helsingfors. Svaret blev ganske vist et nej, men gruppen, der blandt sine medlemmer talte enkelte af mine personlige venner fra samarbejdet under de europæiske kriseår og den finske vinterkrig, var meget lydhør og sympatisk stemt over for den finske oppositions synspunkter.

De samme seks journalister skrev iøvrigt nogle fortræffelige artikler om den danske situation.

Ny pejling af situationen.– Det historiske omdømme og Danmarks status på spil. – Marked for danske nyheder.

Efter vinterens og forårets stilstand var det temmelig indlysende for alle både hjemme og ude, at situationen var ved at tilspidises. Efter ankomsten til Danmark af den nye S.O.E.-repræsentant, *Flemming B. Muus* var sabotagen påny under udfoldelse og steg i et jævnt crescendo til et faktisk gennembrud; forståelsen for sabotagen var ved at modnes.

Allerede i foråret 1943 var der uro på en række skibsværfter, hvor arbejderne modsatte sig væbnede sabotagevagter, og det viste sig ret hurtigt, at truslen om strejke havde virkning. Det skete således i juli 1943 i Odense, hvor et tysk mineskib blev saboteret, netop som det var færdigbygget. Da tyskerne indsatte væbnede poster, gik arbejderne i strejke, og demonstrationen blev fulgt op af andre virksomheder. Tyskerne måtte bøje sig, og strejkevåbnet blev for alvor et aktiv i modstandskampen. I august måned var den antityske stemning nær bristepunktet, og tyskerne stillede krav om, at alle straffe over 8 år skulle afsones i Tyskland. Den revolutionære udvikling, der førte til det endelige brud den 29. august 1943, var allerede i gang, og regeringen erkendte, at situationen var ude af kontrol.

Det falder uden for denne beretning fra de kritiske år at gå i detaljer vedrørende det tyske ultimatum, undtagelsestilstanden og det efterfølgende departementschefstyre, men det er sikkert, at også for de danske i den frie verden skabte den 29. august 1943 endelig en større klarhed, der i praksis bl. a. medførte, at danske skibe i allieret krigstjeneste fra juledag 1943 kunne føre eget nationalitetsflag.

Hos de allierede regeringer tog man det til efterretning, at bruddet pr. 29. august 1943 var ensbetydende med, at den danske konge og regering var hørt op med at fungere, og at også rigsdagen var sat ud af spillet, ligeledes at der ud af situationen organisk var

fremstået et departementschefstyre for at imødekomme den praktiske nødvendigheds inert.

Man konstaterede endvidere, at den tyske befuldmægtigede var på defensiven efter forhandlingspolitikens endelige sammenbrud, og at initiativet – omend ikke magten – var overgået til den organiserede modstandsbevægelse og de danske arbejdspladser. Det ville herefter ikke mere være muligt for tyskerne at camouflere deres virkelige hensigter i Danmark i læ af et dansk politisk medansvar. *Nu* skulle magten demonstreres, men herimod stod en civiladministration efterhånden i nært samarbejde med modstandsbevægelsens forskellige forgreninger, omend ingen i situationen kunne gøre krav på nogen officiel beføjelse.

Bruddet med tyskerne blev naturligvis hilst velkommen i de allierede hovedstæder. Det kom sent, men man erkendte stort set, at danskerne selv måtte bestemme, hvad der tjente landet og krigsudviklingen bedst. Det er omvendt givet, at hvis tilløbet til fornyet regeringsdannelse var ført igennem og bruddet med tyskerne påny var blevet repareret, ville det have været yderst svært at fremføre overbevisende forklaringer. De materielle fordele, som tyskerne opnåede gennem forhandlingspolitikken, havde gennem årene trods alt været for indlysende.

* * *

Jeg var i Sibyllegatan på det nærmeste ajourført med situationens hastige udvikling i Danmark, og bortset fra London og BBC var der pludselig i Stockholm opstået et marked for danske nyheder.

For første gang under krigen gik det officielle svenske nyhedsbureau, »T.T.« (Tidningarnes Telegrambureau) med til at udsende illegale nyheder fra Danmark. Det skete den 17. august 1943. Det fortsatte den 24. august, da en ny og omfattende situationsberetning var modtaget med kurér. På trods af feriestemningen i Stockholm by og det fine sommervejr langs de svenske kyster i disse bevægede krisemåneder var det muligt at fastholde interessen for den danske krise. Der var selvfølgelig også advarende røster, der fandt det mest tilrådeligt at holde igen, men det var klart, at den kædereaktion af begivenheder, der var sat i gang, ikke mere lod

sig standse, og vi gjorde fra Stockholm ikke mere noget forsøg på at bremse op for sabotageaktiviteten. Udviklingen kunne ikke undgå at medføre mange individuelle tragedier, men nu var det landets historiske omdømme og Danmarks status på længere sigt, der stod på spil.

Selv Danmarks officielle repræsentant i Sverige, kammerherre Kruse, der ved talrige lejligheder og efter vor mening ud over nødvendighedens grænse havde taget anledning til at demonstrere over for London og Washington, var nu klar over, at en ny pejling af situationen kunne være på sin plads. Den 30. august om aftenen kaldte gesandten til møde i legationen på Valhallavägen og meddelte samtidig til pressen, at den danske officielle repræsentation i Stockholm »havde erklæret sig fri«. Også i dette tilfælde var det bedre sent end aldrig, og legationens aktive deltagelse i hjælpen til flygtninge, herunder Brigadens oprettelse, til de illegale båd-tjenester over Sundet og Kattegat og til det frie pressearbejde i Stockholm var herefter en kendsgerning, som vi hilste velkommen. Det gjorde naturligvis det hele meget nemmere.

Legationsråd Emil Torp-Pedersen havde allerede længe været til stor hjælp for organisationens arbejde, og hans personlige venskabsforhold til de allierede missionschefer i Stockholm var forlængst etableret. Kammerherre Kruses placering over for svenskerne var god, men han kom aldrig i et virkeligt tillidsforhold til de krigsførendes officielle repræsentanter. Jeg erkender, at hans opgave var vanskelig, men i en statusopgørelse er det nødvendigt at lade kendsgerningerne tale.

Den politiske omvæltning i Danmark, den endelige afvæbning af de militære styrker, flådens sænkning, undtagelsestilstanden og alle de andre dramatiske begivenheder i forbindelse med den 29. august 1943 medførte, at min bopæl i Sibyllegatan 13 blev hjem-søgt af talrige illegale tilrejsende, der enten ville videre til England eller fremføre nye forslag og idéer vedrørende modstandsarbejdets tilrettelæggelse i Sverige. Der var tider, hvor der stod så mange besøgende på trappen til min lille lejlighed, at det var svært at komme igennem. Bortset fra husværten tog hverken tyskerne eller svenskerne imidlertid nogen notits heraf, og husværten faldt til ro, da han ved selvsyn konstaterede, at f. eks. prinsesse Ingeborg

(»frøken Knudsen«) og den svenske generalstabschef, oberst *Nils Svedlund* lejlighedsvis blandede sig med flygtningene. Da han senere så, at også *Birgit Valentin* og *Marguerite Viby* havde sin gang i Sibyllegatan 13, blev han helt munter af sind.

Dagene og ugerne umiddelbart efter den 29. august 1943 blev et ustandseligt virvar af møder, personlige samtaler og hastigt opståede situationer, der krævede omgående afgørelse. Dagene og nætterne gik i een køre. Et dagbogsnotat fra 30. august 1943 er måske illustrerende:

- 8.15 kurér fra Danmark
 - 8.30 Ritzaus Bureau
 - 10.00 kurér afsendes til Danmark
 - 10.30 artikel til *Nya Dagligt Allahanda*
 - 10.30–11.30 korrespondance
 - 11.30 besøg hos den amerikanske minister
 - 12.00 News Chronicle korrespondent
 - 12.30–14.00 rapport til Christmas Møller, London
 - 14.15 artikel til »Nyheder fra Storbritannien«
 - 15.00 besøg af frivillige
 - 15.30–17.30 møde med Turnbull
 - 19.00 modtager repræsentanter fra den norske legation
 - 20.00 forberedelse af morgendagens foredrag
- og i løbet af aftenen telefoniske informationer til »Dagens Nyheter«, den danske legation og herværende repræsentanter fra »London Times« og »Neue Zürcher Zeitung«.

Eller tirsdag den 31. august 1943:

- 8.00– 9.00 artikel til »Nya Dagligt Allahanda«
- 9.00–10.00 artikel om Kaj Munk
- 10.00–12.00 artikel til Utrikes Politiske Institut
»Danmark og de tyske løfter«
- 12.00–14.00 frokostmøde med repræsentanter fra den amerikanske og norske legation
- 14.00–16.00 presserummet på Grand Hotel
- 16.00–18.00 korrespondance
- 19.00 instruktioner til Hälsingborg angående befalingsmænd af linien

- 21.00 presserummet
- 22.00 konference med den danske legation angående tilslutning til »Frie Danske« og *Bramsnæs*, der ønskes til London.

Og dagbogen fra *onsdag den 1. september 1943*:

- 8.00 modtager ekspresbreve fra Danmark dateret 27/8. Brevene er fra Juncker og Carl Adam Moltke
- 9.00–10.00 udarbejder svarbreve
- 10.00–12.30 udarbejder rapport til den norske og amerikanske legation om krisens forløb og modtager en serie telegrammer fra Finland, Hälsingborg og Malmø. Aftaler med pressetjenesten vedrørende nyheder til de svenske aftenaviser
- 12.45 samtale med ingeniør Saxild
- 13.00 frokost med svenske presserepræsentanter
- 14.00 ingeniør Jørgen Dalhoff angående nye kommunikationslinier
- 14.30 modtage frivillige, der vil til England
- 15.00 ingeniør Gravesen
- 15.30–17.30 møde med Turnbull angående finansiering af frivillige og udenrigsdepartementets rapport fra minister *Dardel*. Aftale med Turnbull, hvad der kan udsendes over BBC
- 17.45 møde med polske repræsentanter angående fiskebåde
- 19.00 samtale med Torp-Pedersen angående legationens stilling
- 20.30 presserummet
- 21.30 møde i legationen, hvor minister Kruse meddeler tilslutning til Frie Danske.

De fleste af Ligaens officerer var nu kommet til Stockholm. I kulissen ventede bl. a. minister *P. Schou*, der foreslog, at han skulle sendes til Moskva som repræsentant for modstandsbevægelsen, og mange andre som havde mangt og meget på hjerte. Men herom

senere. Den mest umiddelbare opgave, der krævede øjeblikkelig indsats, var oprettelsen af *Dansk Presse Tjeneste*.

* * *

Den betydelige aktivitet, der nu var i gang, og den fart hvormed begivenhederne udviklede sig, stillede på hjemmefronten og blandt de frie danske i udlandet krav om en hurtigere nyhedstjeneste og et bedre teknisk apparat. Det gjaldt selvfølgelig også om at udnytte den bevågenhed, der såvel i England som USA og Sverige var opnået over for frihedskampen i Danmark – og det var heller ikke utænkeligt, at der fra Stockholm kunne oprettes en nyhedstjeneste direkte til Moskva og til den illegale presse i de okkuperede lande, ikke mindst i Norge. Måske kunne der også via Sverige indsmugles materiale til undergrundsbevægelsen i Tyskland? I alle tilfælde var der opstået en chance til hurtigt at sende stof og nyheder til den frie verden, som kunne imødegå den negative opfattelse af Danmark, der generelt havde spredt sig i okkupationens første år.

Vi startede næsten på bar bund, men fik omgående god hjælp fra mange sider. Det svenske udenrigsdepartement stillede således med det samme et stort frontværelse på Grand Hotel til vor disposition, og min medarbejder i organisationen, direktør *Mogens Dahl* lagde som en begyndelse kr. 5.000 på bordet. Kvalificeret personale var allerede til stede, bl. a. Erik Seidenfaden, *Gunnar Næsselund Hansen*, *Erling Bjøl*, *Harry Agerbak*, *Adolph Rastén*, *Per Møller*, *Lasse Lemkow* (der alene var kommet over Sundet i robåd), *Kaj Otting*, *Ove Martin*, *Sven Seehusen*, *Svend Rye* og senere mange andre danske journalister. Til sidst var der en stab på ca. 50 danske pressefolk i Stockholm. Det var til at begynde med helt uklart, hvorledes de pågældende skulle aflønnes for deres arbejde, men der var ingen, der holdt sig tilbage.

Dansk Presse Tjeneste trådte frem som en nydannet organisation pr. 29. august 1943, men det stiftende møde, jeg havde indkaldt til på Grand Hotel, var den 17. august. Tidspunktet var nu kommet til at foretage en fordeling af opgaverne. Sibyllegatan 13 kunne simpelthen ikke overkomme mere, og Erik Seidenfaden og Gunnar Næsselund Hansen påtog sig ledelsen og den daglige til-

rettelæggelse af Dansk Presse Tjeneste. Indsatsen blev af stor betydning for Danmarks omdømme i omverdenen og til ære for den danske journaliststand. Der findes detaljeret omtale af dette arbejde i andre publikationer, men i en helhedsomtale af vore forbindelser til den frie verden vil jeg gerne her gøre et par kommentarer, selv om det bringer nogen forstyrrelse i den kronologiske disposition:

Den første udsendelse af de mange tusinde, der i krigens år blev sendt fra BBC til det danske folk, fandt sted allerede den 9. april 1940, da tyskerne besatte landet. Sven Tillge-Rasmussen var den første speaker: »For anden gang er Danmark blevet brutalt overfaldet af tyskerne. Det britiske folk har modtaget nyheden med dyb indignation og ønsker at sende det danske folk et budskab om varm sympati. Denne begivenhed har styrket den britiske beslutning om at fortsætte krigen, til Europas nationer er befriet for truslen om preussisk aggression.« Dette var udsendelse nr. 1. I april 1940 var der af BBC endnu kun afsat 5 minutter om dagen til udsendelser på dansk. I februar 1945 var der daglig 4 udsendelser på hver 15 minutter og 1 udsendelse på 30 minutter. Altså 90 minutter mod 5 minutter i starten.

Der hersker naturligvis ingen tvivl om, at udsendelserne fra BBC under krigen blev vor hovedkilde for lokale nyheder og krigsnyheder i det hele taget. *BBC var under krigen Danmarks vigtigste avis.* Nyhederne fra London blev læst og hørt over hele Danmark og gav det danske folk den kraftigste modgift mod den nazistiske propaganda og de tyske communiqués skævtegning af krigens gang.

Danmark stod højt på den europæiske liste over radioindehavere, og da Danmark i modsætning til f. eks. Norge undgik at få radioapparater konfiskeret af tyskerne, er det klart, at BBC's udsendelser havde et meget højt lyttertal i Danmark. Udover nyhederne med kommentarer var det også af den største betydning, at BBC i utallige tilfælde blev den tekniske kommunikationsvej til modstandsgrupperne, selv om der også var andre meddelelsesveje uafhængigt af BBC. Det siger sig selv, at vi derfor fra starten gjorde os de største anstrengelser for at fylde vor nyhedskvota hos BBC, men det er rigtigt, at det til en begyndelse var nødvendigt at

tage særlige hensyn til den officielle politik, der blev anlagt af det folkestyrede Danmark, rent bortset fra at det stod sløjt til med nyhedsmaterialet. Fra 1941–43 kom der gradvis gang i forsendelserne, men først efter den 29. august 1943 trak tjenesten for fulde sejl, og de to hovedkræfter, der blæste stoffet til London, blev fra nu af og indtil befrielsen det illegale nyhedsbureau, Information under *Børge Outzes* ledelse (juli 1943) og Dansk Presse Tjeneste (august 1943) i Stockholm. Fremgangsmåden var simpelthen den, at Information indsamlede nyhederne, og Dansk Presse Tjeneste modtog materialet og videresendte det efter redaktionel bearbejdelse til den frie presse og radio.

Et år efter Dansk Presse Tjenestes start blev der sendt danske nyheder og situationsberetninger til følgende »abonnenter«: BBC, den amerikanske radiostation i Europa (ABSIE), de internationale pressebureau'er, der havde deres korrespondenter i Stockholm, den svenske radio, ca. 30 svenske aviser, Sovjet-ambassaden og den norske undergrundspresse via Brandt. Det kan således uden overdrivelse siges, at Information og Dansk Presse Tjeneste over for verden blev de vigtigste kilder af danske nyheder i de sidste år af den tyske okkupation.

Det skete naturligvis, at der var fejlmeldinger, der gik igennem, men det grundlæggende direktiv: pålidelighed, mådehold og hurtighed blev nøje fulgt, og indsatsen skrev et særligt kapitel i den danske presses historie.

Hurtigheden var ofte forbløffende. De nyheder, som lyttere i Danmark modtog gennem BBC, var ofte skrevet i Danmark dagen forinden, sendt over Sundet om natten, telegraferet til Stockholm om morgenen og herfra videretelegraferet i løbet af dagen til London. Gennem sine udstrakte forbindelser inden for alle grene af modstandsbevægelsen og den danske administration, de politiske partier og erhvervsorganisationer opnåede Information og dens medarbejderstab under *Børge Outzes* talentfulde ledelse en næsten officiel status.

Den engelske faghistoriker *Jeremy Bennett* har i 1966 udsendt en bog »British Broadcasting and the Danish Resistance Movement« med en detaljeret omtale af de britiske nyhedsudsendelser til Danmark i 1940–45. Vedrørende Information og Dansk Presse

Tjeneste er bogen stort set baseret på de papirer, som vi har henlagt i Det danske Rigsarkiv. Det omtales i bogen, at vi fra Dansk Presse Tjeneste i Stockholm gav BBC en fortrinsstilling. Dette er rigtigt af den simple grund, at BBC var Danmarks vigtigste avis, og at danske lyttere havde krav på at få nyheder om danske forhold med prioritet i forhold til andre lande. Dette blev opnået ved en aftale om den tidsmæssige tilrettelæggelse af nyhedernes frigivelse.

Til gengæld for denne fortrinsstilling, vi indrømmede BBC, regnede vi med at have BBC's absolutte støtte til udsendelse af nyhederne om den danske modstandskamp. Hvad dette sidste angik, kom vi i foråret 1944 ud for skuffelser. Vi fandt, at nyhedstjenesten om Danmark var ved at sakke agterud i forhold til de generelle britiske nyheder, der blev sendt til Danmark. Vor kritik heraf var i første omgang uden virkning, og vi kunne ikke få nogen forklaring på, om det var en bevidst eller tilfældig ignorering af den danske nyhedstjeneste. Det kunne dog tænkes, at vore landsmænd i London, der forestod den danske afdeling i BBC, var under pression fra højere politiske og militære instanser. Nyhederne til Danmark slap trods alt ikke igennem, før de var overvejet af det britiske udenrigsministerium (Political Intelligence Department), af S.O.E.-organisationen og Political Warfare Executives for at sikre, at de danske udsendelser blev afviklet i overensstemmelse med de generelle militære hensyn og den politiske ledelses ønsker. Bortset fra den tidsmæssige forsinkelse, disse overvejelser kunne medføre, var der antagelig også fra tid til anden divergerende opfattelser at overvinde for Robert Jørgensen, der var leder af den danske afdeling.

Vi besluttede derfor at sætte hårdt mod hårdt under henvisning til, at forsømmelserne klart havde medført, at den neutrale svenske radio vandt lyttere på BBC's bekostning, hvilket det aktive danske modstandsarbejde ikke kunne være tjent med.

Sammen med Erling Foss og Erik Seidenfaden skrev jeg derfor en stærkt formuleret klage til BBC. Vi forlangte, at de danske nyheder i BBC's udsendelser skulle øges betydeligt. Selv om henvendelsen blev endorseret af Turnbull, gav den ikke noget resultat, og i juni måned 1944 tog vi konsekvensen af vort standpunkt og *standsede simpelthen fremsendelsen af dansk nyhedsmateriale fra*

Dansk Presse Tjeneste til BBC, hvis hovedredaktion åbenbart ikke havde forstået, at begivenheder som f. eks. folkestrejken i Danmark selvfølgelig måtte have krav på tidsmæssige indrømmelser i forhold til den almene udsendelse af krigsnyheder.

Beslutningen om vor boykot blev sendt telegrafisk og var ikke uden virkning. Både det britiske udenrigsministerium og BBC's ledelse svarede omgående, at en undersøgelse ville blive sat i gang. Den resulterede i et løfte om forhøjet tidskvota for de danske nyheder, og vi gav derefter tilsagn om at fortsætte. I juni 1944 blev under 10 % af den danske sendetid brugt til danske nyheder (Norge og Holland fik over 20 %), men i november 1944 blev 28 % af udsendelsestiden brugt til dansk lokalt stof.

Under et besøg i London i august–september 1944 prøvede jeg at trænge til bunds i spørgsmålet. Jeg havde samtaler i det engelske udenrigsministerium, i de omtalte særudvalg, med S.O.E. og selvfølgelig med ledelsen af den danske afdeling i BBC, men jeg indrømmer, at jeg aldrig rigtig kom til klarhed over grunden til de danske nyheders tilsidesættelse i foråret og sommeren 1944. Jeg fik dog vore anelser delvis bekræftet: Danmark var ikke en allieret nation og måtte derfor ikke stilles på lige fod med andre okkuperede lande i Europa, der havde allieret status. Man kan måske sige, at i denne sag, men antagelig også kun i dette ene tilfælde, havde det været nyttigt med en dansk eksilregering i London, der i højere grad end enkeltpersoner kunne have øvet pres på BBC og udenrigsministeriet i Whitehall. På den anden side må det dog indrømmes, at uoverensstemmelsen blev udglattet af de selvbestalte forhandlere, og at den bortset fra forhandlingerne om P-planen var den eneste dybtgående konflikt, jeg erindrer i samarbejdet med de britiske instanser gennem krigsårene.

Dette er værd at erindre. Det er givet, at den officielle danske forhandlingspolitik, hvis primære mål var at beskytte produktionsapparatet og landets indbyggere mod okkupationsmagten, både materielt og politisk var en fordel for de allieredes hovedfjende. Fiktion om dansk neutralitet, som også rakte et godt stykke ind i den regeringsløse tid, var vanskelig at kapere for de allierede, hvor man ikke kunne tage hensyn til den enkeltes bekvemmelighed eller ønsket om at bevare produktionen intakt. Den hårde krigs-

førelse tilstræbte at ramme fjenden så fatalt, som det var muligt, og at afslutte katastrofen med dens uendelige opofrelse og tab af menneskeliv så hurtigt, som det var muligt. Derfor ønskede man naturligvis en reel dansk krigsførelse på allieret side.

Til en begyndelse lå dette ønske dansk mentalitet fjernt, og da fiktionen om neutralitet først sent blev opgivet af den danske regering og administrationens ledende personer, er det bemærkelsesværdigt, at vi klarede os igennem med så få og begrænsede uoverensstemmelser. De allieredes tålmodighed var forbløffende, når man betænker, at hele vor fremtid som folk og nation afhang af de kæmpende nationers desperate og dyrekøbte indsats.

* * *

For hele landet som for generalstabens efterretningssektion blev dagene op til den 29. august ikke alene hektiske, men også dramatiske. Umiddelbart inden det politiske brud med tyskerne indtraf en begivenhed af sensationel karakter, som desuden medførte afsløring af vore hemmelige forbindelsesveje, der må have revet bindet af øjnene på den tyske kontraspionage:

Den danske efterretningstjeneste var i sommeren 1943 klar over, at tyskerne eksperimenterede i Østersøområdet med nye våben. De engelske flyverekognosceringer havde afsløret nogle afsløringsramper og fabriksanlæg ved Peenemünde, som ikke tidligere var bemærket. Da det tyske førerhovedkvarter og Goebbels' propagandamaskineri letsindigt tog de nye våben på forskud for at stimulere moralen på hjemmefronten, var det klart, at der var noget usædvanligt i gære. Det blev i sommermånederne konstateret, at det nye våben blev prøveskudt ved den tyske Østersøkyst, men indtil nu var man uden præcis efterretning om våbnets art og dets mulige anvendelse.

I midten af august 1943 landede imidlertid en raket af den senere så kendte V-I-type ved en fejltagelse under prøveskydning fra Peenemünde ud over Østersøen midt inde på Bornholm.

Inden nedslagsstedet blev afspærret af tysk militær, lykkedes det kaptajnlejtant *Chr. Hassager Christiansen*, der var søværnets stationsofficer i Rønne og samtidig repræsenterede marinestabens efterretningssektion, sammen med politiassistent *Hansen* fra Rønne

at fotografere, tegne, opmåle og beskrive raketten ved hurtig, dristig og målbevidst handling, inden den tyske kontrol ankom. På dennes spørgsmål om, hvorvidt der var fotograferet, svarede Hassager-Christiansen et klart og målbevidst nej.

Mørch og Gyth gjorde straks klar til videreforsendelse af materialet via Sibyllegatan til London, og for en sikkerheds skyld lod de ekspeditionen gå ad to veje, en over Malmø og en over Helsingør. Det var den 30. august 1943. I Helsingør gik det galt. Færgestyrmand *Benny West* skulle som tidligere højt betroet kurér modtage den ene kopi af rapporten, men det var uheldigvis hans fridag, og han havde overdraget et andet besætningsmedlem at tage sig af eventuelle forsendelser den dag. Stedfortræderen blev desværre uden egen skyld visiteret af tyskerne og fundet i besiddelse af den kompromitterende forsendelse. Tyskerne vidste ikke på stedet, hvad det drejede sig om, men var forsigtige nok til ikke at åbne brevet med den formodede ufremkaldte film. Ved hurtig fremkaldelse blev man klar over brevetts vigtige indhold, og i købet fik man samtidig brevetts dækadresse i Stockholm. Hvad tyskerne derimod ikke fandt ud af var, at den anden sending gik sikkert igennem og hurtigt nåede sit bestemmelsessted via adressen i Sibyllegatan.

Det beklagelige uheld i Helsingør medførte ikke alene, at de to færgebesætningsmedlemmer blev arresteret, men også omgående anholdelse af Hassager Christiansen. Det var herefter givet, at Ligaens hovedmedlemmer var så kompromitterede, at den nødvendige konsekvens måtte være at forlade landet og begynde »på en frisk« i Sverige eller England, men Ligaens »kup« var en dramatisk sortie for de pågældende, der havde holdt stillingen gennem tre et halvt år uden at komme under alvorlig mistanke. De var allerede under jorden af andre grunde, men apparatet blev bevaret intakt, da stedfortrædere, Sv. Truelsen og Carl Chr. Scavenius forlængst var udpeget, således at der kun blev tale om et skifte af personer.

Som isoleret observation var flyvebomben fra Bornholm antagelig den vigtigste melding, der under krigen gik igennem fra Danmark til London. Hassager Christiansens snarrådige optræden indtjente megen kredit for den danske efterretningstjeneste og blev påskønnet af Churchills krigskabinet. London-regeringen var ad

denne vej med sikkerhed blevet klar over, hvad de tyske eksperimenter gik ud på, og kunne et år inden V-1-bomben blev taget i brug mod England træffe visse nødvendige forberedelser.

Men kuppet kostede smerte. Hassager Christiansen blev under forhørene underkastet elektrisk tortur, men blev senere indlagt på et hospital, hvor en sabotagegruppe befriede ham og overførte ham til Sverige, hvor han indtil krigens ophør arbejdede for en dansk marinesektion, der nu var oprettet i Malmø.

Med undtagelse af den hårdtprøvede ritmester Lunding, der som tidligere omtalt blev arresteret af tyskerne og sendt til et tugthus i Berlin, slap efterretningssektionens hidtidige ledelse over Øresund til Sverige, hvor de blev modtaget med åbne arme af den svenske forsvarsstab. Gyth, Mørch og deres betroede sekretær, frøken Jutta Graae valgte vejen over Sundet med fiskebåd til Hven. Da en tysk patruljebåd tæt under Hven fik båden i projektørlyset, besluttede selskabet at glide over rælingen, og hjulpet af korkbælter svømmede de uset de sidste 1000 meter i land. Nogen tid efter fulgte kaptajn *Winkel* og chefen for generalstabens efterretningssektion, oberstløjtnant Ejnar Nordentoft lå i dækning ret længe og så derefter sit snit til at gå om bord i Malmø-færgen og slippe upåagtet til Sverige. I kontinuitet af de forløbne år fortsatte vi med det samme det nære samarbejde på svensk grund, og fra nu af med fuld forståelse og støtte af svenske instanser.

Oprettelsen af de danske militære styrker i Sverige blev en af de første opgaver på dagsordenen. De indledende forhandlinger herom blev ført af Gyth og Mørch, der havde fortrinlige militære forbindelser. Der var allerede fortilfælde med nordmændene, hvor svenske myndigheder havde givet tilladelse og ydet stor hjælp til oprettelsen af »politilejre«. Navnet rimede naturligvis bedre med neutralitetshensynet. Svenskerne stillede lejrpladser til rådighed og gav adgang for alle flygtninge til en militæruddannelse på længere sigt. De svenske myndigheder var ligeledes parat til at frigøre udrustning og på lånebasis stille midler til rådighed for finansiering, således at vi opgav den første plan om at skaffe penge til opgaven fra minister Kauffmann i Washington, der forvaltede Grønlands- og skibsindtægterne.

De danske efterretningsofficerer i Stockholm havde direkte rap-

port hjemover til Buhl, viceadmiral Vedel, general *Ebbe Gørtz* og videre til kongen. Da administrationen havde forbindelse med ni-mands udvalget og andre politikere, der gav sanktion for de danske »politilejre« i Sverige, var der således ikke noget problem vedrørende finansiering. Det kunne allerede i slutningen af september 1943 forudses, at lejrplads nr. 1 ville være klar til at tage de første 120 mand til uddannelse i november måned. Forhandlingerne om opbygningen af denne styrke og mange andre nye opgaver blev imidlertid hurtigt indhentet af nye dramatiske begivenheder i Danmark.

IV

Et mindre Dunkerque improviseres. –
6000 danske jøder på flugt eller i dækning. Professor Niels Bohrs intervention.

Natten mellem den 1. og 2. oktober 1943 gik Gestapo efter direkte ordre fra Hitlers hovedkvarter til aktion mod de danske jøder. Den forudgående advarselskampagne, bl. a. den tyske skibsfartsattaché *G. F. Duckwitz*, parerede dog i nogen grad denne skændselsgerning, og det var et lyspunkt i tragedien, at aktionen statistisk slog fejl. Kun ca. 3 procent af de danske jøder blev fundet og deporteret, men det betød samtidig, at der var ca. 6000 mennesker på flugt eller i dækning, som for enhver pris måtte reddes til Sverige. På begge sider af Sundet måtte et mindre Dunkerque hurtigt improviseres. Mod den rå magt var der ikke mere nogen forhandlingsmulighed. Der var nu kun tale om en illegal løsning, der hurtigt mobiliserede befolkningen og modstandsgrupperne. »Den lykkelige fiasko« fik svingdøren i Stockholm til at rotere med ekstra fart.

Allerede den 3. oktober fik jeg besøg af en kvindelig repræsentant for den internationale kvækerorganisation, der stillede et betydeligt beløb til rådighed for indkøb af et fiskefartøj, og den 4. oktober om morgenen, da jeg forhandlede med kriminalassistent *Roland Olsen* og de flygtede sabotører *Tom Søndergaard* og *Bob Jarseth* angående bemanding og finansiering af en båd i Hålsingborg, kom den svenske advokat *Ernst Philipson* og hr. *Massur* som repræsentanter for Svensk Mosaik Trossamfund og tilbød på stedet penge til indkøb af endnu et fartøj. De havde selv fire nætter i træk haft et fartøj i Køge Bugt for at optage flygtninge, men det var ikke lykkedes at få forbindelse med land, og man havde ikke set nogen udgående både.

Jeg husker advokat Philipsons og hr. Massurs noget forbløffede ansigtsudtryk, da de første gang henvendte sig i Sibyllegatan 13. Der var som sædvanlig i disse hektiske dage »opløb« på trappen og tilsyneladende stor forvirring i den lille lejlighed på anden sal,

der samtidig gjorde tjeneste som opholdsstue og soveværelse. Jeg kunne se på de to bekymrede svenskere, at de mente, at de var gået til en forkert adresse, men jeg fangede dem ind, netop som de vendte rundt og ville forsvinde. Vi aftalte et omgående møde hos advokat Philipson i det lidt mere fornemme og uforstyrrede kontor på Strandvågen 3. Dette første møde blev senere til mange forhandlinger. Advokat Philipson blev knyttet intimt til hjælpearbejdet for danske flygtninge og deltog i organisationen af det illegale rutearbejde gennem de resterende krigsår med overordentlig energi og såvel personlig som finansiell opofrelse. Penge blev således også stillet til rådighed for flygtningeruten mellem Gøteborg og Frederikshavn.

Da jeg en eftermiddag skulle til møde hos Philipson på Strandvågen, traf jeg uden for Operaen en tidligere kollega fra København. Jeg kendte ham dengang kun af udseende, og det omvendte var nok også tilfældet. Jeg vidste imidlertid, at han allerede i nogen tid havde været aktivt engageret med at sende flygtninge over Sundet fra Snekkersten. Vi stoppede samtidig og så et øjeblik i tavs-
hed på hinanden. Så sagde *Leif Hendil*: Jeg véd, at De går og laver et eller andet her i Stockholm – men det må kunne gøres meget bedre.

Denne udfordring lod jeg naturligvis ikke sidde på mig og svarede: Kom med, jeg skal til møde om rutearbejdet på Strandvågen. Allerede den samme aften var Hendil på vej til Malmø for at overtage og udbygge den båd-tjeneste, der senere blev til Dansk-Svensk Flygtninge Tjeneste, og som hurtigt voksede til at blive den største illegale afskibningsorganisation på begge sider af Øresund. Vi kunne give Hendil startkapital, men fra sin erfaring i Danmark kendte han selv vejen fremover i samarbejde med *Robert Jensen* (Tom) og *Werner Gyberg* fra radiofirmaet af samme navn. Tom blev dræbt under ildkamp med Gestapo i juni 1944, men nåede forinden at redde mange af jøderne, der var i dækning, og hundreder af andre, der var på flugt fra tyskerne. Hendil klarede sig igennem indtil befrielsen, og med hans enestående opfindsomhed, arbejdskraft og organisationstalent blev hans indsats af den største betydning. Han specialiserede sig i mange selvstændige påhit og var ikke altid lige »let at styre«, men han viste konsekvent

loyalitet over for Sibyllegatan 13. I arbejdet fik han fremragende hjælp bl. a. af *Henrik Kraft* og *Jørgen Pollack*.

Kriminaloverbetjent *Max Weiss* fra statsadvokaturen for særlige anliggender, der var kommet til Sverige for at undgå arrestation i Danmark, sluttede sig til de efterfølgende møder om hjælp til de jødiske flygtninge. Også de militære startede tidligt deres ruter både på svensk og dansk side.

* * *

Professor Niels Bohr, fru Margrethe, professor *Harald Bohr* og nogle af børnene var allerede smuglet over Sundet inden tyskernes umenneskelige voldshandling natten mellem den 1. og 2. oktober 1943. Flugten var lagt til rette af Sv. Truelsen fra efterretningssektionen. Efter en relativt let passage kom familien med fiskerbåd fra Amager til Limhamn havn syd for Malmø. Vi var i forvejen underrettet, og kaptajn Gyth var klar til at modtage professor Bohr og hans familie og aftale de nødvendige sikkerhedsforanstaltninger med de svenske myndigheder. Når det blev kendt, at den berømte professor var flygtet fra Danmark og antagelig ville blive transporteret til England, kunne der selvfølgelig være fare for hans liv under opholdet i Sverige. En bortførelse eller et overfald kunne uden større besvær iværksættes af tyske agenter, men som ved tidligere eksponerede tilfælde holdt tyskerne sig tilbage, antagelig for at undgå konflikt med svenskerne. Det var ikke mit indtryk, at der på noget tidspunkt under den uges tid, Niels Bohr opholdt sig i Stockholm, var tilløb til eller blev gjort forsøg på at uskadeliggøre ham. Efter ankomsten til Stockholm blev professoren og fru Margrethe indkvarteret hos legationsråd Torp-Pedersen på Strandvägen, og kaptajn Gyth og andre officerer holdt vagt over ægteparret dag og nat.

Da jeg fik klarmelding fra Limhamn, underrettede jeg omgående London og modtog straks følgende telegram fra Churchill gennem professor Linderman (lord Cherwell), som jeg den 3. oktober afleverede til Niels Bohr: »Congratulations on your escape which we long have been hoping for stop we have arranged for your immediate journey and hope you will come stop important work to be done stop we recommend absolute discretion«.

Bohrs umiddelbare reaktion var imidlertid, at han først ville komme, når han havde forsøgt at få Sverige til at intervenere til fordel for de danske jøder. Der var naturligvis mange veje for nobelpristageren Niels Bohr at gå: udenrigsminister Günther, kronprinsen eller en direkte opfordring til kongen. Bohr havde selv i tankerne et brev fra den svenske konge til Hitler, der muligvis kunne medføre, at tyskerne ville acceptere det svenske tilbud om fristed for de danske jøder.

Af sikkerhedsmæssige grunde henstillede vi imidlertid, at afrejsen til London ikke blev udsat længere end højst nødvendigt. Den Mosquito jager/bombemaskine, der skulle hente ham, stod allerede klar på Leuchas flyvepladsen i Skotland, og vennerne i London var utålmodige. Bohr overvejede lidt og vekslede nogle ord med sin kone og med sin broder Harald Bohr, hvorefter han gav London tilsagn om at komme, så snart han havde fået en samtale med den svenske kronprins.

Omend Niels Bohr var rystet over tyskernes adfærd i Danmark og var ivrig efter at gøre en indsats i Sveriges hovedstad, tog han iøvrigt situationen med den største sindsro. Han var således ikke det mindste foruroliget ved udsigten til en krigsmæssig flyvetransport over Nordsøen, hvor passagerens eneste mulighed var en liggeplads i understellet, hvilende på bombedørene. Når vilkårene bød det, var det kun en selvfølge at acceptere. Spørgsmålet om bagage var ikke noget problem, da han kun havde en dokumentmappe og det tøj, han var iført under flugten fra Danmark: et brunt jakkesæt, storkvadreret ulden sportsskjorte, sort slips med røde striber, fedtlæderstøvler, sixpencen, shagpiberne og lidt toiletgrej.

Ved en frokost i Torp-Pedersens hjem på Strandvägen den 6. oktober bad Bohr sig pludselig undskyldt inden kaffen og sagde, at han gerne ville tale lidt med mig inden afrejsen til England. Jeg tog den samme aften følgende referat af samtalen:

»Jeg er ofte lidt filosofisk,« sagde han, »og bruger måske for mange ord, men det er kun fordi jeg er træt. De behøver ikke at være bange for, at jeg ikke kan huske detaljerne, dem plejer jeg at huske meget nøje.«

»Om det almene vil jeg gerne sige, at det, der sker nu, og det, som jeg selv har oplevet, i virkeligheden er enestående i verdens-

historien. Bag alle tidligere revolutioner var der altid en idé, selv om mange mennesker gik til grunde, blev kampen ført for denne idé og drevet af en vis idealitet. Denne gang er det den rene umenskelighed, hvor sadismen er sat i højsædet.«

Bohr talte videre om »kampen«, der for hans vedkommende daterede sig fra magtovertagelsen i Tyskland i 1933. Han talte om England, som troede på freden, om pacifisterne, der troede på afrustning o.s.v. Først efter de tyske jødeforfølgelser og først i sommeren 1939, da han var i England, forstod pacifisterne, hvad der var sket. Han talte videre om de vanskeligheder, der havde været for en realpolitiker som Churchill.

Bohr talte herefter om sin opgave i Sverige i disse dage, henvendelserne til Günther, Undén, kronprinsen og kongen (som jeg altsammen kendte til, hvad han også var klar over). Han skulle som sagt være rejst aftenen før, men var glad for, at rejsen var blevet udsat, nu tænkte han på et foredrag, som han ville holde i BBC, når han kom over, og som ville blive noget helt andet end det, man ventede. Kunne dette foredrag udarbejdes allerede her i Sverige? »Kunne han »få lov til« at blive endnu en dag for yderligere at tale med Undén og professor Klein? Kunne sønnen ikke rejse i forvejen?« (Nej, vi måtte fastholde, at han skulle med første maskine). »Når det var dårligt vejr over Nordsøen, ville det antagelig vare lidt endnu, inden stormen over Skotland blæste af.« Sønnen, der også var hans videnskabelige medarbejder, kunne fortælle dem lige så præcist, hvad det drejede sig om, muligvis endnu mere præcist, tilføjede han beskedent. Aage vidste alt, hvad englænderne kunne have nytte af at vide i første omgang.

Han fortalte om korrespondancen med lord Cherwell (tidligere professor Linderman), Churchills videnskabelige rådgiver, en korrespondance, som jeg tidligere havde haft med at gøre. Han vidste, at Tyskland havde ofret milliarder på opgaven, men dels var det for sent, og dels havde han den opfattelse, at de personer, der vidste besked, og som måske kunne føre det videre, ikke ønskede at gøre Hitler den »tjeneste«. De samme mennesker vidste, at krigen var tabt, og at det kun var den sindssyges desperation, der førte kampen videre. Derfor ville hele dette spørgsmål næppe blive aktuelt.

»Kan man forstå den angst og den frygt, som det er lykkedes Føreren at dyrke? Kan man begribe, at det ikke allerede har fået en ende? Ikke alle mennesker i Tyskland er umenneskelige,« fortsatte han. »Det er under den højeste tyske protektion, at jeg i de sidste år har fået lov til at arbejde videre i København, først nu begriber jeg, hvilken spionage og kontraspionage mit arbejde har været udsat for. Ja, jeg nægter ikke, at jeg også skylder tyskere inden for Gestapo en tak – kvindelige medarbejdere, som havde set papirer, og som af rent menneskelige grunde advarede mig i tide.«

»Min opgave i England,« fortsatte Niels Bohr, »ja, hvad kan jeg egentlig gøre? Selvfølgelig har jeg noget at fortælle vore venner, og de véd selv en hel del i forvejen – jeg var lykkelig over, at vi fik den korrespondance i gang – men det vigtigste er vel som sagt, at jeg kan underrette dem om, hvor langt tyskerne *ikke* er kommet.«

»Men der er også andre ting selvfølgelig. Direkte vil jeg naturligvis ikke blande mig i politik, men jeg håber, at jeg kan gøre en vis nytte. Kommunisterne er ikke rigtig blevet forstået i England, omvendt er de prokommunistiske elementer i England ikke blevet forstået i Rusland. Det lyder måske mærkeligt at sige, men jeg tror, at jeg kan få verdens tre største mænd i tale, uden at jeg derfor taber proportionerne,« sagde han med et beskedent smil, »jeg véd, at de har en vis tillid til mig og vil forstå mine motiver. Jeg tænker ikke direkte på Stalin, men på en kollega, *Peter Kapitza*, der står Stalin så nær, som man kan. Jeg vil forsøge på at gøre noget på dette punkt, jeg håber at træffe Churchill omtrent med det samme. Selvfølgelig vil jeg også tage forbindelse med danskerne, men jeg tror, at min opgave ligger på lidt andre områder. Jeg talte i København med Christmas Møller, inden han rejste, jeg tilrådte ham at rejse, og jeg mener, at det har været rigtigt, men opgaven er svær, jeg kritiserer dog ikke, der er mange i Danmark, som har sagt ting, som de ikke burde sige, man må derfor forstå, hvor svært det er for mennesker, der taler på afstand, specielt når afstanden er blevet så stor, som den er. Jeg kritiserer som sagt ikke, men jeg håber at kunne bidrage til at udrydde visse misforståelser – min radiotale vil De og hr. Torp-

Pedersen måske være så venlig at læse igennem, angående de sidste spørgsmål dernede fra. Ellers vil jeg i denne tale ikke sige så meget om Danmark, selvfølgelig vil jeg omtale den tyske forbrydelse, men iøvrigt ikke specielt tale om de danske forhold. Senere kan der måske blive andre indlæg, og vi må stadig huske på, at det, som det nu drejer sig om, og som det kun drejer sig om, er *Danmark*. Vi skal ikke skælde ud på hinanden. Jeg personlig er ikke tilhænger af de stemninger, der vil gøre op med mændene fra 9. april. Vi havde alle skylden og bærer alle ansvaret. Hvad danskerne nu præsterer er enestående, personlig står jeg i den dybeste taknemmelighedsgæld, når jeg tænker på, hvorledes min flugt blev arrangeret. Tænk, at det i det hele taget har været muligt at komme ud, jeg og min familie må prise os meget lykkelige . . .«

* * *

Bohrs ønske om at udsætte rejsen blev ikke opfyldt. Den samme aften kom der grønt lys fra Skotland, og Torp-Pedersen kørte ham til Bromma lufthavn. Ved 20-tiden var han i 30.000 fods højde over Nordsøen på vej til den frie verden for at møde Churchill og Roosevelt og for gennem Kapitza at sætte sig i forbindelse med Stalin. Flyveturen tog nøjagtig 2 timer og 40 minutter, men på en del af strækket var han uden bevidsthed.

Der var ingen direkte forbindelse fra bombehullet, hvor Bohr lå udstrakt i mørket på de sammenklappede lemme, til de to flyvere i cockpittet. Der var et fast skot til førersædet, og melding til passageren gik gennem høreklapperne i den flyvehjelm, som Bohr med besvær havde sat på sit omfangsrige hoved. Da flyveren efter den store stigning gav professoren besked om at tage masken på og skrue op for ilttilførslen, gik det galt. Det lykkedes ikke, som det skulle. Vor store videnskabsmand, der forbløffede verden med sin forklaring om grundstoffernes periodiske system, komplementaritetsfilosofiens fader, pioneren ved atomernes sønderdeling, bekvæmede simpelthen, fordi der var en skrue, han ikke kunne spænde fast!

De to flyvere i cockpittet var klar over, at passageren havde fået det »mindre godt«, men der var ikke noget at gøre. Lettelsen var dog stor, da bombedørene efter landingen gik op og Bohr

blev løftet ud, omend temmelig medtaget dog med alle tegn på liv. Som gammel fodboldspiller, skiløber og sejlsportsmand tog han det med godt humør, og humøret blev antagelig endnu bedre, da sønnen, *Aage Bohr* en uge senere sluttede sig til ham i London.

Ovenstående referat af samtalen med Niels Bohr er vel mangelfuld og ikke særlig præcist skrevet, men viser i korte glimt Niels Bohrs elskelighed og beskedne væsen og ikke mindst hans klarsyn i det faretruende perspektiv, der allerede på dette tidspunkt optog ham mere end noget andet. Han følte, at det, der skete i atomcentre, hvortil han snart skulle komme under dæksnavnet »Nicholas Baker« (Uncle Nick), var af så afgørende betydning, at det måtte revolutionere forholdet mellem staterne. Den atombombe, der nu snart ville være en kendsgerning, betød en fare uden lige for menneskeheden, men den frembød samtidig også muligheder, som man ikke tidligere havde haft i menneskenes tilværelse. Tekniske kontrolforanstaltninger ville ikke være mulige, den eneste virkelige sikkerhed måtte ligge i et universelt samarbejde på basis af gensidig åbenhed. Alternativet hertil var så katastrofalt, at det kunne blive midlet til at fremme tilliden mellem nationerne. Derfor måtte han advare og tale med de tre store, Roosevelt, Churchill og Stalin.

Hovedpunktet i hans overvejelser inden afrejsen fra Stockholm var derfor, at russerne snarest måtte underrettes og opfordres til samarbejde om atomalderens problemer på lang sigt; hvis samarbejdet ikke blev etableret allerede nu, vidste han ud fra sit kendskab til de russiske fysikers dygtighed, at den tidsmargin, der var indrømmet, inden russerne selv kunne konstruere bomben, ville være meget lille, således at atomkapløbet herefter var en kendsgerning.

Niels Bohr fik ikke lov til at holde sin bebudede radiotale i BBC, men gik ikke desto mindre straks i gang med at trække atomperspektivet op over for medlemmer af den britiske regering. Finansminister, sir *John Anderson*, der havde ansvaret for den britiske andel af atomprojektet, forstod hans tanker og blev hans medkæmper gennem årene. Sir John forstod nemlig, at udnyttelsen af atomkerneenergi åbnede et helt nyt og fundamentalt erkendelsesområde. Han forstod også, at Niels Bohrs indsats ville

blive stående i historien side om side med mænd som *Kepler* – *Newton* – og *Einstein*. Sir John Anderson kunne dog ikke få Churchill overtalt til at høre på den danske professor, og da Niels Bohr senere kom i brevveksling med sine kolleger i Moskva, blev Churchill alvorligt bange for, at atomprojektets hemmelighed skulle blive krænket, og Niels Bohr blev af sikkerhedsmæssige grunde sat i en slags karantæne.

Noget bedre gik det i USA, hvor Niels Bohr efter ankomsten ved nytårstid drøftede sine synspunkter med den britiske ambassadør, lord *Halifax*, som udvirkede, at Bohr fik foretræde for præsident Roosevelt. Præsidenten lovede under samtalen Niels Bohr, at han ved sit forestående møde med den britiske premierminister ville diskutere planen. For at komme videre i sagen foreslog sir John Anderson i april 1944, at Bohr kom tilbage til London, hvor Churchill af præsidenten for det britiske videnskaberne selskab, sir *Henry Dale* og general *Smuts* fra Sydafrika var blevet overtalt til at modtage Niels Bohr. Lord Cherwell var til stede under samtalen.

Som vi véd, blev mødet med Churchill en stor skuffelse for Niels Bohr. Premierministeren var i overvejende grad optaget af nærliggende problemer; invasionen i Nordfrankrig var umiddelbart forestående, og Churchill var for utålmodig til at følge Niels Bohrs tankegang. Rent fysisk har samtalen ikke haft de bedste forudsætninger. Niels Bohr talte som bekendt altid lavmælt og med næsten hviskende stemmeføring, og Churchills døvhed var allerede på dette tidspunkt ret udviklet. De kom derfor ikke på talefod ved denne lejlighed og kom det iøvrigt aldrig, heller ikke under Churchills hyldesbesøg i Danmark i 1950.

Temmelig nedslået vendte »Uncle Nick« tilbage til atomcentret i New Mexico, vel mest i den hensigt at få en ny samtale med præsident Roosevelt. Denne fandt sted i august 1944. Til Bohrs store glæde, hvilket han i senere samtaler, jeg havde med ham, gentagne gange bekræftede, erklærede den amerikanske præsident sig indforstået med hans synspunkter og udtalte, at han var kommet til den opfattelse, at Sovjet burde underrettes. I modsætning til Churchill troede Roosevelt, at Stalin ud fra en realistisk tankegang ville forstå atomperspektivets konsekvenser. Men det blev til

skuffelse påny. Da de to vestallierede krigsledere mødtes i Roosevelts hjem i Hyde Park uden for Washington den 18. september 1944, blev Roosevelts forslag blankt afvist af Churchill, og der kom under krigen ikke mere ud af professor Bohrs klarsynede anstrengelser. De politiske betænkeligheder slog døren i. Bomben blev kastet over Hiroshima og Nagasaki i august 1945, og kun fire år efter havde også russerne konstrueret det nye våben. Den af Niels Bohr frygtede kaprustning var nu en kendsgerning.

* * *

Selv om det går ud over rammen for nærværende erindringer fra de kritiske år, bør det alligevel i denne sammenhæng huskes, at Niels Bohr resten af sit liv fortsatte med at føre sine synspunkter frem. I de år, jeg efter krigen arbejdede i den danske ambassade i London, traf jeg ofte professor Bohr i greve Reventlows hjem på Cadogan Square i Kensington, og da jeg i efteråret 1950 ledsagede Churchill på rejsen til Danmark, blev jeg efter middagen hos kongeparret på Fredensborg Slot tidligt den næste morgen ringet op af professor Niels Bohr, der gerne ville »samtale«, inden han skulle møde Churchill ved kongeparrets frokost, og jeg kørte til æresboligen på Carlsberg, der i snart tyve år havde været Niels Bohrs hjem i Danmark.

I morgentimerne redegjorde Bohr for det »åbne brev« til De Forenede Nationer, og han omtalte, hvad han ville sige til Churchill under frokostmødet. Han udspurgte iøvrigt om Churchills humør og velbefindende, og hvorvidt jeg mente, at den engelske statsmand nu var mere parat til at lytte. Det var kun ringe vejledning, jeg kunne give, jeg mente ikke, at Churchill var kommet på andre tanker, og såfremt det endelig skulle lykkes at få ham i tale, var den fysiske forudsætning ringere end tidligere, da Churchill efterhånden var blevet meget døv.

Det gik ikke bedre denne gang. Da Bohr den samme aften kom til Churchills møde i KB-hallen, styrede han ved indgangen til mødesalen direkte hen til mig og sagde med sit elskeligste smil: »De fik ret. Det gik slet ikke!«

Fra en af Churchills medarbejdere i rejseselskabet hørte jeg

senere, at han havde udtalt »at han havde følt sig på dybt vand uden dæksplanker at stå på«.

Alligevel stod Bohrs håb fortsat til Churchill, og da vi ved juletid 1952 påny havde en samtale i ambassaden, havde han igen konfereret med sir John Anderson og lord Cherwell for at overtale Churchill til under det forestående besøg i USA og under den senere planlagte rejse til Moskva at gøre sig til talsmand for den gensidige åbenhed, således som det var formuleret i det åbne brev af 1950.

I dag vil nok de fleste erkende, at verdenshistoriens største udfordring til menneskeheden er atomenergiens frigørelse, og at professor Bohrs klarsyn og utrættelige arbejde for internationalt videnskabeligt samvirke kunne have givet udviklingen en anden drejning, ja måske forhindret kaprustningen og stabiliseret verdenssituationen.

V

Mulighed for »fælles træk«. – Tyskernes elektriske indstik. – Et uheld, der let kunne have fået større følger.

Professor Bohrs intervention i Stockholm til fordel for jøderne gav ikke noget resultat, men alligevel blev Sverige det store fristed for de danske flygtninge. Den improviserede indsats i »Dunkerquedagene« blev snart til en fasttømret organisation, der ikke alene transporterede mennesker under flugt, men som også bragte tonsvis af breve, pressestof og rapporter frem og tilbage. Vi påtog os også overførsel af danskere, der skulle til møde i Sverige, eller folk udefra, der gerne ville aflægge Danmark et illegalt besøg. Som bekendt blev også et betydeligt antal nedskudte allierede flyvere »eksporteret« ad disse kanaler. Flygtningeorganisationen var ledet af danskere, men med svensk tilladelse og hjælp. De mere regulære ruter arbejdede fra Gøteborg, Hälsingborg, Malmø og Trelleborg. I alt slap ca. 18.000 danskere i sikkerhed i Sverige. Mange af flygtningene blev optaget i Brigadens uddannelseslejre og undergik en hård militærtræning under kommando af danske officerer, der enten allerede opholdt sig i Sverige, eller som blev oversendt af den illegale danske hærkommando. Bag politicamouflagen opstod efterhånden en veluddannet og velbevæbnet militærformation bestemt for en eventuel slutkamp i Danmark under allieret overkommando. Ved befrielsen talte Brigaden over 5.000 mand og et lottekorps.

For andre transporters vedkommende gik det knap så godt på dette tidspunkt. Den fortsatte udbygning af undergrundshæren krævede våben, sprængstoffer, detonatorer og lunter i mængder, man ikke tidligere havde været ude for, men England var nu presset fra mange sider med tilsvarende krav. Invasionsforberedelserne var for alvor i gang, og forsyningerne hertil og til vinterfelttoget i Italien havde højeste prioritet, ligesom der også måtte tages hensyn til partisanerne i Jugoslavien og Norditalien og endvidere til modstandsgrupperne i Frankrig, Holland og Belgien. Vi blev derfor

temmelig hårdt rationeret i efteråret 1943, og knapheden på forsyninger var følelig langt ind i 1944. Ustandselig fik jeg henvendelser hjemmefra om at skaffe våben og udrustning, men vor mulighed var begrænset, og først senere lykkedes det at rette op på situationen.

Efter Frankrigs befrielse i sommeren 1944 voksede forsynings-tempoet for alvor. Mens der i perioden fra 1942 til sommeren 1944 ialt blev nedkastet 196 containers med ca. 23.000 kg udrustning, steg tallet herefter fra 11.000 kg pr. måned til 251.000 kg i april 1945, heri ikke indberegnet forsyningerne, der kom med »kuglelejeskibene« fra England til Lysekil i Sverige, og de direkte forsendelser via danske fiskebåde i Nordsøen.

* * *

Efter Frihedsrådets dannelse i september 1943 oprettede vi en integreret stab i Stockholm. Sammen med oberstløjtnant Nordentoft og kommandørkaptajn Mørch holdt Turnbull og jeg faste ugentlige møder til gennemgang af spørgsmål på en bredere basis. Samarbejdet mellem officererne og Turnbull var oplagt. Bortset fra de mange direkte kontakter repræsenterede jeg selv fra nu af Frihedsrådet i Sverige. Aftalen herom blev sluttet med Erling Foss under et af hans legale besøg i efteråret, og da Foss ved årsskiftet blev nødt til at forlade Danmark, repræsenterede vi begge Frihedsrådet, og han indtrådte i den omtalte stab. I civile spørgsmål havde Foss og jeg endvidere den nærmeste forbindelse med Torp-Pedersen, med hyppige møder i hans hjem på Strandvägen.

I de retrospektive vurderinger af årene 1940–45, som vel kan siges at være en af de største perioder og mærkeligste handlingsforløb i vor historie, har man ofte brugt den vending, at »vi alle var i samme båd«. Bortset fra de oplagte forræderitilfælde var dette selvfølgelig rigtigt. Der var blot til en begyndelse den omstændighed at iagttage, at styrbords og bagbords side ikke lå på samme åretræk. Efter brudet med tyskerne den 29. august 1943 og den styreform, der nu var etableret i Danmark, blev der bedre mulighed for et fælles træk. Ko-ordination i de forskellige centraler havde været medvirkende hertil. Alligevel tog det endnu en

rum tid for mange ansvarlige af administrationens og det offentlige livs mænd at erkende, at neutraliteten var en fiktion, at vi var krigsførende, og at vi havde et aktivt bidrag at yde til den europæiske civilisations bevarelse.

Efter aktionen mod jøderne og modtrækkets heldige gennemførelse var det rutineopgaverne, der påny stod i forgrunden. Det danske gesandtskab fik umiddelbart en svensk statskredit på 5 millioner svenske kroner. Pengene blev anvendt til understøttelse af flygtninge, herunder sabotørenker, til omveksling af danske penge til faste kurser til oprettelse af politilejrene, og vi fik et fast tilskud til de forskellige båd tjenester i Malmø, Hälsingborg og Gøteborg, ligesom der af kreditten blev udbetalt støttebidrag til Dansk Presse Tjeneste. Pressetjenesten kunne dog stort set klare sig selv med de indtægter, der blev hentet i den snart store kundekreds.

Professor *Stephan Hurwitz* (den senere ombudsmand) blev af gesandtskabet udpeget til chef for flygtningekontoret. Vi var gamle venner fra studietiden og kom hurtigt i nært samarbejde. Det er klart, at der blandt flygtningene var mange, der havde fået tyndslidte nerver, og som hurtigt tog anledning til at kritisere det ene eller det andet. Der var også kredse i Danmark, der var utilfredse med ordningen, og det må desværre erkendes, at der var et anstrøg af animositet over for flygtningekontoret på grund af de mange jødiske flygtninge, der var ansat. F. eks. hed det i et brev fra en anerkendt jurist »at man i *danske* kredse havde besluttet at udsende en anden leder for flygtningekontoret i Stockholm«.

Dette var heldigvis en isoleret aktion, og allerede efter en måneds forløb var det lykkedes flygtningechefen i samarbejde med gesandtskabet at skaffe arbejde til ca. 5.000 mennesker, og samtidig blev der udbetalt understøttelse til andre 1.000. Studenter, læger, jurister, journalister og andre fagkategorier var alle blevet organiseret mere eller mindre i tilslutning til flygtningekontoret. Det nye maskineri fungerede fra starten, og forholdet til de svenske myndigheder var særdeles godt.

Medens finansiering af de civile opgaver i Sverige således var til stede fra starten, ligesom der heller ikke var noget større besvær med at fremskaffe tilskudene til de bekostelige båd tjenester,

kneb det mere med at skaffe pengene i Danmark. Der var ingen af de aktivt engagerede, der stillede krav om »løn«, men mange skulle naturligvis i et vist omfang have erstatning for tabt arbejdsindtægt, bl. a. for at underholde familierne. Vi gjorde derfor på dette tidspunkt et stort fremstød for at skaffe penge i Danmark, og til en af lægerne, der rejste illegalt frem og tilbage, udstedte jeg »promissory notes« til en værdi af ca. kr. 400.000. Eksempelvis husker jeg, at fabrikant *Hans Houmann* indbetalte kr. 120.000 i tikronesedler (men at han ved afleveringen insisterede på at få tasken, der havde tjent som emballage, returneret!) Også fabrikant *Harry Kierulff* og dir. *Henrik Tholstrup* var meget behjælpelige. Det hjalp for en tid, men også kun for en tid, idet det månedlige budget var kommet over kr. 100.000. Endnu var vi ikke engageret i våbenindkøb til sabotagegrupperne, men vi var i stand til at give Frihedsrådet tilsagn om midler til fri anvendelse og anviste i efteråret 1943 det første femcifrede tal.

Tilrejsende fra Danmark var legio. Det var naturligvis først og fremmest flygtninge, men også mange, der endnu kunne opnå tilladelse til legal rejse, og som vi alligevel vidste, at vi kunne stole på. Der var enkelte personer, der gav udtryk for bekymring vedrørende våbenleverancernes fordeling, og som ikke absolut havde tillid til faldskærmschefens dispositioner. Denne kritik var efter min mening helt hen i vejret, jeg kunne ikke få mig selv til at tro på formodningerne om kupplaner ved befrielsen, og såfremt et kup virkelig skulle blive forsøgt, ville det ingen mulighed have, idet tyskerne næppe ville forlade den indre forsvarsring, før de var tvunget dertil af vestmagterne, der i så fald samtidig ville kunne forhindre kaos.

Den 28. november 1944 fremhævede jeg for en af de udsendte officerer, at der vel teoretisk kunne tænkes en situation, hvor de danske øer var blevet isoleret, og hvor vestmagterne endnu ikke var nået frem, men at det var indbildt alarm, og at kommunistiske kamporganisationer i Danmark var vore venner. Rent øjeblikkeligt havde spørgsmålet ikke nogen større substans, da der som omtalt kun var en begrænset tilgang af våben. Diskussionen medførte, at spørgsmålet om våbenenes fremtidige fordeling blev henlagt under Frihedsrådet. Den faktiske »skævfordeling« af våben, der

senere fandt sted, er allerede offentligt gennemdebatteret og hører ikke med i denne erindring.

Der kom også besøgende østfra. Den finske opposition var fortsat aktiv for at opnå vestmagternes støtte til at trække Finland ud af krigen, men der var ikke meget at gøre udover, at britiske myndigheder henviste finnerne til »The European Advisory Council«, der allerede var nedsat, og som skulle være fast forum for alle europæiske spørgsmål, så snart våbenhvilen var en kendsgerning. De tre øverste medlemmer af denne kommission var på dette tidspunkt understatssekretær i det britiske udenrigsministerium, sir *William Strang*, den amerikanske ambassadør i London, mr. *John G. Winant* og den russiske ambassadør i London, *Gusev*.

* * *

Fra nogle af flygtningene havde vi hørt om tyskernes forhørsmetoder og især om de elektriske indstik. Jeg bad dr. *Aage Grut*, om jeg kunne få en autentisk rapport og modtog den 5. december 1943 følgende:

»1) 25-årig student. Ved første fængselsophold indsprøjtninger i muskulaturen (*ikke* morfin eller atropin). Da Olsen efter 20 minutter ikke viste effekt (pers. viser ofte abnorme reaktioner på medik.) gentoges indsprøjtningen ikke. Ved 2. fængselsophold anbragtes elektroder på arme og ben, og der sendtes gennem kroppen strømstød så stærke, at der fremkom universelle kramper i 40–50 sekunder. Dette gentoges 16–17 gange. Der fremkom brandsår, men ellers kun almindelig utilpashed og muskelømhed som eftervirkning de følgende dage. Senere er fremkommet hjertegener (arytmi, trykken), dog uden væsentlig gene. Det bemærkes, at strømstød af den anvendte styrke er livsfarlig, og at døden netop fremkaldes ved hjertepåvirkning.

2) 30-årig officer. Hans kone finder ham en dag i fængslet psykotisk, husker ikke søskende eller børn, er ængstelig, husker ikke almindelige ord (»hvad er regn?«), samtidig stor blodunderløben plet i tindingen. Med stort besvær får man ham til overlæge Busch på Militærhospitalet, der finder stor blodudtrækning uden på hjernen og fjerner denne, hvorefter bedring. Han er dog stadig så ængstelig, at han farer sammen, hvis en tysk soldat i værelset ven-

der sig rundt; husker intet om ulykkestilfældet, men gentager monotont: »De har ikke slået mig«. Tyskerne angiver, at han er faldet. Hvis dette er tilfældet, forstår man ikke, hvorfor de har holdt det skjult og ikke senere har angivet nærmere detaljer ved ulykkestilfældet. Siden ulykkestilfældet har han ikke været så klar, at han har været af nogen værdi som forhørsobjekt.

3) Kaptajn Hassager Christiansen, der kom på Kommunehospitalet, ligger nu på Malmø Sygehus, han skal have mærker efter indstik og ligeledes lide af hukommelsestab. Nærmere oplysninger evt. af dr. Buchtal, Fysiologiska Institutet, Lund.«

* * *

I begyndelsen af december 1943 havde jeg aftalt et møde med Erling Foss, Per Federspiel og Ole Bjørn Kraft hos min studenterkammerat, godsejer *Edward Tesdorpf*, Gjorslev på Stevns. Bådene fra Malmø hentede ofte passagerer og post under Stevns Klint. Det var særligt finansieringsopgaverne, der var aktuelle. Mødet var aftalt til den 14. december, men natten til søndag den 12. december indtraf der et uheld, der let kunne have fået vidtrækkende følger: postbåden »Julius« fra Hendils Malmørute blev i måneskinsnatten opbragt af tyskerne ud for Stevns, netop som den skulle til at indlaste 25 flygtninge, der blev ekspederet via Gjorslev. En tysk patruljebåd overrumplede »Julius« så hurtigt, at man ikke nåede at »drukne« postsækkene, og »Julius« blev under eskorte ført til København, hvor besætningen løjtnant *Erik Stærlose*, arkitektstuderende *Ole Helweg* og den jødiske fisker *Marx* blev arresteret og taget i forhør på Dagmarhus.

I postsækken var der også et brev fra mig til Erling Foss' postadresse forsynet med danske frimærker til almindelig postekspedition. Tyskerne blev hermed for første gang sat på sporet af et af Frihedsrådets medlemmer, og Foss blev ført til afhøring hos Gestapo.

Da »Julius« sejlede under svensk flag, anmodede vi omgående den svenske udenrigsminister Chr. Günther via den svenske gesandt i København von Dardel om at intervenere, og til vor store overraskelse lykkedes det at få såvel båden som mandskab frigivet. Danskerne og den statsløse Marx havde med stor ånds-

nærværelse overbevist tyskerne om, at de var svenske, i hvert fald havde de alle talt svensk på en sådan måde, at en indkaldt tysker, der mentes at forstå det svenske sprog, erklærede, at de rigtigt nok var skåninge!

Også Erling Foss klarede frisag. Med sit store korpus og sine troskyldige øjne gjorde han indtryk på Gestapoofficere: han kendte naturligvis intet til de dæknavne, der stod i brevet til ham, og mente, at brevet derfor ikke var bestemt for ham. Han stillede sig ganske uforstående ved det første forhør. Ved et senere forhør nævnte han, at han havde besøgt en stedsøn i Malmø, der studerede ved universitetet i Lund, men Erling Foss kunne dog ikke tænke sig, at stedsønnen skulle have sendt ham et brev med den illegale post! Juleaftensdag blev han sat på fri fod, og Frihedsrådet var fortsat intakt.

To måneder senere faldt valget på Erling Foss, da han blev udpeget som et nyt offer for clearing-mord (gengældelse for likvidering af stikkere – hvor forfatteren Kaj Munk havde været det første offer). Den danske stikker *Hammeken* blev sat på opgaven, og Foss var uden tvivl blevet skudt uden for sin villa på Parkovsvej i Gentofte, hvis han ikke forinden var blevet varskoet, og via forskellige dækadresser, bl. a. hos min kone Kirsten på Rosenstandsvej i Charlottenlund, skaffede han sig i sikkerhed i Sverige.

På lignende måde kom det senere til et mordattentat på folketingsmand Ole Bjørn Kraft, som blev skudt ned med en byge fra en maskinpistol i sit hjem i København, da han åbnede døren – men han overlevede.

Kort inden »Julius«-episoden indtraf en anden begivenhed med sidevirkninger i Sverige. Faldskærmschefen, Flemming Muus havde via Sverige været til konference i hovedkvarteret i London og skulle påny ad luftvejen tilbage til Danmark. Natten til den 8. november 1943, var han på vej over Nordsøen. Som en afledende manøvre var det besluttet at foretage en mindre bombeafkastning over Sydsjælland. Ulykkeligtvis faldt bomberne i stedet for i nærheden af Lund i Skåne, og da tyske flyvemaskiner var i luften, gjorde Muus omkring og vendte tilbage til England med uforrettet sag. Det mislykkede forsøg kostede en skadeserstatning til Sverige på ca. kr. 400.000, eller lige så meget som en 4 måneders udgift

til det samlede undergrundsarbejde i Danmark. Natten til den 11. november kom Muus igen. Han sprang fra en stor bombemaskine og landede velbeholdent. Maskinen blev imidlertid et øjeblik senere nedskudt af tyske natjagere. Den 3 mand store besætning bjærgede sig ned i faldskærm, og med bistand fra danskerne ankom de umiddelbart efter til Sverige, hvor de undgik internering og blev hjemsendt til England med kurérmaskine fra Stockholm.

1944

Ringen sluttet

Stockholm-direktivet og samarbejdet med den allierede kommando.

Vi havde længe haft brug for et »opstrammingsmøde« med afskiberne i Danmark. Efter »Julius«-affæren havde de svenske myndigheder midlertidigt udstedt sejlforbud, men der var nu påny grønt lys, og et møde blev aftalt til den 6. januar 1944. To af hovedafskiberne, restauratør *Mikkelsen* og Robert Jensen skulle afrejse fra København med en stenfisker. Vi skulle afhente dem på østsiden af Hven med »Julius«, og efter endt møde om bord skulle de returnere med stenfiskeren, når han var for indgående om aftenen. Hensigten med mødet var simpelthen at skaffe driftskapital til de forskellige ruter, der nu var mere eller mindre i fart mellem Sjælland og Sverige, og at ko-ordinere opgaverne. Gøteborg-ruten sejlede direkte på Nordjylland og kom således ikke i kollision med det sydlige rutenet.

Netop som vi stod klar til at afgå fra Malmø, kom der afbud fra København, og mødet fandt først sted den 12. januar, og denne gang på fast grund, nemlig i Jørgen Pollacks hjem i Kommandörgatan i Malmø. Bortset fra de ovennævnte deltog også kriminaloverbetjent Max Weiss, dr. *Christiansen* og cand. polit. *Blichfeldt Møller*, de to sidstnævnte som repræsentanter for lægernes afskibning og Helsingør–Hälsingborg-ruten.

Inden hovedmødet havde jeg ført interne forhandlinger med de forskellige »rederier«. I konklusionen blev det vedtaget, at afskibningerne p. t. kunne klares af det bådmateriel, der var til rådighed i Danmark, og at vi bortset fra afhentningerne midtvands på svensk side skulle nøjes med at holde os klar til at gribe ind, når vi blev anmodet herom af afskibningscentralerne i Danmark. Da man imidlertid måtte forvente en stadig stigende tilgang af flygtninge, skulle vi ikke blot være intakte, men også træffe forberedelser til en udvidelse af flåden. Posten skulle fordeles således, at Weiss og hans både tog den »sorte« post, mens Hendil bortset fra passagerer skulle ekspedere den mindre kompromiterende postgang.

Mødet, der blev afholdt med tilladelse af landshøvdingen og kriminalpolitiet i Malmø, bidrog i det store og hele til en bedre forbindelse mellem ruterne og en mere effektiv udnyttelse af bådnettet, ligesom visse misforståelser, der var opstået mellem enkelte personer, blev opklaret. Referat af mødet blev givet til den svenske forsvarsstabs »illegale« repræsentant i Øresunds marinedistrikt, kaptajn Wallquist.

Ud på natten blev mødedeltagerne fra den danske side afhentet midtvands, og alt var således afviklet med samme præcision, som hvis de var kommet med normal færgefart.

Ulykkesbudskaberne var imidlertid ikke sene til at melde sig: Blichfeldt Møller, der med så stor energi og begejstring havde deltaget i Malmø-mødet, blev kun tre uger senere dræbt under ildkamp på Asiatisk Plads i København. Under en transport af flygtninge blev han overrasket af en tysk patrulje, og for at dække sine »passagerer« tog han uden tøven kampen op mod tyskerne og dræbtes på stedet. Det varede heller ikke så forfærdelig længe, før Robert Jensen led samme skæbne under en tysk razzia mod hans kontor i nærheden af Rosenørns Allé i København. To meget tiltalende og modige mænd gav således deres liv under den frivillige indsats for at redde landsmænd på flugt fra Gestapo. Tyskerne havde lært os, at man kun kunne have ringe tillid til menneskers gode sider, her var et strålende eksempel på det modsatte. Det bør tilføjes, at Blichfeldt Møllers unge kone, der netop forinden var bragt i sikkerhed i Sverige, tog det tunge budskab med beundringsværdig fatning. Hun erkendte, at den patriotiske indsats havde sin egen pris.

Den private indsamling til finansiering af bådtenesten nåede snart efter Malmø-mødet op på ca. kr. 300.000, og den halve million kroner, der var målet, var således inden for rækkevidde.

* * *

De svigtende tilførsler af våben fra England rejste på dette tidspunkt et andet presserende problem. Der var et skrigende behov for våben såvel fra de aktive grupper som fra »ventegrupperne«, der nu var under opbygning. Kunne vi mon skaffe våben i Sverige, og ville der blive givet tilladelse til »eksport«? Skibsreder

A. P. Møller, der på dette tidspunkt opholdt sig legalt i Stockholm, tilbød sin assistance og lånte lokalt 2 millioner kroner, som han stillede til rådighed for Erling Foss, der havde forhandlet med Husqvarna-fabrikkerne om en leverance på ca. 3.000 lette maskingeværer. Officielt gik våbnene som eksport til Schweiz, men i en lille café i Stockholms yderkant blev våbnene ompakket til indsmugling i Danmark. Denne transaktion var naturligvis en hovedpine for de svenske myndigheder, men de danske efterretnings-officerer i Stockholm, der var operationens tekniske hovedmænd, henvendte sig sammen med Erling Foss til indenrigsminister Gustav Möller, der med påskud af, at våbnene først skulle bruges efter krigen, påtog sig ansvaret for transaktionen. Gustav Möller ønskede ikke at forelægge sagen for regeringen og påtog sig hele ansvaret selv. Dette var en beslutning af den største betydning for den danske modstandskamp.

Forbindelsesmanden til Danmark var ved denne lejlighed orlogskaptajn *Hector Bundesen*. Da han i den første uge af februar 1944 rejste nedover til Danmark, havde han iøvrigt pengeanvisninger med, bl. a. til Holger Danskes sabotagegrupper, kommunisten »Jakob« og hans bådtjeneste og til overlæge *Carl Lehmann*, der forestod udbetalingerne til sårede sabotører.

Efter en lang og beklagelig pause begyndte våbnene påny at komme til Danmark. Transporterne gik forbløffende godt, og de pågældende danske og svenske officerer, der havde fået tildelt denne specielle opgave i forbindelse med efterretningssektionens egen bådtjeneste, gjorde en fortrinlig indsats både nu og på krigens hæld, hvor våbentilgangen accelererede betydeligt. Gennem de danske socialdemokraters særlige ven, den senere forsvars- og udenrigsminister *Torsten Nilsson* blev vejen for forhandling om våbenleverancer åbnet direkte til kabinettet. Forsvarsminister *Sköld* og statsminister *Per Albin Hansson*, der ikke havde været bekendt med »udsmuglingen« af de første 3.000 stk. våben, gav nu deres sanktion til den accelererede våbeneksport. Også den nuværende statsminister *Erlander* bidrog på afgørende måde til sagens gennemførelse.

Spørgsmålet om våben var naturligvis nøje knyttet til kommandoforhold i den specielle situation. I begyndelsen af april 1944

fik vi i Stockholm besøg af de to Frihedsrådsmedlemmer Arne Sørensen og Frode Jakobsen, der kom over Øresund med Hendils Malmø-rute. Vi holdt naturligvis i samme anledning en række møder, der blev særlig indgående, da lederen af S.O.E.s danske sektion i London, commander Hollingworth samtidig tog kurér-maskinen over Nordsøen for at deltage i forhandlingerne. Også *Ole Geisler*, der var udsendt fra Danmark som repræsentant for faldskærmschefen Flemming Muus, deltog i enkelte af møderne.

Den 22. april 1944 havde vi et langvarigt aftenmøde i en lånt privatlejlighed på Valhallavägen ikke så langt fra Danmarks officielle repræsentation. Denne forhandling er tidligere detaljeret omtalt i dr. Jørgen Hæstrups »Hemmelige Alliance«, og jeg skal derfor ikke nærmere referere dette møde. Med undtagelse af Arne Sørensen, der ikke var så impliceret i de militære spørgsmål, var de fleste dansk-engelske interesser repræsenteret: S.O.E. ved Hollingworth, Turnbull, *John Ray* (Turnbulls assistent) og Geisler, Frihedsrådet ved Frode Jakobsen og den danske hær og søværnet ved oberstløjtnant Nordentoft og orlogskaptajn Mørch. De dominerende personer under forhandlingen var Frode Jakobsen og Hollingworth, jeg selv var i al beskedenhed forhandlingsleder, en opgave, der denne aften var særdeles nem og taknemmelig. Med stor præcision og klarhed i tankegang fremførte de to hovedpersoner deres synspunkter. Hollingworth fremlagde for første gang en i enkeltheder udarbejdet plan for de danske modstandsgruppers samarbejde med den allierede overkommando. Frode Jakobsen, der afslørede talent for militærplanlægning, var nærmest skuffet over de begrænsede opgaver, der blev tildelt danskerne, og mente, at vi kunne påtage os adskilligt mere, end hvad der var tiltænkt os. I det store og hele var der imidlertid ingen uoverensstemmelser vedrørende principper eller opgaver, men kun diskussion om metode og fremgangsmåde. For begge parter var det afgørende at finde frem til et direktiv, der kunne accepteres såvel af modstandsbevægelsens ledelse som af de to værnsledelser i Danmark og i de integrerede stabe i London.

På et afsluttende møde den 24. april 1944 gennemgik vi påny alle planens enkeltheder, og der blev blandt mødedeltagerne opnået fuld enighed, ligesom der var almindelig forventning om for-

mel tilslutning fra de samarbejdende instanser i England og Danmark. Selv om planen indeholdt momenter af den alvorligste rækkevidde, var der ingen slinger i valsen. Den var betinget af situationens vilkår, og der var fuld forståelse for situationens alvor.

Den 27. april fulgte jeg Frode Jakobsen med toget til Malmø for at være sikker på, at såvel han som planen, der fulgte med hans person, fik den sikrest mulige passage over Sundet tilbage til Danmark. Chefen for Holger Danskes sabotagegruppe, *Jens Lillelund* var også for sydgående denne dag, og mens han og jeg var hyppige gæster i spisevognen, sad Frode Jakobsen i sin kupé og stirrede den hele lange dag gennem vinduet over det svenske landskab for at se, om der skulle være fugle på forårstræk.

Udstyret med svensk fiskerпас afrejste Frode Jakobsen den næste dag som eneste passager på en fiskekutter og nåede uden drama velbeholdent igennem til København med »Stockholm-direktivet«.

Helt så glat som ventet gik det imidlertid ikke. Frihedsrådet var ved en fejltagelse ikke blevet underrettet om, at der pr. 29. april 1944 ville blive givet ordre fra London om forøget aktivitet. Da ordren kom, troede man derfor, at det var en fejltagelse eller en generalprøve på det meldesystem, der var indeholdt i Stockholm-planen. Det viste sig imidlertid, at ordren var højst alvorligt ment og et led i det generelle forsøg på at skabe uro og nervøsitet hos tyskerne i forbindelse med den forestående invasion af Europa. Først hen under sommeren blev misforståelserne udglattet, og med visse modifikationer fortsatte samarbejdet efter planen.

Et usædvanligt tilfælde i diplomatiets historie. – Hr. X som repræsentant for en selvbestaltet institution Y.

På den politiske front lå en klar opgave og ventede. Efter den grundlovsstridige arrestation og de senere deportationer af de danske kommunister var vi dårligt anset i Moskva. Den dansk-tyske samarbejdspolitik i de første år af besættelsen havde også bidraget hertil. I forholdet til Sovjet var der derfor en stor opgave at løfte, ikke mindst da det var til at forudse, at Sovjet ved krigens ophør ville blive den dominerende magt i Østersøområdet. Hvis en del af det tabte terræn skulle indvindes, ville spørgsmålet om en forbedret relation med Sovjet blive højaktuelt. Det var der mange, der indså på dette tidspunkt, bl. a. minister *Peter Schou*, der sidst var vendt hjem efter at have været dansk repræsentationschef i Polen. Allerede inden det definitive brud med Tyskland den 29. august 1943 kom Peter Schou til Stockholm. Ved efterretningsofficerernes hjælp var han sammen med sin frue smuglet over Sundet, og efter morgentogets ankomst til Stockholm kørte han direkte til Sibyllegatan 13 og spurgte uden omsvøb, hvornår han skulle rejse videre til Moskva? Han mente, at der allerede via London og Washington var truffet aftale herom, og at det var besluttet, at han skulle repræsentere modstandsbevægelsen over for sovjetregeringen. Jeg var imidlertid ganske uden underretning herom, og til ministerens forståelige ærgrelse tog jeg lidt anstand på hans spørgsmål. Vi kunne naturligvis hjælpe Peter Schou med ophold i Stockholm og formidle korrespondancen med Christmas Møller og Reventlow i London og med Kauffmann i Washington. Dette skete, og en livlig brevveksling fandt herefter sted angående den af Schou foreslåede mission. Det viste sig, at der hos vestmagterne var en vis forståelse for planen, men det var naturligvis russerne, der skulle bestemme.

I første omgang tog den britiske minister, sir Victor Mallet og Turnbull forbindelse med den russiske madame Kollontaj, og vi

bragte hurtigt i erfaring, at personspørgsmålet ville være bestemmende for russernes villighed til at meddele diplomatisk status for en udsending for det kæmpende Danmark. Hvad man i givet fald ønskede, var en repræsentant for Frihedsrådet, en person, der havde deltaget aktivt i kampen igennem en længere årrække, endvidere helst en person, der kunne siges at repræsentere det danske folk. I denne forbindelse kunne vi ikke undlade at notere, at Schou sammen med andre »danske venner af Rusland« kun var blevet modtaget af en underordnet embedsmand i den officielle russiske repræsentation i Stockholm, da de i oktober måned 1943 gjorde deres opvartning i anledning af revolutionsdagens højtidelighed. Dette på trods af at han i 1923–24 var dansk officiel repræsentant i Moskva og talte flydende russisk. Selvfølgelig havde man ikke noget personligt imod minister Schou, men det var i situationen klart, at man ønskede en repræsentant for Danmark med en noget anden baggrund. På eget initiativ havde minister Schou gennem Erik Seidenfaden skrevet til Frihedsrådet og anmodet om »brev« på, at han repræsenterede rådet. Da Foss og jeg herefter blev spurgt, hvad vi mente, svarede vi den 18. marts 1944, at vi måtte konstatere, at han i situationen ikke var den rette mand til opgaven. Frihedsrådets medlemmer i Danmark blev herefter enige om at stille en anden kandidat til posten og bad os optage en direkte forhandling med madame Kollontaj. Dette møde blev arrangeret af den britiske minister og fandt sted den 16. april. Jeg indfandt mig sammen med legationsråd Torp-Pedersen i residensboligen og blev modtaget af madame og hendes politiske rådgiver *Semenov* (den nuværende viceudenrigsminister). »For god ordens skyld« fortalte jeg madame Kollontaj indledningsvis, at jeg var en nær ven af Finland, og at jeg af hjertet beundrede finnerne, fordi de så beslutsomt havde forsvaret deres land, da de blev angrebet i november 1939. »Det var det samme, vi i Danmark nu forsøgte over for tyskerne.« Jeg mærkede godt, at denne tilståelse ikke helt passede den politiske rådgiver, men konstaterede lige så hurtigt, at der kun var forståelse at læse i den gamle dames venlige ansigt. Efter en kort pause sagde hun, at man altså i det tysk-okkuperede Danmark kunne respektere finnerne, selv om de var i alliance med Tyskland. Jeg svarede, at det var der i hvert fald

mange, der gjorde, og at jeg personligt var en af dem. Såfremt hun derfor ønskede en anden repræsentant fra modstandsbevægelsen til at fremføre det danske ønske vedrørende en udsending til Moskva, var jeg naturligvis parat til at vige pladsen for en stedfortræder. Madame Kollontaj svarede med at invitere på et glas kaukasisk brandy, hvorefter vi drak en skål, der bekræftede, at hun fandt det omtalte standpunkt helt acceptabelt. På eget initiativ erindrede hun om, »at der vistnok var en dansk professor, der hed *Chievitz*, der tre gange havde været med danske hjælpeambulan- cer i Finland, og som alligevel nu var blevet arresteret af finner- nes krigskammerater i Danmark«. Min omtalte »tilståelse« var naturligvis motiveret med, at det havde været uheldigt, at tilliden til danskerne var blevet svækket, såfremt hun efter mødet havde søgt oplysninger om min person og konstateret, at jeg to gange havde været krigskorrespondent i Finland og skrevet »hårdt« om russerne, uden at jeg selv indledningsvis havde gjort en bemærk- ning herom.

Vedrørende selve opgaven udtalte madame Kollontaj, at hun nu ville anmode Moskva om agrément for den person, vi havde i tankerne »som repræsentant for Frihedsrådet og det kæmpende Danmark«.

Da vi af sikkerhedsmæssige grunde ikke kunne navngive per- sonen og heller ikke røbe Frihedsrådets sammensætning, var det i virkeligheden at søge fuld diplomatisk status for hr. X, repræsen- terende en selvbestaltet institution, der hed Y – vistnok et temmelig usædvanligt tilfælde i diplomatiets historie. Det så Semenov også ud til at mene, men han bifaldt, og det var naturligvis vig- tigt, at han var indforstået.

Som tidligere omtalt kom Frihedsrådets medlemmer Frode Jakobsen og Arne Sørensen et par dage på illegalt besøg i Stock- holm, og sammen med Foss blev delegationen den 19. april mod- taget af madame Kollontaj, der allerede nu efter kun 3 døgn, kunne meddele, at den russiske regering gerne ville optage for- bindelse med Danmarks Frihedsråd og derfor gerne modtog en re- præsentant for rådet. Personvalget ville man overlade til dan- skerne, men man foretrak, at det blev en mand, der kunne siges at repræsentere de aktive kredse »og det politiske liv«.

Det var herefter givet, at det måtte blive biblioteksdirektør *Thomas Døssing*, som Frihedsrådet havde udpeget som kandidat, og ikke minister Schou, selv om man i London gennem Christmas Møller og den russiske ambassadør i London, Gusev var kommet ret langt i forhandlingerne om Peter Schous udsendelse. Foss og jeg underrettede Schou om den endelige afgørelse. Det siger sig selv, at han var skuffet og »føjte sig gået bag ryggen«, selv om han erkendte, at han ikke kunne opfylde betingelsen som »repræsentant for det politiske liv«. Jeg indrømmer, at Schou kom ud for en lidt usædvanlig behandling, men situationen var i sig selv usædvanlig, og de rette kvalifikationer var en absolut betingelse vedrørende personvalget.

I begyndelsen af juni 1944 var vi klar til at modtage den nye danske missionschef til Moskva. Vi havde forinden haft forskellige overvejelser vedrørende repræsentationens finansiering og havde bl. a. en clearingmulighed med direktør *Hannover* fra Industrirådet og generalkonsul *Lange* fra Nordisk Fjer Kompagni, men det viste sig ret hurtigt, at omkostningerne ved Døssings udsendelse kunne bestrides af de midler, der stod til rådighed for Henrik Kauffmann i Washington.

Den 9. juni 1944 gav vi en frokost for madame Kollontaj, Semenov og hans frue. Det var snepper og asparges hos Erling Foss i Brahegatan. Der blev udvekslet taler. Fra dansk side blev fremhævet det indtryk, den russiske kamp havde gjort i Danmark, og Semenov svarede med at udtale den store glæde, Frihedsrådets henvendelse havde været for regeringen i Moskva, hvor man i den sidste tid med interesse havde fulgt begivenhederne i Danmark, »det drejede sig ikke om små eller store nationer, det drejede sig kun om folkevilje til at gøre modstand mod fjenden, og en lille nation kunne være stor i sin præstation«. Han sluttede med at udbringe en skål for en ny og venskabelig forbindelse mellem Danmark og Rusland.

Under frokosten blev det iøvrigt aftalt, hvornår og hvorledes meddelelsen om Døssings udsendelse skulle offentliggøres, endvidere hvorledes han skulle kommunikere efter sin ankomst til Moskva; enten direkte via den russiske repræsentation i Stockholm eller gennem den svenske repræsentation i Moskva, der varetog

danske interesser i Sovjet. Endelig var der også en mulighed ad trekantvejen gennem London.

Jeg citerer fra dagbogen lørdag den 10. juni 1944:

»Opringning fra Malmø: 'Minister' Døssing og frue samt arkitekt Jørgensen alias professor Husfeldt ankommet efter programmet. Underretter russerne, der erklærer, at de vil på banegården for at modtage den nye udsending. En ejendommelig episode indtræffer. Det officielle danske diplomati er med tophatte nede for at modtage prinsesse Ingeborg, der kommer hjem fra Danmark. Kruse, der opdager, at der er noget i gære, kommer hen til os for at erfare, hvem der mon skal have de fine buketter, og da han i russernes nærværelse så nogenlunde kan forstå, hvad det drejer sig om, er han lige ved at glemme prinsessen! Et øjeblik er det imidlertid os, der trækker det korteste strå, ingen af os kender nemlig Døssing af udseende, og da prinsessen og de fine herrer passerer, står vi endnu med en lang næse. Vi har attackeret forskellige personer, der imidlertid alle viste sig at være grosshandlere fra Malmø og ikke den eftersøgte Moskva-ambassadør. Husfeldt er imidlertid manden, der redder situationen, han er nemlig klar over, at Døssing og kone er med toget, og i fuldt firspring er han ude på Vasagatan for at stoppe dem, inden det er for sent.

Semenov holder en kort tale på dansk, som han har indstuderet i ventetiden, buketterne overrækkes, og vi kører til Eden Hotel for at drikke et velkomstbæger på rum 119–20. Hotellet har imidlertid lukket for udskænkning, og nu er det Semenov, der redder situationen. Han kører til Sovjet-legationen og henter et par flasker skum. Skålen bliver højtideligt drikket i et tandbørsteglas, da hotellet ikke er i stand til at præstere bedre så sent. Klokken er nemlig lidt over 10! Ja, sådan forløb modtagelsen af den ekstraordinære udsending, der forlod Danmark på trods af, at hans søn og hans svigerdatter er arresterede af tyskerne og ført til Tyskland. Døssing gør indtryk af at være i fin form på trods af sine lange arrestationer, på trods af den tid han har været under jorden, på trods af den 12 timer lange rejse over Sundet. Han synes, det er evig fest, og er ivrig for at komme til at virke. Han har et vist drenget gå-på-humor. Konen er sød, sikker og stille. Selskabet opløses for at give de nyankomne chance til at hvile ud.«

Den 15. juni holdt madame Kollontaj en frokost for Thomas Døssing og hans frue. Stemningen var særdeles god. Den gamle dame holdt ved bordet en tale og »erklærede Danmark som allieret nation«. Det var naturligvis opmuntrende for alle, men antagelig en udtalelse, der næppe var afstemt med de allierede regeringer. Der blev iøvrigt holdt småtaler bordet rundt. Værtinden var i strålende humør og yderst hjertelig i sin talemåde. Hun behandlede på moderlig vis alle sine gæster som en flok umyndige børn. Det hele var meget vellykket!

Efter en række interne forhandlinger og en række officielle visitter, bl. a. hos den svenske udenrigsminister Chr. Günther kom Døssing og hans kone på vingerne natten til den 4. juli 1944. Døssing havde under opholdet vundet mange venner for sig i Stockholm, og det skabte særlig respekt hos russerne, at han uden at blinke havde påtaget sig opgaven på trods af familiens arrestation.

Efter ankomst til London blev meddelelsen om Døssings udsendelse offentliggjort. Der var i sidste øjeblik lidt diskussion om formuleringen. I London og Washington ønskede man i højere grad at gøre opmærksom på, at det var Danmarks officielle repræsentation i udlandet, der havde fremkaldt Døssings mission. Da dette ville være lidt af en tilsidesættelse af Frihedsrådet og måske blive misforstået af russerne, kunne vi dårligt gå med til dette ændringsforslag. Semenov foretog i sidste øjeblik et par ændringer, hvorved han afslørede sig som den trænede propagandist: »Wide sections of the Danish people« blev ændret til »broad masses«, ordet »wish« blev ændret til »will« o.s.v.

* * *

Der var nu en så hurtig udvikling på de militære og politiske fronter, at der i alle centre blev taget højde på den situation, der ville opstå umiddelbart efter det tyske sammenbrud. Russerne var ved at rulle fronten op for vestgående, vestmagterne var fortsat østgående efter invasionen på kontinentet. Juli-attentatet mod Hitler indikerede, hvad en fløj af de tyske officerer selv mente om situationen i Tyskland, og på vor egen hjemmefront havde folkestyret i den første uge af juli 1944 konsolideret Frihedsrådets stilling såvel nationalt som internationalt.

Overalt var der almindelig forventning om, at den europæiske krig måske ville være afsluttet inden udgangen af 1944, og at det derfor i mange perspektiver gjaldt om at handle hurtigt.

Som en illustration på den optimisme, der prægede sommeren 1944, husker jeg, at der allerede på dette tidspunkt blev taget interskandinavisk initiativ til det luftfartsselskab, der senere blev til SAS. I tilslutning til Kauffmanns andel i de indledende forhandlinger blev Foss og jeg som repræsentanter for Frihedsrådet inddraget i planen ved en middag den 21. april 1944 sammen med nordmanden, skibsreder *Tom Olsen* og højesteretsadvokat *Villars Dahl*. Initiativtageren fra dansk side var ingeniør *Per Kampmann*, der ofte opholdt sig i Stockholm, hvor han havde forbindelse med Wallenberggruppen. Vi fortsatte ved en senere lejlighed forhandlingerne med Kampmann, og selv om krigen trak i langdrag ud over det forventede, blev SAS-fundamentet støbt i sommeren 1944.

Også i andre perspektiver var vi i gang med at planlægge. Forfatteren og etnografen *Haslund-Christensen*, der havde været deltager i Sven Hedins centralasiatiske ekspedition, og som var udset til at efterfølge ham som ekspeditionsleder, opholdt sig det meste af krigen med sin svenskfødte hustru i Stockholm, og vi aftalte på dette tidspunkt, at vi ved finansiering af fremtidige videnskabelige ekspeditioner, der udgik fra Danmark, skulle forsøge at »pulje« i stedet for at konkurrere. Dette blev begyndelsen til Dansk Ekspeditions Fond, der straks efter krigen kunne påtage sig delvis finansiering af så store videnskabelige ekspeditioner som Dansk Pearyland ekspedition 1947–50, Galathea ekspeditionen 1948–50, den tredje centralasiatiske ekspedition 1948 samt senere mindre ekspeditioner til Alaska, Nepal og Thailand.

Endelig til London. – Separatmøde med Kauffmann. – Afsluttende fællesmøde hos Reventlow.

Krigsopgaverne var naturligvis fortsat de mest presserende, og tidspunktet for min længe planlagte rejse til London måtte nu være inde. Et samlende møde af de instanser, der i udlandet repræsenterede de frie danske, stod på dagsordenen og omfattede bl. a. Kauffmann, Christmas Møller, Reventlow, Flemming Juncker, Sv. Truelsen og Ole Lippmann, der i London var blevet tilknyttet S.O.E.

Der havde i april måned været afholdt et såkaldt legationsmøde i London, hvortil også Kauffmann og Torp-Pedersen fra Stockholm var tilkaldt, men resultatet af mødet var uden konkret resultat, og vi havde nu et særligt ønske om en sammenkomst med Kauffmann for at kunne orientere ham til bunds om Frihedsrådets opgaver og hensigter. Kauffmann havde gennem årene støttet modstandsbevægelsen i Danmark, men havde endnu ikke haft et personligt møde med repræsentanter for frihedsbevægelsen.

* * *

Den 23. juli 1944 modtog jeg en klarmelding fra London med invitation fra Christmas Møller og S.O.E. til at aflægge besøg, og efter en række hastemøder til forberedelse af London-rejsen kom jeg af sted den 3. august klokken 22.35. Der var fem Mosquito-bombe-jagere til nattens flyvekonvoj, og ligesom ved professor Bohrs passage var der kun plads til en passager i hver maskine. Blandt passagererne var denne nat den norske modstandsleder *Hauge* (den senere norske forsvarsminister), der rejste under dæknavnet Lange, greve *Brockenhuus-Schack* fra Store Nordiske Telegrafskab i London, en engelsk efterretningsofficer, en tjekkoslovak og mig selv.

Maskinerne startede fra Bromma flyveplads uden for Stockholm

med 20 minutters mellemrum og landede inden for den time, der var aftalt for indflyvningen i Skotland. De fløj med ca. 600 km i timen, hvilket var næsten rekordfart i de dage. Distancen over Syd norge til Leuchas flyveplads i Skotland kunne normalt tilbage-lægges på 2 timer og 40 minutter.

Det var en måneklar augustnat og godt flyvevejr – også for de tyske Messerschmitt-jagere, der bevogtede ruten. Landingstilladelse for Mosquito'er i Sverige forudsatte, at maskinernes våben var afmonterede, og de britiske flyvere var derfor et relativt let bytte for den tyske modpart, hvis de blev lokaliseret og angrebet. Mosquito'erne havde dog eet forsvarsmiddel, idet de var i stand til at gå hurtigere i spiral end Messerschmitt'erne, og denne manøvre blev ofte gennemført med held, således at bombe-jagerne forsvandt i lav højde over havet og undgik forfølgeren. Det skete dog også, at disse kurérmaskiner blev nedskudt eller eksploderede undervejs. Vi hørte således senere, at en af maskinerne i den efterfølgende nats konvoj forulykkede for vestgående.

Da flyvehøjden var fra 6 til 7000 m, var vi varmt påklædt og forsynet med iltmasker, men bombelemmene sluttede som regel mindre godt, og det var knaldkoldt. Som allerede omtalt i forbindelse med professor Bohrs flyvning lå passageren på selve bombelemmen, og han var uden direkte forbindelse med de to flyvere, der sad højt oppe i cockpittet bag om et tætsluttende skot. Samtalen med føreren gik gennem flyvehjelmens telefonklapper. Man var forøvrigt udstyret med faldskærm, svømmevest, nødrationer og en lille lommelampe, således »at man kunne tilkalde hjælp, hvis man landede i Nordsøen«. Man kunne udmærket lægge sig til rette og sove eller læse ved en lille elektrisk pære, der var tændt i sardin-dåsens loft. Hver halve time ville flyveren over telefonen forhøre, »om man havde det godt«, men han var iøvrigt ikke modtagelig for konversation. Når man efter ca. 40 minutters flyvning forlod den svenske vestkyst og påbegyndte den store stigning for at undgå de tyske flyvere, ville man over telefonen få besked om at sætte iltmasken i funktion.

2 timer og 40 minutter er naturligvis ikke nogen lang indespærring, men kan alligevel af mange føles som en evighed, hvad jeg selv kom til at synes på den senere hjemfart, da der blev vanskelig-

heder med bombelemmenes låsemekanisme. Med den store hastighed lå maskinen meget støt i lufthavet, og man havde nærmest fornemmelsen af, at det var os, der lå stille, idet slipstrømmene langs maskinens skrog gav indtryk af passerende vand.

Vi nåede planmæssigt frem. Flyveren tog jorden lidt hårdt, men undskyldte sig med, »at græsset var så højt«. De andre fire maskiner var allerede landet, vi havde været den sidste enhed i konvojen. Da jeg kom ud og stod i »græsset«, blev jeg modtaget af Sv. Truelsen, kaptajn *Alisdair Garrett*, en officer fra The Black Watch, der gjorde tjeneste i S.O.E., og den norsk-amerikanske marineofficer *Conrad Vetlesen*, der ligeledes arbejdede for S.O.E. i London. Jeg slap for de sædvanlige indgående afhøringer inden vidererejsen og sov et par timer i officersbarakken, inden vi efter programmet skulle flyve videre til London klokken 9.30.

Tågen lå imidlertid tæt, og afrejsen måtte udsættes. Leuchas flyvebase, der havde Norge som særligt operationsområde, var tæt pakket med Liberators, Wellingtons og Halifaxmaskiner, og i messen traf jeg besætninger, der var rekrutteret fra så forskellige lande som Norge, Polen, Malaya, Canada og Australien. Der var også nogle få landsmænd. Karakteristisk for dem alle var deres selvfølgelige og uimponerede optræden; krigen var forlængst afgjort, men ikke afsluttet. Flyverne var kun lidt interesserede i nyhederne over radioen og drejede som regel af, når nyhederne blev kommenteret.

Jeg vidste, at den norske oberst *Bernt Balchen*, der havde vundet verdensberømmelse som flyver for *Ellsworth* til Nord- og Sydpolen, var chef for operationerne på Norge fra denne base, og i løbet af formiddagen fik jeg en lang samtale med Balchen. Han tog Grønlands-kortet frem og fortalte med temperament og humor om de lange vinterflyvninger langs Grønlands østkyst, om angrebet på Eskimonæs nord for Scoresbysund, om vor egen station i Mørkefjord og om mange andre oplevelser og flyvemål. Han gav også gode råd i forbindelse med Eigil Knuths og mine planer om at »åbne« Pearyland efter krigen (en ekspedition som vi gennemførte i 1947–50), og han var i det hele taget en strålende vært i formiddagstimerne.

Da tågen stadig lå tæt, blev flyvningen opgivet, og vi tog toget

over Edinburgh til London, hvortil vi ankom med 2 timers forsinkelse om morgenen den 5. august 1944.

* * *

Jeg kørte fra Euston station direkte til Christmas Møller i Kensington. Fru *Anna Graae*, enke efter direktør *Valdemar Graae*, havde fra Danmark stillet sin store, mørke, men fornemt møblerede lejlighed til rådighed for Christmas Møller og fru Gertrud under deres ophold i London. Den lå lige over for Hyde Park i nærheden af Albert Hall og iøvrigt ikke så langt fra Winston Churchills privatbolig i Hyde Park Gate (hvor jeg senere skulle komme til at sidde på sengekanten hos den store mand). Fra mine tidligere London-år kendte jeg denne lejlighed som mit eget hjem, og jeg vidste, at der stod en seng til mig i kælderetagen. Med vor nære forbindelse til Christmas Møller var det naturligt, at jeg søgte kvarter her og ikke andre steder.

Familien ventede med morgenmad. Bortset fra mødet ved nytår 1941 og passagen gennem Stockholm i 1942 havde jeg ikke gennem årene været på særlig nært hold af Christmas Møller, men jeg mærkede straks, at jeg var velkommen. Han var i strålende humør, omend en lille smule nervøst præget. Det var den samme Christmas Møller, som vi kendte fra Danmark, med den noget forpjuskede, men smukke hvide hårmanke, det samme lidt usunde pergamentfarvede ansigt, der dog altid fik liv af det drengede smil og de store spørgende øjne.

Et par timer inden afrejsen fra Stockholm havde jeg fået et telegram fra Kauffmann i Washington med opfordring til at aflægge ham et besøg i USA. På flyverejsen over Nordsøen var jeg kommet til den opfattelse, at det ville tjene Kauffmann og alle andre bedre, hvis vi fastholdt vort ønske om at få ham til London, således at hele inderkredsen kunne samles til en fælles forhandling. Jeg havde endnu ikke talt med Christmas Møller herom og ville også gerne høre, hvad Reventlow, Juncker og Truelsen mente. De to sidste havde kontor i det store 9-etagers beboelseshus Chiltern Court, der var bygget over Baker Street station ved siden af Madame Tussaud-museet.

I årene 1931–36, da jeg var Berlingske Tidendes korrespondent i London, boede vi øverst oppe i Chiltern Court i lejlighed 136. Bortset fra at nordsiden af Chiltern Court var skrællet bort af en bombe, stod alt som i dagene for 10 år siden. Portneren ved hovedindgangen, mr. Deakin stod stadig i sin fine uniform og gjorde honnør, og som om intet var passeret i de sidste 10 år, sagde han uden at fortrække en mine: »Good afternoon, Mr. Munck – going up, 136?«

Så højt skulle jeg dog ikke til vejrs. S.O.E. havde kontor i de lavere etager, og her traf jeg med det samme Flemming Juncker og Sv. Truelsen, et par af S.O.E.-officererne og dansk-amerikane- ren *Kaj Winkelhorn*, der var integreret S.O.E.s danske afdeling fra amerikansk side, endvidere frøken *Anne Saxild*, der i nogen tid havde været min udmærkede medarbejder i Stockholm, og som jeg kort forinden havde afgivet til kontorerne i London.

Juncker og Truelsen var straks indforstået med, at vi skulle bede Kauffmann om at komme, og da jeg om aftenen talte med Christmas Møller, gav også han sin tilslutning. Vi ville imidlertid også gerne have Reventlows billigelse, således at Kauffmann ville føle sig opfordret af alle danske instanser i London. Denne tilslutning blev indhentet, omend der var nogen reservation, da Kauffmann som omtalt for kort tid siden havde været på besøg i London og efter gesandtskabets mening ikke burde ulejliges påny. Resultatet blev dog, at vi enedes om et fælles telegram, der skulle undertegnes af greve Reventlow.

I de første døgn – jeg skriver udtrykkelig døgn, fordi det var praktisk taget 24 timer i stræk – samlede jeg mig om samtalerne med Christmas Møller. Jeg ville gerne være med til at styrke hans selvtillid og om muligt afslibe lidt af de skarpe kanter. Sten Gudme og Ole Kiilerich var ofte til stede, og det var mit indtryk, at det forløb nogenlunde, omend Christmas Møller fortsat var skuffet over at blive tilsidesat af S.O.E. Han havde svært ved at acceptere sikkerhedshensynet som motivering for tilsidesættelsen. Forholdet til Reventlow og Kauffmann var på den anden side bedre, end jeg havde fået opfattelse af på afstand i Stockholm, og han udtalte selv, at det var af stor betydning på nuværende tidspunkt, »at udefronten stod lige så samlet som hjemmefronten«.

Gensynet med London var bevæget. Det var rundt regnet 5 år siden, jeg sidst havde været på vandring langs Themsen, og der var sket så uendelig meget i den mellemliggende tid. Bombardementerne havde haft deres virkning. London var krigsmærket og gjorde et noget forladt og træt indtryk, men byens atmosfære var den gode gamle og stemningen fortsat båret af en sund optimisme. Folk var udslidte og forvågne, men der var udviklet en fællesånd, der varmede om hjertet. Alle var parat til at hjælpe alle, en villighed til altruisme, der lovede godt for fremtiden.

V-1-bomberne – »the doodlebugs« som de populært blev kaldt – var nu sat ind i angrebet over London, men formåede kun at holde storbyen vågen med det ene øje. I det fine sommervejr i begyndelsen af august 1944 var der opstået lidt af en pause i bombardementerne, men evakuering af børn og gamle var påny i gang. Det var en tilværelse på smalkost, men der var ingen skrigende mangel på nødvendighedsvarer, der var trafikproblemer, men det gik stort set med at komme frem, omend det var lidt af en blindgang at gå gennem de mørke gader ud på de små timer.

Bortset fra Christmas Møller, legationen og Det Danske Råd havde jeg i de første døgn to sæt forhandlinger løbende: våben-tilførsler ad luft- eller søvejen, BBC og den danske nyhedstjeneste. Den første møderække fandt sted i Chiltern Court, den anden i Bush House på Strand.

Den ændrede holdning i Sverige over for den danske modstandsbevægelse, der var indtrådt på dette tidspunkt, var i begge tilfælde et forhandlingsaktiv, der kunne bruges som løftestang for ønskerens opfyldelse. Men selv om de svenske våbenleverancer var ved at komme i gang, ville antagelig de fleste af disse våben ved ankomsten til Danmark blive henlagt til »ventegrupperne«, og den aktive sabotage ville fortsat være underforsynet.

Da de tyske pejlinger var blevet mere effektive, og da de endnu lyse sommernætter var uegnede til afkastning, var det værd at overveje, om specialforsyninger kunne sendes ad søvejen enten ved direkte kontakt med danske fiskerbåde i Nordsøen eller ved at gøre brug af tomgangskapaciteten, når »the gay Vikings« sejlede deres både til Lysekil eller Gøteborg for at hente svenske kuglelejer til den britiske krigsindustri (jeg skal senere komme ind

på en mere detaljeret omtale af »the gay Vikings« blokadebrydning).

Min gode ven fra Stockholm *George Binney* (senere sir George) var den engelske leder af disse transporter, og det kostede mig ikke større overtalelsesevner at få ham til at give os en håndsækning i praksis. På grund af den tyske blokade i Skagerrak og den permanente flyveobservation kunne de såkaldte »moonshine operations« over Nordsøen imidlertid kun finde sted i den mørke tid, og helst når vejret var »snavset« eller »halvsnavset«. Man var imidlertid villig til at gøre et forsøg og stillede en samlet konvojl af våben og udrustning i udsigt, hvis vi selv kunne klare den svenske tilladelse til omladning i svensk havn. Der var håb om våben og udrustning fordelt på 2–3 fartøjer. Hollingworth stillede samtidig i udsigt, at afkastningerne fra luften ville blive forceret, så snart forholdene tillod det. Efter invasionens heldige udvikling skulle der påny være våben tilovers for modstandsbevægelser i de okkuperede lande.

I møderne om våbentilgang deltog for første gang en amerikansk officer. Jeg havde allerede under det indledende møde på Chiltern Court lagt mærke til en høj, flot amerikansk marineofficer, der kunne være en tvillingebror til Cary Grant. Han sagde ikke meget under mødet, men så snart vi havde rejst os, trak han mig hen i en krog og sagde: »I'll help you, old boy, the limeys are too slow!« (Med »limeys« mente han naturligvis englænderne, der fik dette tilnavn, fordi de engelske søfolk var de første, der spiste citroner for at undgå skørbug.)

Jeg følte mig tiltalt af hans friske facon og hans initiativ og bad ham forklare sig lidt nærmere.

Min nye ven, *Raymond Guest* troede ikke på »de gamle kasser«, som de engelske blokadebrydere svor til. Han havde nemlig nogle hurtige både, der var særlig effektive, og som efter hans mening bedre kunne klare transporterne over Nordsøen, hvis vi kunne angive »pinpoints« i Kattegat eller Skagerrak, hvor omladning af gods kunne finde sted til danske både for senere indsmugling i Danmark.

Raymond Guest var på mødrene side i slægt med Winston Churchill, og han var en intim personlig ven af den amerikanske

London-ambassadør, mr. John G. Winant. Hans gode vilje og gå-på-humør var et oplivende moment i forhandlingerne, omend »the limeys« nok følte deres ære temmelig nærgået. Det blev også dem, der på deres lidt langsomme og primitive måde, men alligevel sikre og erfaringsmæssige planlægning kom til at trække det længste strå. Det var rigtigt, at Raymond Guest kunne fremskaffe de omtalte hurtige både, og at den amerikanske marinestab i princippet var villig til at stille dem til rådighed, men ved en realistisk vurdering af mulighederne fandt man, at de omtalte hurtige både ikke helt havde den nødvendige aktionsradius eller lastekapacitet. Det blev derfor »moonshine«, der i mørketiden påtog sig transporten. Raymond Guest kom senere til at hjælpe i andre relationer, og jeg har gennem årene bevaret mit venskab med ham. I 1963 vandt han det engelske Derby i Epsom Downs med den irsktrænede hest Larkspur, og snart efter overtog han posten som amerikansk ambassadør i Irland.

I Bush House blev jeg af Robert Jørgensen introduceret til chefen for BBC's Northern Section, mr. *Newson*, og et par misforståelser blev opklaret. BBC-chefen forsikrede, at der fremover ville blive indrømmet en højere tidskvota til de danske nyheder, der blev modtaget via Stockholm.

* * *

Under samværet med officererne i S.O.E.s dansk-britiske integrerede stab forhandlede vi bl. a. spørgsmålet om »politilejrene« i Sverige, og vi forelagde for SHAEF (Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces) ønsket om at få den danske frivillige styrke i Sverige anerkendt som strategisk reserve inden udløsning og afskibning til Danmark. Det allierede hovedkvarter gik principielt ind på dette forslag, men udbad sig et mere detaljeret oplæg inden endelig afgørelse. Det blev endvidere aftalt, at SHAEF skulle sende et åbent brev til Frihedsrådet i Danmark, hvori det blev fremhævet, at den britiske deltagelse i den danske modstandskamp kun var »liaison«, idet rådets centrale stilling var anerkendt af det britiske hovedkvarter, og at den danske enighed var den afgørende og dominerende faktor.

På Christmas Møllers og Reventlows introduktion blev jeg den 11. august 1944 modtaget af Gusev, Sovjets ambassadør i London. Lidt paradoksalt lå den sovjetiske ambassadebygning i den såkaldte Millionaires Row, Palace Green på nordsiden af Hyde Park. Som nær genbo havde Gusev kong Haakon i den norske legationsbygning, og ligeledes i nærheden boede den engelske kunstsilkemillionær og kunstmæcen, mr. Samuel Courtauld, der var far til min nære ven, grønlandsforskeren Augustine Courtauld. I det fine patricierpalæ bemærkede jeg i indgangshall'en til den russiske ambassadørs kontor en original statue af Thorvaldsen.

Gusev var en fåmælt mand, der brugte tolk – men som nok talte engelsk, hvis det var strengt nødvendigt – men hans øjne flammede op, når samtalen kom ind på et emne, der virkelig optog ham. Døssings udsendelse til Moskva gav således anledning til flere konkrete spørgsmål om forholdene i Danmark: tyskernes moral, levnedsmiddelsituationen, produktionen o.s.v. Jeg fortalte ham om det gode sammenhold inden for modstandsbevægelsen og det almene ønske om at få kommunistiske repræsentanter i den første samlingsregering efter våbenhvilen.

Samtalen faldt også på Finland. Han beklagede, »at Finland havde knyttet sin skæbne til Tyskland«. Jeg svarede, at vi ud fra nordisk tankegang og følelser stod stærkt knyttet til det finske folk. Han svarede hertil, at det var naturligt, og det kunne han godt forstå.

Ved afskeden udtalte han med relativ varme sin glæde over, at der var knyttet forbindelse mellem Sovjet og det kæmpende Danmark, og han sendte sine bedste hilsener til »our fighting men«.

Den samme eftermiddag havde jeg en længere samtale i det britiske udenrigsministerium med *Christopher Warner*, der var chef for »the Northern Desk« (der også omfattede Sovjet). Mr. Warner's medarbejder, mr. *Clark* var til stede.

Jeg rejste fire spørgsmål:

1) *Vor status*. Om der kunne gøres mere i øjeblikket? Mr. Warner svarede, at russerne efter hans mening var gået så langt, som det for tiden var muligt, og at den britiske udenrigsminister *Anthony Eden* og den amerikanske udenrigsminister *Cordell Hull*, der begge var interesseret i den danske situation, officielt havde

fremSAT de udtalelser, der var mulige for øjeblikket. Mr. Warner var imidlertid af den opfattelse, at en dansk krigserklæring til Tyskland straks efter befrielsen yderligere kunne forbedre vor status. Spørgsmålet om fortsat opretholdelse af den danske officielle repræsentation i Berlin mente han ikke var af så stor betydning, ligesom han heller ikke mente, at der var nogen skadevirkning forvoldt ved at beholde den svenske repræsentation i København, selv om den danske legation i Stockholm havde erklæret sig fri.

2) *En hurtig forbindelse mellem den britiske regering og Danmark efter befrielsen.* Var det muligt, at en officiel britisk repræsentant kunne sendes til Danmark inden befrielsen for at forberede genoprettelse af den officielle dansk-britiske relation? Mr. Warner tog dette spørgsmål til efterretning og ville senere lade høre fra sig. (Mr. *Rodney Gallop*, der den 9. april 1940 var britisk legationsråd i København, blev på befrielsesdatoen den 5. maj 1945 den første repræsentant for Foreign Office og den britiske regering i Danmark.)

3) *Military Commission.* Hvilke opgaver skulle den britiske militærkommission have, når den sammen med befrielsestropperne kom til Danmark? Mr. Warner bekræftede, at det kun var militære opgaver, ligesom det var tilfældet i andre okkuperede lande, og at kommissionen ikke skulle blande sig i den danske civile administration.

4) *Frihedsrådet.* Var det muligt fra britisk side at give udvidet officiel anerkendelse af rådet? Jeg redegjorde for rådets anerkendte stilling i Danmark og de forbindelser, der trods alt var med politikere, specielt med minister Vilh. Buhl, der var udset til chef for den første samlingsregering. Redegørelsen syntes at tilfredsstille mr. Warner. Han havde tidligere været noget reserveret over for Frihedsrådet af frygt for en splittelse på hjemmefronten i Danmark, og han udtalte ganske ærligt, at han til en begyndelse havde næret frygt for, at rådet »var ude i eget ærinde«. Han tilføjede, at han heller ikke havde været enig med rådet vedrørende formulering af kommunikéet om Døssings udsendelse til Moskva. Han ville imidlertid nu lægge spørgsmålet op til krigskabinetet, og det blev aftalt, at vi skulle have en ny samtale inden min afrejse fra London. Jeg underrettede Warner om, at det var min

hensigt efter tilbagekomsten til Sverige at rejse til Danmark for at forhandle med Frihedsrådet, de politiske fraktioner og de militære udvalg.

* * *

Den 14. august var jeg påny i »Millionaires Row«. Prinsesse Ingeborg (frøken Knudsen) havde i Stockholm bedt mig opsøge hendes bror for at underrette lidt om forholdene i Sverige og Danmark. Som allerede omtalt boede Haakon VII under sin landflygtighed i England i Palace Green nr. 10 som genbo til den russiske ambassadør. Det var en stor herskabelig villa med høje stuer, træpaneler og blyindfattede vinduer. Han modtog mig i dagligstuen, som sædvanlig iført sin norske admiralsuniform. Under en kæderygning af Camel-cigaretter talte kongen i ca. en time. Kong Haakon begyndte med at erindre om det tyske angreb i 1940, og jeg citerer fra min dagbog:

»Kongen taler derefter om Administrationsrådet, som han mener gjorde et godt job – det gjaldt trods alt om at holde maskineriet i gang, men han erindrede samtidig om, at hele folket efter 25. september – da Administrationsrådet ophørte – indså, at samarbejde med tyskerne var umuligt, og at hans eget standpunkt fra 9. april – der var ikke så lang tid til at tænke sig om – havde været rigtigt. *Folket vil nok sige, at kongen havde ret.* Vort standpunkt dengang blev måske ikke alment forstået, men vi havde f. eks. ingen radio – den, vi senere fik i Tromsø, nåede ikke engang til Trondheim. Kongen omtalte Terboven som »Føreren« i Norge og havde tilsyneladende vanskeligt ved at huske, hvad generalen hed (Falkenhorst).

»Kongen talte herefter om, hvor heldigt og godt den danske situation havde udviklet sig. De ville sikkert ikke have det anderledes, hvis De skulle ønske om, sagde han. Han mindede om Hulls og Edens udtalelser fornylig og sagde, det var en meget stor anerkendelse. Jeg indvendte, at vor status ikke var helt klaret, men han mente, at det var så godt, som man kunne ønske sig. Der var også hensyn at tage til kongen af Danmark. Han fortalte – 'men kun inden for disse fire vægge' – at 'han naturligvis havde forsøgt at hjælpe, hvor det havde været muligt'. Han tog altid den danske modstand med på tale, når der var lejlighed til det. Jeg forsikrede

ham naturligvis om, at den danske frihedsfront var klar over dette og var ham megen tak skyldig.

»Afbrudt af nogle saftige bemærkninger om tyskerne, der fik ham til at le på det hjerteligste, gik han over til næste punkt: en politiker, hvem kunne han ikke huske, havde sagt, at Danmark skulle have Slesvig tilbage. Dette var en uheldig udtalelse, for han var sikker på, at langt det største flertal i Danmark kun ønskede nationalstaten. Kielerkanalen burde internationaliseres. Denne zone burde være ret dyb. Stormagterne skulle bekoste befæstningen af denne 'buffer'-zone, hvad der selvfølgelig ville være en fordel for Danmark, også fordi russerne ved passagen gennem kanalen ville være mindre interesseret i Bælterne.

»Kongen talte herefter om de opgaver, der umiddelbart ville melde sig efter krigen. Først må vi som 'undergrundseksperter', sagde han, hjælpe stormagterne med at spionere på den kommende tyske undergrund, der sikkert allerede nu var gået i gang med at forberede den næste krig. Det var et speciale, som de okkuperede lande havde lært sig – tidligere spionerede vi ikke, men tyskerne har lært os det – og det kan vi bedre end de allierede, der ikke har været okkuperet. Han ønskede ikke, at Norden skulle være repræsenteret i de sejrende armeer i Tyskland i første omgang. Opgaverne hjemme i Norge var vigtigere. Senere kunne Norden tage deres del i okkupationsarmeen i Tyskland. Der må blot være forbud mod at gifte sig med tyske kvinder! De gifte kan tage deres koner med, og Tyskland kan betale, også dette har vi lært af herrefolket!

»Kongen kom derefter ind på det politiske. Han kunne ikke indse, hvorfor han eventuelt skulle vente 9 måneder på at få et nyt storting. På den anden side ønskede han personligt ikke, at 1940 umiddelbart skulle fortsætte, men fremfor alt ville han gerne undgå, at man midlertidigt gav ham ekstraordinære beføjelser. Han havde kæmpet på grundlovens grund, og om det konstitutionelle kunne der ikke være nogen diskussion. Der var 3 kategorier af mennesker i Norge: 1) de der havde vist sig som gode nordmænd den 9. april, 2) de indifferente og 3) Qvislinger. For ham var det kun den første kategori, der havde nogen betydning. Demokratiets sande væsen var 2-parti-systemet og i virkeligheden

ikke de mange andre parti-afskygninger – men det er måske, fordi de allesammen vil være statsministre, tilføjede han med et stort smil. Han håbede meget, at det var de store ideer, der ville blive de ledende, f. eks. Trygve Lies erklæring om neutralitetspolitikens opgivelse og følgelig tilslutning til de nationer, der havde vist sig at være Norges venner i krigen med deraf følgende forpligtelse for det norske militær o.s.v. Jeg håber, at vi ikke straks skal falde tilbage til partipolitik som i 1905. Michelsen gik efter 9 måneder og lod mig alene tilbage – jeg håber, at også socialdemokraterne vil ofre noget på forsvaret. Jeg er egentlig ikke så pessimistisk, men det bliver afgørende 20 år for Norges historie. Kan vi klare disse 20 år på en dygtig måde, er uhyre meget vundet.

»Da der åbenbart var mere at tale om, foreslog kongen, at vi kørte til lunch på Carlton Grill. Med et par 'doodlebasser' – som han kaldte dem – over hovedet kørte vi med adjutant og en Scotland Yard mand forbi Buckingham Palace til Haymarket. Under frokosten (skinke, spinat, hindbær, lagerøl og cigar) bad han mig fortælle nogle historier fra den danske undergrund.«

Jeg lovede naturligvis ved afskeden at tage hilsener med til »frøken Knudsen« og familien i Danmark.

Under opholdet i London traf jeg senere en række af de ledende nordmænd, kronprins *Olav*, *Trygve Lie*, statsminister *Nygaards-vold*, nordpolsflyveren, kaptajn *Rüiser-Larsen*, stortingsmand *Wright* m. fl.

* * *

Under indtryk af de store begivenheder omkring Paris' befrielse og som følge af de mange rutineforhandlinger var vi lige ved at glemme, at Henrik Kauffmann i Washington ikke havde svaret på greve Reventlows telegram af 11. august. Der var allerede gået 14 dage, og hvis det planlagte fællesmøde i London skulle afholdes inden min hjemrejse til Sverige og Danmark, var det nødvendigt, at vi satte os i direkte forbindelse med Kauffmann. Da vejen gennem den danske legation ikke havde virket, opsøgte jeg med Raymond Guests assistance den amerikanske ambassadør Winant i hovedkvarteret på Grosvenor Place i Mayfair.

Winant, der i udseende godt kunne minde lidt om Lincoln,

viste sig at være særdeles velunderrettet om forholdene i Danmark. Han fremhævede den indsats, som Kauffmann og Christmas Møller gjorde for Danmark, og fandt, at Døssings udsendelse til Moskva var en klog og velovervejet disposition. Selv om Danmarks status i forhold til de allierede ikke var bragt endelig i orden, var stillingen god. Han mente derfor ikke, at det for tiden var nødvendigt at presse yderligere på, men en krigserklæring til Tyskland skulle helst komme. Han tilsagde den danske modstandsbevægelse sin støtte og lovede at sætte sig i forbindelse med Kauffmann for at konstatere, om han havde modtaget telegrammet af 11. august.

Allerede den næste morgen kunne han oplyse, at telegrammet, der var ekspederet af det britiske udenrigsministerium, først var modtaget af Kauffmann den 22. august, altså for kun to dage siden, og at Kauffmann straks havde modtaget henstillingen om at komme til London og antagelig ville være fremme i løbet af kort tid. Mødet med Winant havde således givet omgående resultat, og under hele den resterende krigsperiode fik vi udmærket støtte af ambassadøren personligt såvel som af den amerikanske stab i London.

Mens vi ventede på Kauffmann mente Hollingworth, at der var tid til at gøre en kort afstikker over Kanalen for at give mig lejlighed til ved selvsyn at iagttage invasionsområdet i Frankrig. Jeg fik lov til at låne en battledress fra en af S.O.E.-officererne og blev den samme aften indkvarteret hos en ung marineofficer, Hodges i en villa uden for Brighton. Hodges havde fået en hård medfart fra starten og var midlertidigt på sygelisten. Han var først forlist med destroyeren »Curley« ved Narvik og senere med et andet marinefartøj ved evakueringen fra Dunkerque. Da han dengang kom i land på den anden side af Kanalen, havde der kun været 14 mand til at forsvare Portsmouth!

Fra villaen uden for Brighton så vi om aftenen de projektorbelyste V-1-bomber flyve ind over kysten mod London, og på lang afstand reflekterede natteskyerne som kornmod. Det var antagelig en søtræfning ud for Le Havre.

Den næste morgen tidligt var vi i Shoreham uden for Brighton, men det var i morgentimerne blæst op til en halv storm, og den

lokale marinekommando forbød os at gå ud i den hurtige båd, der var stillet til vor rådighed. Fra London fik jeg samtidig underretning om, at Kauffmann var landet i Skotland og nu var på vej til London. Jeg opgav derfor at vente på bedre vejr ved Kanalen og tog toget tilbage til hovedkvarteret. (Det viste sig iøvrigt senere, at heldet havde været ude. Kauffmann var blevet forsinket en dag, og den maskine, han først skulle have fløjet med, forulykkede i de høje bakker ved Prestwick med tab af 26 menneskeliv.)

Den 29. august, altså på 1 års-dagen for den danske regerings definitive brud med tyskerne, havde vi vort første møde med Kauffmann på Dorchester Hotel i Park Lane. *Gabrielle Rohde*, der kendte Kauffmann, var værtinde, mens vi andre, Juncker, Truelsen, Lippmann og jeg selv var nye ansigter for Kauffmann. Han var i brillant humør, så solbrændt og sund ud, førte sig elegant og belevent, og det var ikke svært at komme på talefod. Han bekræftede, at han havde fået telegrammet kort inden Winants forespørgsel, og at han straks havde besluttet sig for at rejse til mødet i London. Han var fløjet via Newfoundland og Island, og som eneste bagage udover det nødvendigeste havde han medført en kurv med levende krebs. De var tiltænkt kronprins Olav! Vi fortalte ham indledningsvis om hensigten med mødet og angav hovedlinien for de kommende forhandlinger. Han erklærede sig straks indforstået med forhandlingsgangen.

I det første egentlige informationsmøde, der blev afholdt samme aften i Chiltern Court (lejlighed 108), redegjorde vi for Frihedsrådets politiske holdning, departementschefestyret og forholdene i det hele taget, og det var tydeligt at mærke, at han ikke i forvejen var særlig dybtgående orienteret. Selv talte han til at begynde med mest om Grønlands-overenskomsten og specielt om paragraf 10, der vedrørte den danske suverænitæt, og som var den mest diskuterede paragraf i aftalen. Paragraffen forudsatte imidlertid gensidig enighed og kunne således først blive aktuel ved regeringsdannelsen efter befrielsen. Det var muligt, at USA ville forbeholde sig ret til enkelte baser, men om suverænitæt var der efter Kauffmanns opfattelse ingen diskussion.

Rent mødeteknisk var der to sæt forhandlinger, der kørte sammen, separatmøderne med Kauffmann i S.O.E.-hovedkvarteret i

Chiltern Court og fællesmøderne med legationen og Christmas Møller i Pont Street nr. 29.

Da også Kauffmann havde fået et lidt skævt indtryk af Frihedsrådets hensigter, gennemgik vi først rådets sammensætning og opbygning, dets opgaver, planer og dets forhold til de politiske og militære grupper. Han var meget grundig og spørgende, og en usikkerhed vedrørende rådets placering og funktioner blev ryddet af vejen.

Bortset fra Grønlands-problemet gennemgik han på sin side skibsfartssituationen og de erstatninger, der kunne forhandles om til danske rederier, når den europæiske krig var afsluttet. Skibene, der sejlede under dansk flag, ville dog næppe kunne frigøres fra krigstjeneste, før krigen mod Japan også var afsluttet. Kauffmann fortalte videre om Danmarks stilling i USA, der var mindst lige så god som andre okkuperede landes status. I Washington til lagde man det reelle større betydning end det formelle, og han var derfor ikke personligt stemt for den danske krigserklæring til Tyskland, der blev efterlyst af andre instanser. Han fandt, at en befrielseserklæring fra kongen, regeringen og rigsdagen, der konfirmerede de allerede bestående tilstande, ville være af bedre virkning, da en krigserklæring efter kampens ophør meget let kunne blive udlagt forkert i hvert fald af den amerikanske presse.

Kauffmann redegjorde videre for sit syn på den amerikanske fremtids-politik og den antagelige udvikling af den økonomiske situation. Han omtalte udførligt den danske deltagelse i de forhandlinger, der allerede var ført i Atlantic City og i Bretton Woods. Vor plads var sikret, sagde han, Danmark havde en fortrinsstilling i forhold til de neutrale lande og ville i kommende forhandlinger deltage på lige fod med de allierede, når vi blot gjorde os det klart, at vi som medlem af de Forenede Nationer, særligt hvad de militære spørgsmål angik, måtte være parat til at fire noget på den ortodokse suverænitetsopfattelse. Andre nationer havde allerede erklæret sig parat hertil.

I den dansk-amerikanske relation omtalte Kauffmann specielt indtægten fra den grønlandske kryolit, der havde sat ham i stand til at betale fuld rente på løbende lån, ligesom han havde afholdt

udgifter på ca. 15 millioner dollars til egentlige krigsopgaver. En del af pengene hertil var dog indsamlet ad privat vej. Han gav tilsagn om, at yderligere midler kunne stilles til rådighed for hjemmefronten, såfremt det blev nødvendigt.

Den 1. januar 1943 var et lån på 30 millioner dollars forfaldet. Disse penge havde han naturligvis ikke kunnet skaffe, men lånet blev prolongeret, og der betaltes fortsat 6 % i rente. Ialt var gælden pr. 1. august 1944 ca. 125 millioner dollars. Det var i konklusion hans opfattelse, at vi straks burde forsøge at tilpasse os samarbejdet i de Forenede Nationer og at udstede en blanco check: »hvad I gør, vil vi også«.

Om de fremtidige regeringsforhold i Danmark udtalte Kauffmann i det afsluttende møde, at han personligt var glad for, at der måske kunne blive enighed om Buhl som statsminister for frihedsregeringen, men hvis Buhl f. eks. fastholdt den forhenværende forsvarsminister Alsing Andersen som regeringsmedlem, ville det være en disposition, som de allierede regeringer ikke kunne forstå. Af hensyn til verdensopinionen måtte man i Danmark være meget kritisk med personvalget. Han håbede, at såvel Frihedsrådet som kommunisterne ville blive repræsenteret i den første regering, og han mente også, at Christmas Møller burde optages i befrielsesregeringen.

Da vi var nået hertil, spurgte vi Kauffmann, hvad han selv ville svare på en opfordring til at overtage udenrigsministerposten? Han svarede – og efter min mening absolut ærligt – at han ikke havde noget ønske om en ministerpost, da han gerne ville forblive som dansk repræsentant i Washington. Det var dog vort indtryk, at han ville »reflektere«, såfremt Frihedsrådet eller Buhl insisterede på, at han i den første overgangstid skulle påtage sig opgaven som Danmarks udenrigsminister.

Da denne møderække var forbi, var vi klar til forhandlingerne i gesandtskabet. Samtalerne med Kauffmann havde været lange og indgående, men også uden omsvøb og altid meget venskabelige. Han vandt vor respekt, og jeg tror, at vi vandt hans tillid. Det blev i hvert fald et venskab, der rakte langt ud over den specielle krigssituation. Den 1. september indledte vi fællesmødet i legationen.

Dr. Jørgen Hæstrup har i sin bog »Hemmelig alliance« indgående omtalt og kommenteret disse møder, og jeg skal derfor nøjes med en summarisk gennemgang af problemstillingen.

Foruden Reventlow, Kauffmann og Christmas Møller var også legationsråd *Gustav Rasmussen*, oberstløjtnant V. Gyth og oberst *Hvalkof* (militærmissionen) til stede. Hjemmefronten var repræsenteret af Flemming Juncker, Sv. Truelsen og mig selv. Møderne fandt sted i Reventlows »study« i gesandtskabets stueetage, et arbejdsværelse, hvor jeg på dette tidspunkt naturligvis ikke drømte om, at jeg senere som Reventlows medarbejder fra 1947 til 54 skulle tilbringe så mange stunder i fortrolige samtaler om helt andre spørgsmål.

Jeg blev opfordret af greve Reventlow til at motivere mødeindkaldelsen og foreslog indledningsvis, at vi diskuterede to spørgsmål: 1) politilejrene i Sverige og 2) tilbagebetaling af pengemidler, som den britiske regering havde stillet til rådighed for den danske modstandskamp. Der blev hurtigt enighed om, at mødedeltagerne over for de allierede regeringer skulle medvirke til, at den danske brigade i Sverige uden forsinkelse skulle overføres til Danmark som strategisk reserve under allieret overkommando i tilfælde af, at der opstod en kampsituation i hjemlandet ved det tyske sammenbrud. Angående pengene blev jeg bemyndiget til at meddele hjemme, at man selvfølgelig betragtede denne tilbagebetaling som en omgående æresforpligtelse ikke mindst efter det åbne brev, som den allierede overkommando SHAEF havde sendt til Frihedsrådet.

Reventlow rejste herefter spørgsmålet om Danmarks status. Kunne der gøres mere for at forbedre denne? Efter de henvendelser, der var foretaget i London og Washington, var alle enige om, at det ville være uhensigtsmæssigt at presse mere i øjeblikket; der var opnået så meget, som det i situationen var muligt. Kauffmann udtalte, at yderligere pression kun ville give anledning til irritation.

Samtlige deltagere i mødet – også Christmas Møller – indså endvidere, at en krigserklæring til Tyskland *efter* befrielsen kun kunne blive misforstået. På den anden side var man enig om, at en ratificering af *de facto* tilstanden burde komme omgående for med tilbagevirkende kraft at effektivisere visse krigslove og for

at legalisere det illegale undergrundsarbejde. Vor placering og ligestilling som allieret i efterkrigstiden ville i nogen grad være afhængig af en sådan ratificering.

Det blev overdraget Gustav Rasmussen at udarbejde retningslinier herom for den kommende danske regering, og det blev overdraget til mig at påpege dette forhold verbalt under mit forestående besøg i Danmark. Man ønskede også videreført til de kommende ansvarlige regeringskredse, at det ved den kontinentale krigs ophør var vigtigt, at man tilbød hjælp for at få en hurtig afgørelse på krigen i Fjernøsten. Man havde i tankerne, at hjælpen skulle være tilbud om skibe, sømænd, eksperter, evt. tropper.

Fællesmødet fortsatte den næste dag på legationen, og legationssekretær *Eggert Knuth* var til stede for at tage referat. Kauffmann redegjorde for de finansielle spørgsmål og ønskede en diskussion om The Military Mission's opgaver i Danmark efter befrielsen, og Christmas Møller åbnede en debat om de forskellige muligheder for okkupationens afvikling under det tyske sammenbrud: 1) Danmark som slagmark, 2) tysk kapitulation med vestmagttropper i landet, 3) tysk kapitulation uden vestmagttropper i landet. For de to første muligheder blev det bekræftet, at der lå præcise planer udarbejdet af SHAEF, for det sidste punkt vedkommende var der endnu for mange ukendte faktorer i spillet til at udlede nogen sikker operationsplan. Forholdet til Sovjet ville være afgørende.

Reventlow spurgte, hvordan russerne så på Buhl som kommende politisk arbejdsakse. Han fandt, at det ville være klogt, hvis man hurtigt remedierede forbudet mod kommunisterne ved et øjeblikkeligt tillæg til valgloven, der påny ville legalisere det kommunistiske parti. Kauffmann tilføjede, at vi i forholdet til Sovjet ikke umiddelbart kunne påregne den samme milde forståelse, som vi nød godt af i U.S.A. og U.K., da vi i tiden inden den 29. august 1943 var blevet tvunget til at fornærme russerne. Vi ville efter krigen få russiske styrker tæt ved vor grænse, og det var nødvendigt at skabe al den gode vilje for Danmark i Sovjet, som det overhovedet var muligt. Dette var et udenrigspolitisk hensyn, som han håbede, at alle politiske partier i Danmark ville forstå.

Christmas Møller var ikke helt beroliget ved den noget teoretiske diskussion og kom senere på ny tilbage til spørgsmålet om

tysk kapitulation uden en ordnet retræte og uden vestmagtstropper i landet. Da vi ikke befriede os selv, sagde han, måtte der forberedes flyve- og søbaser for de allierede i Danmark, f. eks. baser for russerne på Bornholm. Han fandt ligeledes, at det ville være at overveje at få kronprinsen i sikkerhed i Sverige for at sikre monarkiets kontinuitet. Det var efter hans mening ikke utænkeligt, at kongen – ligesom kong Leopold – i den ellefte time ville blive ført til Tyskland som gidsel. Dette sidste gav ikke anledning til kommentarer fra anden side.

* * *

»Udefronten«s fællesmøde i London var herefter afsluttet, og der var konstateret enighed i en række vigtige spørgsmål, der kunne tjene som vejledning for Frihedsrådet i dets midlertidige funktion og for den kommende myndighed efter befrielsen.

Mødedeltagerne var mænd af vidt forskellig arbejdsmetode, og de havde derfor divergerende opfattelse af fremgangsmåde, men fælles for dem alle var den klare bestræbelse for at nå til resultater, der tjente hjemlandet bedst. Fælles for dem alle var også det bærende karaktertræk, der hedder mod.

Reventlow, der var ca. 60 år, gennemlevede f. eks. de fleste bombardementer i London og sov i et lille kælderrum i ambassaden i Pont Street 29, hvor man havde taget jerngitrene fra vinduerne, således at han havde en chance for at komme ud på gaden, hvis huset skulle styrte i grus. Hans trofaste livvagt var portneren Harry. Som vist i praksis veg Kauffmann ikke tilbage for de lange flyvninger over Nordatlanten, og Christmas Møller, der allerede i Danmark havde vist stort personligt mod, blev kun forhindret i at returnere i faldskærm, da han brækkede anklen i et øvelsesspring. Officererne og Juncker og Truelsen var naturligvis i samme kategori, men i deres tilfælde var den krigsmæssige indsats enten en profession, eller de var som repræsentanter for en yngre generation direkte engageret i modstandskampen.

Ved afskeden med gesandterne bad Reventlow mig tage nogle doser af det nye penicillinmedikament med til kongen. Han mente, det måske kunne hjælpe på kongens dårlige fod. Han sendte sam-

tidig en hilsen til sin kollega i Stockholm. Dette sidste gjorde Kauffmann derimod ikke.

Inden opbruddet fra London havde jeg til sidst nogle lange personlige samtaler med Christmas Møller i hjemmet i Thorney Court i Kensington. Hans tanker gik meget i zigzag, men kredsede alligevel centralt om den konstatering af Buhl som den fremtidige politiske akse, der havde været omtalt på møderne. Jeg tror ikke, at denne konstatering ligefrem var en overraskelse for ham, heller ikke at den kommende overgangsregering ville få en socialdemokratisk ledelse, men det var ligesom om at det trods alt var svært for ham at kapere denne kendsgerning. På det direkte spørgsmål, om han selv overvejede at danne et nyt politisk parti, som han fra tid til anden havde antydnet, svarede han kun undvigende. Alle har lov til at se tiden an, sagde han.

* * *

På tampen af London-besøget blev der også lejlighed til at gennemgå den våbensending, det nu var aftalt at afskibe med »moonshine operations«. Sammen med repræsentanter fra S.O.E. var jeg en morgen tidlig i Hendon for at gennemgå den første sending på ca. 27.000 kg (eksklusiv emballage). Alt var pakket i vandtætte kasser og i sammenligning med de containers, der blev modtaget ad luftvejen, gjorde denne forsendelse et virkelig anseligt indtryk. Jeg havde foreslået, og det var blevet velvilligt overvejet, at jeg fik lov til at følge med denne transport over Nordsøen, således at vi havde kendskab til den nye forsendelsesvej og de navigationsmæssige vanskeligheder ved fremtidige transporter, men da afsejlingstidspunktet endnu var meget usikkert, og da det hurtigt gjaldt om at sikre tilladelse til omladning af våbnene i svensk havn, blev det besluttet, at jeg skulle returnere til Stockholm med flyveren fra Skotland.

Den 5. september 1944 kom jeg med nattog fra London til St. Andrews, og her stod Raymond Guest og ventede. Han følte sig endnu ikke overbevist om, at det havde været nødvendigt at aflyse våbentransporten med de amerikanske hurtigbåde, og havde aftalt en specialrejse til Stockholm med Bernt Balchen, hvor han i Gøteborg på stedet ville forhandle med *Werner Gyberg* og de an-

dre, der ledede »Dansk-Svensk Hjælpetjeneste«. Jeg må erkende, at jeg kom til at beundre Raymond for hans stædige udholdenhed – en karakteregenskab han også tydeligt demonstrerede i de næste dage på St. Andrews berømte golfbane. Vejret gav os nemlig ikke en chance, og vi spillede 108 huller på »the royal and ancient course«, inden der endelig blev givet grønt lys for flyvningen østover. Det var den 9. september klokken 21.30. Jeg havde denne gang erhvervet mig et ekstra tæppe til at vikle om benene, da jeg vidste, at det ville blive knaldkoldt i 6–7.000 m højde, og jeg medbragte en bog »The Riddle of the Sands« til at slå tiden ihjel med under rejsen.

Jeg kom ikke til at læse ret meget. Efter ca. 20 minutters flyvning fik jeg en alvorlig forskrækkelse. Der var ikke tvivl om, at bombelemmene, der bar min krop, langsomt var ved at åbne sig, og da jeg krøb ud af tæppet for nærmere at undersøge, hvad der var på færde, blev det suget gennem den åbne spalte i et ryk og forsvandt under Nordsøens nathimmel. Bombedørene stod nu næsten kvart åbne, og jeg var klar over, at såfremt jeg fik kuldekrampe og ikke kunne holde benene spredt ud i borde, ville benvægten antagelig yderligere forcere lemmenes åbning, og jeg ville lige så stille selv blive suget ud i luftrummet som tæppet, der forsvandt.

Jeg var allerede så stivfrossen, at jeg ikke ville være i stand til at udløse faldskærmen, hvad der i øvrigt næppe havde gjort nogen forskel, da der selvfølgelig ikke var nogen, der lå dernede i havet for at opfiske tabte passagerer. Jeg var temmelig ilde til mode, for ikke at sige alvorligt bekymret, men kunne ikke selv kalde flyveren i telefonen. Da han rutinemæssigt kom en halv time senere, udspandt der sig følgende replikskifte:

»How are you?«

»All right so far, but the doors are opening up. Is that how you like it? because I certainly don't like it!«

»Sorry, old chap, I have no time for joking. So long!«

Jeg kunne kun bebrejde mig selv, at jeg ikke for alvor havde slået alarm i stedet for at tage det »flying«.

Aldrig er minutterne gået så langsomt, og sjældent har jeg frosset så forbandet. Havde jeg blot bedt ham om at trykke på en

knap, der regulerede tryk på lemmene, ville alt have været i orden på sekunder, nu var jeg så forfrossen, at jeg ikke kunne mæle et ord, da han næste gang kom på telefonen, men en trøst var det naturligvis, at jeg kunne holde benene i stilling, og at dørene tilsyneladende var stoppet i kvart åbning. Glad var jeg, da lysene nede i Sverige efter endnu nogen tids flyvning kom til syne og blinkede deres velkomst. Da vidste jeg som Niels Holgersen på vildgåsen, at nu kunne der ikke være så langt igen. Jeg var temmelig medtaget og faldt nærmest livløs til jorden, da de åbnede bombelemmene fuldt efter landingen.

Da jeg vidste, at maskinen skulle tilbage til Skotland samme nat med en vestgående passager, forsøgte jeg at forklare flyveren, hvad der var sket, da han beklagende iagttog mig liggende på jorden, men han forstod ikke, hvad jeg prøvede at forklare ham, men sagde blot: »I am not supposed to talk to you any more.«

En venlig svensker halede op i mig, og jeg kom så småt til kræfter igen, inden jeg nåede hjem til Sibyllegatan fra Bromma lufthavn. Jeg var glad over, at penicillinet til sit høje bestemmelsessted var i behold, men jeg indrømmer, at mine tanker først og fremmest var hos den vestgående passager på bombelemmene. Mon han havde fået den samme ubehagelige medfart i natkureren over havet? Det fik jeg aldrig at vide.

* * *

London-forhandlingerne medførte naturligvis omgående en ny aktivitetsudfoldelse i Stockholm, ligesom de forskellige kommissioner, jeg havde modtaget, skulle ordnes. Allerede den følgende aften havde vi et længere møde i Stockholm-inderkredsen, og kort tid efter fik vi ved minister Gustav Möllers mellemkomst ordnet tilladelsen for våbentransporten med »moonshine« til Lysekil nord for Gøteborg. Under mit fravær havde den danske socialdemokratiske politiker Hans Hedtoft været på illegalt besøg i Sverige, og der er ikke tvivl om, at dette bidrog til at lette forhandlingerne med den svenske regering.

Der opstod imidlertid pludselig en situation, som vi ikke havde forudset. På grund af fortsatte svenske kuglelejtransporter til Tyskland forlangte de allierede, at Sverige skulle lukke vestkyst-

havnene. Dette ville ikke alene skabe vanskeligheder for »moon-shine«, men også for den illegale trafik på Danmark, da det i så fald ville være forbudt at kontakte i svensk territorialfarvand. I slutningen af september henstillede vi til de vestlige regeringer at lade kravet falde.

Efter det tyske indgreb mod det danske politi i september måned stod de danske våbendelegationer i kø på trappen i Sibyllegatan. Alle ville have våben og mange flere, end det hidtil var lykkedes at fremskaffe. Vi fik finansiel assistance bl. a. fra Kampsax (ingeniørerne Jørgen Saxild og Per Kampmann), gennem Ford Motor Company (direktør Beck) og De Forenede Papirfabrikker (direktør Adam Bendix), og der kom igen noget mere fart over transporterne. Ingeniørerne benyttede samtidig lejligheden til at fortsætte SAS-forhandlingerne med Wallenberg-gruppen.

Det blev også for første gang overvejet at anmode den svenske regering om aktiv militær assistance, såfremt det tyske sammenbrud skulle medføre en kaossituation i Danmark, men da krigen alligevel syntes at trække ud over vinteren, blev forhandlingerne herom skudt lidt ud i fremtiden.

I begyndelsen af oktober måned 1944 indløb de første indberetninger fra Døssing i Moskva. Det var med en vis højtidelighed, at vi konstaterede, at relationen til Sovjet nu var genoptaget i praksis. Dette kunne naturligvis få vidtrækkende betydning, såfremt den militære situation udviklede sig til, at Danmark ville blive befriet østfra i stedet for vestfra, som det var almindelig ventet.

Samtidig indløb imidlertid nye katastrofemeldinger fra Danmark, der i nogen grad formørkede horisonten. Der var også en privat melding, der viste, i hvor høj grad familien i Danmark havde krigen inde på livet. Jeg citerer fra dagbogen den 16. oktober 1944:

»Nye ulykkesbudskaber. From (Mogens Fog), Mikkelsen, Holbech, Outze – kort sagt hele gruppen omkring »Frie Danske« arresteret i Skindergade. Citronen (Jørgen Schmidt), ham der kom her sammen med Munck-gruppen, dræbt efter langvarig solokamp i Jægersborg Allé, Charlottenlund. Såvel fru Fog som fru Citronen er endnu ikke underrettet og vil ikke blive det, før vi har 100 % sikkerhed. Det bliver pinligt.

Erfarer gennem Tholstrup om drabet på Rosenstandsvej 2 (mit hjem i Charlottenlund). Ved højlys dag kl. 12 middag bliver 2 Gestapofolk angrebet i Jægersborg Allé, den ene dør på stedet, den anden vakler ind i villaen, skyder gennem vinduerne fra 1. sal, stærkt medtaget og hårdt såret falder han om på en sofa i stuen, hvor han frivilligt afgiver pistolen til fru Graae (min kones mor). Liget af den første ligger på græsplænen, den anden dør i ambulancen til Nyelandsvej efter at være blevet afvist på Gentoftes Sygehus. Børnene var i skole, medens dette foregik.«

Med professor Mogens Fogs arrestation var der ikke tvivl om, at Frihedsrådet var i den alvorligste krise under sin hidtidige eksistens.

IV

Illegalt besøg i Danmark. Forhandlinger med Frihedsrådet og de politiske partier.

Den 12. oktober 1944 var jeg klar til at rejse til Danmark. Jeg havde bedt Leif Hendil i Malmø om at arrangere afskibningen og havde modtaget identifikationskort lydende på »assistent Carl Mortensen« med en adresse på Frederiksberg, hvor man ved eventuel henvendelse ville bekræfte min beskæftigelse som assistent i et forsikrings-selskab. Jeg forsøgte i øvrigt ingen maskering. Min eneste bagage bortset fra toiletsager og lidt danske penge var 4 mecodrintabletter og 2 cyankalium-piller, som jeg havde fået af Turnbull. Englænderne var ikke særlig begejstrede for min rejseplan, men på grund af de etablerede kommandoforhold kunne de ikke forbyde mig at »go behind the lines«. Jeg lovede dem derfor at tage pillerne, såfremt jeg i tilfælde af arrestation blev genkendt og ført til Gestapo. Der var ikke noget helt modigt ved dette løfte; det var jo afhøringerne hos Gestapo, man frygtede mere end selve eksekutionen, og pillerne var derfor paradoksal nok at sammenligne med et redningsbælte.

Rejsen var efter min mening nødvendig. Den skulle såvidt muligt først og fremmest tjene til at give en klar og objektiv redegørelse for de synspunkter, man i den frie verden havde angående de store spørgsmål om Danmarks placering og de umiddelbare spørgsmål, som den kommende befrielsesregering ville komme til at stå overfor. Jeg måtte efter Londonmødet søge Frihedsrådet og repræsentanterne fra de politiske partier. Tidspunktet var afgjort rigtigt, jeg kendte risikoen og den pris, der måtte betales i tilfælde af uheld, men mange andre tog den daglige risiko og veg ikke tilbage.

Der var dog et forhold, jeg ikke havde taget i betragtning. Under forhørene i Berlin blev ritmester Hans Lunding fra generalstabens efterretningssektion bl. a. beskyldt for delagtighed i polsk spionagevirksomhed. Da han vidste, at jeg befandt mig i sikkerhed uden for Danmark, havde han klaret sig fri af denne beskyldning

ved meget naturligt at lægge ansvaret over på mig. I tilfælde af arrestation ville dette forhold muligvis have vejet tungere, end hvad Gestapo i øvrigt kunne anføre imod mig. Dette fik jeg først at vide af Lunding efter befrielsen, og jeg rejste derfor med »god dansk samvittighed«.

Da min dagbog og mit arkiv deponeret i Rigsarkivet i mange år har været til rådighed for studerende og andre interesserede, er mit kortvarige besøg i Danmark og forhandlingerne under opholdet allerede delvis kendt fra tidligere publikationer. Alligevel har jeg nedenstående besluttet at meddele dagbogens stakkato indhold som tidstypisk for de vilkår, hvorunder en illegal rejse til Danmark blev gennemført i efteråret 1944:

»Besøg i Danmark 19.–28. oktober 1944.

Afrejse med Malmötoget via Hässleholm–Åstrup til Mölle. Træffer Hendil i Åstrup kl. 7 morgen. Meningen at kontakte den samme formiddag kl. ca. 12 motorskibet 'Hans' af Ærøskøbing med trælast fra Halmstad til Vejle (skipper Clausen, eneste overlevende fra 'Fredensborg' torpederingen ved Skotlands østkyst i 1940). Kutteren 'Margit' ankommer kl. 11 fra Malmø i stiv nordvestlig kuling med de andre passagerer: *Kaj Sørensen*, der skal være min medhjælper i Danmark, ingeniør Larsen (kaptajn Lerche), der har været i Sverige for at forhandle om våbenleverancer, kriminalbetjent Bredal Jensen, der skal hjem for at forhandle om politiet. Det meddeles fra Halmstad ved middagstid, at vejret nødvendiggør udsættelse til næste dag.

Torsdag den 19/10.

Afgår med 'Margit' til Skälderviken kl. 12 for at kontakte 'Hans'. Afventer i 4 timer, vejret meget gunstigt. Ved mørkets frembrud returnerer til Mölle, hvor den lokale kystpolitibetjent ikke gør os nogen vanskeligheder, da han er instrueret af Wahlquist (den svenske kontaktofficer i Malmø). Modtager omgående meddelelse om, at 'Hans' har forladt Halmstad kl. 15.15 og således kan være på højde med Kullen om en halv time. Afgår på ny og møder motorskibet 'Hans' i mørket, skipperen hvisler sin melodi, og der er i øvrigt ikke noget at tage fejl af. Spring om bord med de

øvrige passagerer. Forsinkelsen skyldes, at to danske flygtninge har sneget sig om bord i Halmstad, men er blevet observeret fra kajen, og for at bevare camouflagen og for i det hele taget at skaffe rum til transporten af os, der er aftalt i forvejen, må de revolverbevæbnede blinde passagerer hales ud ved hårene. Dette gav anledning til en mindre politisag.

Det var tanken, at jeg skulle gå i land i Gilleleje, hvor 'Hans' skulle foregive at have mindre motorskade (en tidligere rekognoscering havde konstateret, at der ikke var mange tyskere i Gilleleje), men det var nu blevet så sent, at fyrene ville være slukkede i Gilleleje ved ankomst, endvidere ville det være vanskeligt at forklare Gilleleje-anduvning på dette tidspunkt af aftenen, når 'Hans' igen ville forlade havnen i løbet af natten. Dette ville for mit vedkommende medføre, at jeg måtte følge med til Vejle og følgelig tage forbindelsen til København over Storebælt under næsen på den tyske kontrol. Jeg besluttede at tage chancen. 5 minutter senere var 'Margit' forsvundet i mørket på vej mod den svenske kyst.

Af hensyn til de tyske hurtigbåde, der patruljerer på den sjællandske nordkyst, blev vi omgående alle fire mand stuvet ned gennem dækslet i skibets forpik. Dette var ikke noget hemmeligt rum, men med lidt camouflage over dækslet kunne man gå ud fra, at det ikke var umiddelbart iøjnefaldende ved tysk inspektion. Vi forblev her i 4 timer i bælgravende mørke, trampende hinanden på tærerne, men tiden forløb trods alt forbløffende hurtigt. Vi kunne gå på skift om at sidde på ankerkættingen, og den alm. samtale fik os til at glemme de ekstraordinære omgivelser. Vest af Hesselø fik vi lov at komme på dækket for at trække frisk luft, skipperens kone, der var om bord i det hollandsbyggede motorfartøj (ca. 145 ton), sørgede for en kop kaffe, og vi tilbragte tiden under dækket i den lille salon. I dørken var en lem, og vi var varskoede om at krybe igennem denne for at gemme os i borde, hvis skipperen slog alarm.

Den første alarm kom kl. 11, da to tyske hurtigbåde kom ud af mørket og omkredsede motorskibet, der blev fanget af søgelysene. Vi sprang ned i 'kassen' efter en forud aftalt plan, skipperens kone satte sig på en stol over lemmen, og mens tyskerne anråbte om destination o.s.v., lå vi sammenkrøbne under me-

get kneben plads. Clausen klarede imidlertid det pludselige forhør, og vi fortsatte farten.

To timer senere kom næste alarm, da flere tyske krigsskibe fra Storebælt passerede os for nordgående. Vi tilbragte endnu en halv time i 'kassen'. Alt var klart, og vi regnede ikke med flere nærgående besøg, da vi kl. 2 nat mærkede en vire skure under bunden, motoren blev slået fra, og vi blev på ny kommanderet ud i forpikken. Det var en stille, stjerneklar nat med smult vande. Til at begynde med var jeg ikke rigtig klar over, hvad der var sket, men om bagbords lønning lå en del flydebøjer: vi var gået i det tyske undervandsbådsnet, der strækker sig fra Hjelm under Djursland til Sejerø ved Sjællands kyst! Situationen var ikke så gunstig, da tyske vagtskibe var i nærheden og antagelig inden længe, hvis situationen blev observeret, ville tilbyde deres hjælp for at slæbe os klar. I så fald ville vi under tysk ledsagelse være bugseret til Kalundborg. Dette kunne have sine komiske sider, men jeg skal ærligt indrømme, at jeg syntes, det havde været bedre, om det ikke var sket. (Den ene af de to lysbøjer fungerede ikke, og Clausen var gået på den forkerte side). Det varede imidlertid forholdsvis kort tid, inden vi kom fri, motorskibet 'Hans' var tilstrækkelig fladt i bunden til at glide over det slække, samtidig med at propellen blev stillet horisontalt. Vi kom fint igennem, og på den anden side af den tyske flåde og det tyske undervandsbådsnet følte vi os nogenlunde sikre. Vi blev på ny halet ud af mørkehullet og kunne sove nogle timer i salonen.

Kl. ca. 10 fredag, den 20. oktober stod vi ind i Vejle Fjord, vi ville gerne nå at fortøje i middagspausen, hvor der ikke var for mange arbejdere på kajen. Kl. 12 præcis, efter at vi havde tilbragt andre 2 timer i 'kælderen', lå vi ved kajen. Aftalen var, at jeg skulle springe først og derefter hvert hele klokkeslæt drive rundt om jernbanestationen for at finde Kaj Rasmussen, som skulle være næste mand. Kl. 1.15 blev dækslet frigjort, og bedstemanden meddelte på sit uforfalskede bornholmske, 'at nu kunne jeg komme frem i det fri', der gik to tyske vagtposter på den modsatte kaj, der var kun nogle få danske arbejdere ved pakhusene, hvis jeg kravlede fladt over til styrbords lønning og ventede til han sagde *nu*, ville alt være i orden. Som sagt så gjort. Da tyskerne vendte

ryggen til på den anden side, tog jeg springet og var et øjeblik efter inde imellem pakhusene, jeg så lige et glimt af skipperkonens røde pullover, hun sad i bestikken og læste en avis med det ene øje, mens hun med det andet øje fulgte begivenhedernes udvikling.

Jeg drev fra havnen op til byen, der var vrimlende fuldt af tyskere med særlig kraftigt bevæbnede vagtposter ved jernbanebroen, men bag mine briller følte jeg camouflagens sikkerhed! Jeg havde efterladt al min bagage og havde i lommen, bortset fra det falske legitimationskort: assistent Carl Mortensen, Revisions- og Forvaltningsinstituttet, Finsensvej 39, født på Frederiksberg 2/9. 1905, kun lidt danske penge, to gifttabletter samt 4 mecodriner. Jeg kom lidt for tidligt på jernbanestationen og satte mig i restaurationen sammen med 2 tyskere for at drikke en orangeade, da Kaj Rasmussen ankom præcis kl. 3. For at slippe ud af byen, hvis de andres bevægelser skulle blive opdagede, tog vi en bil til Horsens. Eneste daglige forbindelse til København var kørt, og vi måtte derfor belave os på at tilbringe natten i Jylland. Vi opsøgte told-assistent *Poul Spørensén* i hans kolonihave ved Horsens Sygehus, stangede lidt ål med ham om eftermiddagen og tilbragte natten i hans gæstfrie hjem. Han affandt sig med præsentationen 'assistent Mortensen' og spurgte iøvrigt ikke ret meget. Skolelæreren kom på besøg, og efter stort kaffetraktement kunne vi tørne ind ved midnatstid og sove stille og fredeligt til morgentogets afgang kl. 7.45 *lørdag den 21. oktober.*

Vi fik plads i den sidste vogn, og toget kom præcist, der var ingen jeg genkendte, bortset fra proprietær Nislev, men han var så fin, at han kørte på 1. klasse. Ved Nyborg måtte vi ud, der var mange mennesker, men kontrollen, der foregår i et træskur, hvor passagererne bliver lodset igennem 6 forskellige boxe, forløb smertefrit. En lille lavstammet infanterist accepterede mit falske legitimationskort, jeg kunne for den sags skyld godt have været en dame, uden at han havde opdaget det, det hele gjorde et noget illusorisk indtryk. Ankomst præcis til København kl. 17.15, gik under perronerne for at tage S-toget til Frihavnen. I den overfyldte kupé var der en masse tyske soldater, der var så venlige at rykke nærmere hinanden for at give os plads. Spadserede fra Frihavnen til adressen ved Østerbrogade for at få kontakt med 'Speks' og de

andre, men det var efter kontortid, og ingen svarede. Tog et auto-mobil, imod reglerne i øjeblikket, da der er mange tyske stikkere, der kører som chauffører, for at køre til den anden adresse ved Lyngbyvejen. Vi kom til forkert adresse i det fuldkomne mørke, hvad jeg ikke var klar over, og løseordene virkede naturligvis ikke. Blev derfor nødt til at køre over til Kaj Sørensens bekendte i Van-gede, der tog gæstfrit imod os uden at spørge hvem, hvordan og hvorledes, men som tværtimod var glade for den tillid, vi viste dem. Tilbragte aftenen i ungt selskab. Sov i studerekammeret hos en polytekniker, der efter Læreanstaltens affolkning arbejdede hjemme (Finsen).

Søndag den 22. oktober. Lånte en cykel og kørte tilbage til adressen ved Lyngbyvej, da jeg selv havde på fornemmelse, at vi havde taget fejl den foregående aften. Denne gang fandt vi stedet, og som jeg så småt havde ventet, viste værten sig at være en gammel bekendt (en broder til min klassekammerat Eske Brun). Nu var jeg kommet på det rigtige spor, og en time senere kom såvel Speks (Schjødt Erichsen) som Mint (Flemming Muus), og vi havde vort første møde. Vi fastlagde programmet for de kommende dage og gennemgik med det samme et par af de operationer, der forestår, 'moonshine' o.s.v., afkastningerne fra luften, tilførslerne fra Sverige.

Speks er lidt hårdt trængt i øjeblikket, da to af hans nærmeste mænd er blevet taget og en del kompromitterende materiale er faldet i tyskernes hænder. Den ene af de pågældende mænd, en yngre officer, er umiddelbart blevet henrettet, familien henvendte sig på Shell-huset for at erfare om hans skæbne, men fik til svar, at han forlængst var skaffet af vejen, 'han var jo en af de værste spioner'. Da de anmodede om at få hans lig udleveret eller begravelsessted opgivet, blev dette nægtet. Også Speks er efterlyst, de kender hans rigtige navn, og han må nu flytte ustandselig, hvad der naturligvis ikke gør arbejdet lettere. Mint er temmelig anstrengt, han ligner nærmest et skelet, men holder stillingen, han har jo den fordel at være ukendt og bevæger sig derfor frit i byen.

Kl. 6 om aftenen træffer jeg på ny Speks og Mint med deres koner samt Sømanden (Herman Dedichen), der har arrangeret en lille modtagelsesfest i et separatværelse på Holte Kro. De havde

gjort det så nydeligt og pænt, som det var muligt under de nuværende forhold, vi får en gammeldags dansk middag, suppe, fisk, steg og dessert, sherry, rødvin, whisky o.s.v. (der mangler altså ikke noget, hvad dette angår, når der bliver trukket på reserverne). Bordet er dækket med gule krysantemum og rødt vinløv. Det er meningen, at jeg skal overnatte i en villa i nærheden af Lollikhus, men da vejene nu er afspærrede og vi kan risikere husundersøgelser, må vi være forsigtige. Der er afspærring på Kongevejen ved Hørsholmvejen, jeg sender derfor vognen tilbage og spadserer gennem skoven til mine værtsfolk (Dr. agro. C. Treschow.) Jeg har en bagvej åben og er på vagt hele natten, men jeg indrømmer, at jeg er temmelig nervøs.

Mandag den 23. oktober.

Vejene er afspærret hele dagen, alle trafikanter bliver stoppet og undersøgt ikke alene for legitimationskort, men også for våben, og da jeg ved skumringen skal ned til stationen, bliver jeg af husets frue fulgt igennem en masse villahaver for at komme uden om afspærringen. Det går glat. Kører med toget kl. 17.08. Er ved Nørreport 17.45, hvor jeg møder Sømanden, der fører mig til det lokale, hvor jeg skal træffe de socialdemokratiske politikere, Buhl, Hedtoft og H. C. Hansen. Det var en mørk klublejlighed i gaden over for Botanisk Museum. De er som bekendt alle tre under jorden, men derfor er der alligevel ikke noget i vejen for, at de kan indrette sig så hyggeligt, som det er muligt. Der står et veldækket bord og venter, og i dagens anledning er der skaffet en extra forsyning af cigarer. De foreslår, at vi venter med forhandlingerne til efter bordet 'indtil vi har lært hinanden lidt nærmere at kende'. Midt i andestegen bliver Hedtoft kaldt til telefonen. Det er hans kone, der har haft forbindelse med politiinspektør *Arthur Dahls* kone, der under et besøg i ingeniørkasernen, hvor han i øjeblikket holdes interneret, har fået hvisket i øret under farvelkysset 'at den lille skal passe på'. Den lille det er Hedtoft, der særlig har haft med politiet at gøre. Meddelelsen giver anledning til nogle overvejelser, men fremkalder ingen uro, selv de legale politikere har erhvervet sig alt for stor illegal rutine til at lade sig forskrække over nye lynnedslag. Buhl holder en lille velkomsttale, takker for initiativet og

understreger betydningen af det personlige budskab, det første som de har fået i krigsårene. De andre giver deres venlige tilslutning.

Vi går herefter over til forhandlingerne, og jeg begynder med at give et indgående og udtømmende referat af samtaler og forhandlinger i London. Dette varede ca. en times tid. De herrer forstod udmærket, at der ikke i øjeblikket yderligere kunne presses for status, og bifaldt synspunktet om, at det reelle naturligvis også var mere betydningsfuldt end det formelle, man var klar over, at vor stilling var god, og at det kun kunne irritere, hvis man yderligere pressede på for at få fuld status.

Samtalen kom herefter ind på Døssing og hans mission i Moskva. Jeg redegjorde i detaljer for, hvorledes det hele var opstået, der var adskillige faser i udviklingen, Peter Schou o.s.v., som de ikke havde fuldt belyst. Buhl omtalte herefter det telegram, som kongen via ham for ca. to måneder siden havde sendt til Døssing, hvori kongen udtalte sin tilfredshed med hans mission 'repræsenterende danske interesser'. Man havde brugt denne terminologi for så vidt muligt at anerkende Døssing som dansk minister i Rusland og havde meget håbet at få et svar på dette telegram. Jeg foreslog, at man ved første lejlighed kommunikerede en ny meddelelse, hvor de legale politikere i højere grad, end det var kommet til udtryk i det første telegram, allierede sig med modstandsbevægelsen og under en eller anden form anvendte betegnelsen 'det kæmpende Danmark', som var blevet det begreb, som russerne i særlig grad opererede med. Iøvrigt benyttede jeg lejligheden til at sige, at det var mit indtryk, at man hos vestmagterne havde accepteret Buhl som arbejdsakse, medens det endnu var usikkert, hvilken stilling russerne ville indtage over for Buhl efter hans forskellige tidligere udtalelser, bl. a. anti-sabotage-talen. Jeg henviste her til referatet af den samtale, som Døssing har ført med Orloff og andre af de høje embedsmænd inden for det russiske udenrigskommissariat, en samtale som de herrer ikke var bekendt med. Jeg tilføjede, at det naturligvis var udedanskernes opgave at understøtte og opbygge begrebet Buhl i russernes øjne, hvis man hjemmefra var enig om, at det var Buhl, der skulle være landets første statsminister efter befrielsen.

Angående det første punkt med hensyn til et nyt telegram til

Moskva bifaldt de tre herrer synspunktet, angående det andet punkt blev det udtalt, at Buhl allerede havde kongens fuldmagt i lommen, hvis kongen af en eller anden grund skulle forsvinde, ville udnævnelsen komme fra kronprinsen, hvis han skulle forsvinde, ville den komme fra *prins Knud* o.s.v. På dette punkt var der klare aftaler, og der var derfor ingen grund til at realisere en tidligere fremsat plan om at skaffe kronprinsen til Sverige.

Samtalen fortsatte i nogen tid om Rusland, hvad der kunne gøres for at skabe dansk godvilje hos Sovjet, ikke mindst under hensyntagen til, at Rusland under den kommende okkupation af Tyskland skal besætte det meste af den tyske nordkyst. Den tidligere socialdemokratiske modvilje mod at samarbejde med kommunisterne synes delvis overvunden. Jeg understregede på ny, hvad Kauffmann, Reventlow og Christmas Møller havde sagt i London om disse spørgsmål, og man erklærede med det samme, at der allerede var truffet foranstaltninger til at remediere forbudet mod kommunisterne ved et tillæg til valgloven, der gav kommunisterne adgang til samme repræsentation i Folketinget, som de tidligere havde haft. Det er jo heldigt, tilføjede Buhl, at Grundloven har forudset en udvidelse af Folketingets medlemmer på 3 mand uden grundlovsændring, det skulle således være muligt omgående at reparere den skade, der var gjort.

Dette førte os direkte ind på samtale om den kommende regerings sammensætning. Det er altså Buhl, det drejer sig om, og herom er der ikke nogen diskussion, så meget mere som man i det store og hele kan sige, at de legale politikere praktisk talt har accepteret modstandsbevægelsens program. Den næste post, der blev diskuteret, var udenrigsministeren. De tilstedeværende var meget interesseret i at høre om minister Kauffmanns indsats og position i Amerika og udtalte, at udviklingen i høj grad havde givet ham medhold i de synspunkter, han havde fremsat, og de beslutninger, han havde taget. Man så derfor gerne, at minister Kauffmann overtog udenrigsministerposten, Buhl mente, at det ville betyde en væsentlig styrkelse af den første regering efter befrielsen. Der havde tidligere været andre navne nævnt, men efter hvad man nu forstod, følte man sig overbevist om, at dette ville være det heldigste valg. Buhl spurgte, om jeg troede, Kauffmann var villig, her-

til havde jeg ingen beføjelse til at svare, men sagde, at der under hensyn til de interesser, der stod på spil, måske nok kunne opnås en accept.

Diskussionen gled herefter over til navnet Christmas Møller. Det var mit indtryk, at man tidligere havde stillet sig ret indifferent, men i princippet var villig til at anmode ham om at indtræde i den kommende regering. *Nu* var man imidlertid kommet til den opfattelse, at der absolut ikke kunne dannes nogen regering uden om Christmas Møller. (Dette har sine naturlige grunde, da man givet er bange for, at Christmas Møller i stedet for at indtræde i regeringen skal gå til folket med et særligt program). Man havde tænkt på Christmas Møller i forbindelse med forskellige portefeuiller, men stod i øjeblikket fast på, at man gerne ville have ham til at overtage et ministerium for særlige anliggender, der specielt skulle have at gøre med afviklingen af forholdet til tyskerne i forbindelse med de internationale planer. Jeg havde tidligere refereret det lille programudkast, som Christmas Møller gav mig ved afskeden i London. Dette programudkast ville ikke give anledning til nogen vanskeligheder, hans standpunkter var kendte i forvejen og faldt på linie med den politik, man selv ville føre. Spørgsmålet om øjeblikkelig suspendering af embedsmænd, der havde samarbejdet med tyskerne, gav dog anledning til nogen overvejelse. De pågældende tre politikere var klar over, at en større 'udrensning' ville blive nødvendig inden for udenrigsministeriet, men, tilføjede Buhl: 'Det bliver i så fald Kauffmanns sag'.

Iøvrigt kom vi ikke ind på nærmere personomtale, de tidligere navne, der havde været fremme, altså Hedtoft, H. C. Hansen, Kraft o.s.v. syntes at stå fast. Det bliver en stor regering, sagde Buhl, og vi er klar over, at vi skal være meget kritiske i personvalget. Et enkelt navn, *Harald Petersen*, blev dog nævnt. Fra denne side ønskede man gerne ham som justitsminister, men man var klar over, at modstandsbevægelsen satte sig herimod, da han havde været med til at dømme kommunister. Vi kom herefter til spørgsmålet om modstandsbevægelsens og kommunisternes deltagelse i regeringen, de tidligere betænkeligheder herom var overvundet. Buhl erklærede straks, at såvel modstandsbevægelsen som kommunisterne skulle være repræsenteret i den første samlingsregering.

Man havde tænkt sig Mogens Fog som repræsentant for modstandsbevægelsen og Aksel Larsen som repræsentant for kommunisterne, om disse personers fremtidige skæbne kunne man imidlertid ikke have nogen sikker forestilling, men i princippet var man klar til at acceptere den ovennævnte repræsentation. Jeg gjorde opmærksom på, at Frihedsrådet antagelig ville mene, at denne repræsentation næppe var tilstrækkelig, at man havde planer om at foreslå, at samtlige 4 hovedgrupper inden for modstandsbevægelsen, nemlig: Frit Danmark, Dansk Samling, studiekredsene og kommunisterne skulle repræsenteres. Dette ville betyde 2 mand mere fra denne side. Politikerne mente, at herom kunne man naturligvis diskutere, men man fandt, at kravet var større, end man i øjeblikket var parat til at acceptere.

Vi kom herefter over til en mere indgående samtale om de proklamationer, der skulle udstedes af den første regering efter befrielsen. Man forstod fuldt ud, at sådanne erklæringer dels skulle have virkninger bagud og dels have virkninger fremover. Jeg fremlagde nogle juridiske retningslinier udarbejdet på grundlag af de synspunkter, der er diskuteret mellem jurister (et stykke papir, som Buhl senere med illegal selvfølgelighed stak i strømpeskafte). Disse retningslinier forudsatte, at Danmark havde været i krigstilstand siden 9. april 1940. Dette kunne man naturligvis fra de pågældende herrers side kun vanskeligt acceptere, da flere af de handlinger, de i så fald havde foretaget sig, ville være kompromitterende, og man mente derfor ikke at kunne tiltræde dette standpunkt. Omvendt indså man imidlertid godt, at det rent tidsmæssigt ville være uheldigt at fastholde datoen den 29. august 1943. Man mente derfor, at det i de kommende proklamationer måske ikke var nødvendigt at fastholde en enkelt dato, men blot drage omsorg for, at erklæringen fik virkninger, der bagud ratificerede de i øjeblikket bestående de facto tilstande samtidig med, at man tilstræbte at give Danmark den bedst mulige placering i forholdet til de allierede.

Jeg gav i denne forbindelse et nærmere referat af minister Kauffmanns redegørelse for hans deltagelse i forhandlingerne i Hot Springs, Atlantic City og Bretton Woods. Et spørgsmål, der naturligvis interesserede meget, var fastsættelsen af det danske tilgode-

havende i udlandet. Jeg omtalte, at man også her havde fundet det uklogt at presse for en fixering. Buhl havde talt med A. P. Møller, der mente, at det samlede tilgodehavende, skibenes fragter, afskrivninger og forsikringssummer alt i alt var en 350 millioner kroner. Buhl havde fra anden side hørt, at man satte beløbet adskilligt højere. Jeg erklærede mig ikke kompetent til at udtale noget nærmere herom. Man forstod imidlertid godt vanskelighederne ved at få et klart overblik over det faktiske forhold, men understregede, at det ganske naturligt af hensyn til importen, til kommende låneforhandlinger o.s.v. naturligvis var et spørgsmål, som man ikke kunne undgå at interessere sig for.

I denne forbindelse fremførte jeg Christmas Møllers spørgsmål: om man skulle undersøge mulighederne for lån i England, om man skulle træffe forberedelser til trykning af danske sedler i England, om særlig udrustning var ønsket for hær og flåde ved den senere genopbygning af de danske våben. På det første spørgsmål svarede Buhl, at en orientering om lånemuligheder i England ikke kunne skade, men at han ikke havde nogen større tiltro hertil, da kreditorlandene vel snarere ville blive Amerika og Sverige, til det andet spørgsmål mente man ikke, at der i øjeblikket var nogen grund til at tage noget skridt, men skulle senere lade høre fra sig, om man skønnede det nødvendigt. Til dette sidste spørgsmål oplyste man, at der gennem de respektive personer var fremsat visse ønsker (hvad der vil være bekendt for SHAEF), men at man iøvrigt ikke fandt anledning til at disponere større våbenindkøb til efterkrigstidsbrug, da det sikkert var militærets ønske at få standardiserede våben efter fælles nordiske kalibre.

Jeg omtalte herefter planerne for 'the military and technical mission' samt de personer, der skulle overtage de forskellige poster. Man tog dette til efterretning, men udtalte iøvrigt som sin overbevisning, at det danske forvaltningsapparat ville være intakt i den givne situation, og at der derfor næppe ville være nogen større vanskelighed ved at træde i forbindelse med de allierede myndigheder. Man havde i den hensigt truffet adskillige forberedelser og givet fuldmagt til tillidsmænd landet over. Man fandt det således ikke nødvendigt at delegere en særlig fagforeningsmand til London

for at indtræde i kommissionen, da der overalt ville være tillidsmænd, der ville være i stand til at forhandle med de allierede myndigheder.

Jeg rejste herefter spørgsmålet om tilbagebetaling af de midler, der fra engelsk side er udlagt til finansiering af den danske modstand (clearingtransaktionerne). Man erklærede enstemmigt, at tilbagebetaling naturligvis var en selvfølge, og at dette ikke krævede yderligere diskussion.

Samtalen kom herefter ind på en omtale af forholdet 'legale politikere' contra Frihedsrådet. Man ville gerne understrege, at modstandsbevægelsen i Danmark næppe var nået så langt, som tilfældet er, medmindre de legale instanser havde bifaldet og beskyttet. Jeg indvendte, at dette næppe var fuldt ud bifaldet fra modstandsbevægelsens side, der tværtimod mente, at det ofte havde været vanskeligere at arbejde, så længe det danske politi var i stand til at udøve systematisk efterforskning, end nu, hvor det hele mere var præget af Gestapos tilfældige metoder. Den afgørende konklusion var imidlertid, at der ikke i synspunkter var nogen afgørende uoverensstemmelse mellem legale politikere og Frihedsrådet, man kunne med nogen ret have lov til at sige, at politikerne stort set havde tilegnet sig modstandsbevægelsens program, og at Frihedsrådet således havde løst en af sine hovedopgaver.

Man kom herefter ind på en omtale af forholdene i Sverige, specielt interesserede man sig for de militære korps og de leverancer af våben, som det havde været muligt at fremskaffe. Jeg omtalte det skridt, der var foretaget til i en given situation at udøve diplomatisk tryk over for den svenske regering for at få korpserne udløst i det rigtige øjeblik. Man erklærede sig tilfreds hermed, men mente, at dette ville blive overflødigt, således som forholdene havde udviklet sig. I denne forbindelse blev det meddelt, at det ordenspolitikorps, som man fra visse politikredsers side ønskede oprettet i Sverige, havde fået besked om, at det ikke kunne være nogen selvstændig organisation, men måtte stille sig under den fælles militære ledelse. Derimod havde man ikke noget imod, at det blev indrullet i styrkerne som en samlet gruppe.

Endelig tog man med tilfredshed til efterretning, at minister Kauffmann havde inviteret inspektøren for Østgrønland, kaptajn

Ejnar Mikkelsen, der for tiden opholder sig som flygtning i Sverige, til Amerika.

Dette sidste punkt gav anledning til supplerende oplysninger om de grønlandske forhold baseret på de udtalelser, jeg havde modtaget fra minister Kauffmann i London. Der var enkelte misforståelser, der blev rettet, og man udtalte sin tillid til, at der var handlet rigtigt.

Med hensyn til den nordiske diskussion indså man, at denne kun kunne ligge i andet plan (at neutralitetsdiskussion var opgivet var en selvfølge). Som medlem af de frie nationer måtte man være parat til at følge den politik, der blev bestemt under hensyntagen til fælles interesser, følgelig var man også indforstået med, at der i de store vitale spørgsmål kunne opstå nødvendigheden af at fire på landets suverænitet.

Sluttelig blev også spørgsmålet Japan diskuteret, man håbede under en eller anden form at kunne yde sit bidrag, hvis kampen skulle fortsættes i det fjerne Østen efter den kontinentale krigs ophør.

Samtalen sluttede kl. 12.30. Jeg gik til en dækadresse i Adelgade.

Tirsdag den 24/10. 1944.

Da jeg dårligt kan vise mig i den indre by i dagslys, venter vi til mørkets frembrud kl. 17. Afhentes af »Sømanden« og kører til en lejlighed på Østerbro for at træffe de konservative politikere Ole Bjørn Kraft og Poul Sørensen. Aksel Møller er ved en fejltagelse ikke kommet til stede, da man havde misforstået, at jeg af en eller anden grund ikke ønskede ham med. Dette var naturligvis en fejl, da jeg gerne ville have truffet Aksel Møller. Det var godt at se Ole igen efter attentatet i december sidste år, han er fuldt restitueret, let camoufleret med bakkenbart og overskæg og ved godt mod og humor. Jeg aflægger det samme referat for de konservative, som jeg aflagde for socialdemokraterne aftenen i forvejen. De samme hovedspørgsmål gennemgås med særlig koncentration omkring Christmas Møller, hans arbejde, hans planer o.s.v. (Poul Sørensen lover at ordne lånet, iøvrigt er der andre muligheder fra Sverige, så den sag skal nok gå i orden.) Heller ikke her synes der

at være nogen uoverensstemmelse i synspunkter mellem politikerne og modstandsbevægelsens program, og man er fuldt på linie med de tanker, der blev fremsat i London, i hvert fald er det kun mindre uoverensstemmelser, f. ex. omkring personen *Harald Petersen*, som Poul Sørensen og Kraft varmt anbefaler, selv om de ved, at Frihedsrådet har forkastet hans kandidatur som justitsminister. Der er iøvrigt ingen grund til at komme nærmere ind på denne forhandling, der forløb helt i plan med den foregående aften, selv om der var mindre tid til rådighed. De to pågældende var naturligvis særlig interesseret i at høre om Christmas Møllers nærmeste planer, om han havde taget nogen bestemmelse om at danne nyt parti o.s.v., de pågældende ville jo gerne fastholde ham i Det konservative Folkeparti. Jeg kunne hertil kun svare med et citat fra Christmas Møller selv: 'Enhver har lov til at se tiden an' . . . Iøvrigt var der jo kun at henvise til de udtalelser, Christmas Møller tidligere havde fremsat, og den korrespondance, han har ført med de 'tre landsmænd'.

Tager afsked kl. ca. 20 og kører ud til Bernstorffsvejens station for at træffe Frihedsrådets indercirkel. Man har opgivet mig forkert adresse, der er ikke et menneske, der vover at åbne dørene, når jeg ringer på, bilen har jeg måttet afskedige for ikke at afsløre adressen, der er overhovedet ikke en trafikant på villavejene, og det tager mig 1½ time i bælgravende mørke at komme på det rette spor, da der endelig var en modig person, der vovede at åbne døren på klem og sætte mig på det rette spor (der viste sig at være to veje af omtrent samme navn).

I rådet traf jeg dr. Knudsen (Frode Jakobsen), Nielsen (Børge Houmann) og Mint (Flemming Muus), der i øjeblikket udgør det egentlige arbejdsudvalg. Mogens Fog er jo arresteret for en uge siden, Jens (Chievitz), Niels Jyde (Arne Sørensen) og det klerikale medlem, biskop *Øllgaard* holder man åbenbart lidt i periferien, dels fordi man nødig vil samles in pleno, dels fordi de pågældendes deltagelse ikke er absolut nødvendig.

Også i dette tilfælde giver jeg referat af samtalerne i London, der påhøres med interesse. Nogen egentlig diskussion bliver der ikke anledning til, da man med de tidligere omtalte reservationer

fuldt ud billiger programmet. Forholdet til de legale politikere drøftes, og da jeg var kommet for at snakke rent ud af posen, fandt jeg ingen grund til at undlade at meddele »dr. Knudsen«, at man mente i disse kredse, at han var den vanskeligste at samarbejde med. Det overraskede ham for så vidt ikke, men han erklærede, at uden stædighed i standpunkter var det vanskeligt at få disse gennemført. På den anden side skulle det imidlertid ikke mangle på imødekommenhed, når det drejede sig om at holde hele spillet sammen. Ingen i Danmark, heller ikke i rådet, kunne selvfølgelig være interesseret i, at der skulle blive slået sprækker i fronten, der ikke senere kunne lappes sammen. Man var klar over, at den danske enighed udadtil var vort største aktiv, og at denne enighed for enhver pris måtte bevares. Alle tre understregede på ny, at der strengt taget ikke var nogen uenighed i synspunkter, men derfor kunne man godt, så længe man holdt det for sig selv, have lov til at være lidt uenig om, hvem der havde gjort hvad . . . og hvornår? Med andre ord kunne man konstatere lidt i retning af en prestige-kamp, men dette er jo underordnet i forhold til de store problemer.

Det var meningen, at jeg skulle have overnattet inde i byen, men klokken er blevet så mange, og jeg beslutter derfor at gå til den første dækadresse i nærheden af Lyngbyvejen. Jeg følges med Nielsen, der fortæller om sig selv og de første års kamp. Det blæser en kraftig efterårsstorm, natten er mørk og kold.

Onsdag den 25/10. 1944.

Møder Kaj Rasmussen for at tale om hjemrejse. Det var meningen at bruge hurtigbåden fra Malmø, der skulle gå direkte på Stevns, hvor vi har haft et par mand nede at rekonoscere. Kystbevogtningen er blevet forstærket, udrejserne er i det hele taget så vanskelige, men ad depechevejen meddeles, at man ikke tør regne med vejret, og jeg besluttede mig derfor til at tage chancen retur med samme båd, som jeg kom ind i landet med. Den ankommer til København i dag og er klar til afgang lørdag morgen.

Nyt møde med dr. Knudsen samme sted som i nat. Hans nærmeste mand, arkitekt Jensen (Erik Husfeldt som vi jo tidligere har

haft fornøjelsen af at se i Stockholm) er også til stede. Dette møde er mere af teknisk karakter for at klare op løbende pengetransaktioner, kommunikationslinier o.s.v.

Vi aftalte forskellige ting i forbindelse med Foss, Døssing o.s.v., og da mødet var færdigt ved 18-tiden, kørte jeg på ny til byen for at få en sidste samtale med Speks, Sømanden og Mint. Dette møde fandt sted i det 'allerhelligste', men uheldigvis kendte jeg værten, overretssagfører *Thorvald Mikkelsen*, der tilfældigvis kom tilbage. Det var der ikke noget at gøre ved, men han har jo givet beviser for sin diskretion. På mødet med de pågældende afsluttede vi løbende forretninger, jeg gav dem et kort referat af det, som jeg havde forhandlet med de andre om, således at alle parter var orienterede. Vi afsluttede temmelig hurtigt, da der var razzia i gang i byen ikke så langt fra vort opholdssted (Frederiksholms kanal), og da man måtte regne med, at afspærringerne på hovedvejene ville blive ret effektive i nat, var det bedre at komme ud, før det blev for sent. Jeg kørte ud til den opgivne adresse nord for København (Ermelunden). På ny viste det sig at være gamle bekendte (fru Packness), hvad der heller ikke i dette tilfælde kunne siges at gøre noget, da de var med i arbejdet. Jeg blev festligt beværtet.

Torsdag og fredag den 26. og 27. oktober tilbragte jeg ventetiden med at sove ud, læse, gå tur i skoven, skrive breve (som om de var skrevet fra Sverige), lave mad o.s.v. Møde med K. H. (Kaj Holmbäck) i skoven fredag eftermiddag angående rekonstruktionen af 'Frie Danske'. Et nummer skulle gerne ud medio november. Tykkerne tror, at de har arresteret hele redaktionsstaben, det passer ikke helt, og da vi kan yde dem en væsentlig håndsækning fra Sverige, og pengene og det tekniske apparat er i orden, skulle man således være i stand til at fortsætte. K. H. har netop været udsat for eftersøgning af Gestapo i nat, men blev advaret i tide og vil foreløbig forsøge at holde stillingen.

Lørdag den 28/10. 1944.

Afhentes i bagerbil sammen med Poulsen (*Fritz Drescher*) på aftalt sted kl. 6 morgen. Kører gennem byen og går til afskibningsstedet på Grønlands Handels plads. 4 maskingeværposter (poly-

tekniske studenter) er stillet ud for at dække os i tilfælde af, at vi skulle blive fundet af tyskerne. Kryber gennem dækslet kl. 6.30 inden arbejderne er kommet. Der er denne gang 6 andre passagerer, og der er meget kneben plads i mørket. Der er to damer, den ene forholder sig musestille, den anden er noget urolig, med det lykkes os at få talt hende til fornuft, inden tyskerne kommer om bord. Inspektionen forløber glat. I mandskabsrummet stiller de grammofonen på – Tschaikovskys 1. pianokonzert – for at overdøve eventuel hosten. Kl. 8.15 afgang. Det blæser en halv storm fra sydøst, for meget til at hurtigbådene kan gå ud. Kl. 11 da vi er på svensk farvand øst for Hven, bliver vi endelig kaldt på dækket. Der har været en del søsyge, og opholdet har været ret ubehageligt. Kl. 14 kontakter vi 'Margit' ved Kullen. Kl. 18 landgang i Hälsingborg. «

Endnu en krigsvinter. – General Dewings første møde med danskerne.

Et strejftog i nord fra Stockholm – Aberdeen – London – Aberdeen – Stockholm – Kullen – Vejle – København og tilbage til Stockholm var gennemført med kun få »forskrækkelser«, og det var mit indtryk, at der nu på begge sider af Nordsøen og måske også i Washington og Moskva var skabt en større klarhed og gensidig forståelse af de fællesopgaver, der umiddelbart stod foran deres løsning. Der var på visse punkter, særlig i forholdet til Sovjet og spørgsmålet om befrielsesregeringens sammensætning, nogen uoverensstemmelse i opfattelse, men dog næppe større end at overgangstiden fra krig til fred kunne gennemleves uden de helt store konflikter.

Sammenbruddet på de tyske fronter kom dog ikke så hurtigt, som det på dette tidspunkt var ventet, og vi måtte forberede os på endnu en krigsvinter. I den første uge af december 1944 traf jeg general *R. H. Dewing*, der af den allierede overkommando var udset til »befrielses-general« i Danmark. Dewing, der kom til Stockholm fra Montgomerys hovedkvarter i Tyskland, var af profession soldat med stor oversøisk erfaring, men han havde også en levende forståelse for de selvbestaltede amatørers frivillige krigsindsats. Han virkede stille og noget tilbageholdende i optræden og talte privat gerne om heste og gartneri, han var en gentleman til fingerspidserne og repræsenterede i sin person en række af de karakteregenskaber, vi havde lært at værdsætte så højt hos briterne: mod, disciplin, humor, improvisationsevne, retfærdighedssans og beskedenhed.

Hans kendskab til Danmark og danskerne var endnu begrænset, så vi gav os god tid til en gennemgang af personer og forhold. Han var naturligvis særlig interesseret i kommandovejen, således som den var opbygget under modstandskampen, og i bedømmelsen af general Gørtz og de andre danske officerer, som han senere skulle træde i forbindelse med. Han spurgte meget om de danske »politilejre« i Sverige, om forholdet til de svenske myndigheder o.s.v.

I øvrigt udbad han sig flere bombemål af samme karakter som Gestapo-hovedkvarteret i Århus Universitet. Shell-hus bombardementet var således allerede på dette tidspunkt under opsejling.

Da Dewing havde afsluttet sit første besøg i Sverige, rejste jeg sammen med komitéen for »politiforlæggningerne« på besøg i lejrene i Sofielund, Rudsbrunn og Ronnebybrunn for i korte taler at orientere mandskabet om, at det samlede korps (Brigaden) var underlagt kommando af den hjemlige modstandsbevægelse, og da denne var underlagt det allierede hovedkvarter SHAEF, var korpset følgelig en integreret allieret styrke – med andre ord »Eisenhowers soldater«. Der havde tidligere været nogen uklarhed vedrørende korpsets status, og mandskabets bifald markerede klart, at et længe næret ønske nu var blevet opfyldt.

På tilbagerejsen afholdt vi den 9. december et stort samlet båd-møde i Malmø. Jeg havde i forbindelse med besøget i politiforlæggningerne allerede for nogen tid siden indkaldt til dette møde. Bådtjenesternes folk gjorde en fremragende indsats, men var optændt af en ivrighed og et konkurrence-mod, der let kunne få det til at slå gnister.

Hensigten med mødet var derfor at få nogle af stridighederne bilagt. Der var i alt 16 personer til stede repræsenterende Malmø-ruten (Dansk Flygtninge Tjeneste), Gøteborg-ruten (Dansk-Svensk Hjælpetjeneste), studenternes egen rute, Bornholm-ruten, politiets og militærets transporter samt de lokale medlemmer af kontaktudvalget. Som observatør for den danske side deltog Fritz Drescher, der var hentet midtvands fra fiskebåden »Najaden« af Køge. Der herskede en forholdsvis fredelig atmosfære på mødet, og man blev enig om at udpege den »neutrale« *Alfred Andersen* fra politiet som en slags forligsmand i tilfælde af konflikter, der burde ordnes lokalt uden henvisning til Stockholm. Faste fællesmøder skulle i øvrigt afholdes hver måned efter behov. Det gik i nogen tid, men i januar 1945 blev det nødvendigt at foretage en radikal organisationsomlægning af Gøteborg-ruten.

Om eftermiddagen den 9. december fulgte jeg Drescher på vej med en af vore både for at møde »Najaden«. Det var blank sø med spredt tåge og ejendommelige belysninger ved solnedgangen – rigtigt Pimpernel-vejr. Ganske uventet fik vi tre maskingeværssalver

over hovedet. Det var dog ikke tyskerne, men svenskerne, der beskød os. Man havde i Malmø glemte at underrette om vor affart, og den svenske patruljebåd var således i sin gode ret til at stoppe os. Vi fik dog lov til at sejle videre og returnerede efter mødet med »Najaden«, der tog Drescher med til Køge.

Ved ankomst til Stockholm den næste dag fik jeg at vide, at »en herr Madsen fra Danmark« to gange havde aflagt forgæves besøg i Sibyllegatan, og at han snart ville komme igen. Det viste sig at være skibsreder A. P. Møller, der på ny ville forhandle nordiske og sydslesvigske efterkrigstidsspørgsmål, og som for øvrigt ville forhøre, »om vi kunne klare finanserne, der var altid en åben pung, om vi var i nød«. Det var rart at konstatere denne uopfordrede offervilje.

De nordiske spørgsmål blev ikke så aktuelle, det blev derimod det sydslesvigske spørgsmål, hvor A. P. Møller i 1946–47 bad mig om at foretage en rundrejse til de allierede hovedstæder, hvilket senere fremkaldte London-konferencen i 1948 til beskyttelse af det danske mindretals politiske og kulturelle rettigheder.

1945

Fryd dig i solen

I Blokade-bryderne når igennem med vær-
difuld våbentransport. – Den frie inspira-
tion og det personlige mod.

Det store spørgsmål ved årsskiftet var naturligvis: ville tyskerne under fronternes sammenbrud fortsætte med at kæmpe i de besatte lande, eller ville de kapitulere og i så fald hvornår?

Både vest, syd og østfra var de allierede styrker ved at omringe Tyskland. Den verdensomspændende solidaritet fremkaldt af nazisternes rædsler var nu en fuldbyrdet kendsgerning, og den store allierede opmarch var endelig ved at sejre over en af de største forbrydelser i menneskets historie. Det var på dette tidspunkt givet, at Hitler ikke havde flere overraskelser i baghånden. Frygten for hemmelige våben, der endnu kunne vende spillet, var drevet over. Der var ikke mere nogen tvivl om afgørelsen. Den eneste usikkerhedsfaktor var tidspunktet for afslutning.

Situationen medførte automatisk et forceret tempo, en slutspurt af både militær og politisk aktivitet. For Danmark var det største spørgsmål vel nok, hvorledes krigens afvikling ville forme sig: ville tyskerne blive fanget i en lomme og desperat kæmpe videre, ville de, når alle broer var lukkede, acceptere kapitulationen, ville de kapitulere over for modstandsgrupperne, eller ville de afvente de allierede troppers ankomst; og i så fald ville det blive styrkerne under SHAEF eller sovjetiske divisioner, der ville komme først?

Med sejren i sigte var situationen mere end problemfyldt, men eet var sikkert, vi havde fortsat brug for tilførsler af våben og udrustning såvel til den aktive sabotage, der var i fortsat vækst, som til ventegrupperne, der skulle sættes ind, hvis der blev åben kamp. Der var antagelig på dette tidspunkt henimod 170.000 tyske soldater i Danmark: ca. 135.000 i hæren, ca. 20.000 i flåden og ca. 17.000 i luftvåbnet. Den egentlige kampstyrke var dog næppe mere end 65.000 mand.

* * *

Den 18. januar 1945 var derfor en glædesdag. »Moonshine« var ankommet intakt fra Hull til Lysekil. Jeg var samtidig glad ved, at jeg ikke havde ventet i England for at komme med, da der forinden var gjort mislykkede forsøg. To gange var konvojen vendt om, da der blev varskoet tyskere på nært hold, og een gang blev der gjort venderejse på grund af storm. Nettolasten var steget til mere end 50 tons. Det var den største samlede våbentransport til Danmark under krigen, der var kommet i sikker havn. Selv om afkastningerne ad luftvejen på ny var i fuldt sving, havde den maksimale præstation kun været 100 tons på 5 uger. Det var således en værdifuld håndsrækning, vi fik af de britiske blokadebrydere. Sir George Binney, der var leder af disse specielle transportere, var selv i Stockholm på dette tidspunkt, og *Brian Russell*, som jeg i august–september havde forhandlet med i London, var konvojens chef under overfarten.

Omladningen i svensk havn gik stort set efter programmet, som tidligere nævnt under opsigt af oberstløjtnant Nordentoft og gods-ejer C. C. Scavenius. De svenske myndigheder havde stiltiende givet deres samtykke.

Desværre blev det kun denne ene gang, at vi modtog våben med »moonshine«. Et senere forsøg fra Skotland måtte opgives. Alligevel er der grund til at omtale denne indsats lidt mere i enkeltheder, det var kun i Middelhavet under Jugoslaviens kyst og under Sydnorges kyst til Sverige, at der i det hele taget under krigen var tale om fast brydning af de tyske spærringer.

Det viste sig allerede i januar 1941, at det var muligt at forcere den tyske blokade i Kattegat og Skagerrak. Et par norske handelsskibe, der i april 1940 var blevet »fanget« i Gøteborg, kappede uventet fortøjningerne og stak til søs, inden de blev stoppet af tyskerne i Kattegat. Skibene medførte som amatør-besætninger en del af de britiske frivillige, der var kommet for sent til at deltage i den finske vinterkrig, og som general Mannerheim havde skaffet midlertidig station i Sverige. George Binney (der senere nåede en topstilling i den engelske stålindustri) havde tidligere deltaget i britiske ekspeditioner til Spitsbergen, men var i krigsårene tilknyttet den officielle repræsentation i Stockholm. Han var ansvarlig for denne manøvre, der ikke alene skaffede England en værdifuld ton-

nageforøgelse, men også en betydelig last af kuglelejer og andre krigsvigtige varer. Binney og nogle af de Finlandsfrivillige blev kernen i den nye organisation, der primært havde til opgave at sikre kuglelejeeksporten. En tilsvarende eksport af kuglelejer gik fra Sverige sydpå til Tyskland.

»The Ministry of War Transport« (lord Leathers) besluttede efter den heldigt gennemførte skibsflugt fra Gøteborg at bygge en mindre serie specialfartøjer til formålet. Det var små træskibe med ringe fribord og en minimal overbygning, således at de lå lavt i søen og næsten var usynlige for fjenden. De var fladbundede og havde en chance for at »oversejle« de tyske minespæringer i Skagerrak og Kattegat. Hvert fartøj kunne medføre en nyttelast på ca. 40 tons og havde en besætning på ca. 15 mand, de blev drevet af kraftige dieselmotorer og gjorde på trods af den specielle konstruktion en god fart. De var imidlertid dårlige søskibe og rullede værre end en trawler, særlig når de var lastede, var de uden »spring« i søen og meget våde for besætningerne. Det var en fysisk og psykisk belastning, der krævede mænd af en særlig karakter og usædvanlig hårdførhed. De frivillige delte vådt og tørt uden forskel og sejlede som et udvalgt hold, der var indstillet på i fællesskab at klare alle uventede situationer.

Armeringen var 2 stk. Oerlikons, en i stævnen og en agter for det lave dækshus, endvidere et dobbelt sæt Vickers maskingeværer monteret på styrbords og bagbords brovinge og midtskibs et centralt batteri af 4 stk. Vickers antiluftskyts.

Flåden bestod af fem fartøjer: »Nonsuch«, »Hopewell«, »Gay Viking«, »Gay Corsair« og »Master Standfast«. Navnene må vist siges at være passende dækning for gruppen. Da man uden tvivl ville blive observeret af de tyske patruljeflyvere i sommertiden, var man henvist til efterårs- og vintermånederne, hvilket var ensbetydende med, at man næsten altid sejlede i dårligt eller halvsnavset vejr. Gruppens dæknavn var »Moonshine«, noget vildledende, da man netop undgik måneskinsperioderne. Bortset fra den omtalte armering, der næppe havde større kampchance i tilfælde af angreb, var »Moonshine«s bedste forsvar at gøre sig usynlig og på alle måder prøve på at undgå møder med tyskerne.

Der blev sejlet i tre vintersæsoner. Som regel gik det godt bort-

set fra kollisioner mellem bådene, hvor lasten forliste, men mandskabet reddede livet, men på en af de første rejser gik »Master Standfast« tabt. Den blev opbragt af tyskerne i Kattegat ikke så langt fra den svenske kyst, og skibets fører, kaptajn C. A. W. Holdsworth mistede livet, mens de fleste andre besætningsmedlemmer blev taget til fange af tyskerne.

Den anden verdenskrig 1939–45 havde i usædvanlig grad brug for den frie inspiration og det personlige mod. De utallige beretninger herom har måske været efterkrigstidens stærkeste og mest ejendommelige læsning, og de britiske blokadebryderes indsats står fuldt på højde med de mest eventyrlige kapitler i krigens historie.

Bortset fra en dårlig svensk film er »Moonshine« besætningernes indsats endnu næsten ukendt, men det skal ikke glemmes, at de britiske frivillige fra den grå, skumpiskede Nordsø også gav deres bidrag til den danske befrielseskamp.

* * *

De amerikanske forsøg på at komme os til hjælp måtte som aftalt aflyses, men det manglede fortsat ikke på villighed til at deltage aktivt. Da Kai Winkelhorn fra den integrerede britisk-danske S.O.E.-stab i London i begyndelsen af marts 1945 kom til Stockholm, havde han et fuldt færdigt tilbud med: til hjælp for våbentransporterne fra Sverige til Danmark var man fra amerikansk side villig til at stille en U.S. undervandsbåd til rådighed. Dette var antagelig med speciel hilsen fra ambassadør Winant og Raymond Guest. Endvidere tilbød man en 2-mands U-båd med magnetbomber til bekæmpelse af de tyske krigsskibe i Københavns havn. Den kunne »præ-fabrikeret« transporteres ad luftvejen til Sverige, mens den første naturligvis måtte forcere spærringerne på havet og stationeres i aflukket område i Sverige. Begge tilbud forudsatte selvfølgelig svensk tilladelse, men den militære udvikling var nu så hastigt accelererende, at tidspunktet var forpasset for disse planers gennemførelse.

Jeg tvivler i øvrigt ikke om, at det havde været muligt at opnå den svenske sanktion. Fra svensk side var man allerede i gang med en række selvstændige planer, der tog sigte på krigens fore-

stående afslutning. Den 1. marts 1945 blev jeg f. eks. kaldt til det svenske udenrigsministerium for at få underretning om, at en svensk Røde Kors ekspedition den 6. marts ville afgå fra Malmø via Gedser–Warnemünde for at afhente 5.000 danske og 8.000 norske deporterede i opsamlingslejren Neuengamme i nærheden af Hamburg. Herfra skulle det senere være muligt at føre denne og andre følgende transporter frelst gennem det tyske sammenbrud.

Dette var indledningen til *Folke Bernadottes* store redningsaktion, og det svenske udenrigsministerium bad mig om at underrette modstandsgrupperne i Danmark om hensigten med kolonnens afsendelse, således at der ikke opstod nogen misforståelser ved passagen igennem Danmark. I første omgang ville man den påfølgende dag overføre 50 lastbiler, 25 ambulancer og et svensk personale på 330 personer. Offentliggørelse af den påbegyndte redningsaktion ville først finde sted samtidig med kolonnens afgang, men de aktive grupper i Danmark burde underrettes forinden. Det havde oprindeligt været tanken at lade alle internerede nordmænd og danskere føre til Sverige, men dette havde Himmler indtil videre afslået. Det alternative forslag om Neuengamme som opsamlingscentral havde han accepteret efter kun 2 dages overvejelser.

Svensk militærassistance. – Afsluttende hastemøder.

For vort eget vedkommende betød den russiske østoffsensiv og den allierede fremgang i vest, at der på ny blev lagt op til et fællesmøde af hjemme- og udefronten i Stockholm.

Døssing kom således i slutningen af januar 1945 fra Moskva, en uges tid senere kom Christmas Møller fra London, og endnu lidt senere kom Frode Jakobsen og det kommunistiske Frihedsrådsmedlem, *Alfred Jensen*, der havde afløst den sygemeldte Houmann i rådet. Ole Lippmann, der i begyndelsen af februar skulle afløse Flemming Muus som chef for faldskærmsfolkene i Danmark, passerede ligeledes Stockholm på dette tidspunkt.

De store spørgsmål for mødet var fortsat våbentransporter, det eventuelle ønske om svensk militær assistance i tilfælde af en kaossituation, hensynet til Sovjetunionen og den danske befrielsesregnings sammensætning.

Også Hollingworth fra S.O.E. og admiral *Holt*, der ved befrielsen skulle have ledelsen af de britiske søstridskræfter i Danmark, aflagde nu besøg i Sverige. Svingdøren i Stockholm gik således for fuldt tryk.

Admiral Holt, der kom fra Hong Kong, var en søulk med hår på næsen. Han oprullede følgende perspektiv: inden der kunne blive tale om hjælp til Sydnorge med planlagte afskibninger fra den svenske vestkyst, og inden den britiske marine for alvor kunne operere i Kattegat, var det nødvendigt at rense dette farvand for fjendtlige enheder. Dette førte logisk til den tankegang, at Sjælland i virkeligheden var porten til Nordens befrielse.

Oberst Nordentoft og kommandørkaptajn Mørch blev opfordret til at udarbejde et responsum og til påny at tage direkte kontakt med chefen for den svenske forsvarsstab, general *Ehrensvärd*, hvorefter generalen ville gå til den svenske regering. Disse forhandlinger fandt sted den 10. og 11. april 1945, og dagen efter modtog vi meddelelse hjemmefra, at såvel politikerne som Frihedsrådet var enige om, at man skulle forberede svensk hjælp i tilfælde af en kaos-

situation. Den ukendte faktor var imidlertid fortsat Moskvas intentioner. Chefen for Den danske Brigade, general *Knudtzon* bad mig i øvrigt i samme perspektiv tage en samtale med den svenske øverstbefalende, general *Jung*, der viste sig at være med på planen, men han forudså vanskeligheder med den svenske regering, så længe der ikke var præcise aftaler med Sovjet.

Den 14. april 1945 kom vi til møde hos statsminister Per Albin Hansson vedrørende en mulig svensk intervention i Danmark, såfremt den i en kritisk situation var ønsket af Frihedsrådet og danske politikere. Det gik ikke så godt; jeg citerer fra dagbogen den 14. april 1945:

»Møde hos Nordentoft og Mørch kl. 9 for at gennemdrøfte det P. M. som vi skal overrække regeringen. På Ehrensvärds forslag er det vor tanke at anmode såvel statsministeren som udenrigsministeren om at være til stede. Søger Kruse (den danske gesandt) kl. 11.15. Han er uforberedt, men han forstår naturligvis straks sagens betydning. Han mener, at det er ham, der bør forelægge det, vi mener, at vi kan klare os med hans introduktion, og at en af os andre kan forelægge sagen. Dette går han kun modvilligt med på. Den udpegede delegation har følgende sammensætning: Kruse, Knudtzon, de to 'illegale' officerer Nordentoft og Mørch, Foss og undertegnede. Kl. 12.15 meddeler statsministeren, at han er klar til at tage imod om en halv time. Da vi ikke har regnet med, at det skulle virke omgående, og da vi samtidig vidste, at regeringen skulle til mindegudstjeneste for Roosevelt kl. 14, var vi faktisk uforberedte, og arrangementet gik i fisk.

Vi kom i 3 afdelinger: først Kruse, der i forvejen var i kansliet for at tale med Ohlin, dernæst Erling og undertegnede og først i 3. bølge officererne, der havde fået forkert besked og var gået til forsvarsministeren i stedet for! Da vi ikke syntes, vi kunne vente – begge excellencer sad stive og alvorlige i deres begravelsestøj – begyndte Kruse med en kort introduktion, hvorefter jeg oplæste P.M.'et, som herefter blev overrakt.

Det var ikke meningen at tage nogen diskussion om sagen med det samme, men såvel Per Albin Hansson, som Günther åbnede samtalen. Vi vidste nemlig ikke, hvad der forsåvidt var meget uheldigt, at nordmændene havde været der dagen i forvejen og foreta-

get en lignende henvendelse, men på et noget andet grundlag. Nordmændene forlangte nærmest mobilisering og intervention på en bestemt dag. Vor henvendelse var affattet således, at den kun sigtede på en bestemt situation og havde til forudsætning, at alle parter hjemme var enige om at foretage denne henvendelse. Der var således meget stor forskel på ønskernes rækkevidde, ikke desto mindre tog Per Albin Hansson til orde, antagelig på samme måde som han havde afvist nordmændene dagen i forvejen.

1. Han fandt det uklogt, at man opfordrede svenskerne til at træffe forberedelser, der direkte kunne foranledige tyskerne til at forlænge kampen.
2. Han ønskede absolut ikke noget indgreb i en situation, hvor man endnu kunne tale om, 'at Sverige gik med i krigen'.
3. Han kædede den danske og norske situation sammen (hvad der ingen grund er til, da man i høj grad kan vente flere tropper til Danmark, men næppe flere til Norge).

Günther understøttede disse synspunkter og mente nærmest, at hvis man ingenting gjorde, ville den modne pære falde fra stammen 14 dage efter, at den tyske centralledelse havde svigtet. Han mente endvidere, at når denne situation indtrådte, ville vestmagterne have tilstrækkeligt med tropper til at klare opgaverne i Danmark. Kruse kom med en bemærkning: om svenskerne nu også ville tage ansvaret for ikke at være forberedte, hvis det ikke gik, som man havde ventet. Ingen af d'herrer svarede direkte herpå. Jeg gjorde opmærksom på, at vor henvendelse var højst hypotetisk og kun tog sigte på kaossituationen. Erling Foss bekræftede at en endelig anmodning først ville blive fremsendt af Frihedsrådet i en sådan situation.

Da vi var nået så langt, kom den forsinkede officersdelegation.

Per Albin Hansson gjorde en ret bedsk bemærkning til generalen om, at de danske politistyrker ikke var større, end de var. Han sluttede med at sige, 'at det var nok bedst, at der blev talt det mindst mulige om denne henvendelse'. Dette var i virkeligheden den mest positive udtalelse, idet den måske indeholdt, at selv om man sagde officielt nej, ville man alligevel træffe visse forberedelser.

Delegationen takkede ærbødigt og forsvandt samlet!«

Gennem ingeniør *Axel Monberg*, der var en svoger til den svenske udenrigsminister Günther, blev det aftalt, at jeg skulle følge sagen op i en underhånds aftale med ministeren. Samtidig gjorde general Ehrensvärd, der var blevet underrettet om forhandlingernes negative forløb, opmærksom på, at det måske ville være en fordel, hvis vi kunne få de danske socialdemokrater, f. eks. Hans Hedtoft Hansen til ligeledes at forhandle underhånden med de svenske ministre. Vi var klar til at følge hans råd, da jeg den 21. april fik samtalen med Günther i det svenske udenrigsministerium. Da der i en senere offentliggjort svensk hvidbog er gjort henvisninger til disse norsk-svenske og dansk-svenske forhandlinger, skal jeg nedenstående meddele mit indtryk af samtalen med den svenske udenrigsminister skrevet samme dag:

»Samtale med udenrigsminister Günther den 21. april 1945 kl. 12:

1. Ego forklarer, hvorledes henvendelsen pr. 14/4. er opstået – fælleshenvendelsen hjemmefra, hvad der altså var nyt i sagen, at det *var* en fælleshenvendelse, samt præciserede på ny, at det var den hypotetiske situation: kaotisk og desperat.

Redegjorde for det indtryk, vi havde af englændernes syn på sagen, der ganske vist var uofficielle synspunkter. Gjorde opmærksom på forskellen i den danske og den norske situation: yderligere tilgang af tyske tropper, marinestridskræfter o.s.v., tanks til befæstningsanlæg, general Lindemanns udtalelser o.s.v.

2. Günther meddelte, at de oplysninger, der var dem tilgængelige, gik ud på, at meget store dele af tyske tropper i Danmark og Norge ikke ville kæmpe, når først centralledelsen havde svigtet. Dernæst at det måtte være givet, at de allierede ikke kunne lade disse områder ligge. At det måtte være uklogt at give tyskerne indtryk af svenske forberedelser, der kunne foranledige desperate aktioner. At det omvendt ikke kunne være nogen trussel over for tyskerne, at svenskerne evt. ville komme, da de altså ikke gav op over for den endnu større trussel, nemlig de allieredes krigsapparat. Han omtalte endvidere, at hjemmefronten i Norge ikke var på linie med den norske regering i sin henvendelse pr. 13/4. At hjemmefronten i Norge delte de svenske synspunkter.

3. Ego svarede hertil, at man altså ser anderledes på det i Dan-

mark, da den samlede modstandsfront hjemme – såvel Frihedsrådet som politikkerne havde foretaget denne indledende henvendelse. Forespurgte, om det ville have nogen betydning, om en mand fra hjemmefronten, f. eks. Hedtoft Hansen kom for nærmere at forklare og motivere henvendelsen set med hjemmefrontens øjne. Gjorde yderligere opmærksom på, at den situation kunne opstå, at desperate tyske tropper i Danmark gik til overfald, inden vestmagtstropper var frigjorte fra pacificeringsopgaver i Tyskland, og at det altså var denne situation, man sigtede på.

4. Günther medgav, at der forelå en ringe mulighed for denne sidste situation, men mente, at den også kun var ringe. Afviste spørgsmålet om Hedtoft Hansen som unødvendigt, idet han havde fuld tillid til, at forholdene var således, som vi havde fremstillet det.

5. Jeg spurgte, om jeg var bemyndiget til at meddele hjemover, at svensk hjælp i den skitserede situation kunne tænkes at komme. Hertil svarede han: Af alt hvad vi har sagt også i denne samtale, vil De sikkert kunne forstå, at tanken på ingen måde er os fremmed, blandt mange andre planer ligger også en plan til at imødegå denne situation, vi ønsker blot ikke at avertere herom og mener det for begge lande uheldigt at dokumentere dette udad til ved at forlægge divisioner i opmarchområde. Jeg tror, det vil virke langt bedre, såfremt vi tager den forsinkelse, det vil medføre i praksis, fremfor at træffe foranstaltninger, der kan ødelægge planen.

Jeg forespurgte, om det ikke krævede regeringens sanktion til, at der blev indledt forhandlinger mellem danske og svenske officersstabe til planlægning af den situation, man havde i tankerne. Hertil erklærede han, at det ville han ikke udtale sig om. Han erklærede sig til sidst meget beredt til at fortsætte samtalen, at han meget gerne ville holdes à jour og ligeledes ville meddele, hvis der var noget nyt fra svensk side. ◀

Dette blev det sidste, der blev forhandlet om mulig svensk assistance. Udenrigsministeren i Stockholm fik ret; de tyske tropper i Norge og Danmark kapitulerede, da centralledelsen svigtede.

* * *

Som næsten altid tog de interne danske møder sigte på at accelerere våbentilgangen. Politisk var det som nævnt forholdet til Sovjet og vor egen regeringsdannelse, der nu var de højaktuelle spørgsmål.

Døssing eller »Marianne«, som nu var hans dæknavn, var den første, der indfandt sig. Han kom den 28. januar, i øvrigt samtidig med at vi modtog hans sidste indberetning af den 4. januar 1945. Han var fuldt restitueret efter sin fysiske svaghedsperiode i efteråret og gav hurtigt bevis på et besnærende kampmod. Hans opfattelse af den massive russiske offensiv og dens vidtrækkende følger blev naturligvis påhørt med særlig opmærksomhed.

Christmas Møller kom som nr. 2. Han var fløjet fra Skotland uden overtøj og stillede midt i den svenske vinter i sit gamle, noget udslidte tøj. Også hatten fra cykelturene i København holdt trofast ud.

London og Moskva gik straks i clinch. De to mænd havde stor respekt for hinanden, omend der indenrigspolitisk var stor afstand. Meningerne stod derfor også lidt på højkant: Døssing fandt afgjort, at Frihedsrådet havde givet politikerne for meget, Christmas Møller fandt, at Frihedsrådet havde givet politikerne for lidt, så foruden det storpolitiske var der rigeligt samtalestof. Der blev endvidere arrangeret møde med Sovjets officielle repræsentation i Stockholm, og der blev lagt op til en stor æresmiddag for madame Kollontaj i den danske legation. Desværre blev madame syg og sendte afbud, 3 minutter inden gæsterne skulle komme.

Christmas Møller havde straks efter ankomst til Stockholm udtalt ønske om at få »sønnen« ud. »Sønnen« var i dette tilfælde den konservative folketingsmand Aksel Møller, der i det politiske arbejde stod nært tilknyttet Christmas Møller. Aksel Møller havde fra et tidligt tidspunkt modsat sig Scavenius' forhandlingspolitik og havde været en af stifterne af Dansk Ungdoms Samvirke. Med nød og næppe undgik han i 1943 et tysk attentat, der var optakten til disse års clearingmord. Fra august 1944 havde Aksel Møller været et af de fire medlemmer i det kontaktudvalg, der var den faste forbindelse mellem Frihedsrådet og politikerne. Den senere stats- og udenrigsminister H. C. Hansen repræsenterede Socialdemokratiet i dette udvalg og udgjorde sammen med Aksel Møller redaktionen af det illegale blad »Den Danske Parole«.

Vi fik hurtigt hentet »sønnen« i Danmark og overførte ham til Sverige. Da det drejede sig om helt interne politiske forhandlinger, blev det aftalt, at de to politikere skulle mødes alene i en stationsby på Malmø–Stockholm jernbanen. Mødet blev fastsat til natten mellem den 8. og 9. februar i Älmhult, men »sønnen« kørte for langt og stod først af i Alvesta. Mødet måtte herefter forlægges til en dæklejlighed, vi gjorde brug af i Hagagatan i Stockholm. Vi fik aldrig noget referat af, hvad samtalerne præcist omhandlede, men at de bl. a. vedrørte regeringsdannelsen og Christmas Møllers egen placering er i hvert fald sikkert. Det sydslesvigske spørgsmål har uden tvivl også været inddraget. Da Christmas Møller den 9. februar om aftenen holdt foredrag i Medborgernes Hus i Stockholm, fremsatte han den senere stærkt diskuterede udtalelse om, »at grænsen lå fast«. Aksel Møller gav i øvrigt under sit ophold i Stockholm udtryk for kritik over for Døssing og mente, at han havde gjort direkte skade i Moskva. Efter politisk tovtrækkeri rejste Aksel Møller hjem med tilsagn om, at Christmas Møller ville genindtræde i sit gamle parti, og det var nok det spørgsmål, der havde været hovedspørgsmålet under mødet med »sønnen«.

Døssing begyndte på dette tidspunkt at vise utålmodighed. Han mente, at det hastede med at komme tilbage til Moskva. Dette var uden tvivl rigtigt, men det var samtidig vigtigt, at vi fik et fællesmøde med en repræsentant for Frihedsrådet, inden Døssing rejste, og vi overtalte ham derfor til at blive. Modsat havde Christmas Møller et stort lokalt program at afvikle, og han befandt sig tilsyneladende godt i miljøet. Han forhandlede med alle instanser og førte også nogle separatsamtaler med den danske minister Kruse, som ikke helt passede ind i programmet.

I det interregnum, der opstod mens vi ventede på Frihedsrådets udsending, tog vi våbenspørgsmålet op på ny. Endnu var modstandsgrupperne kun 50 % forsynet med våben, og Brigadens overskud af udrustning og de svenske depoter kom nu i sigte. Vi fandt frem til et arrangement, hvor der via gesandtskabet blev udbetalt general Knudtzon yderligere 10 millioner kroner. Den designerede statsminister Buhl tiltrådte dette arrangement i et underhånds brev, og generalen forpligtede sig til at aftage våben for dette beløb til »udsmugling«.

Endnu under Christmas Møllers besøg gjorde vi en henvendelse til Stockholm-regeringen vedrørende de svenske depoter. Den 16. marts blev Christmas Møller og jeg modtaget af den svenske forsvarsminister Sköld, der ikke stillede sig uvillig over for tanken om at trække våben til Danmark direkte fra de svenske arsenaler. Vi bad om 10.000 stk. maskinpistoler med tilhørende ammunition. Den illegale transportkapacitet for våben var nu fra 15 til 20 tons pr. uge, og ønsket var specificeret under hensyn hertil. Finansieringen skulle klares ved underhånds tilsagn fra Frihedsrådet og politikerne i Danmark.

Den 22. marts 1945 havde vi et nyt møde med den svenske forsvarsminister. Christmas Møller var rejst tilbage til London, men Nordentoft og Mørch samt Erling Foss var indtrådt i forhandlingsdelegationen. Sköld var yderst saglig, men i godt humør og meget imødekommende. Håndgranater var yderligere kommet på ønskesedlen og gik også igennem. Sköld hæftede sig ved det kuriøse i forhandlingen: det var en spinkel tråd, der knyttede tilsagn om garanti for millionerne, men han forstod situationen og lovede, at sagen med regeringens anbefaling ville overgå til chefen for forsvarsstaben, general Ehrensvärd.

Den 26. marts 1945 blev den praktiske fremgangsmåde fastlagt. Sammen med en kreds af danskere, *Viggo Bjerregaard*, *Finn Henriksen* og *Børge Outze*, der havde et personligt venskabsforhold til officererne i den svenske forsvarsstab, kom Mørch og jeg til middag i Grev Magnigatan. Aftenens arrangør var en venlig og energisk dame fra det svenske spritmonopol, og den svenske forsvarsstab var repræsenteret ved oberst Nils Svedlund (den senere øverstkommanderende), kaptajn *Anders Grafström*, der allerede i længere tid havde bistået den danske modstandsbevægelse med råd og dåd, samt brødrene kaptajn og major *Murray*.

Svenskerne var til en begyndelse stærkt optaget af det netop gennemførte luftangreb mod Shell-huset i København. Under det natlige samvær, der varede til klokken 6 om morgenen, blev jeg opfordret til at redegøre for kommando- og transportvejene og fremsætte særlige ønsker, inden man gik i gang med afskibningerne. Hvorledes der kunne blive nogen sammenhængende mening i min fremstilling, forstår jeg ikke den dag i dag, da damen fra mono-

polet trak flasker op i en uendelighed. Der blev holdt takketaler in legio, hvilket jeg dog bedre forstod, da jeg den næste dag fik regningen præsenteret. Jeg havde hele aftenen været under indtryk af, at det var danskerne, der var gæster. Da svenskerne modsat havde forstået, at det var dem, der var gæster, blev der således rig lejlighed til at takke fra begge sider!

Det korte af det lange var imidlertid, at de pågældende svenske stabsofficerer følte sig overbevist om transaktionens rimelighed, ligeledes at den var teknisk gennemførlig.

På trods af »uklarheden« fik jeg et levende indtryk af den positive vilje til at hjælpe, særlig Nils Svedlund gjorde indtryk. Stor og bred af skikkelse og med sin lidt buldrende stemme kunne han godt på afstand indgyde frygt og forskrækkelse, men hans humør og åbne sindelag overvandt hurtigt alle lægmænds betænkeligheder. Med utrættelig energi og stimulerende hengivenhed, ja næsten begejstring, blev han en ledende og afgørende kraft i denne hjælpeaktion. Man forstod, hvorledes han overalt vandt sig venner og loyale medarbejdere, og hvordan han senere som øverstkommanderende kom til at personificere en epoke i det svenske forsvar, baseret på realistisk og praktisk samarbejde. Han var en mester i den operative planlægning.

Til omgående levering fik vi 2 millioner stk. 9 mm parabellum, 5.000 håndgranater og de første 2.000 stk. maskinpistoler. Samvirket mellem de forskellige led, den svenske arméforvaltning, det svenske politi og de danske militære instanser arbejdede perfekt.

Svedlund kom også i maj måned til at spille en rolle ved Brigadens udløsning fra Sverige. Han var indstillet på, at Brigaden ville komme til at gå i land under kamp, og forberedte den svenske assistance i denne situation.

* * *

Frode Jakobsen kom den 23. februar sammen med det kommunistiske medlem Alfred Jensen, og allerede den følgende aften var de indblandet i de ovenfor omtalte våbenforhandlinger. Det længe ventede fællesmøde mellem rådet og dets repræsentanter i udlandet fandt sted den 26. februar på Castle Hotel i Nybrogatan, hvor Christmas Møller under sit ophold i Sverige havde slået sig ned. Til stede var foruden de nævnte Døssing, Foss og jeg selv. Under

middagen gik samtalen om løst og fast, men senere blev indlægge-
ne »dirigeret«, og Frode Jakobsen bidrog med en længere rede-
gørelse, der indeholdt en række hovedpunkter af vigtighed. Som
altid talte han klart og velunderbygget. Indledningsvis redegjorde
han for den militære opbygning i Danmark. Ifølge mit samtidige
referat sagde han bl. a.:

Forudsætningen for modstandsgrupperne var

1. at det skulle være kampgrupper og ikke udelukkende grupper
til opretholdelse og lov og orden,
2. at Frihedsrådet blev anerkendt som landets ledelse i kampen
mod Tyskland, indtil kongen frit kunne vælge regering.

Ved denne lejlighed kom O-grupperne med (O-grupperne, d.v.s.
officersgrupperne – mellem 1600 og 1700 mand, der gør tjeneste
som instruktører for modstandsarméens ca. 30.000 mand). Mod-
standsgrupperne er organiseret af de 4 hovedorganisationer: Rin-
gen, Frit Danmark, Kommunisterne og Dansk Samling.

Modstanden ledes af K-udvalget (Kommandoudvalget), der er
Frihedsrådets militære underudvalg og har følgende sammensæt-
ning:

1 repræsentant for Frihedsrådet, hærens stabschef, flådens stabs-
chef, politiets stabschef, 1 repræsentant for SHAEF samt 2 for-
bindelsesofficerer, 1 for Sjælland og 1 for Jylland.

Frihedsrådet er således anerkendt som leder af kampen. Ind-
delingen under kommandoudvalget følger amts- og sogneinddelin-
gen. Gørtz er chef for apparatet, men først i det øjeblik, da hans
navn bliver meddelt, han indsættes af Frihedsrådet efter det kon-
traktforhold, der er aftalt med SHAEF.

Der er to kommandoveje, en via K-udvalget til modstands-
grupperne og en via SHAEF til modstandsgrupperne. Det er aftalt,
at SHAEF 'såvidt muligt' skal konferere med K-udvalget, der er
derimod ikke på nuværende tidspunkt en 3. kommandovej fra
Gørtz til officererne, som mange sikkert mener. Med andre ord,
rådet er øverste instans, K-udvalget er rådets forsvarsdepartement.

Frode Jakobsen talte videre om

Politikernes medvirken:

1. Politikerne har opgivet deres forbud mod deltagelse i mod-
standsbevægelsen. Der er fra finansministeriet pr. juni 1944 –

vistnok tidligere – uden Buhls mellemkomst – givet tilsagn til Frihedsrådet til finansiering af modstandsgrupperne (ca. ¼ million pr. måned), derimod ikke tilsagn om midler til sabotage eller til rådets politiske virksomhed.

2. 2 millioner kroner kredit fra Buhl ved A. P. Møller til Foss & Co. til indkøb af 3.000 Mkp. maskinpistoler, der er eksporteret til Danmark inden udgangen af 1944.

Der mangler imidlertid endnu ca. 20.000 maskinpistoler, hvis landet skal være fuldt dækket, og med eller uden Buhls mellemkomst skal vi gå i gang med at skaffe penge og våben.

3. Lejrene i Sverige, der finansieres ved politikernes mellemkomst.
4. Enkelte politikere, der på eget initiativ har hjulpet med at skjule folk, sluttet forbindelser o.s.v.

Frode Jakobsens redegørelse kom herefter ind på *Arrestationsudvalget*, der skulle træde i funktion ved det tyske sammenbrud:

Ingen likvidationer, men mange arrestationer, d.v.s. legale arrestationer ved politiets mellemkomst i samarbejde med modstandsgrupperne.

A-udvalgets sammensætning: politiets stabschef, en jurist, en repræsentant for modstandsgrupperne i København, en repræsentant for Frihedsrådet.

Følgende skal arresteres øjeblikkeligt:

1. Alle medlemmer af nazistorganisationer, der fremdeles har været medlem efter 1/7. 1940. Man giver således dem, der har bestemt sig om i tiden fra 9/4. til 1/7. 1940, en chance til at gå fri.
2. Alle personer i tysk tjeneste.
3. Alle stikkere.
4. Alle, der kan tænkes at blive udsat for lynchjustits.
5. Tyske krigsforbrydere.

Altså med andre ord alle, der er en fare for den kæmpende front, og alle, der er udsat for mængdens harme. Kartoteket indeholder i øjeblikket ca. 14.000 navne og er delt i 6 afdelinger over landet. (En kopi af kartoteket netop modtaget i dag her i Sverige). Disse opgaver er en del af kampen, det bliver herefter for den senere lovlige regering at bestemme, hvordan de arresterede skal be-

handles. Man er gået med til at indrømme fra Frihedsrådets side, at man kan tale om internering og ikke arrestation, således at der ikke ligger noget vanærende for dem, der kan klare frisag.

Om *sabotagen* hed det:

Retningslinierne for »table« (den løbende sabotage) bestemmes af Frihedsrådet, udføres af Holger Danske og Bopa, der repræsenteres i Frihedsrådet, i samråd med englændernes repræsentant.

Om *kontakten mellem Frihedsrådet og politikerne* sagde Frode Jakobsen:

Inden folkestrejken var der ikke nogen nævneværdig kontakt, og selv i denne situation bedømte Buhl forholdene dårligt, han mente, at der ikke var nogen større fare på færde, men strejken var spontan, og selv om den ikke blev startet af Frihedsrådet, så gav Frihedsrådet strejken sine mål.

Henvendelserne til russerne:

Første henvendelse i april 1944 fandt sted på Englands initiativ. Anden henvendelse i september med kongens budskab i forbindelse med Døssing-missionen var politikernes egen opfindelse (den fremkaldte ikke noget svar). Tredie henvendelse, den såkaldte fælleshenvendelse fra rådet og de store partier ang. status, markerede enigheden hjemme, men gav som bekendt heller ikke noget resultat.

Om *regeringens sammensætning* sagde Frihedsrådets udsending:

December-forhandlingerne mellem Buhl og Frihedsrådet skete ud fra ønsket om kontinuiteten, altså en kombineret regering, som uden tvivl er ønsket af den største del af befolkningen. 50 % til 50 % princippet.

De upolitiske grupper skal med, fordi de har deltaget i kampen (Ringens og Frit Danmark).

Frode Jakobsen oplyser, at de unge venstremænd, de såkaldte ny-liberalister, Rée, Erik Eriksen, Gram og From er forhandlingsvillige og har vist sig loyale over for ledelsen. Modstandsbevægelsen skal i den kommende regering være repræsenteret ved samtlige fraktioner og ikke udelukkende ved Kommunisten og Dansk Samling, da man i så fald ville gå deres ærinde, og fordi det ville være uheldigt, hvis kun disse to partier var repræsenterede.

Vedrørende *Procesretten* var der forslag om den såkaldte for-

ræderlov, ændringer til den borgerlige strafferet med tilbagevirken-
de kraft fra 9. april til krigens ophør, dødsstraffens indførelse.

Straffes skal:

Personer, der har deltaget i forberedelserne til den 9. april.

Personer, der har hjulpet til gennemførelsen af den 9. april.

Personer, der har foretaget handlinger, hvorved danskere har mistet livet.

Embedsmænd og dommere kan slippe, hvis de har haft pligt efter Grundloven, men skal afskediges, hvis de ikke har været opgaven voksen, d.v.s. hvis de har været med til pr. instruks at føre grundlovsstridige handlinger ud i livet (dommere skal ikke skele til regering og Rigsdag i et okkuperet land).

Der nedsættes særdomstole til hurtig ekspedition af sagerne for at forhindre blodbad, 6 særdomstole: København, Kolding, Odense, Århus, Viborg og Aalborg, sammensættes med en jurist, der udpeges af regeringen, samt 2 lægmænd, der ved særligt valg udpeges af folketingsvælgere.

Efter Frode Jakobsens indlæg opstod der nogen diskussion om, hvilken dato der skulle fastsættes for »krigens« påbegyndelse. Det var givet, at politikerne ikke ville gå med til den 9. april 1940, og at de ville fastholde den 29. august 1943. Dette ville rådet modsætte sig, men det ville nok ende med, at datoen ville blive holdt svævende. Det blev endvidere oplyst, at der var enighed mellem rådet og politikerne om konfiskation af krigsfortjeneste, at der skulle ydes erstatning til kommunisterne for tab forvoldt ved den danske stats overgreb, og at hjælp måtte ydes til flygtede jøder. Tab ved patriotisk virksomhed skulle imidlertid ikke erstattes, da denne indsats var frivillig (og naturlig), men man var enig om rundelige hædersgaver til efterladte og invalider.

Frihedsstyrkernes afvæbning eller eventuelle overgang til hjemmeværnet var ligeledes til diskussion.

Angående det udenrigspolitiske blev Christmas Møllers og Døssings tidligere omtalte bedømmelse taget til efterretning uden yderligere kommentarer.

Der var i kredsen forståelse for politikernes forslag om Buhl som politisk arbejdsakse, selv om man fandt, at han måske nok var noget for gammel til at sætte sig ind i de mange nye og

usædvanlige spørgsmål, ligesom der også kunne blive vanskeligheder med at få ham »anerkendt« i Moskva.

Det skuffede uden tvivl Christmas Møller, at han ikke klart var udpeget som Frihedsrådets kandidat til udenrigsministerposten i befrielsesregeringen, men han gjorde ikke nogen bemærkninger hertil. (Dette skete først i en samtale under fire øjne den 16. marts.)

Mødet fik et glat og venskabeligt forløb, selv om det var tydeligt, at den kølighed, der var opstået mellem Christmas Møller og Erling Foss efter nogle uoverensstemmelser, da Foss var i London, endnu ikke var drevet over. Dette blev det sidste fællesmøde mellem hjemme- og udefronten under krigen. I slutningen af marts måned var de tilrejsende mødedeltagere forlængst tilbage i Moskva, London og København.

I det forcerede opløb til befrielsessituationen, der nu uden tvivl var meget nær, blev der i rivende tempo afviklet en række specialforhandlinger. Hollingworth var stadig i Stockholm, også Flemming Juncker aflagde et besøg fra London, og den 22. april kom general Dewing atter på besøg. Det drejede sig primært om de særlige faldskærmsgrupper, der skulle lande i Danmark for at etablere forbindelsesveje og forberede Montgomery-soldaternes ankomst. Avantgarden var ved at rykke ind, men det stod endnu på vippen, hvem der ville komme først, de vestallierede eller russerne.

Med Sovjetarméen var der mig bekendt overhovedet ingen forbindelse. Al den hjælp, den danske modstandsbevægelse modtog i krigsårene, kom vestfra, og selv om handlingsforløbet kunne blive forskudt på grund af den hastige russiske fremrykning langs Østersøkysten, regnede vi dog fortsat med, at det var Montgomerys 21. armégruppe, der ville komme først. Vi vidste fra Dewing, at der var givet ordre fra SHAEF til Montgomerys hovedkvarter om at frigøre styrker for indmarch i Danmark sydfra, og at det antagelig ville blive en britisk og to canadiske grupper.

I Stockholm traf jeg også på denne tid påny min ven fra de engelske ekspeditioner til Grønland, Andrew Croft, der i krigens første år havde gjort tjeneste ved den britiske legation i Stockholm, men som havde foretrukket fronttjeneste og bl. a. været chef for de »fald-tropper« (Jedburghs), der blev kastet i Sydfrankrig sam-

tidig med invasionen over Kanalen. Andrew skulle nu have den tilsvarende kommando ved befrielsen af Danmark. Vi havde således en direkte og meget personlig kontakt til det britiske hovedkvarter på Lüneburg Hede.

Disse møder til ko-ordination af den 21. armégruppe, hjemme-fronten, Brigaden og eventuelt til svenske myndigheder blev afsluttet den 19. april, da Hollingworth den samme dag fløj tilbage til London. Som en speciel gave til Holger Danske-gruppen afleverede han inden afrejsen ca. 200 kg plasticbomber til at sprænge den tyske slagkrydser »Nürnberg« i luften. »Nürnberg« lå fremdeles fortøjet i Frihavnens 10 m bassin og frembød en latent trusel mod København.

I tilslutning til disse forhandlinger havde jeg den 17. april været vært ved en middag i Operakällaren for general Ehrensvärd og general Knudtzon med deres respektive stabsofficerer. Nordentoft og Mørch var naturligvis med – de betalte endda halvdelen af omkostningen – og de forlængst indledte direkte stabsforhandlinger mellem officerer i den danske og den svenske lejr markeredes således på kammeratlig vis.

General Dewings genbesøg markerede naturligvis aktualiteten i det danske krigsområde. Ledsaget af general Knudtzon foretog han straks inspektionsrejser til Brigadens forskellige lejre, og signaltjenesten og udløsningsmekanismen for Brigaden blev gennemgået i detaljer. Dewing bad om tilladelse for den 21. armégruppens flyvemaskiner til at lande i Sverige, hvis det skulle blive nødvendigt. Jeg tror ikke, at der indløb noget svar herpå, før begivenhederne automatisk overflødiggjorde henvendelsen. Han rejste endvidere spørgsmålet om Danmarks deltagelse ved okkupationen af Tyskland og understregede nødvendigheden heraf. Han antydede, at Eisenhower stod bag om dette ønske.

* * *

I en sen natte-time den 27. april 1945 bankede Nils Svedlund på døren i Sibyllegatan. Som chef for operationerne under den svenske generalstab var han ikke tilfreds med de oplysninger, han havde fået om samarbejdet mellem Brigaden og modstandsgrupperne, hvis der fra dansk side blev sendt bud efter korpset i en

kampsituation. Hans bekymring var uden tvivl begrundet, og der blev den følgende morgen taget skridt til en nærmere liaison.

Den 1. maj havde vi det sidste møde med Dewing, inden han via London fløj tilbage til Montgomerys hovedkvarter. Den samme aften flyttede svingdøren fra Stockholm til Malmø, hvortil også officererne var flyttet. Selv om Hitlers afløser, admiral *Dönitz* erklærede, at Tyskland fortsat ville kæmpe, var opløsningstendensen helt klar. Man var temmelig sikker på, at det endelige sammenbrud kun var et spørgsmål om dage, men tvivlede endnu på, om besætningerne på »Nürnberg« og »Prinz Eugen« ville følge en kapitulationsordre, og at de derfor endnu kunne forvolde megen fortræd. Man havde naturligvis heller ikke nogen sikker fornemmelse af, hvorvidt tyskerne i Norge ville fortsætte kampen, eller om de ville kapitulere sammen med de øvrige rester af den engang så mægtige tyske værnemagt.

Under ledelse af søkadet *Fog Petersen* afsendte vi derfor en speciel pionergruppe fra Brigaden. Den fik til opgave at tilfange tage nogle officerer fra de tyske krigsskibe i den hensigt at tage højde på stemningen om bord. Hvis man fandt, at de ville slås til det sidste og det ikke forinden var lykkedes at sænke dem, ville et allieret bombeangreb blive indkaldt.

Den 4. maj om morgenen fik jeg en henvendelse fra den store gruppe af svenske og udenlandske korrespondenter, der var søgt til Malmø i forventning om den snarlige befrielse af Danmark. De forespurgte om muligheden af et natbesøg i København. Selv om der var udrejseforbud for civile, aftalte jeg med Hendil, at vi skulle prøve på at sætte dem over Sundet med Tom Søndergaards båd, der lå i Limhamn syd for Malmø. Korrespondenterne var i en særkategori og kunne nok undtages fra de civile bestemmelser, når de rejste for egen risiko.

Da vi ved halvtotte-tiden om aftenen var i Limhamn for at se på Toms båd, kom meldingen fra London. Gennem et åbent skylight i et nærliggende fartøj hørte vi en stemme, der fortalte om den tyske kapitulation i Holland, Nordvesttyskland og Danmark med virkning fra den 5. maj klokken 8 om morgenen. Til at begynde med tog jeg det ganske køligt, vi kunne have hørt forkert, og jeg ville nødigt skuffes af et senere korrektiv. En halv time senere

var der imidlertid ingen tvivl. De danske officerer i Malmø havde fra deres kommandocentral bekræftet meldingens rigtighed. Der var nu løssluppen glæde overalt, der lød også alvorfuld sang, og jeg indrømmer en personlig bevægelse, der fik tårerne til at trille af glæde.

Der blev dog ikke megen tid til personlig overvejelse. Oberstløjtnant Nordentoft ringede klokken 22.15 og sagde, at stemningen inden for Brigaden var på nulpunktet. Den aftalte afgangsortre var endnu ikke kommet fra København, og de danske officerer frygtede spektakler med mandskabet, hvis ordren ikke kom snarest. Han foreslog, at jeg skulle tage en hurtigbåd, der ventede i havnen, og opsøge Frihedsrådet og myndighederne i København for omgående at få udvirket det efterlyste signal.

Da jeg sammen med kaptajn *Gregersen* var på vej ud af centralen for at køre til havnen, blev vi kaldt tilbage. Meldingen var undervejs: Danforce (Brigaden) skal afgå til Hålsingborg for afskibning til Helsingør, forventet ankomst fra klokken 08.00, alt materiel og alt mandskab medføres feltgendarmeriet så hurtigt som muligt. Udløsningskoden over for den svenske regering er »Hans er blevet syg«.

Ordren blev gentaget af Hassager Christiansen, der betjente den hemmelige direkte linie, der var etableret med den danske kyst, og da kommandørkaptajn *Mørch* samtidig kom på telefonen fra Stockholm, kunne han straks herefter viderebringe løseordet til den svenske statsminister Per Albin Hansson, der afventede situationens udvikling ved sin hjemmetelefon.

Da mit natbesøg således blev aflyst, fulgte jeg den oprindeligt fastlagte plan om at overgå til Helsingør med Brigaden, idet jeg i en kortere tid havde gjort tjeneste som menig i Brigadens pressesektion.

Inden opbruddet til Hålsingborg blev der lejlighed til at samle den svenske og udenlandske pressegruppe, der ville opleve Københavns og Danmarks befrielse ved selvsyn. Jeg holdt en lille »pep talk«, og det samlede selskab på 30 personer afgik klokken 0400 fra Malmø under Hendils ledelse. Pressegruppen nåede igennem uden noget besvær, og besøget gav en verdensomspændende publicitet, da korrespondenterne var på stedet, samtidig med at den tyske overgivelse fandt sted.

Klokken 0700 om morgenen den 5. maj 1945 var hele Brigaden opmarcheret til afskibning i Hälsingborg. Det havde regnet om natten, men alle kolonner var nået rettidigt frem. Der blæste en stiv brise fra vest, der gav skvæt på søen, men solen var ved at få magt, og det tegnede til at blive en rigtig forårsdag. Bøgen var i nyspring.

På Grand Hotel i Hälsingborg traf jeg general Knudtzon, der var fløjet fra Stockholm klokken 0230. Vi udarbejdede en lille tale, han skulle holde til mandskabet inden afgang. Den svenske marine underrettede imidlertid om, at der var observeret et par tyske undervandsbåde ud for Kronborg. Der opstod herefter tvivl om, hvorvidt den svenske eskorte ville få tilladelse til at overskride midtvandslinien. Det krævede i hvert fald regeringens tilladelse, og denne ville igen være afhængig af generalstabens skøn. Jeg bad derfor om en telefonsamtale med Nils Svedlund i Stockholm og bad ham tilskynde, at eskorten gik med hele vejen. Tilladelsen blev givet, men afgangen blev lidt forsinket.

1. og 2. bataillon blev afsendt først, eskorteret af svenske destroyers, ministrygere og hurtigbåde. Mandskabet var indskibet i færgen »Svea« og enheder af den danske flåde, der var søgt til Karlskrona efter den 29. august 1943.

Første bølge kom glat igennem, hverken til vands eller til lands åbnede tyskerne ild. Jeg selv kom over med staben, der sejlede med isbryderen »Mjølner«. Da jeg tog højde på Kronborg fra en af de udfirede redningsbåde, blev jeg dygtigt udskældt af kommandør *Kjølsen*, der havde kommandoen på broen: »det så usømandsmæssigt ud«. Det havde han selvfølgelig fuldstændig ret i.

Inden landgangen hørte vi over radioen statsminister Buhls tale og de forskellige proklamationer, som vi i det sidste halve år havde været med til at udarbejde. Jeg glædede mig også over de ord, som Mogens Fog udtalte i tilslutning til regeringschefens tale.

* * *

Vi var tilbage i Danmark, det hele havde stort set fået en fredelig afvikling. Brigaden kom ikke i regulær kamp, men det er givet, at det hårdttrænede og veludrustede korps ville have gjort en fuldgod krigsmæssig indsats, om der var blevet kamp med tyskerne. Alle såvel officerer som menige var fuldt beredt til at sætte livet ind i det sidste livtag med de tyske styrker.

Vi blev dog i kvarter i Helsingør over lørdagen den 5. maj og vågnede den følgende søndag morgen i pragtfuldt solskin, ivrige efter at komme videre. Sundet lå blå og blankt, skoven stod frisk og grøn, solen varmede, Danmark var frit igen. Der var en stemning af glæde og munterhed, som der kun kunne være i Danmark. Brigaden skulle søge kvarter i Hellerup, og pressesektionen fik tildelt det schalburgerede Tuborg.

Forinden gjorde jeg en afstikker omkring Klampenborg for at hilse på min mor og børnene. Gensynet med familien var selvfølgelig bevæget, men alligevel gjorde det måske mest indtryk, at portneren, der gennem årene havde passet de engelske rækkehuse i Klampenborg, og som vi som børn havde frygtet ikke så lidt, favnede mig af alle kræfter og trykkede to smækkys på mine kinder.

Det var den umiddelbare, spontane reaktion, der virkede som ægte befrielse. Så var jeg klar over, at »svenskerne« var velkomne i Danmark. Min vej gik herefter til Kongens Nytorv i København. Jeg havde lovet at være til rådighed for general Dewing og fik værelse på Hotel d'Angleterre, hvor han havde kvarter. Han hilste mig i strålende glæde over kapitulationens planmæssige forløb: »How are you? Anything we can do?« Hans nærmeste tanke var at lade de canadiske soldater, der landede sammen med ham, marchere Brigaden i møde.

I krigsministeriet traf jeg Ole Bjørn Kraft, der var blevet forsvarsminister, general Ebbe Gørtz og Frode Jakobsen, der var indtrådt i regeringen uden portefølje. Der var enighed om, at en samlet parade endnu var for tidlig, der var trods alt for mange hipo'er i aktivitet. Man havde derimod ikke noget imod, at de enkelte batailloner så hurtigt, som det var muligt, afmarcherede til deres kvarter, således at de store menneskemængder, der ventede på gaderne, kunne hilse dem velkommen, inden det blev mørkt.

Det kom til ildkamp flere steder, og der var natten over adskilligt skyderi, men den egentlige kamp var afsluttet.

Kun ikke på Bornholm. Dewing var faktisk i syv sind. Han havde ikke nogen klar forholdsordre fra hovedkvarteret, men var parat til at handle på eget initiativ. Vi tilskyndede ham til at sende et detachment af canadiere til Bornholm, da tyskerne ikke ville kapitulere til modstandsbevægelsen. Men dels var der endnu kun meget få vestallierede tropper i Danmark, og dels ville han ikke have nogen kollision med russerne, der allerede var gået i aktion. Han havde bedt Montgomery om panserkolonner og lufttransporterede tropper, men de kunne først ankomme den 7. eller 8. maj. Det forhåndenværende mandskab fra 21. armégruppe var fuldt beskæftiget med at få tyskerne til at rømme København og lade sig afvæbne vest på.

Der var også de tyske flådeenheder i havnen. Proviantsituationen om bord var ved at blive akut, og de 50.000 tyske flygtninge, der var om bord i andre skibe på reden, måtte sendes tilbage til Tyskland. Han havde ikke mandskab nok til også at klare Bornholm, men beslutningen om ikke at intervenere var nok lige så meget påvirket af storpolitiske realiteter.

* * *

Mandag eftermiddag den 7. maj 1945 lettede den sidste større hovedpine. Det blev meddelt fra Montgomerys hovedkvarter, at tyskerne i Norge den følgende dag ville overgive sig til en allieret kommission, der antagelig ville komme til Oslo i løbet af eftermiddagen. Glædesstemningen i Danmark steg til et nyt højdepunkt, og klarmeldingen kom i høj grad til at præge det første pressemøde, som Christmas Møller afholdt denne eftermiddag på Christiansborg Slot efter sin tilbagekomst til Danmark. Christmas Møller var trods divergerende opfattelser i modstandskredse blevet befrielsesregeringens udenrigsminister. Politisk havde han således opnået et af sine ønskemål, og tilsyneladende var han glad for de mange hjertelige og velmente gratulationer, som han modtog, men det var tydeligt at se, at han var temmelig udkørt, og at sønnen Johns død havde taget hårdt på ham. John var som omtalt fulgt

med til England, hvor han blev uddannet til officer. Han faldt ved fronten nogle få uger inden Danmarks befrielse.

* * *

Ud på aftenen fandt min medarbejder, direktør *Mogens Dahl* ud af, at der kunne være en mulighed for at gennemføre en flyvning til Oslo den næste morgen, således at vi på stedet kunne være vidner til, at den sidste af Hitlers bastioner overgav sig. Dette ville for Europa være afslutningen på den anden verdenskrig.

Dahl havde ved en selskabelig sammenkomst den samme aften truffet den britiske air commodore *Darwell* fra Montgomerys stab. Siden kampene i Afrika havde det været hans opgave at sørge for, at armégruppens akkrediterede krigskorrespondenter fik den hurtigst mulige transportlejlighed under de allierede troppers fremrykning. Til formålet havde *Darwell* fået stillet en DC-3 flyvemaskine til rådighed. Over for *Dahl* havde han udtalt, at han med glæde ville medtage en repræsentant fra den danske modstandsbevægelse, når han efter programmet den næste dag klokken 11.30 skulle flyve med sine krigskorrespondenter til Oslo. Ved ankomsten, sagde han, ville overgivelsen sikkert allerede have fundet sted.

Jeg opsøgte tidligt om morgenen den 8. maj air commodore *Darwell*, der ganske rigtigt bekræftede invitationen, som jeg havde fået gennem *Dahl*. Indbydelsen gjaldt også ham.

Klokken 10.30 kørte vi derfor til lufthavnen. *Dahl* havde i mellemtiden sørget for, at *Oskar Davidsen* sendte en ekstra madpakke til flyvemaskinens passagerer. Det hele var planlagt som en fredens og festens skovtur til vennerne i Oslo. På vej til lufthavnen stoppede vi ved et hus på *Kastrup landevej* og spurgte familien, om vi måtte »låne« deres *Dannebrog*, der smældede lystigt i vinden fra havens flagstang. Vi forklarede, at vi skulle til Oslo og gerne ville sende den norske hjemmefront en hilsen fra Danmark – *Dannebrog* skulle som bekendt helst falde ned fra himlen! Udlånet blev straks bevilget.

Inden starten klokken 12.00 drak vi en kop te med *Darwell* samt en anden højtstående flyveofficer fra R.A.F., group captain *Buckley* og de fleste af de uniformerede krigskorrespondenter.

Blandt disse kendte jeg flere fra reportager i Spanien, Tjekkosllovakiet, Polen og Finland. Prins *Georg* – prins *Axels* ældste søn – der gjorde tjeneste som Røde Kors officer i forbindelse med Bernadotte-transporterne, sluttede sig i sidste øjeblik til selskabet og blev inviteret med på »skovturen«.

Vi kom hurtigt på vingerne og passerede i lav højde over de tyske krigsskibe og flygtningefartøjer på Københavns red og fortsatte fra Hornbæk over Gøteborg mod Oslofjorden. Vi var nok en smule forundrede over, at der ikke var nogen flagning at se over den norske kyst, men da man mente, at alle radioapparater var konfiskeret af tyskerne, var folk måske endnu ikke klar over, at det i dag den 8. maj 1945 var den store befrielsesdag for det norske folk. Over Bygdøy lod vi Dannebrog gå. Vi skrev med blæk en kort hilsen fra den danske modstandsbevægelse til den norske hjemmefront og krammede flaget gennem et af de agterste køjer. Under presset af maskinens slipstrøm foldede Dannebrog sig smukt ud og forsvandt hurtigt af sigte. (Først 20 år senere erfarede jeg mere præcist om flagets skæbne. Det faldt mod beregning i fjorden, men blev fisket op af en norsk advokat, der siden med stor varsomhed har opbevaret det, indtil det nu om kort tid vil finde sin plads på det nyopførte norske krigsmuseum. Jeg håber, at familien i Kastrup fortsat er indforstået med udlånet.)

Klokken 14 præcis landede vi på Fornebu. Næppe havde vi taget jorden, før en gruppe på 3 britiske flyvere, der efter nødlanding havde været tyskernes fanger i Norge, meldte sig til Darwell og til hans store overraskelse underrettede om, at DC-3'eren var den første allierede flyvemaskine, der var landet. Den allierede kommission var endnu ikke kommet, og der var således fortsat krig med tyskerne. Det var naturligvis en lidt anden situation end den, der var planlagt. Det vrimlede med tyskere, alle »organer« var endnu sat til, og bortset fra Dahl og jeg selv, der var i Brigadeuniform og derfor havde pistol i livbæltet, var der i øvrigt ingen i selskabet, der bar våben. Darwell havde endda af bekvemmelighedsgrunde efterladt kasketten i København.

Det viste sig imidlertid hurtigt, at tyskerne definitivt havde tabt humøret, og at de havde indstillet sig på at kapitulere. Fertig! Schluss!

En ung officer, der præsenterede sig som major *Spendler*, meldte kort efter, at hans kommandant ville indfinde sig om et øjeblik, og ganske rigtigt, nogle få minutter senere stillede en overdekoreret tysk flyveofficer, der fortalte, at han hed oberst *Koesch*. Han salutede Darwell med Hitlerhilsen og sagde en kort sætning, som jeg opfattede som: *Dann habe ich die Pflicht zu kapitulieren!* !

Obersten strakte herefter hånden frem mod Darwell, men den britiske air commodore stod fortsat med hænderne dybt begravet i lommerne og sagde henvendt til mig: *What the hell is he talking about?*

Jeg måtte jo svare og sagde: *Sir, I guess he is surrendering.*

Mighty Christ, are we really the first ones? kom det forbløffede svar.

Nu var der ingen, der vidste, om det var Fornebu flyveplads, han overgav, eller han havde været på telefonen til den tyske rigsbefuldmægtigede Terboven, der i sin forskansede bunker forberedte sit selvmord, når den allierede kommission var kommet og overgivelsen af Norge fuldbyrdet. Tyskerne var selvfølgelig underrettet om, hvornår og hvorledes den allierede kommission ville komme, men der kunne naturligvis være indtruffet ændringer i programmet, og oberst *Koesch* var uden tvivl af den opfattelse, at vi var sendt ud for at modtage den tyske kapitulation i Norge.

Uden at fortrække en mine så Darwell sig om i kredsen af korrespondenter. Han fik hurtigt svar: *You'd better play, Sir, var der en, der sagde.*

Situationen var reddet. Han bad mig derfor bestille 3 automobiler. Orden gik videre og ikke uden en vis benovelse: *Drei Automobile, Stadtmitte fahren, aber schnell.*

Jawohl, jawohl.

Jo, der kunne ikke være tvivl om, hvem der havde tabt krigen!

Og så gik det ind til det befriede Oslo. Til at begynde med var der ingen af de forbigående, der observerede os. Vi havde tyske chauffører på bukken, kørte i tyske vogne, og de britiske R.A.F.-uniformer var dækket af de mange mindre kendte krigskorrespondent-uniformer.

Da vi imidlertid svungede rundt om slottet og ind på Karl Johangate, blev vi opdaget. I løbet af et øjeblik var de gule DKW-biler

omringet af en begejstret folkemængde, der rev os ud af køretøjerne. En kort stund så det ud til, at vi skulle trække vort sidste åndedrag under presset af folkemængden, men så lød der en politifløjte, og en kæde af tyske vagtposter, der endnu stod opstillet uden for Stortinget, befriede os fra »de vilde nordmænd«. Frelste blev vi ført gennem Rosenkrantsgade til Grand Hotels sideindgang.

Næppe var vi inde, før vi igen var ude. Vi blev alle puffet ud på hotellets balkon, og herfra oplevede vi i bogstavelig forstand at se, hvorledes historiens blad vendte fra krig til fred. Det var blot lidt betænkeligt, at det var vor utidige nærværelse, der var skyld i denne historiske oplevelse. I løbet af få øjeblikke var hele pladsen foran Stortinget pakket med mennesker. Rygtet om R.A.F.'s ankomst var gået som en løbeild gennem Oslo. Den tyske overgivelse var en kendsgerning.

Jubelen kendte ingen ende, tusinder og atter tusinder af stemmer begyndte at synge »Ja, vi elsker dette landet«. Hurraråb og vilde begejstringshyl afløste hinanden. På hotellets balkon blev vi omfavnet og kysset, kysset og omfavnet. Det var, som om flere års stille, tilbageholdt forventning endelig fandt sin jublende udløsning. Der var ingen samling eller orden på det hele. Alligevel var det en stor samlet glædesfest, tårene strømmede, man græd og lo på en gang.

Darwell tog mod til sig og gav tegn til, at han ville sige noget. Det gav et ryk i hele forsamlingen, og der blev øjeblikkeligt dødstille, selv tyskerne stod ubevægelige. Han bragte kort en hilsen fra England til de norske medkæmpere. Jubelen steg som en fanfare mod himlen og forstummede alt.

Så var der en, der spurgte, hvad det var for en uniform, som Dahl og jeg var iført. Da han hørte, at vi var danske, gjorde også han tegn til folkemængden og bad mig sige et par ord. Jeg husker ikke nu, hvad jeg sagde, men det var i hvert fald en hilsen fra Danmark og en hyldest til Norge og det norske folk, og jeg sluttede med et 9-foldigt leve for Norge, der straks blev efterfulgt af den norske nationalsang. Der blev råbt og skreget for Danmark, og spontant var der en stemme, der sang for til »Der er et yndigt land«.

I næsten to timer holdt begejstringen sig på kogepunktet. Der

blev skænket champagne fra skjulte lagre, repræsentanter for den norske hjemmefront med distriktsleder *Bencke* og den nye fylkesmand *Jensen* indfandt sig for at hilse på »befrierte«. Darwell forsøgte at forklare, at han kun var forløber for den officielle kommission, men lige meget hjalp det – dette var de store så længe ventede timer, der ikke mere kunne vente. Den håndgribelige, virkelige frihed, den sindsoprivende store befrielse.

Men til sidst måtte vi af sted.

Omend med besvær lykkedes det for det norske politi at fremskaffe tre automobiler, der kunne køre os tilbage til Fornebu. Vi sad på taget af bilerne gennem Karl Johan. Det var et uforglemmeligt, men ufortjent triumftog.

Klokken 16.45 var vi i luften. Vi strøg lavt ind over Oslo og fortsatte sydpå mod København. Da vi passerede Drøbak, observerede vi under os to hvidmalede Sunderland-flyvebåde for nordgående. Det var den officielle allierede kommission, der skulle modtage tyskernes kapitulation i Norge.

Vi havde distanceret den med 3 timer.

Først i krigens år kom Churchill for alvor ind på livet af den danske befolkning. Jeg tror, at hans kendskab til Danmark og for den sags skyld også til de andre nordiske lande var meget beskedent inden krigen.

Hans helt usædvanlige og indholdsrige tilværelse, der har tegnet sine cirkler så omspændende, at det er uden sidestykke blandt samtidige, havde mærkeligt nok ikke ført ham til vore breddegrader. Vi ved også, at Churchill ikke så nogen umiddelbar redning for Danmark under begivenhedernes hastige udvikling i foråret 1940. Når der tænkes i kontinenter og opereres med millionhære, måtte målestokken nødvendigvis blive lille, når det drejede sig om danske lokaliteter.

Alligevel blev det i disse år, at Churchill som den drivende exponent for kampen mod nazismen trådte lyslevende ind i vore stuer. Vi lærte at beundre og respektere hans menneskelighed, vi så ham som en af humanismens største skikkelser, og ofte priste vi os lykkelige over hans geniale intuitioner og hans faste greb om begivenhedernes dramatiske forløb.

Under krigen var vore vilkår anderledes end dér, hvor kampen blev ført på åbne fronter. Selv om vore krigsfrivillige blev indrullerede i de kæmpende armeer, selv om vore søfolk sejlede med de allierede skibe og vore sabotører blev Churchills og Eisenhowers soldater på hjemlig mark, blev det for Danmark en krig under ganske specielle forhold.

Vi blev i disse år fortrolige med hans stemme, som det var en af vore egne, vi blev smittet af hans humør og fornøjelige indfald, og man overdriber ikke, når man siger, at ingen anden fremmed statsmand i historien i den grad vandt danskernes hjerte og hengivenhed som Winston Churchill. Uden hensyn til partipolitiske brydninger ude og hjemme følte vi, at det var en mangeårig gammel ven, der talte til os.

Men som sagt, i krigens begyndelse var Churchills kendskab til

vort land kun spinkelt, og episoden omkring torpedobådernes udlevering i januar 1941 gjorde et direkte ugunstigt indtryk på ham. Churchill sendte via Stockholm et beklemmende varsko til det danske folk, der måske havde dobbelt virkning, fordi England på dette tidspunkt stod alene sammen med Norge i kampen mod Hitler.

Når der i det britiske underhus blev rejst spørgsmål vedrørende Danmark, var det udenrigsminister Anthony Eden, der talte, og ikke Churchill. Første gang han selv kom direkte i forbindelse med en dansk krigsindsats, var dengang Det Danske Råd i London afleverede en *Spitfire* til Royal Air Force, der var indkøbt for midler, der var indsamlet blandt de frie danske.

Senere erindrer jeg i en særlig situation, at Churchill påny sendte Danmark et budskab via Stockholm. Det var denne gang en henvendelse til Christian X. Ved en anden lejlighed sendte Churchill lykønskninger til det danske forsvars efterretningsofficerer, der under stor fare havde sikret sig observationer fra den tyske produktion af raketvåben i Peenemünde, og som senere i denne forbindelse kunne sende vigtige tekniske oplysninger, da en V-1 bombe ved en fejltagelse landede på Bornholm.

Selv London-danskerne havde ingen eller kun ringe personlig adgang til Churchill i krigsårene. Christmas Møller, der ofte var i forbindelse med udenrigsminister Eden, havde, såvidt jeg ved, ikke nogen samtaler med den britiske statsminister, og vi må erkende, at Churchill kun i få og flygtige passager omtaler Danmark i sit store værk om den anden verdenskrig.

Det blev i virkeligheden først i årene efter krigen, at den mere gensidige personlige forbindelse mellem Churchill og Danmark blev etableret. Modsat Danmark gør man normalt meget lidt ud af fødselsdage i Storbritannien med undtagelse af enkelte medlemmer af det kongelige hus. Den britiske dronning har således både en privat og en officiel fødselsdag, og den sidste fejres med en stor militærparade i London. For alle andre er en fødselsdag et privat anliggende, der kun sjældent giver anledning til omtale i aviserne eller på anden måde kommer til offentlighedens kendskab.

Der var derfor heller ikke nogen før-omtale af Churchills fødselsdag den 30. november 1949, og da sir Winston accepterede

den danske London-ambassadørs indbydelse den pågældende dag for at møde det danske kongepar, der var på privat besøg i London, var det faktisk undgået vor opmærksomhed, at dagen havde et rødt kryds i Churchill-familiens privatliv.

Vi blev derfor lidt overraskede, da vi i spredte notitser kort forinden opdagede, at vi med invitationen havde ramt lige i pletten af Churchills 75 års fødselsdag. Men der skete ikke af den grund nogen forandring i dagens program. Det verdensberømte fødselsdagsbarn havde forlængst accepteret sammen med sin frue, og gæsterne indfandt sig programmæssigt til den danske frokost i Pont Street. Også daværende premierminister Attlee var til stede. Den danske konge udbragte Churchills skål, og der findes adskillige fornøjelige billeder fra dagen, hvor Churchill på dansk grund også blev hyldet af sin mangeårige modstander Clement Attlee. Den egentlige fødselsdagsfest blev holdt senere på dagen i private omgivelser med børn, svigerbørn, børnebørn og familiens nærmeste venner i det lille hus i Hyde Park Gate, der var Churchills hjem i London.

Dagen markerede forsåvidt den første efterkrigstids-forbindelse, som Churchill havde med vort land. Senere blev det til meget mere. Som repræsentant for et gammelt kulturfolk står Churchill danskernes hjerte nær. Få har som han formået at lindre frygtens smerte og tænde håb i bankende hjerter. Der er i verdens hyldest til Churchill et løftende højdepunkt af fortrolighed og hjertelighed. »Krisernes mand«, som han er blevet døbt, står som en lysende skikkelse i millioner af hjem. Et navn er på afstanden vokset med ulykkernes mangfoldighed, et bekendtskab har i årenes løb udviklet sig til det intimeste venskab. Vi er nok uenige om mangt og meget i bedømmelsen af den løbende politik, som vore samfund nu engang er opbyggede, krydses de forskellige anskuelser i den hjemlige debat, men i vort grundsyn, ja, i vort livssyn på frihedsbegreber og menneskerettigheder, står vi i Storbritannien og Danmark hinanden så nær, som det er muligt.

Et Churchill-besøg i Danmark var naturligvis straks efter krigen et spontant og oprigtigt ønske. Adskillige private foreninger, i første række Studenterforeningen, Dansk-Engelsk Selskab og British Import Union forsøgte ved flere lejligheder at få arrangeret et

Churchill-besøg, men dels på grund af Churchills egen optagethed og dels på grund af de politiske strømninger i årene efter befrielsen lod et besøg sig først arrangere i efteråret 1950. Efter Churchills tidligere omtalte fødselsdagsfrokost i den danske ambassade i London i november 1949 blev sagen påny aktuel. Churchills svigersøn Duncan Sandys, der var medlem af regeringen, bekræftede på dette tidspunkt under et Europaråds-møde i Strasbourg over for daværende udenrigsminister Ole Bjørn Kraft og det tidligere medlem af Frihedsrådet, den socialdemokratiske folketingsmand Frode Jakobsen, at Churchill var villig til at komme til København, ligesom sir Winston selv ved en sammenkomst i den norske London-ambassade over for den danske militærattaché prins Georg erklærede, at han gerne ville efterkomme en invitation om ved passende lejlighed at aflægge Danmark et besøg. Repræsentanter for krigstidens modstandsbevægelse forhandlede med statsminister Hedtoft herom, og da Københavns gamle universitet den 4. maj 1950 meddelte, at man havde tildelt Churchill universitetets æresdoktorgrad, inviterede kong Frederik sir Winston og lady Churchill til Danmark for at modtage æresbevisningen. Den danske ambassadør, lensgreve Reventlow, overbragte kongens invitation, og Churchill accepterede umiddelbart efter med forslag om, at besøget måske kunne finde sted omkring midten af september samme år. I august måned blev der imidlertid udskrevet nyvalg i Danmark, og det var naturligvis ikke så heldigt, at Churchill-besøget skulle gennemføres på højden af en dansk valgkampagne. Samtidig besluttede Attlee sig til at indkalde det britiske parlament til den 12. september. Efter nogle forhandlinger frem og tilbage blev man derfor enig om, at besøget skulle finde sted fra den 9. til den 12. oktober samme år.

I grev Reventlows fravær skulle ambassaderåd Hemmingsen og jeg forhandle med Churchill om besøgets tilrettelæggelse. Vi blev første gang tilsagt til et møde den 20. september kl. 11, men en halv time forinden blev der ringet og forespurgt, om vi kunne komme allerede kl. 10.30. Vi ankom til Hyde Park Gate no. 28, Churchills omtalte London-hjem, der ligger bag om Albert Hall, med nogle få minutters forsinkelse. Det eneste, der markerede Churchills bopæl i denne stille blindgade, var den patruljerende politi-

betjent, der havde huset og de besøgende under opsig. Det er en lille rød bygning i to etager med en beskeden have og tilstødende garage. Sekretæren var dengang miss Jo Sturdee, der tog imod og meddelte, at Churchill straks ville være klar. I venteværelset hang et portræt af Churchill i fuld krigsuniform med stålhjelm, ellers var der kun raderinger og hestebilleder.

Vi blev vist op ad trappen til soveværelset på første sal. Churchill lå i en stor mahogniseng iført en blå slåbrok. Brillerne var skubbet op i panden, cigaren var halvt røget og slukket, på natbordet stod en whisky-soda, i sengen havde han en læsepult med to gummisvampe til at støtte albuerne på. Der hang familieportrætter på væggene, og på toiletbordet stod et stort signeret portræt af Franklin D. Roosevelt. Churchill satte sig op i sengen og strakte hånden ud til velkomst med undskyldning for, at han blev nødt til at modtage os på sengekanten. »Jeg har ordre til at hvile,« sagde han, »og det er nødvendigt for mig at tilbringe morgentimerne i sengen.«

Hans første bemærkning gjaldt iøvrigt nattens underhusdebat. Churchills mistillidsvotum til regeringen var blevet afvist med 6 stemmer, og nationaliseringen af stålindustrien var herefter en kendsgerning, samtidig med at det forventede nyvalg til underhuset endnu en gang var blevet skudt ud i fremtiden. »Det var næsten lige ved,« sagde han, »at vi fik regeringen væltet. Der burde være udskrevet nyvalg, men det blev altså ikke til noget i denne omgang. Jeg glæder mig nu til besøget i Danmark.« Vi gennemgik derefter programmets enkeltheder. Han bemærkede sig etiketten og påklædningen ved de forskellige modtagelser og spisninger. Han ville gerne bære den danske frihedsmedaljes ordensbånd under hele besøget. Også talerne og det foredrag, han skulle holde i KB-hallen, blev tilrettelagt, og han gik så vidt i sin planlægelse af de forestående uger, at han med miss Sturdee fortsatte med at beramme mødetimer og aftaler efter hjemkomsten fra Danmark, bl. a. i forbindelse med den konservative partidag, der skulle afholdes i Blackpool lørdag den 14. oktober. Det morede ham at få taget mål af højre hånds pegefinger til den guldring, som han skulle modtage ved doktorpromotionen på universitetet, 7,5 cm blev sanktioneret.

Dette ønske om forberedelse og tilrettelægning i de mindste enkeltheder har altid været et bærende princip i Churchills livsvaner. Det har hjulpet ham i mange højtidelige og kritiske stunder, således at han aldrig har ladet sig overraske. Med visionært syn er han kommet til klarhed i afgørelser, der først senere skulle træffes.

Et eksempel på hans arbejdsmetode er tilblivelsen af storværket om den anden verdenskrig. I et gammelt munkekloster i Lacelle i nærheden af Brugnoles i Sydfrankrig har han skrevet de fleste kapitler af værkets andet bind »Their finest hour«. Klosteret, der nu er indrettet som hotel, ejes af en engelsk general. Under mit ophold i Lacelle fortalte generalen mig, hvorledes bogens kapitler blev skrevet: Inden Churchill ankom, blev der sørget for hurtig, næsten direkte telefonforbindelse til London, således at forfatteren umiddelbart kunne komme i forbindelse med hjemmeblevne sekretærer, der havde til opgave ved hjælp af officielle papirer og dokumenter at kontrollere navne, data og andre enkeltheder samt at finde frem til papirer, som han under diktatet hurtigt havde brug for. Når han kom i gang om morgenen og dikterede fra sengen eller spadserede i sin blå slåbrok over gulvet, kunne han i een køre »udskrive« 3 stenografer i morgentimerne, kun afbrudt af de mange stikspørgsmål over telefonen til London. Efter frokosten var der hvil i et par timer, hvor Churchill normalt tog sig et blund efter måltidet. Herefter fortsattes diktatet, indtil kaminen blev tændt om aftenen og Churchill »faldt i staver« ved ilden. Dette var timerne, hvor han gennemlevede fortiden og disponerede stoffet for diktatet den følgende dag. På denne måde blev der afviklet ca. 300 sider på 14 dage.

Der er naturligvis forbundet store omkostninger med et forfatterskab på denne måde, men Churchill kan til gengæld henvise til, at han har oppebåret det største forlagshonorar, der nogen sinde er udbetalt til en enkelt person.

* * *

Til belysning af manden bag navnet skal jeg omtale et par karakteristiske observationer under flyvningen til Danmark, hvor jeg som repræsentant for modstandsbevægelsen havde den ære at ledsage Churchill. Først sad han længe med mrs. Churchill i hånden.

Han var glad over, at hun var med. Det hører naturligvis til Churchills privatliv, hvad hun har betydet for ham i med- og modgang, men det er kendt for alle, at ægteskabet har været endda usædvanlig lykkeligt.

Hvad han også glædede sig over den pågældende morgen, var de lyse efterårsfarver i det engelske landskab dernede i Essex. Som maler har han engang forklaret sig selv: »Gå ud i solen og fryd dig over tilværelsen.«

Denne morgen skinnede solen, og med den »*joie de vivre*«, som Churchill beundrede så meget hos Manet, Cézanne og Matisse, nød han luftrejsen som kunstner og hengiven ægtemand.

Men snart begyndte han at udfolde sin kendte arbejdsiver. Han forlod pladsen ved lady Churchills side og vinkede mig ned på sædet ved siden af sig. Hvor længe skal jeg tale? Hvad skal jeg sige? Hvorledes skal jeg henvende mig til folkemængden? Hvem er den – og hvem er den person? Hvad har han med sagen at gøre? Hvor længe varer modtagelsen i lufthavnen? Hvor mange mennesker vil der være på Rådhuspladsen . . . og således blev han ved.

Han noterede og skrev brudstykker af den tale, han ville holde, samtidig med at han bladede i billedhæftet »Fem År«, Danmark under den tyske besættelse.

Senere så vi, hvor vred han kunne blive, da den halvhøje stive hovedbeklædning, den såkaldte »square hat«, som han havde bestemt, at han ville bruge under køreturen gennem København, ikke kunne fremskaffes og sandsynligvis var glemt hjemme i London. Den unge schweiziske butler Normann var bestemt ikke populær hos Churchill ved ankomsten til København.

Vi så også, hvor urolig, næsten bedrøvet han blev, da han ved Langebro efter skiftet fra det lukkede til det åbne automobil havde glemt sin svigerfars stok. På næsten alle udendørs fotografier er Churchill afbildet med denne spinkle guldknappede bambusstok, som hører med til billedet på samme måde som V-tegnet, cigaren, handskerne og hunden Rufus. Han blev da også først rigtig beroliget, da stokken på Rådhuset påny blev forenet med sin ejermand.

Da Frode Jakobsen holdt sin tale på Rådhusets balkon og Churchill skulle svare, kom han uventet til syne tilbage gennem

balkondøren. Jeg troede et øjeblik, at der var et eller andet, der var gået ham imod. Men det var ikke så farligt. Med et stort smil indrømmede han blot, at han havde glemt, at Frode også hed Jakobsen, og i farten hviskede han til mig: »I have never seen so many faces facing my face.«

Om aftenen på Fredensborg Slot var Churchill på et tidspunkt noget træt, og det tegnede til tidligt opbrud. Men så kom daværende statsminister Hedtoft ind i billedet. Jeg blev påny beordret ned i sædet ved Churchills side for at assistere ved samtaleens oversættelse. Han lavede op påny og var straks interesseret i Hedtofts synspunkter. Selv benyttede han lejligheden til en gennemgang af den storpolitiske rundhorisont. Vi begyndte i Tokio og endte i Stockholm. »Speak, I pray, with absolute frankness,« sagde Churchill. Det blev en meget åbenhjertig samtale.

Nogle dage senere var vi påny i flyvemaskinen tilbage til London. Aftenen forinden havde Churchill fået overrakt en check på 15.000 £ sterling, som han besluttede skulle bruges til oprettelse af et fond til hjælp for de dansk-britiske universitetsforbindelser. Jeg var på dette tidspunkt interesseret i finansieringen af en britisk ekspedition til Grønlands østkyst, og det slog mig, at hvis Churchill f. eks. ville frigøre 1000 £ sterling af disse penge som et første bidrag til Simpson-ekspeditionen under forudsætning af, at der kom en dansk videnskabsmand med, ville det være meget værd, når pengene kom fra ham. Nu var chancen der. Den gamle herre var i strålende humør, han glædede sig over den hjertelige og festlige modtagelse, han havde fået i Danmark.

»One thousand pounds? What, my money! You can't run an expedition for a thousand quid.«

– Nej, det vidste jeg naturligvis godt, men netop fordi det var hans penge, var de måske mere værd.

Churchill tænkte sig om en kort stund, men så kom det med typisk britisk impuls og med det kendte glimt i øjnene: »Hvis »Colonist II« vinder i eftermiddag i Newmarket, skal De få 1000 £ til ekspeditionen.«

Sir Winstons grå skimmel skulle netop starte i et løb med en præmiesum på 1000 £, og selv om han som omtalt den samme af-

ten skulle videre til den konservative partidag i Blackpool, kunne han ikke nægte sig den fornøjelse forinden at lægge vejen omkring væddeløbsbanen i Newmarket. En lille taxifyvemaskine ventede ham på flyvepladsen i London.

»Colonist II« vandt sit løb. Endda med flere længder, og den unge søofficer Jimmy Simpson fik en check på 1000 £.

Ekspeditionens komité henvendte sig herefter til et af de store olieselskaber for at bede om flere penge. Da olieselskabets direktør hørte, at sir Winston var den første bidrager, stillede man som betingelse, at det kun blev oliekompaniet og Churchill, der gav de kontante bidrag. Hvor meget sir Winston havde givet?

– 1000 £.

– Hvor meget skulle der bruges?

– 40.000 £.

Olieselskabet betalte 39.000 £ uden at kny.

Simpson-ekspeditionen blev iøvrigt forløberen for Vivian Fuchs' store rejse til Sydpolen, og Churchill var således med til påny at aktivisere den traditionelle britiske indsats i de arktiske og antarktiske egne.

— — —

En måneds tid senere inviterede Churchill til hjemmefrokost i Hyde Park Gate. Han ville endnu en gang forsikre, hvor godt han og lady Churchill havde haft det i København. Han tog derfor min kone til bords for påny at repetere besøgets forløb, og midt i konversationen sagde han over bordet, henvendt til mig: »I am sorry to hear your good prime minister has slipped up in a patch of butter!« (Churchill refererede til regeringsskiftet, hvor Hedtoft faldt efter debatten om smørrationeringens ophævelse.) Man kunne ligefrem fornemme Churchills stolthed ved at være orienteret i den danske hjemmepolitik.

Den samme morgen havde Churchill iøvrigt allerede været i Underhuset for at afsløre en statue af Asquith. Den tidligere liberale premierministers datter lady Violet Bonham-Carter, selv en fremstående politiker, var derfor også til stede ved frokosten.

Mellem Churchill og lady Violet bestod et mangeårigt venskab. Det var i denne forbindelse morsomt at høre hende erindre om deres første møde. Hun fortalte: »For mange år siden fik jeg

Winston til bords. Han sad til en begyndelse dybt hensunken i sine egne tanker, indtil han pludselig og overraskende vendte sig rundt mod mig og spurgte: »Hvor gammel er De?« Jeg svarede, at jeg var lige fyldt 19 år. Med næsten åbenlys fortvivlelse sagde Churchill: »Jeg er allerede blevet 33. Det er forfærdeligt, så få år der er indrømmet os mennesker til at udrette alt det, vi gerne vil nå«.«

Til stede ved frokosten var iøvrigt også den berømte Oxford professor i klassiske sprog Gilbert Murray, der engang har sagt om Churchill, at han måske ikke altid har haft ret, men han har i hvert fald altid været klar over, på hvilken side han har kæmpet. Churchill er eksponenten for den kristne civilisation, der løfter arven fra Athen, Jerusalem og Rom, den hellige alliance, der i de oplyste samfund er den samlende kraft under partistriden.

Efter frokosten skulle Churchill påny tilbage til Underhuset. Jeg husker lady Churchills suk: »Always the House of Commons . . . Jeg tror såmænd, at Winston ender sine dage i Underhuset.«

Ved en senere lejlighed, iøvrigt ganske kort tid efter 1951-valget, hvor Churchill påny blev Storbritanniens statsminister, blev jeg igen indbudt til Hyde Park Gate, endnu var han ikke flyttet til Downing Street no. 10. Det viste sig denne gang at være et aftenselskab i familiens kreds, sammen med døtre og svigerdøtre og nogle af Churchills nærmeste medarbejdere fra det store private sekretariat. Churchill selv var i den kendte lyseblå fløjlskravledragt med lynlåsen. Selv om valgsejren var kneben, var humøret højt, han har altid befundet sig godt i familiens kreds, og aftenen gik med selskabslege og gættekonkurrencer.

Den store mand, der så ofte har fået millioner af mennesker til at lytte og tænke, har også et stort talent, når det drejer sig om hukommelseslege. Det påstås, at Aga Khan engang ved en lignende lejligheder spurgte Churchill, hvor mange Derbyvindere han på stående fod kunne huske. Churchill nævnte uden vaklen de sidste årtiers vindere på række og kunne i de fleste tilfælde også redegøre for de pågældende hestes afstamning.

Vi har nok alle på et eller andet tidspunkt spurgt os selv: **Hvilken**

af historiens store skikkelser ville du helst have kendt? Medens mange måske tøver mellem Cæsar, Alexander eller f. eks. Newton og nogle mærkeligt nok vil nævne Napoleon, har jeg mit svar på rede hånd: Som mand og som menneske er jeg sikker på, at Churchill kan stille de fleste af de store afdøde i skyggen.

Det kan siges på mange måder, men i omtalen af Churchill vil jeg slutte med at citere en hilsen, som jeg ved har bevæget ham meget. Den er skrevet på dansk og kommer fra Svendborg. Det hedder enkelt og smukt:

»En bedstemor her fra Danmark føler trang til at bringe mister Churchill en varm tak for alt det gode, De har gjort hele menneskeheden. Gid De må få en lys og fredelig livsaften – men det må helst vare længe, for De kan ikke erstattes her på jorden . . .«

CHARTWELL,
WESTERHAM,
KENT.

17 October 1950.

Dear Mr. Munck,

Upon my return to this country after our most happy and thrilling visit to Denmark, I want you to know how much I value all your help and consideration during these three crowded and invigorating days. I feel so moved by all the friendship which the people of Denmark expressed to me, on behalf of Great Britain, and I have come home encouraged by the deep sense of goodwill which unites our two great nations.

I send you herewith a copy of THE GRAND ALLIANCE and a photograph which I have inscribed for you, which I hope you will accept as a token of my good wishes and thanks for all your kindness and courtesy.

Yours sincerely,

Winston Churchill

Mr. Ebbe Munck, C.B.E.

Til allersidst uddrag af en tale, som jeg holdt ved folkemødet på Rådhuspladsen den 4. maj 1965:

Den aften for 20 år siden, som vi højtideligholder i denne stund, er naturligvis mere og andet end blot en dato; selv om den 4. maj 1945 er gået ind i Danmarks historie, som hidtil kun årstal har gjort det.

Befrielsesdatoen er blevet et begreb.

Vi begreb i hvert fald den 4. maj 1945, hvad det vil sige at have et fædreland. Vi forstod, at det gamle land endnu en gang havde overlevet, at Danmarks selvstændighed, der stort set havde været bevaret siden Gorms tid, endnu bestod – idet livet og friheden naturligvis er et og det samme.

Lidt mere kolde hjerner vil muligvis afvise denne påstand som lyrik og eftersnak, nå ja, jeg mener i hvert fald, at livet har lært os, at viljen til at byde vold og uretten trods er den vigtigste målestok for folkets og nationens livskraft, og når man i selvopholdelsesdrift mobiliserer de dybeste ressourcer, er det en hyldest til livet selv. Dette lyder måske i dag lidt svulstigt og lidt gammeldags, men det er nu min måde at sige det på.

Spontant og bevæget blev vi alle revet med den 4. maj 1945. Vi stod ikke mere med dukkede nakker, vi stod i bevidstheden om, at det, vi troede på, havde sejret. Vi kunne tillade os, som det stod i et udstillingsvindue dengang: »Lukket på grund af glæde«, og samtidig være enige om, at landets genrejsning nu kunne begynde. Det danske folkehjem, det folkestyrede Danmark var igen en realitet.

Den fjerne dag i april 1940, da kongeriget fra morgen til middag blev underlagt en fremmed stat, havde vel givet os forståelsen af vor svaghed over for våben og overmagt, men det indre landeværn havde i de efterfølgende kritiske år bestået sin prøve, og i disse kræfter lå en klarhed og en inspiration for fremtiden.

Har dette holdt sig? Har årene, der siden er gået, indfriet de

forventninger, der inspirerede sindene natten til den 4. maj for 20 år siden? Det er der nok forskellige meninger om. Men det er da klart, at ikke alt er i dag som i glædens og festrusens stund i de historiske timer. Det er da forståeligt, at det store nationale fællesskab, det indbyrdes sammenhold, dette uskrevne løfte om ikke at svigte, sløves, når krisen driver over, når vi ophører at dele den fælles skæbne, når vi i den daglige rutine ofte kommer til at træde hinanden over tæerne, når vi i den indbyrdes konkurrence og i forhold til helheden lader en for såvidt forståelig materialisme blive målet for den nærmeste livsudfoldelse.

1965 er ikke 1945. Dette er afgørende. Men broen fra dengang er ikke saboteret.

Dansk ungdom i dag havde ikke del i begivenhederne i de kritiske okkupationsår, men der kan ikke være tvivl om, at læren fra dengang er gået mange i blodet. Der er i dag en anden indstilling til problemerne end i mellemkrigsårene, hvor vi troede, vi kunne være os selv nok, og man indser i dag vor skæbnes sammenhæng med forholdene uden for vore egne snævre grænser. Dette er i hvert fald klart for alle.

I de mere konkrete spørgsmål kan vi selvfølgelig konstatere sva- renes forvirring og usikkerhed, fordi magtforholdene er blevet ændret, og, såvidt noget lader sig overskue, fortsat vil give anledning til kriser med fare for magtgruppernes sameksistens.

Den totale stagvending for vort vedkommende, der bl. a. har medført et allianceforhold til vore tidligere modstandere, er naturligvis bestemt af, at det ikke mere er Tyskland, der er den dominerende stat i Østersø-området.

Vor udenrigs- og forsvarspolitik har måttet indrette sig på den ændrede situation, og dette forhold har i hvert fald indtil videre nødvendiggjort det nordatlantiske fællesskab, der har ført os fra den tidligere neutrale position til alliancen.

Det har også medført, at vi er gået fra defaitismen til forsvarsvilje, og da langt det store flertal af den danske befolkning står bag denne politik, må det være berettiget at fastslå, at også den generation, der var for ung til at være med, erkender, at vor nationale sikkerhed og uafhængighed må garanteres inden for forpligtende rammeaftaler.

Men det er også berettiget at opkaste det spørgsmål, om denne alliance er nødvendig, hvor udviklingen i stigende takt ændrer sig fra fortiden, hvor kernevåben-strategien i den grad har ændret realiteterne, således at hverken alliance eller modstandsbevægelse har nogen mening.

Personligt skulle jeg også tro, at det er vanskeligt at forudse en krigssituation med mulighed for en modstandsbevægelse, som vi oplevede den under den sidste store krig; men indtil stormagtstilmælsen for alvor har materialiseret sig, indtil vi kan stole på nedrustningen og De forenede Nationers stabilitet, er vi henvist til alliancen som svar på de ændrede magtforhold.

Der kan være nye perspektiver i Europas forsvars- og sikkerhedspolitik, men endnu kun som et fata morgana fjernt i den kølige horisont.

NAVNEREGISTER

A.

Agerbak, Harry 126
Ahnlund, Nils 53
Alexander, Harold 48
Ammundsen, Esther 110
Ammundsen, Joh. 110
Andersen, Alfred 214
Andersen, Alsing 1, 187
Anderson, John 144–45, 147
Andersson, Kurt 113
Andersson, Ture 82
Andersson, Amos 77

B.

Bahnsen, Svend 42, 83, 111
Balchen, Bernt 173
Barke, Gunnar 99
Bendix, Adam 194
Bendixen, Harry 34, 41, 92
Bennike, Vagn 26
Bergman, Ingrid 36
Bernadotte, Folke 223
Best, Werner 96, 104, 116
Bevin, Ernest 112
Binney, George 70, 177, 220–21
Bjerregaard, Viggo 231
Bjøøl, Erling 126
Black, Einar 34
Blichfeldt Møller 159
Blum, Léon 69
Blædel, Nicolai 14, 34, 50–51
Boas, Arne 110
Boelsgaard, Erik 70

Bohr, Harald 139
Bohr, Margrethe 139
Bohr, Niels 113–14, 139–48
Bohr, Aage 144
Bondesen, Helge 110
Borch-Johansen, E. 53, 60, 73, 80,
109
Brahe-Pedersen, Poul 110
Brandt, Willy 117–19
Bredal-Jensen 197
Bruhn, Carl Johan 39, 57–58
Buckley, John 25–26
Buhl, Vilh. 88–89, 134, 180,
202–08, 230, 235, 241
Bundesen, Hector 161
Butler, R. A. 19, 37

C.

Canaris 69
Carl, Prins 43
Chamberlain, Neville 14, 16
Cherwell 113, 145, 147
Chievitz, Ole 166, 210
Christensen, Albert 50
Christian X, Rex 90–91
Christiansen, Svend 159
Churchill, Winston 20, 23, 38, 92,
145–47, 249–59
Clausen, Kaptajn 199
Connan, Anne 57
Courtauld, Augustine 17, 19
Crèvecoeur, Briand de 49
Croft, Andrew 33, 237–38

D.

Dahl, Mogens 110, 126, 244
Dahl, Villars 170
Daladier, Edouard 14, 22
Dale, Henry 145
Dalhoff, Jørgen 42
Dardel, F. N. G. von 153
Darwell, aircommodore 244–48
Dedichen, Herman 59, 201–02, 212
Denham, Henry 33, 36, 38, 42, 48
Dewing, Richard H. 214–15,
237–39, 242–43
Drescher, Fritz 212, 215
Duckwitz, G. F. 137
Duus-Hansen, L. A. 87–88, 110
Døssing, Thomas 167–69, 184, 203,
224, 229–30

E.

Eden, Anthony 50–51, 113, 179
Ekblad, Nils Eric 102
Ekeberg, Birger, 54
Erichsen, Svend Schjødt 201, 212
Erlander, Tage 162
Eskelund, K. 81

F.

Fagerholm, Carl August 77
Federspiel, Per 34, 49, 72, 114, 153
Fjellbu, Arne 29
Fog, Mogens 54, 79–80, 107, 109,
194–95, 206, 210, 241
Fog Petersen, Jørgen 239
Foss, Erling 34, 41, 47, 49, 72, 91,
95, 129, 149, 153–54, 161, 165,
167, 170, 225–26, 231, 237
Frahm, Karl Herbert 117

G.

Gallop, Rodney 39, 180
Garett, Alisdair 173
Geisler, Ole 162
Georg, Prins 245
Gerhardsen, Einar 119
Graafström, Anders 131

Gripenberg, Georg A. 78
Grunnet, Niels 110
Grut, Aage 152
Graae, Anna 174
Graae, Jutta 34, 42, 71, 133
Graae, Valdemar 174
Gubbins, Colin 56
Gudme, Sten de Hemmer 44,
50–51, 58, 73, 175
Guest, Raymond 177–78, 183,
191–92
Gusev, Feodor T. 152, 179
Gyberg, Werner 138, 191
Gyth, V. L. U. 27, 49, 85–86, 90,
132–33, 139, 188
Günther, Chr. 101, 153, 225–28
Gørtz, Ebbe 134, 242

H.

Halder, von, tysk general 69
Halifax, Edward P. L. W. 145
Hambro, Charles 34, 36–41, 49
Hammeken 154
Hammer, Mogens 58, 87
Hanneken, Hermann von 104
Hansen, Carlis 28, 32
Hansen, Gunnar Næsselund 126
Hansen, H. C. 113, 202, 205, 208,
229
Hansen, Hans Hedtoft 50–51, 193,
202, 205, 208, 227–28
Hansen, Johannes 131
Hansen, Lauritz 112–13
Hansson, Per Albin 99, 161,
225–26, 240
Hartmann, Gunnar 110
Haslund-Christensen 170
Hassager-Christiansen, Chr. 131–32,
153, 240
Heinberg, Aage 42
Hellssen, Henry 34
Helweg, Ole 153
Hempel, Aage 41, 110
Hendil, Leif 138, 160, 196–97, 240
Henriksen, Finn 231

Holdsworth, C. A. W. 222
Hollesen, Henrik 110
Hollingworth, R. C. 38, 57, 162,
177, 224
Holmbäck, Kaj 212
Holt, Reginald V. 224
Hostrup-Pedersen, Anders 41, 110
Houmann, Børge 210
Houmann, Hans 151
Hull, Cordell 179
Hurwitz, Stephan 150
Husfeldt, Erik 168, 211
Hägglund, Woldemar 79
Hæstrup, Jørgen 58, 116
Haakon, Konge 181–83

I.

Ingeborg, Prinsesse 43, 123, 168
Ismay, Hasting Lionel 20, 38
Iversen, W. M. 39, 57

J.

Jacobsen, Malte 82
Jacobsen, Thune 74
Jakobsen, Frode 57, 162–63, 166,
210–11, 224, 232–36, 242
Jarseth, Bob 137
Jensen, Alfred 224, 232
Jensen, Max 114
Jensen, Robert 138, 159
Jensen, Stig 54
Johannesen, P. H. J. 87
Johnson, Eyvind 54, 103
Jonsson, Finnur 52–53
Juncker, Flemming 57, 89, 110,
171, 175, 188, 190, 237
Jung, Helge V. 225
Jørgensen, Robert 39, 129

K.

Kampmann, Per 170, 194
Kauffmann, Henrik 25, 49, 55–56,
167, 170–71, 175, 183–90,
204–05, 208–09.
Kierulff, Harry 151

Kiilerich, Ole 109, 175
Kjær, Hector 110
Kjølsen, Fritz H. 241
Knudtzon, Kristian 225, 238, 241
Knuth, Eggert 189
Knuth, Eigil 13, 41–42
Koch, H. H. 113
Kollontaj, Alexandra 61, 88,
164–67, 169
Kraft, Henrik 139
Kraft, Ole Bjørn 34, 49, 153–54,
205, 209–10, 242
Kragh-Jacobsen, S. 34
Kruse, J. C. W. 42, 81, 123, 168,
225
Krøyer-Kielberg, F. M. 55

L.

Lange, Halvard 118–19
Larden, colonel 85–87
Larsen, Eivind 112
Larsen, Gunnar 55, 114–15
Lehmann, Carl 161
Leifer, Vilh. 110
Lemkow, Lasse 126
Lillelund, Jens 163
Lindemann, Kelvin 110
Lippmann, Ole 171, 224
Lund, Sv. Aa. 81
Lunding, Hans 27, 67–69, 133, 196

M.

Mallet, Victor 25, 33, 38, 60, 164
Mannerheim, Gustav 60, 62, 71,
119
Martin, Ove 126
Meissner, Gustav 81
Mikkelsen, Axel 110
Mikkelsen, Einar 209
Mikkelsen, Niels 159
Mikkelsen, Thorvald 212
Mohr, O. C. 92
Moltke, Carl Adam 110, 114
Monberg, Axel 227
Munch, P. 27

Munck, Niels 44
Munk, Kaj 154
Muus, Flemming B. 121, 154, 201,
210, 212
Møller, Axel 209, 229–30
Møller, A. P. 161, 207, 216
Møller, Børge 38
Møller, Christmas 34, 43–44, 50–
51, 60, 68, 70–74, 79–80, 90–93,
108–111, 113, 171, 174, 184,
187–91, 205, 207–10, 224, 229–
31, 237, 243
Möller, Gustav 99, 161, 193
Møller, Per 126
Mørch, P. A. 27, 111, 132–33, 149,
162, 224–25, 231, 240

N.

Nelson, Jeremy 128
Nielsen, Finn 115
Niemöller, Martin 69
Nilson, Torsten 161
Nordentoft, Einar 17, 27, 85,
111–12, 133, 149, 162, 220,
224–25, 231, 240
Nothin, Torsten 54

O.

Olsen, Roland 137
Olsen, Tom 170
Otting, Kaj 34, 126
Outze, Børge 128, 194, 231

P.

Pekonen, Aili 22
Petersen, Harald 205, 210
Philipsen, Ruth 107
Philipson, Ernst 137–38
Pollack, Jørgen 139, 159

R.

Ramsay 76
Rantzau, Jørgen 110
Rasmussen, Gustav 73, 188–89

Rasmussen, Kaj 200, 211
Rasmussen, Sven Tillge 98, 127
Rastén, Adolph 126
Ray, John 162
Rechnitzer 15
Renthe-Fink 14, 18, 92
Reuter, Ernst 119
Reventlow, Eduard 51, 56, 60, 73,
171, 175, 188–90
Reynolds, Bryant 71
Rohde, Gabrielle 185
Roosevelt, Franklin 145–46
Rostock-Jensen, L. 92
Rottbøll, Christian 87–88
Russell, Brian 220
Rye, Svend 126
Ryti, Risto 75–76

S.

Sandbæk, Harald 107
Saxild, Anne 175
Saxild, Jørgen 194
Scavenius, Carl Chr. 132, 220
Scavenius, Erik 15, 26, 35, 47, 49,
56, 96, 104
Schacht, Hjalmar 69
Schaffalitzky de Muckadell, Cai 34
Schmidt, Jørgen 194
Schoch, Aage 107
Schumacher, Kurt 119
Schuschnigg, Dr. v. 69
Seehusen, Sven 126
Seidenfaden, Erik 59, 126, 129, 165
Semenov, V. S. 165, 167–69
Skjöld, Per Edvin 161, 231
Skov (Schou), Peter 125, 164–65,
167, 203
Smith, Howard 26
Sneum, Thomas 87
Spink, R. 39
Stagg, Frank 39
Strang, William 152
Svedlund, Nils 124, 231–32, 238,
241
Søndergaard, Tom 137

Sørensen, Arne 88, 162, 166, 210
Sørensen, H. P. 49
Sørensen, Kaj 197
Sørensen, Poul 200, 209–10

T.

Tanner, V. 76–77
Taylor, R. L. 39
Tennant, Peter 33, 36, 41, 61
Tesdaorf, Edward 153
Tholstrup, Henrik 151
Tillisch, Fritz 107
Toldstrup, Jens 57
Torp-Pedersen, Emil 42, 81–82,
123, 139, 149, 165
Treschow, C. 202
Truelsen, Svend 89, 132, 139, 171,
173, 175, 188, 190
Turnbull, Ronald 38, 49–50, 80,
84–85, 105, 110–11, 115, 129,
149, 162, 164
Tuurna, Arno 78

U.

Urch, R. 60

V.

Valentin, Birgit 124
Vedel, Aage 134
Vetlesen, Conrad 173
Vian, Philip 24
Viby, Marguerite 124
Vogel-Jørgensen, T. 34, 41

W.

Wahlquist, Sven 160, 197
Wallenius, Kurt M. 21
Warner, Christopher 179, 180
Weiss, Max 139, 159–60
Wessén, Elias 54
West, Benny 132
Winant, John G. 152, 183–94
Winkel, Per 133
Winkelhorn, Kaj 175, 222
Witting, Rolf Johan 60–61, 76

Ø.

Øllgaard, Hans 210

Ö.

Örne, Anders 54

13

13

